

A PRIMER *of*
MEDIEVAL LATIN

BEESON

The Lake Classical Series

A PRIMER *of*
MEDIEVAL LATIN

*An Anthology
of Prose and Poetry*

by
CHARLES H. BEESON
The University of Chicago

SCOTT, FORESMAN AND COMPANY
CHICAGO ATLANTA NEW YORK

COPYRIGHT, 1925
BY
SCOTT, FORESMAN AND COMPANY

355.3

PREFACE

The present volume is offered as a contribution to the promotion of the study of medieval Latin. It is intended to serve a twofold purpose. Its first object is to provide a collection of material that will prepare students, especially in the modern languages and history, who have had at least four years of high-school Latin, to read ordinary medieval Latin texts with a fair degree of ease and assurance. Its second object is to meet the needs of more advanced students who are interested in the field by furnishing an anthology of medieval Latin prose and poetry. The selections have been made with three classes of readers in mind: the classical student who is interested in the survival of the classical tradition in the Middle Ages; the student of the medieval literatures; and the student of medieval thought and culture. An attempt has been made to include as many of the great names as possible from Cassiodorus to Roger Bacon; to give specimens of various literary types; to present the widest possible view of the manifold aspects of medieval culture; and to give examples of the different kinds and styles of Latin.

The common view that medieval Latin is a corruption of classical Latin is as false as the view that medieval literature is a corruption of the classical literature. It rests on the assumptions that medieval Latin is a dead language and that the name is as definite a term as classical Latin. On the contrary, medieval Latin has all the colors of a spectrum grating, one style imperceptibly shading off into another, but the extremes are farther apart than the language of Plautus and of the writers of the Augustan History. This is not surprising when one considers the long period of its development and the constant interplay of contending forces—classical Latin,

ecclesiastical Latin, and the vernaculars. There are outstanding types, like (a) the *Letters* of Lupus of Ferrières, and of Gerbert, which reflect the language as well as the spirit of Cicero; (b) the language of Gregory of Tours, which may fairly be regarded as a corruption of the classical speech; (c) the diction of Bede, which represents a perfect fusion of the conflicting elements; (d) the ecclesiastical Latin of the liturgies and the so-called "monks' Latin" of the miracles, which reaches its lowest ebb in the *Gesta Romanorum*. But there are many intermediate styles, due to the normal process of development of the language and to the relative amount of admixture of the classical, ecclesiastical, and vernacular idioms.

The scheme of having short selections was inevitable in view of the twofold purpose of the book. It has made it possible to select passages that contain a minimum number of difficulties, and it was the only means of giving anything like a comprehensive view of the wide range of medieval literary activity and of even approximately meeting suggestions as to what should be included. Law, theology, and the diplomata have been excluded because of their greater difficulty and because of lack of space. A few difficult selections have been added as specimens of style or on account of the importance of the author or subject-matter. It is perhaps needless to say that the selections have been made without bias; criticism of the Church has been included for the same reason as has criticism of women—no survey of medieval literature would be complete without them; it will be observed that the critics are themselves Churchmen.

It was desirable to have the selections complete in themselves, if possible. This has resulted in the inclusion of what might seem an unduly large number of stories, fables, and miracles. Here my chief fear has been that I might confirm the opinion or add to the number of those who think that the Middle Ages produced nothing serious or dignified outside of law and theology. But a knowledge of this material is essential to an understanding of the medieval mind; it plays too great a rôle in

the vernacular literatures to be passed over, and it comprises literary documents that are extremely important—the writers of these tales are the heirs and successors of the Orient in the fine art of story-telling.

The chronological arrangement of selections has not been feasible throughout, for it is at the beginning of our period that the most difficult Latin occurs. The first part of the book is composed, with one or two exceptions, of easy selections, written in a simple style. In reading these, two of the three difficulties of the student (style, vocabulary, and syntax) are reduced to a minimum. Their word order is simple, often approaching that of the modern languages; they contain a maximum number of classical words, and the new words often have the meaning of their English derivatives. The student can therefore devote his attention to the new syntax. Beginning with Selection XLIII the order is, with a few exceptions, chronological.

The Introduction gives the important facts about vocabulary, orthography, forms, syntax, and meter. The statements are based on the selections included in this book, but they cover almost the entire ground of medieval Latin usage. Some of the constructions listed are classical but are not familiar to the student of high-school Latin or are relatively infrequent. These summaries were made primarily for the purpose of relieving the footnotes and of enabling those who are not interested in such matters to pass over them easily. A study of them will, however, insure a much more rapid progress on the part of most students.

No attempt has been made to establish a critical text; in a few instances, even, the text has been simplified. The sources cited in the Table of Contents have occasionally passed over a late edition where the text is available in familiar or easily accessible collections, such as Migne, the *Monumenta Germaniae Historica*, etc. In order to avoid adding to the troubles of the beginner it seemed wise to adopt the classical orthography throughout, even when in poetry *ae* rimes with *e*. It would be impossible in the present state of our texts to reproduce the orthography of

Cassiodorus, Gregory the Great, and others; and to change from one system to another would only cause confusion.

Latin titles for the selections have been kept where possible, and English titles have been supplied for the others. The captions for the authors and texts have been made as brief as possible at the risk often of being somewhat commonplace.

The notes are primarily intended to facilitate translation and the understanding of the text. The instructor can add such comments as his judgment and interests suggest. The Bible is cited according to the Latin Vulgate, but the references to the English version are added in parentheses if they differ. The vocabulary is based on Lewis's *Elementary Latin Dictionary*, but any other dictionary will serve as well. The arrangement is as follows: words or meanings not in Lewis or not easily derived from Lewis are explained in the footnotes if they occur in only one or two selections; if they occur oftener they will be found in the Vocabulary at the end of the book. The first occurrence of such words is indicated by an asterisk in the text. Only the more important proper names have been defined.

It is doubtful if the study of medieval Latin can best be promoted by the preparation of anthologies. They are undoubtedly useful as surveys, e.g., in such a course as Traube used to give on the History of Latin Literature from Cassiodorus to Dante; they may also serve to illustrate certain types of literature, especially of poetry, e.g., epic, lyric, and dramatic poetry, historical poems, hymns, etc. But what is most needed is a series of inexpensive complete texts, based on good MSS, with a brief introduction, a select critical apparatus, a few notes, and a glossary. Such a series is the *Hilka Sammlung* (Heidelberg, Carl Winter), represented in this book by a number of selections. It is hoped that the publication of these specimens here will make this excellent collection better known and more widely used.

It is a pleasure to express my thanks to the many scholars who have shown an interest in the success of this volume and have assisted me with their help and advice. First to Pro-

fessor J. M. Manly, General Chairman of the Research Committee of the Modern Language Association and to Professor G. R. Coffman, at one time Chairman, later Executive Secretary, of the Committee on the Influence of Latin Culture on Medieval Literature, who prompted the preparation of the book. Professor Manly has made many valuable suggestions, and Professor Coffman has been indefatigable in enlisting the support and arousing the interest of scholars in the promotion of medieval Latin studies; the book has profited greatly from suggestions that have come from him or through him. I am indebted also to my colleagues in the University, Professors J. W. Thompson, P. S. Allen, T. A. Jenkins, T. P. Cross, and C. N. Gould; also to Professor Joseph Christopher of the Catholic University at Washington, the Reverend Mr. John Colville of Belair, South Australia, Professor G. H. Gerould of Princeton University, Dr. Eleanor Hammond of Boston, Professors E. C. Hills and L. J. Paetow of the University of California, James Hinton of Emory University, H. M. Jones of the University of Texas, G. L. Kittredge and E. K. Rand of Harvard University, Dr. Irene McKehan of the University of Colorado, J. W. Rankin of the University of Missouri, C. P. G. Scott of Yonkers, N. Y., J. S. P. Tatlock of Stanford University, Lynn Thorndyke of Columbia University, and Karl Young of Yale University. Thanks are also due to Professor H. F. Scott of Ohio University, who has read the proof throughout. It would be a useless task to cite the books and periodicals that have been consulted in the preparation of the volume. The works of G. G. Coulton and H. O. Taylor have been of especial value; for the metric I have depended largely on Wilhelm Meyer. Finally, for whatever knowledge I have of the field I have attempted to cover I must acknowledge my indebtedness to that greatest of all medievalists, my former teacher and friend, Ludwig Traube.

CHARLES H. BEESON

June, 1925.

MEDIEVAL LATIN AND REVIVAL OF INTEREST IN MEDIEVAL STUDIES

It is a pleasure to write a word concerning Professor Beeson's work in preparing this *Primer of Medieval Latin* and concerning its relation to Medieval Latin studies in this country. In the making of textbooks there is little glory for the scholar. Nevertheless, for such a task a genuine scholar is sometimes essential. The present book is a case in point.

It had its inception in December, 1921, when a group of medievalists from the Modern Language Association of America at a meeting in Baltimore discussed the possibilities for Medieval Latin studies in this country. They realized that the initial activity for such development must come from within the colleges and universities, that the very first need was an anthology for elementary courses in Medieval Latin, and that such a book must be prepared by a recognized scholar in this field. The officers of this group approached Professor Beeson as the logical person for this task, and after presenting to him the plans for the development of Medieval Latin studies persuaded him to undertake the preparation of this *Primer*. While he has been engaged in the work, medievalists in section meetings of The American Philological Association, the American Historical Association, and the Modern Language Association have discussed a syllabus of the proposed contents. As a result, though this text is not an official publication of any organization, it includes suggestions from these associations as well as from individuals and thus has a definite relation to the recent international revival of interest in medieval studies.

GEORGE R. COFFMAN,
Secretary of the Committee on Medieval Latin Studies
of the American Council of Learned Societies.

CONTENTS

	PAGE
PREFACE	1
INTRODUCTION	13

PART I. PROSE

ALEXANDER ROMANCE	29
Pfister, <i>Kleine Texte zum Alexanderroman</i> , page 22	
ALEXANDER ROMANCE	34
Pfister, <i>Der Alexanderroman des Archpriesters Leo</i> , page 126	
<i>Historia Apollonii regis Tyri</i>	35
Riese, <i>Historia Apollonii regis Tyri</i> , page 28	
ODO DE CERINTON, <i>Narrationes</i>	42
Hervieux, <i>Fabulistes Latins II</i> , pages 602, 608, 622, 633, 609, 637, 609	
<i>Physiologus</i>	46
Heider, <i>Archiv für Kunde oesterreich. Geschichtsquellen</i> V (1850) pages 531, 575	
JAMES OF VITRY, <i>Exempla</i>	47
Greven, <i>Exempla</i> , 36, 28, 19, 48, 50, 62, 61, 40, 41, 43, 44	
<i>Gesta Romanorum</i>	55
Oosterley, <i>Gesta Romanorum</i> , 5, 80, 251, 273, 120	
ROMULUS, <i>Fabulae</i>	71
Hervieux, <i>Fabulistes Latins II</i> , page 548	
JOHANNES MONACHUS, <i>Liber de miraculis</i>	72
Huber, <i>Liber de miraculis</i> , 19, 8, 10, 11	
MIRACLE OF THE VIRGIN	77
Wright, <i>Latin Stories</i> , page 44	
JAMES OF VORAGINE, <i>Legenda aurea</i>	79
Graesse, <i>Legenda aurea</i> , pages 815, 840	
PETRUS ALFONSI, <i>Disciplina clericalis</i>	84
Hilka-Söderjelm, <i>Disciplina clericalis</i> , 1, 2, 27, 16, 18, 20	
JOANNES DE ALTA SILVA, <i>Dolopathos</i>	96
Hilka-Söderjelm, <i>Dolopathos</i> , pages 14, 49	
CASSIODORUS, <i>Institutiones</i>	108
Migne, <i>Patrologia Latina</i> (=MPL), 70, 1142	
BENEDICT OF NURSIA, <i>Regula</i>	114
Wölfflin, <i>Regula</i> , 31, 38, 48	

	PAGE
JORDANES, <i>Historia Gothorum</i>	118
<i>Monumenta Germaniae Historica</i> (=MGH), Mommsen, <i>Auctores antiquissimi</i> , V, page 119	
FORTUNATUS, <i>Vita Radegundis</i>	120
MGH. Krusch, <i>Auctores antiquissimi</i> , IV, page 44	
GREGORY OF TOURS, <i>Historia Francorum</i>	121
General Preface; Preface to Book I; Book III, 15; Preface to Book V; Book VI, 46; MGH. Arndt, <i>Scriptores rerum Merovingicarum</i> , I	
GREGORY THE GREAT, <i>Dialogi</i>	130
MPL. 77, I, 3; II, <i>praef.</i> ; II, 14; III, 22; <i>Epistula</i> VI, 7; XI, 54	
ISIDORE, <i>Origines</i>	136
Lindsay, <i>Origines</i> , I, 40; V, 30-31, 3	
JONAS, <i>Vita Columbani</i>	141
Krusch, <i>Scriptores rerum Germanicarum</i> , I, 30	
BEDE, <i>Historia ecclesiastica</i>	142
Plummer, <i>Historia ecclesiastica</i> , II, 1; IV, 22	
WILLIBALD, <i>Vita Bonifatii</i>	147
Levison, <i>Scriptores rerum Germanicarum</i> , page 30	
PAULUS DIACONUS, <i>Historia Langobardorum</i>	148
Waitz, <i>Scriptores rerum Langobardorum</i> , I, 4; III, 34; VI, 6	
CHARLEMAGNE, <i>De litteris colendis</i>	152
MGH. Boretius, <i>Leges</i> , II, 1, page 79	
EINHARD, <i>Vita Karoli Magni</i>	153
Holder-Egger, <i>Scriptores rerum Germanicarum</i> , 1; 9; 22; 24-27	
PSEUDO-TURPIN, <i>Historia Karoli Magni</i>	159
Castets, <i>Historia Karoli Magni</i> , 21	
NOTKER, <i>Gesta Karoli</i>	161
MGH. Pertz, <i>Scriptores</i> , II, Book II, 6, 12, 14	
ALCUIN, <i>Epistola</i>	166
MGH. Dümmler, <i>Epistulae</i> , IV, 43	
ALCUIN, <i>Disputatio</i>	169
Wilmanns, <i>Zeitschrift für deutsches Altertum</i> , XIV, page 544	
HRABANUS MAURUS, <i>De institutione clericorum</i>	173
MPL. 107, Book III, 26	
LUPUS OF FERRIÈRES, <i>Epistolae</i>	175
MGH. Dümmler, <i>Epistulae</i> , VI, 104, 62, 69, 76	
<i>Annales Xantenses</i>	178
MGH. Pertz, <i>Scriptores</i> , II, page 222	
EKKEHART IV, <i>Casus Sancti Galli</i>	181
MGH. Pertz, <i>Scriptores</i> , II, page 94	
ASSER, <i>Annales rerum gestarum Alfredi Magni</i>	185
Stevenson, <i>Annales rerum gestarum Alfredi Magni</i> , 21-24	

CONTENTS

9

PAGE

REGINO, <i>Chronicon</i>	187
MGH. Pertz, <i>Scriptores</i> , I, page 555	
LIUTPRAND, <i>Antapodosis</i>	190
MGH. Pertz, <i>Scriptores</i> , III, Book VI, 2-8	
WIDUKIND, <i>Res gestae Saxoniorum</i>	194
MGH. Pertz, <i>Scriptores</i> , III, Book I, 1-7	
GERBERT, <i>Epistolae</i>	197
Havet, <i>Epistolae</i> , 2, 7, 8, 9, 12, 44, 130	
TROPE	201
Manly, <i>Specimens of the pre-Shakspearean Drama</i> , page xix	
A LITURGICAL PLAY	202
Young, <i>Publications of the Modern Language Association</i> 24 (1909) page 325	
A BURIAL SERVICE	207
Henderson, <i>Surtees Society</i> LXIII, page 80*	
WOLFHERUS, <i>Vita Godehardi</i>	211
MGH. Pertz, <i>Scriptores</i> , XI, page 216	
LAMBERT OF HERSFELD, <i>Annales</i>	213
MGH. Pertz, <i>Scriptores</i> , V, page 255	
MILO CRISPIN, <i>Vita Lanfranci</i>	215
Acta sanctorum, May, Tome VI, page 823	
EADMER, <i>Vita Anselmi</i>	217
Rule, <i>Rolls Series</i> , pages 339, 314	
HUGO OF ST. VICTOR, <i>Didascalicon</i>	220
MPL. 176, Book III, 14	
OTTO OF FREISING, <i>Chronica</i>	222
Hofmeister, <i>Scriptores rerum Germanicarum</i> , V, 36; VI, <i>praef.</i>	
WILLIAM OF TYRE, <i>Belli sacri historia</i>	224
Historiens des Croisades, I, page 351	
GUIBERT DE NOGENT, <i>Gesta Dei per Francos</i>	227
Historiens des Croisades, IV, pages 236, 258, 259	
GUIBERT DE NOGENT, <i>De vita sua</i>	229
MPL. 156, Book I, 6	
ORDERICUS VITALIS, <i>Historia ecclesiastica</i>	230
Société de l'Histoire de France, Prevost, IV, page 411	
ABELARD, <i>Historia Calamitatum</i>	232
MPL. 178, 159	
BERNARD OF CLAIRVAUX, <i>Apologia</i>	234
MPL. 182, 909	
BERNARD OF CLAIRVAUX, <i>Epistola</i>	237
MPL. 182, 255	
FLORENCE OF WORCESTER, <i>Chronicon ex chronicis</i>	238
Thorpe, <i>Chronicon ex chronicis</i> , II, page 102	

	PAGE
WILLIAM OF MALMESBURY, <i>Gesta regum Anglorum</i>	240
Stubbs, <i>Rolls Series</i> , I, page 253	
GEOFFREY OF MONMOUTH, <i>Historia Britonum</i>	243
Giles, <i>Historia Britonum</i> , IX, 13; X, 3	
JOHN OF SALISBURY, <i>Polycraticus</i>	248
Webb, <i>Polycraticus</i> , I, pages 12, 224	
PETER OF BLOIS, <i>Epistola</i>	251
MPL. 207, 311	
WALTER MAP, <i>De nugis curialium</i>	254
James, <i>De nugis curialium</i> , page 75	
JOCELIN OF BRAKELOND, <i>Chronica de rebus gestis Samsonis abbatis</i> .	257
Rokewode, <i>Camden Society</i> 1840, pages 6, 12	
RIGORD, <i>Gesta Philippi Augusti</i>	264
<i>Société de l'Histoire de France</i> , Delaborde, I, page 53	
<i>Annales Cambriae</i>	267
<i>Ab Ithel</i> , <i>Rolls Series</i> , page 64	
GIRALDUS OF BARRI, <i>Gemma ecclesiastica</i>	269
Brewer, <i>Rolls Series</i> , II, page 341	
GIRALDUS OF BARRI, <i>De rebus a se gestis</i>	271
Brewer, <i>Rolls Series</i> , I, page 119	
GIRALDUS OF BARRI, <i>Expugnatio Hibernica</i>	272
Dimock, <i>Rolls Series</i> , V, page 225	
BONAVENTURA, <i>Vita Francisci</i>	274
<i>Acta Sanctorum</i> , October, Tome II, page 774	
GERVAIS OF TILBURY, <i>Otia Imperialia</i>	275
MGH. Pertz, <i>Scriptores</i> , XXVII, page 393	
CAESARIUS OF HEISTERBACH, <i>Dialogus Miraculorum</i>	277
Strange, <i>Dialogus miraculorum</i> , I, pages 167, 233, 236; II, page 328	
VINCENT OF BEAUVAIS, <i>Speculum Majus</i>	281
Edition of Douai, 1624, I, Prologue, 7; II, 17, 13; IV, 16, 5	
ETIENNE DE BOURBON, <i>Tractatus de diversis materiis praedicabilibus</i> .	285
LeCoy de la Marche, <i>Tractatus</i> , pages 325, 231-234, 237	
SALIMBENE, <i>Cronica</i>	290
MGH. Holder-Egger, <i>Scriptores</i> , XXXII, page 39	
ODO, <i>Registrum visitationum</i>	294
Bonnin, <i>Registrum Visitationum</i> , pages 18, 323, 335, 378, 395, 407, 440	
ROGER BACON, <i>Compendium Studii Philosophiae</i>	300
Brewer, <i>Rolls Series</i> , I, pages 398, 425, 469	
ROGER BACON, <i>De secretis operibus</i>	304
Brewer, <i>Rolls Series</i> , I, page 532	
A PARODY, <i>Carmina Burana</i>	305
Schmeller, <i>Carmina Burana</i> , page 22	

CONTENTS

11

PAGE

ORIGIN OF THE ST. NICHOLAS PLAY	306
Coffman, <i>Origin of the Miracle Play</i> , page 51	
<i>Vita Ciarani</i>	309
Plummer, <i>Vitae Sanctorum Hiberniae</i> , I, page 219	
SIMEON OF DURHAM, <i>Historia ecclesiae Dunelmensis</i>	310
Arnold, <i>Rolls Series</i> , II, page 130	

PART II. POETRY

<i>Te Deum laudamus</i>	314
Daniel, <i>Thesaurus hymnologicus</i> , II, page 276	
FORTUNATUS, <i>Vexilla regis</i>	315
Dreves-Blume, <i>Analecta hymnica</i> , L, page 74	
FORTUNATUS, <i>Ad Chilpericum</i>	316
MGH. Krusch, <i>Auctores antiquissimi</i> , IV, page 209	
ISIDORE, <i>Versus</i>	316
Beeson, <i>Isidorstudien</i> , page 157	
EUGENIUS OF TOLEDO, POEMS	318
Dreves-Blume, <i>Analecta hymnica</i> , L, page 89	
ALCUIN, POEMS	319
MGH. Dümmler, <i>Poetae Carolini aevi</i> , I, pages 243, 270, 284, 320, 203	
HRABANUS MAURUS, HYMN	324
Dreves-Blume, <i>Analecta hymnica</i> , L, page 193.	
ERMOLDUS NIGELLUS, <i>De rebus gestis Ludovici Pii</i>	325
MGH. Dümmler, <i>Poetae Carolini aevi</i> , II, page 10	
WALAHFRID STRABO, <i>Lilia</i>	332
MGH. Dümmler, <i>Poetae Carolini aevi</i> , I, page 344	
EKKEHART, <i>Waltharius</i>	332
Strecker, <i>Waltharius</i> , lines 170 ff	
<i>O tu, qui servas</i>	338
MGH. Traube, <i>Poetae Carolini aevi</i> , III, page 703	
<i>Confessor Christi</i>	339
MGH. Traube, <i>Poetae Carolini aevi</i> , III, page 706	
<i>O Roma nobilis</i>	340
Traube, <i>Abhandlungen d. k. bayr. Akademie XIX</i> (1891) Abt. II	
CAMBRIDGE SONGS	341
Breul, <i>Cambridge Songs</i> , 22, 26, 27, 31-33	
GERBERT, INSCRIPTION	347
MPL. 139, 287	
<i>Media vita</i>	348
Daniel, <i>Thesaurus hymnologicus</i> , II, page 328	

	PAGE
<i>Cantemus cuncti</i>	348
Dreves-Blume, <i>Analecta hymnica</i> , LIII, page 60	
<i>Verbum bonum</i>	349
Dreves-Blume, <i>Analecta hymnica</i> , LIV, page 343	
<i>Ave Maria</i>	350
Dreves-Blume, <i>Analecta hymnica</i> , LI, page 140	
BERNARD OF CLUNY, HYMN	351
Neale, <i>Medieval Hymns</i> , page 68	
BERNARD OF CLAIRVAUX, HYMN	353
Daniel, <i>Thesaurus hymnologicus</i> , I, page 22	
MARBOD, <i>The Coming of Spring</i>	353
MPL. 171, 1717	
NIGELLUS WIREKER, <i>Brunellus</i>	354
Wright, <i>Satirical Latin Poets of the twelfth century</i> , <i>Rolls Series</i> , I, pages 34, 63	
WALTER OF ENGLAND, FABLE	358
Hervieux, <i>Fabulistes Latins</i> , II, page 412	
<i>De lupo</i>	359
Hervieux, <i>Fabulistes Latins</i> , II, page 442	
<i>Vita nostra</i>	359
Königsfeld, <i>Lateinische Hymnen und Gesänge</i> , I, page 164	
<i>Veni, Sancte Spiritus</i>	360
Daniel, <i>Thesaurus hymnologicus</i> , II, page 35	
<i>Stabat mater</i>	360
Daniel, <i>Thesaurus hymnologicus</i> , II, page 131	
THOMAS AQUINAS, <i>Pange, lingua</i>	362
Dreves-Blume, <i>Analecta hymnica</i> , L, page 586	
THOMAS OF CELANO, <i>Dies irae</i>	362
Daniel, <i>Thesaurus hymnologicus</i> , II, 103	
<i>Carmina Burana</i>	364
Schmeller, pages 5, 50, 67, 137, 171, 177, 178, 183, 225, 230, 235	
<i>Vinum bonum</i>	375
Novati, <i>Studi critici</i> , page 294	
<i>Miraculum Sancti Nicholai</i>	375
Coussemaker, <i>Drames liturgiques</i> , page 123	
VOCABULARY	385

A PRIMER OF MEDIEVAL LATIN

INTRODUCTION

VOCABULARY

The bulk of the vocabulary of medieval Latin (ML.) is derived from classical Latin (CL.), but many new words and new meanings have been added.¹

1. A CL. word has taken on a new meaning, which sometimes developed in the late Latin (LL.) period: acquiesco, adiuro, assertio, castellum, castrum, causa, comes, destino, discretus, dux, eques, infans, mansio, miles, obsequium, parentes, placitum, scholares, seu, solacium, vel, villa, virtus, virtutes.

(a) A few adjectives and pronouns have changed their meanings or are used loosely: totus=quisque, toti=omnes, tanti=tot; quid=uter, quanti=quot, neuter=nullus, nullus (and nemo)=neuter, aliquis=ullus, quicumque=quisque and quivis, quisquis=quisque, quisque=quisquis, etc.

(b) Intra=infra, subito and repente=cito; absque=sine, super=de, pro=propter; seu and vel=et.

2. Especially large is the group of CL. words that developed new meanings in ecclesiastical Latin (EL.): aedificatio, basilica, benedico, capitulum, cardinalis, cella, communio, conversatio, daemon, dominicus, dominus, fervens, festivitas, gentes, gen-

1. For definition of the words listed below see Vocabulary.

tiles, laudes, lignum, matutinus, nativitas, oratio, ordino, paganus, pietas, pontifex, praedico, saecularis, seduco, tribulatio.

3. Words that are rare in CL. became common, sometimes driving out the classical competitor: adiutorium, baro (*baron*), caballus (*horse*), caballarius (*horseman*), manduco, papa, tristor.

4. LL. words came in, sometimes *via* EL.: anterior, associio, coquina, decanus, fructifico, grossus, iuramentum, iussio, leprosus, passio, repatrio, sufficientia, trinitas.

5. New words came in from EL.: appropio, annihilo, compator, glorifico, missa, oratorium, peccator, praelatus, prior refrigerium, resurrectio, retributio.

6. Many new words developed in ML.: cappa, depauperio, dispereo, duellum (restoration of an early Latin word, *war, duel*), excorio, incarceration, incarnatio, modernus (*modern*), murilegus, posse (noun), quadrivium, sacrista, totaliter, trivium, vale (noun), etc.

(a) Compounds, both old and new, are often used with the force of the simple form: comporto, concivis, consocius, diffugio, discurro, elambo, exoro, pertranseo.

(b) Diminutives, both old and new forms, are often used without diminutive force: aucella and avicula (from avis), vasculum (from vas), etc.

(c) Abstract nouns, old and new, are used with concrete force more freely than in CL.: christianitas for christiani, gentilitas for gentiles, etc.

(d) ML. is rich in new formations in -arius, -anus, -osus, -tor, -trix, etc., in abstracts and diminutives.

7. Many Greek words came into ML., for the most part *via* EL.: abbas, angelus, apostolus, baptismus, catholicus, clerus, coenobium, diaconus, dioecesis, ecclesia, elemosina, episcopus, evangelium, haeresis, hebdomada, heremus, hymnus, idolum, laicus, martyr, monachus, monasterium, paracletus, pascha, pincerna, presbyter, propheta, psalmus, scandalizo.

(a) A few Hebrew words came in *via* the Greek: sabbatum, cherubim, seraphim, etc.

8. Germanic and Celtic words are Latinized: bancus, burgensis, marca, etc.

ORTHOGRAPHY

9. There are numerous differences, generally reflecting a different pronunciation, between CL. and ML. orthography: e.g., e=ae¹ and oe (hec, pre, etc.); this sometimes causes confusion, e.g., ille, que, cepit, equus, etc.; aeclesia, cottidia occur occasionally. i=e (quatinus); i=y (dyabolus, giro); o=u (diabulus); d=t (aput, capud); f=ph (nephandus, fisica); t=th (spata, orathorium); ci=ti, pronounced *tsi* (oracio, nacio); ch=h (k sound), (michi, nichil); *h* was freely added or omitted, frequently causing confusion (ac, hostium, hortus, and especially in forms like hii, hiiis, where it is sometimes impossible to tell whether the form is from hic or is); *p* is often inserted (hiemps, contempno, columbia); assimilation is the rule, except in the case of in- negative.

INFLECTION AND SYNTAX

10. Towns frequently lost their original name and took the name of the tribe, generally in the accusative or ablative plural. These forms came to be used for all cases, i.e., they were regarded as indeclinable, e.g., Parisius (accusative plural) for Lutetia Parisiorum.

11. A few irregularities occur: iteri for itinere, orbs for orbis, nectare for nectar, isdem for idem; generally in the poetical selections.

CONJUGATION

12. Ligui occurs for ligavi, confugiere for confugere, volerent for vellent.

1. e, ē, ae, and oe rime in poetry.

13. The compound tenses are frequently formed with *fui*, *fuissem*, etc., instead of *sum*, *essem*, etc.

14. *Fore* occurs for *esse*, and the future passive participle with *fore* for the future passive infinitive.

15. The perfect participle frequently ends in *-sus* instead of *-tus*, especially in compounds of *tendo*.

NUMBER

16. Words that are invariably or regularly plural in CL. are found in the singular: *altare*, *angustia*, *codicillus*, *cunabulum*, *facetia*, *insidia*, *palatium*, *spolium*, *versutia*.

(a) *Populi* occurs in the plural, meaning "crowds."

(b) The plural of adjectives is used to designate a class; *infideles*, "infidels."

GENDER

17. The gender of nouns occasionally shifts: *mons*, *praestigia*, and *scopulus* become neuter; *stirps* and *pratium* become masculine; *caelum* is masculine in the plural.

(a) There are a few examples of the shift that is so common in Vulgar Latin, by which a neuter plural becomes a feminine singular, e.g., *fortia*; other feminines are: *chronica*, *physica*, *lilia*, *reticula*.

18. As in CL. the neuter plural is common as a substantive, e.g., *obscura noctis*; *abrupta vitiorum*.

19. Masculine and neuter adjectives are used as substantives, e.g., *infernus*, *festum*.

CASES

20. The subject is frequently omitted when a new subject is introduced.

21. The indefinite "they" unexpressed is commoner than in CL.

22. The nominative absolute occurs occasionally.

23. The partitive genitive occurs with *aliquis*, *multi*, *unus*.

24. By an extension of the classical usage the genitive is found with *cumulatus*, *dubius*, *eruditus*, *misericors*, and *recordor*.

25. The dative is used where CL. would use a genitive, accusative, or a prepositional phrase, or ablative.

(a) With *misereor*, *compatiens*.

(b) With *sciscitor*, which takes an accusative or a prepositional phrase in CL.

(c) With *adfero*, *dirigo*, *proicio*, and other verbs of motion.

(d) In place of the ablative of agent.

26. The accusative is used:

(a) Instead of the genitive or ablative with *indigeo*, *inexpertus*, *memor*.

(b) Instead of the dative, or *ad* with the accusative, with *appropinquo*, *incurro*.

(c) Instead of the ablative or genitive, with *inexpertus*, *utor*, to express price, with *coram*, with *requiro* in place of the ablative with a preposition.

(d) *Induo* takes two accusatives or an accusative and an ablative.

(e) The accusative absolute occurs a few times.

(f) The accusative with a preposition occurs with *aio* (*ad*), *confido* (*in*), *iungo* (*ad*).

(g) The accusative without a preposition is common after verbs of motion.

27. The ablative absolute is frequently found where CL. would use a participle in agreement with the subject or object.

28. The ablative with *a*, *ab* is used with a comparative.

29. Means is expressed by the ablative with *ab*, *cum*, *de*, *ex*, *in*, as well as by the simple ablative; *plenus de* occurs once.

30. The locative ablative is used with or without a preposition.

31. Time is expressed with or without a preposition, e.g., *in die*, *quadam die*, *in una dierum*, *uno dierum*, *quadam vice*.

32. Duration of time is frequently expressed by the ablative instead of the accusative.

33. The descriptive ablative is used with *ex*.

34. Cause is expressed with *gaudeo* by the ablative with *de*, instead of *in*, or the simple ablative.

35. Manner is frequently expressed by the ablative with *ab* or *in*.

36. The ablative instead of the genitive occurs with *paenitet*.

37. *Confido* takes the ablative with *in*, instead of the dative or the ablative alone.

Prepositional phrases are used more freely and with less accuracy than in CL. Characteristic is the use of the phrase to make explicit a case relation.

38. A phrase is used to take the place of a subjective or possessive genitive, e.g., *digitus de manu*, *consilia de meis amicis*.

39. A phrase is used to express a partitive idea after certain verbs, e.g., *ex aqua bibere*, Eng. "drink of the water"; *dedit de fructu*, cf. Fr. "donnez-moi de l'eau."

40. The distinction of *place in which* and *motion to a place* is often disregarded, e.g., *in manibus venit* and *captus in manus*, *in regiam ambulavit* and *in fastigia nidificant*.

(a) Prepositions are used with names of towns instead of the accusative or ablative alone.

41. Phrases are used in idioms that are quite foreign to the Roman way of thinking, e.g., *mittere pro*, *mittere post*, *currere propter*, etc.

PRONOUNS

42. The personal pronoun is not necessarily emphatic when expressed.

43. The reflexive pronoun is not always used reflexively: *sibi*=*ei*, *suus*=*eius*, and vice versa; occasionally they are reversed in a single sentence; cf. Fr. "son."

44. The reciprocal relation is expressed by *ab invicem*, *ad invicem*, *sibi vicibus*, *nobis vicissim*, in addition to the words used in CL.

45. *Ipse* is used (1) as a demonstrative pronoun, in place of *is*, etc.; (2) in place of the definite article; (3) it is sometimes superfluous.

46. *Idem* is used for *is*, *hic*, *ille*; cf. the similar use of "same" in English.

(a) *dictus*, *iam dictus*, *praedictus*, *supradictus*, *praefatus*, etc., are often used with about the same meaning as *idem*.

47. *Iste* has lost its force as a demonstrative of the second person.

48. *Hic*, *is*, *iste*, and *ille* are often used interchangeably, sometimes for the same person in a single line.

(a) The demonstrative pronouns are often equivalent to the definite article.

49. *Numquid*, "any," and *ut quid*, "why," are the favorite words for introducing questions.

50. The indefinite pronouns are often confused; see 1 (a) above.

51. *Quidam* is often equivalent to the indefinite article.

52. *Unus* is frequently used with the force of an indefinite article.

(a) The correlatives *unus . . . alter* occur for *alter . . . alter*.

ADVERBS

53. Adverbs are freely combined with prepositions; the combination is sometimes felt as a phrase and sometimes as an adverb: *ab inde*, *a longe*, *a modo* (*amodo*, *ammodo*), *ad invicem*, *de foris*, *ex inde*, *ex tunc*, *insimul*, *pro tunc*; the practice of printing them as one or two words varies.

54. In addition to *tam . . . quam*, *ita . . . ut* we find also *tamquam . . . sicut*, *ita . . . sicut*, etc.

CONJUNCTIONS

55. The practice of CL. in the use of connectives (a et b et c or abcque) is not carefully observed.

56. Et is often superfluous; nec=non, nec non=et; nec dum=non dum.

57. Nam=autem and autem=nam.

58. Many conjunctions have become so weakened as to be often untranslatable; they often serve merely as particles of transition, e.g., at, autem, enim, etenim, nam, namque, sed, siquidem, tamen, vero.

COMPARISON

There are several departures from the usage of CL. in the comparison of adjectives and adverbs.

59. The positive sometimes has comparative force.

60. The comparative is frequently used with positive force.

61. The comparative is very often used with the force of a superlative; cf. the French idiom.

(a) The comparative is sometimes strengthened by quam.

62. Quam is sometimes used with a positive that suggests comparison, e.g., supra quam.

VERB

63. Some verbs that are intransitive in CL. become transitive, e.g., germino, lacrimor, etc.

VOICE

64. Many verbs that are deponent in CL. have active forms and vice versa, e.g., consilio, exhorto, hospito, medito, praedo, interpreto, remunero, scruto, etc.; but lacrimor.

65. The reflexive is sometimes omitted; cavere se occurs twice.

TENSES

- 66. The tenses are used more loosely than in CL.
- 67. The present is used for the future—a common usage in CL. also, especially in colloquial passages.
- 68. The imperfect is used for the perfect (aorist).
- 69. The perfect is used for the imperfect.
- 70. The pluperfect is used for the perfect (aorist).
- 71. The imperfect and pluperfect are used side by side without difference in meaning.
- 72. The tense relation between the main and the subordinate clause is not always accurately expressed, e.g., *qui me aperiet invenerit*.
- 73. The present participle is often used loosely, as in English, to express a completed act in reference to the main verb.
- 74. The sequence of tenses in general follows the usage of CL.

THE INDICATIVE

- 75. The future indicative is used, as in CL., to express a command.
- 76. The indicative is used in many clauses that in CL. would require the subjunctive, e.g., in volitive clauses, anticipatory clauses, with *utinam*, in result clauses and substantive clauses of fact, in descriptive *qui* clauses, *cum* clauses of situation and cause, causal clauses with *quod* in indirect discourse, in indirect questions, with *licet*, and in conditional clauses.

THE INFINITIVE

- The infinitive has a much wider range of use than in CL.
- 77. It is especially common with *facio*.
 - 78. It is freely used with verbs that in CL. would take the subjunctive, e.g., with *decerno*, *praecipio*; *metuo*, *timeo*; *rogo*, *peto*; *permitto*, *contingo*.
 - 79. It is frequently used to express purpose.
 - (a) Expressions of the type *da mihi comedere* are common.

INDIRECT DISCOURSE

80. The most notable departure from CL. usage is found in the construction of indirect discourse. The old construction of the infinitive with subject accusative is still common, but a new one, the seeds of which existed as early as Plautus, gained the upper hand in EL., chiefly through the influence of the Vulgate, and survived in the Romance languages. The infinitive is displaced by a substantive clause introduced by *quod*, *quia*, *quoniam*, or *ut*. The indicative or the subjunctive may be used. (The usage varies with different writers. In this book *quod* is by far the most common; the indicative and subjunctive occur with about equal frequency. Other introductory words occur elsewhere.)

81. Sometimes the old and the new construction occur in succession, after the same verb.

82. The force of the introductory word is sometimes so weak as to permit the accusative and infinitive construction.

83. Occasionally the introductory word is so weak that it does not affect the quotation at all, i.e., it remains a direct statement; *quod* or *quia* is equivalent to a mere mark of quotation.

84. An indirect question may take the indicative.

(a) An indirect question may be introduced by *si*.

THE SUBJUNCTIVE

85. In independent clauses the negative is frequently non instead of *ne*.

(a) In expressions of command the present subjunctive is used where CL. prefers the perfect.

86. Volitive clauses are frequently introduced by *quod* and occasionally by *quatenus*. The indicative sometimes occurs.

(a) The volitive subjunctive occurs with *conor*, *moveo*, and *promitto*, contrary to the usage of CL.

87. In clauses of comparison *tamquam*, as well as *quasi*, is used.

88. Clauses of purpose are introduced by *quod* and *quatenus*.

89. Clauses of fear are introduced by *quod* and *quatenus*.

90. The subjunctive is used after *antequam* and *usque dum* whether the clause is anticipatory or not.

(a) The indicative is used after *quousque* in an anticipatory clause.

91. *Utinam* is used with the imperfect subjunctive where the wish is possible of fulfillment.

(a) The indicative with *utinam* is found.

92. Clauses of obligation may be introduced by *quod*.

93. Clauses of request (after *obsecro*, *peto*, *rogo*) are introduced by *quod* and *quatenus*.

94. Clauses of consent (after *permitto*) may be introduced by *quod*.

95. Clauses of result and substantive clauses of fact are frequently introduced by *quod* (often preceded by *adeo*, *ita*, *sic*, *taliter*, *tam*, *in tantum*, *tantum*). The indicative is commoner than the subjunctive.

(a) The indicative also occurs in clauses introduced by *ut*.

96. Descriptive (characterizing) clauses with *qui* may take the indicative.

97. Clauses of situation and causal clauses with *cum* may take the indicative.

98. The subjunctive is common in clauses of situation introduced by *dum*; *usque dum* also occurs.

99. *Dum* occasionally introduces a causal clause with the indicative.

100. Causal clauses are occasionally introduced by *eo quod*, *quatenus*, *quia*, *ex quo* (= Eng. "since"); the indicative and subjunctive are used indifferently.

101. *Quamquam* is occasionally found with the subjunctive.

102. *Postquam* and *mox ut* (= *simulatque*) occur with the subjunctive.

ASSUMPTIONS (Conditions)

103. The present subjunctive occurs in a present assumption of fact.

104. In general assumptions present and future tenses occur side by side.

105. The subjunctive occurs in clauses of repeated action.

106. The imperfect subjunctive occurs in both clauses of a less vivid future assumption.

107. The imperfect subjunctive occurs in both clauses of an assumption contrary to fact in past time.

(a) The imperfect indicative occurs once in the conclusion.

PARTICIPLES

108. The present participle is used like the future of CL. to express purpose.

109. The present participle with *sum*, *eram*, etc., is used to express tense relation (analytical tendency).

110. *Constitutus* and *existens* are used as substitutes for the present participle of *sum*.

111. The ablative of the gerund is freely used with the force of a present participle.

IDIOMATIC EXPRESSIONS

112. Medieval Latin uses idioms that are quite foreign to CL. *Debeo*, *volo*, *oportet*, and *possum* are often weakened to mere tense or mood signs and are frequently untranslatable, e.g., *debeo* stands for "will" or "shall" (volitive and future), "may," "might," or "ought" in its various meanings (natural likelihood, obligation, etc.). Examples are: *natura dedit quod filia deberet copulari* (p. 64, l. 5), *sciebam quia debere-mus abire* (p. 32, l. 28), *in omnibus quae manducari debent* (p. 124, l. 2, for *quae manducantur*), *ut debeat baptizare* (p. 135, l. 13, for a purpose clause), *cum esset decretum ut cantare deberent* (p. 144, l. 17); similarly *cum ire vellet* (p. 216, l. 5, for *cum iret*).

113. *Habeo* is used in periphrastic expressions, reflecting the analytical tendency of popular Latin. The classical use of *habeo* with the perfect participle, the forerunner of the compound tenses with *have*, is extended to adjectives and prepositional phrases, e.g., *causas exosas habebat* (p. 129, l. 22). It is used like *debeo*, e.g., *cantare habes*, "you must sing"; the answer is, *quid debeo cantare?* (p. 144, l. 29); *mori habes* (p. 146, l. 29), *habent eum percutere* (p. 64, l. 27, cf. Eng. "I have to go"). Other uses are: *habeo septem menses* (p. 75, l. 16, cf. Fr. "avoir sept mois"); *fastidio habeas* (p. 41, l. 17).

114. *Facio* is often used with a noun or adjective where CL. would express only the verbal idea contained in the noun, e.g., *facere confessionem* for *confiteri*, *moram facere* for *morari*, *confugium facere*, etc.

SUMMARY

115. The outstanding differences between ML. and CL. may be summed up as follows:

I. The enlarged vocabulary and extended use of Greek words and new formations.

(a) The shift in meaning of nouns and verbs toward that of the English derivative.

(b) The breakdown in the sharp distinctions in the meaning of certain adjectives, pronouns, and prepositions.

II. The breakdown in the sharp distinctions between cases.

III. The extended use of the prepositional phrase to indicate case relations.

IV. The extended use of the infinitive, especially to express purpose and with verbs like *facio*.

V. The use of clauses with *quod*, *quia*, etc., in Indirect Discourse.

VI. The use of other conjunctions than *ut* (especially *quod*) in subjunctive (especially substantive) clauses.

(a) The use of *quod* as a universal conjunction for "that," even in sentences like "It is the third day that."

VII. The breakdown in the distinction between the indicative and subjunctive in subordinate clauses of all kinds.

VIII. The use of *sum*, *habeo*, *debeo*, etc., as auxiliaries (tense and mood signs).

IX. The abandonment of the periodic sentence in favor of a simpler sentence structure, which often differs but little from that of the modern languages.

VERSIFICATION

The medieval poets employed the classical meters, based on the quantity of the syllables, especially the hexameter and pentameter. The number of such poems is extraordinarily large, but most of them are without merit, being little more than exercises in versification.

The following points are to be noted¹:

116. In foreign and in unusual Latin proper names the vowels are treated as long or short as occasion demands.

117. Long vowels in Greek words are often shortened, e.g., *cōlon*, *ecclēsia*, *herēmus*, *irōnia*, etc. In prose also the Greek accent generally prevailed.

118. In Latin words the final -o of nouns (nom.) and verbs is often shortened, and less frequently the final vowels of other words, e.g., *ergă*, *ergŏ*, *postea*, *quandŏ*, *studiosě*, etc.

119. Elsewhere there are occasional changes, generally from long to short, e.g., *cotidianus*, *dēbetis*, *găza*, *mavīs*, *nēquam*, but *fūga*, *hēri*.

120. *Muliēris* is the invariable form in medieval poetry; similar cases occur occasionally (*filiŏlus*); forms like *seū*, *heū*, *suăvis*, *suēscō* are not uncommon.

121. Syllables are frequently lengthened under the ictus, especially at the end of the first hemistich of the hexameter and pentameter.

1. The metrical irregularities of quantitative verse are indicated in the text.

122. The letter *h* is frequently treated as a consonant in making position and in preventing elision.

123. The use of hiatus varies in different poets, but in general it is more common than in the classical poets.

124. The following meters are represented in this book: Dactylic hexameter: CLII, CLV, CLVII, CLX, CLXI, CLXXI (pp. 318 ff). Elegiac distich: CL, CLI, CLIII, CLIV, CLVI, CLIX, CLXXIX, CLXXX (pp. 316 ff). Iambic dimeter: CXLIX, CLVIII (pp. 315 ff).

125. The great achievement of the medieval poets was the development of rhythmical verse. Here the syllables are *counted*, not measured in terms of longs and shorts; there is no substitution of a long syllable for two shorts or vice versa. Accent displaces quantity. The word accent and verse ictus may conflict except at the end of the verse or half-verse, where they must coincide; it is this *close* that determines the rhythm of the verse. The metrical schemes therefore are reckoned from the end of the verse, not the beginning, e.g., a five-syllabled trochaic verse is expressed thus: 5— (i.e., —|—|—|—|—); similarly the scheme for a five-syllabled iambic verse is: 5— (—|—|—|—|—); for the iambic trimeter (see 131, c) the scheme is: —|—|—|—|—|—|—|—, i.e., 5—+7—.

126. Another feature of medieval metric is the use of rime. The ends of the two hemistichs may rime, or the ends of lines in various combinations, abab, aabb, etc. At first only the last vowel was involved, but later two-syllabled rimes became common. Rime is also employed by writers of quantitative verse.

127. Elision gradually disappeared; there are only three or four cases in the rhythmical poems in this book.

128. Hiatus was in general avoided; most of the cases in this book are found in a half dozen selections (-am, -em, etc., before an initial vowel were not regarded as hiatus).

129. In the great majority of poems the meters employed are the trochaic and iambic. The effect is often monotonous, but the monotony is relieved by sharply dividing the longer ver-

ses in the middle and by combining into strophes verses of different length, and sometimes of different meter.

The meters employed in this book are:

130. Trochaic

- (a) six-syllabled verses, 6—∪; CLXXV.
- (b) seven-syllabled verses, 7∪—; CLXXXIII, CXCI.
- (c) eight-syllabled verses, 8—∪; CLXXXVI, CXCVII, CXCVIII.
- (d) thirteen-syllabled verses, 7∪—+6—∪; CLXXXIX.
- (e) fifteen-syllabled verses, 8—∪+7∪—; CLXVIII.

In combinations

- (f) 4—∪ and 7∪—; CLXXXVII, CXCV.
- (g) 7∪— and 6—∪; CLXXXVIII, CXC, CXCI, CLXXXI.
- (h) 8—∪ and 7∪—; CLXXIV, CLXXXII, CLXXXIV, CLXXXV, CXC, CXCVI, CXCIX.

131. Iambic

- (a) eight-syllabled verses, 8∪—; CLXVII, CLXIX, CLXXVII.
- (b) ten-syllabled verses, 4∪—+6∪—; CC.
- (c) twelve-syllabled verses, 5—∪+7∪—; CLXII, CLXIII.
6∪—+6∪—; CLXIV.

132. Different meters combined

- (a) trochaic and iambic verses, 6—∪ and 4∪—; CXCI.
- (b) trochaic and hexameter verses, CLXXXI.

133. Dactylic

- (a) hexameter, versus leonini, CLXXVI, CLXXVIII.
- (b) tetrameter, CXCI.

PART ONE. PROSE

I.¹ THE WONDERS OF INDIA

Mense Maio, postquam vicimus Darium, regem Persarum, apud flumen qui dicebatur Granicus, subiugavimus nobis omnem illius terram et posuimus in provinciis orientis nostros honoratos, et divites facti sumus de² multis divitiis, sicut iam tibi in priore epistola significavi. Sed ne videatur multiplicata 5 ipsa locutio, non replicabo³ facta priora, quae cognita sunt. Mense Iulio deficiente venimus in Indiam Phasiacen, ubi cum magna celeritate Porum regem vicimus, et omnes divites facti sumus de multis divitiis illius. Et ut semper in memoria teneatur, rectum mihi videtur ut scribam de multitudine exercitus 10 eius, in quo fuerunt sine⁴ peditibus quattuordecim milia octingentae quadrigae, omnes falcatae, et quadringenti elephanti, qui portabant turres, ubi stabant homines armati ad pugnandum, et apprehendimus ipsam civitatem* Pori et domum eius, in qua fuerunt quadringentae columnae aureae cum capitellis⁵ 15 aureis, et parietes illius domus erant investiti⁶ de laminis aureis, quae erant grossae,⁷ quantum est grossus unus digitus hominis de⁸ manu⁸; etiam ego ipsas laminas incidere feci⁹ in multis locis. Vineae quoque de auro pendebat inter columnas, quae folia aurea habebat, et racemi illius erant de crystallo, et inter- 20

I. 1. From the *Epistola Alexandri Macedonis ad Aristotelem magistrum suum*, which goes back to a Greek version of the Alexander Romance. Alexander, like Charlemagne at a later period, became a figure of romance soon after his death. His dramatic expedition to India and the marvels of a strange land appealed to the imagination of the Greeks and Romans and later to the medieval world. 2. with abl. of means; see Introduction, section 29, and cf. l. 16, below. 3. repeat. 4 = praeter. 5. capitals. 6. covered. 7. thick. 8. in place of a genitive; see Int., sec. 38. 9. See Int., sec. 77.

positas habebant gemmas ignitas¹⁰ et smaragdus, et omnes ipsae mansiones^{11*} erant ornatae de gemmis quae margaritae nominantur, et de unionibus¹² et carbunculis.¹³ Regias¹⁴ vero habebant de ebore albo, habebant et lacunaria, id est subficta,¹⁵ de ligno, quod nominatur ebum, et est lignum fuscum quod nascitur in India et Aethiopia, et camerae erant factae de lignis cupresseis. Et foras¹⁶ ipsam domum erant statucae de auro positae, et erant ibi platani aurei, et inter illas erant multa genera de aucellis¹⁷ cum variis coloribus, et habebant ungulas et rostra inaurata et in auriculis pendebant eis margaritae et uniones. Multa vasa gemmea et crystallina seu* et¹⁸ aurea invenimus ibi, de argento pauca.

Cumque omnia in mea habuissem potestate, desideravi videre interiorem Indiam, et perveni ad portas Caspiae cum universo exercitu; ubi cum admirarer ipsam terram, quae erat bona, cognovi ibi aliqua quae odiosa mihi videbantur esse. In ipsis autem locis erant diversi serpentes et ferae, quae in ipsis vallibus et campis et silvis et montibus habitabant, et dixerunt nobis homines de ipsa terra, ut essemus solliciti pro* ipsis serpentibus et feris. Sed ego volendo¹⁹ persequi Porum regem, qui de proelio fugerat, antequam in desertas solitudines abiret, tuli²⁰ centum quinquaginta duces, qui ipsam viam noverrant; et mense Augusto perreximus per ardentissimum solem et per loca arenosa, et promisi praemia illis, qui me portabant²¹ per incognita loca Indiae, si me perducerent in Bactriacem cum omni exercitu meo salvo, ubi sunt gentes quae nominantur Seres, et sunt ibi arbores habentes ipsa folia velut lanam,²² quam homines loci illius colligunt et vestimenta sibi exinde²³ faciunt. Nam²⁴ et ipsi duces nostri coeperunt de eadem²⁵

10. *fiery*. 11. *rooms*; cf. "In my father's house are many mansions." 12. *single large pearls*. 13. *carbuncles*. 14. *doors*. 15. *ceiling*. 16. *preposition*; for meanings of *ipse*, see Int., sec. 45. 17. (*little*) *birds*. 18. *etiam*. 19. *equivalent to a present participle*. 20. *took*. 21. *conducted*. 22. *i.e., cotton*. 23. *inde*; see Int., sec. 53 and cf. p. 34, l. 12. 24. See Int., sec. 58. 25. See Int., sec. 46. [From here on, references to the Introduction will be indicated only by the section number.]

lanugine colligere. Illi namque qui nobis viam ostendebant, sicut ego cognoscere potui, volebant nos portare per loca mortalia, ubi erat multitudo serpentium et ferarum et beluarum. Quod ego ut vidi, ex parte pro culpa mea hoc evenire dixi, quia despexi consilia de²⁶ amicis²⁶ meis et de hominibus de loco 5 Caspiae, qui dixerunt mihi ut non sic festinarem vincere. Praecepī militibus meis ut omnes se armarent eo quod timebam ne forte supervenirent hostes et tollerent divitias auri et gemmarum, quas milites mei portabant. Tantum²⁷ enim erant divites facti, qui²⁸ vix ipsum aurum portare poterant; insuper 10 et ipsa arma gravabant multum, quia omnia ego feceram includere in auro, et resplendebat totus exercitus meus ad similitudinem stellarum; et erat magna admiratio²⁹ videre talem exercitum, quia et in ornamento et in virtute supra erant quam³⁰ aliae gentes. Ego certe videndo prosperitatem meam 15 nimium gaudebam de³¹ nobilissimo numero iuventutis. Sed quia solet³² aliquando, ubi habet homo³³ prosperitatem, sequuntur illum adversa, coepimus sitim habere maiorem.³⁴ Quam cum non potuissemus durare, tunc quidam miles, Zefirus nomine, invenit aquam in una³⁵ petra cavata; implevit exinde 20 ipsum³⁶ capsidem³⁷ suum et adduxit illam mihi, quia plus amavit vitam meam quam se ipsum. Ego vero convocavi exercitum meum et coram omnibus effudi ipsam aquam in terram, ne forte, dum videret ipse exercitus quia biberem ego ipse aquam, plus inciperent illi sitire. Laudavi bonitatem Zefiri 25 quam habuit in me, et dona ei optima feci. Ista³⁸ namque causa,* quae facta est de ipsa aqua, confortavit* ipsum exercitum et deinde coepimus ire.

Cumque ambularemus apparuit mihi non longe flumen in

26 = amicorum. 27 = tam. 28 = ut ei; for mood see 76; cf. also p. 32, l. 22. 29. marvel. 30. For quam after a positive see 62. 31. See 34. 32. used impersonally; in CL. it would be *adversa sequi solent*. 33. indefinite, one, Fr. "on." 34. comparative for a positive; see 60. 35. indefinite article, a; see 52. 36. often fades into the definite article (ll. 23 and 27, below) or is used superfluously, as here. 37 = cassidem. 38. no longer a demonstrative of the second person, but used instead of *hic*, *is*, and *ille*.

- desertis locis, et erant in ripa ipsius fluminis cannae altae sexaginta pedibus et erant grossae plus quam pinus, quia inde fiebant tabulae ad faciendas casas. Tunc ego statim feci figere aliper-³⁹ gum, quia et homines et animalia nimium sitiabant.
- 5 Cumque ex eadem⁴⁰ aqua bibere voluissem, tantum erat amara sicut elleborum, quod vulgo velatrum⁴¹ dicitur, unde nec homo nec ulla animalia sine tormento bibere poterant. Angustiabar⁴² ego plus propter ipsa animalia quam pro nostra necessitate, et cognovi quia plus durat homo omnia mala quam ani-
- 10 malia. Habebam mecum mille elephantos, qui portabant aurum, et quadringentos currus falcatos, ubi⁴³ erant per⁴⁴ currum quattuor caballi⁴⁵ et mille ducentos currus alios, ubi erant duo caballi per currum; caballicantes⁴⁶ erant nobiscum viginti milia, pedones⁴⁷ ducenti quinquaginta milia, et erant
- 15 prope duo milia muli,⁴⁸ qui portabant causam⁴⁹ de ipso aliper-
go⁴⁹ et causam de ipso populo, cameli, dromede⁵⁰ et boves duo milia, qui portabant annonam; et boves et vaccae et pecora ad comedendum maxima multitudo. Multi ex eisdem equis et elephantis et mulis frena aurea habebant.
- 20 Ipsa namque pecora non poterant se continere prae nimio siti; milites autem lingebant ferrum, alii biberunt oleum, alii ad talem necessitatem perveniebant qui etiam urinam suam bibebant. De qua causa nimium angustiatus sum et plus eram sollicitus de ipso populo quam de meo periculo. Praecepi ut
- 25 omnes armati sequerentur et talem legem dedi ut vindictam darem⁵¹ in illum quem armatum non invenissem, unde omnes mirabantur, quia,⁵² ubi nullus appareret inimicus, quid necesse esset in tali siti pergere armatos. Sed ego sciebam quia per loca deberemus⁵³ abire quae plena⁵⁴ erant de bestiis et serpen-
- 30 tibus.

39. *camp.* 40. See p. 30, l. 29. 41 = *veratrum, hellebore.* 42. *was disturbed.* 43. used loosely. 44. Cf. Eng. "per dozen." 45 = *equi.* 46 = *equites.* 47 = *pedites.* 48 = *mulorum.* 49. *things belonging to the camp.* 50. *dromedaries.* 51. the reverse of the classical idiom, *poenam dare, pay a penalty.* 52. superfluous. 53. See 80 and 112. 54. See 29.

Igitur secuti sumus ripam iam dicti fluminis, qui habebat ipsam aquam amaram, et ad octavam horam diei venimus ad unum castellum, quod erat positum in eodem flumine in una insula et erat aedificatum ex praedictis cannis, de quibus supra diximus. Vidimus ibi paucos homines nudos de Indis, qui statim, ut nos viderunt, absconderunt se. Ego vero volebam loqui cum illis, ut ostenderent mihi aquam. Sed cum nullus ex eis appareret, praecepi paucas sagittas iactare⁵⁵ in eodem castello,⁵⁶ ut si sua voluntate non volerent⁵⁷ exire, propter timorem tamen sagittarum exirent. Sed illi propter timorem plus se absconderunt. Tunc ego misi in eodem flumine ducentos milites de Macedonibus cum levibus armis. Iam quartam partem fluminis nataverant et subito nova causa nobis apparuit. Vidimus venire de profundo aquarum hippotamos⁵⁸ fortiores quam sunt elephanti. Hippotami dicuntur, qui medii⁵⁹ sunt homines, medii⁵⁹ caballi. Videntibus autem nobis et plangentibus manducaverunt ipsos Macedones, quos in eodem flumine ad natandum misimus. Ego vero iratus contra illos, qui nos per talia loca portabant, iussi ex eis centum in ipso flumine mittere. Tunc coeperunt exire hippotami sicut 20 formicae et devoraverunt illos. Sed ne forte cum eisdem hippotamis nocte pugnaremus moti⁶⁰ exinde sumus.

Igitur cum pervenimus ad horam diei undecimam vidimus in medio ipso flumine homines cum navicellis⁶¹ rotundis factis de canna. Interrogavimus illos ubi aquam dulcem inveniremus. 25 Illi vero sua lingua dixerunt quia deberemus invenire lacum cum aqua dulcissima, in quo loco portare nos debebant illi qui nobis viam trahebant.⁶² Ambulavimus tota nocte fatigati de siti et erat angustia quia ibant omnes armati. Insuper et alia nobis angustia advenit: occurrebant nobis leones, ursi, pardi, 30 tigres, et tota nocte pugnavimus cum eis. Alio vero die cum

55. For the infinitive see 78; the subject is omitted, as often. 56 = *castellum*; see 40 and cf. ll. 17 and 19, below. 57 = *vellent*. 58. The Eng. word is from the (correct) longer form. 59. *half...half*. 60. middle voice. 61. *boats*. 62. *were showing, leading*.

iam lassi essemus, erat quasi octava hora, quando pervenimus ad ipsum lacum. Cumque bibissem aquam dulcem, gaudio magno repletus sum et bibit totus exercitus et omnia animalia. Tunc iussi alipergum figere in latitudine et longitudine ad tria
 5 miliaria.⁶³ Deinde fecimus incidere ipsam silvam quae erat⁶⁴ de⁶⁵ gyro in gyrum⁶⁵ super ipsum lacum. Ipse lacus erat spatiosus ad unum miliarium. Tunc fecimus poni elephantos in media parte de ipso alipergo, ut bene continere se posset ipse exercitus, si aliquid nobis nocte superveniret. Tunc
 10 accenderunt focos mille quingentos quia ligna ad sufficiendum habebamus de ipsa silva.

II.¹ TWO MODERN INVENTIONS

Abinde venimus ad mare rubrum. Et erat ibi mons altus; ascendimus eum et quasi essemus² in caelo.

Cogitavi cum amicis meis ut instruerem tale ingenium*
 15 quatenus³* ascenderem caelum et viderem si est⁴ hoc caelum quod videmus. Praeparavi ingenium ubi sederem et apprehendi griphas⁵ atque ligui⁶ eas cum⁷ catenis et posui vectes ante eos et in summitate⁸ eorum cibaria illorum et coeperunt ascendere caelum. Divina quidem virtus obumbrans eos
 20 deiecit ad terram longius⁹ ab exercitu meo iter dierum decem in loco campestri et nullam laesionem sustinui in ipsis cancellis ferreis. Tantam altitudinem ascendi ut sicut area videbatur¹⁰ esse terra sub me. Mare autem ita videbatur mihi sicut draco

63. miles; in CL., milestones. **64.** with *super*, surrounded. **65** = *in gyro*.

II. 1. From the translation of the Alexander Romance of the pseudo-Callisthenes (third or fourth century) made by the Neapolitan arch-priest Leo, who found a copy of the Greek version on a visit to Constantinople (c. 942). Leo's translation is the source of most of the medieval texts that deal with Alexander. Versions of the romance are found in thirty languages. **2.** The construction is elliptical; *it was as if we were*. **3.** with subjunctive; see 88. **4.** For the indicative in indirect questions see 84. **5** = *grypas*. **6** = *ligavi*. **7.** with abl. of means; see also p. 35, l. 8. **8.** *top*, *back*. **9.** comparative for positive; see 60. **10.** For indicative see 95 (a).

gyrans* eam et cum forti angustia iunctus sum militibus meis. Videntes¹¹ me exercitus meus acclamaverunt laudantes me.

Venit iterum in cor meum ut mensurarem¹² fundum maris. Feci venire astrologos et geometricos¹³ praecepique illis ut construerent mihi vasculum in quo valerem¹⁴ descendere in profundum maris et perquirere admirabiles bestias quae ibi habitant. Illi dicebant hoc fieri non posse nisi tali modo: faciamus doleum olovitream¹⁵ et ligetur catenis et regant eum fortissimi milites. Hoc audito praecepi cito talia facere et tali modo perquisivi profundum maris. Vidi ibi diversas figuras piscium atque ex¹⁶ diversis coloribus; vidi ibi et alias bestias habentes imagines terrenarum bestiarum, ambulantes per fundum maris quasi quadrupedia.¹⁷ Veniebant usque ad me et fugiebant. Vidi ibi et alias admirabiles causas quas recitare non possum. Gaude mi, karissima mater.

III.¹ THE PRINCESS'S COURTSHIP

Et dum² hortaretur iuvenem, subito introivit filia regis speciosa atque auro fulgens, iam adulta virgo; dedit osculum patri, post haec discumbentibus omnibus amicis. Quae dum oscularetur, pervenit ad naufragum.³ Retrorsum rediit ad patrem, et ait: "Bone rex et pater optime, quis est nescio⁴ hic⁴ iuvenis qui contra te in honorato loco discumbit et nescio quid flebili vultu dolet?" Cui rex ait: "Hic iuvenis naufragus est et in gymnasio mihi servitium⁵ gratissime fecit; propter quod

11. agreement according to sense. 12. *measure, explore.* 13 = *geometres.* 14 = *possem.* 15. *glass.* 16. See 33. 17. *four-footed animals.*

III. 1. From the History of Apollonius of Tyre, the favorite romance of the Middle Ages, familiar to all the peoples of Europe. It was first translated in England in the tenth or eleventh century, where it has left its influence on the literature for a period of seven hundred years. The text was in a constant state of flux, almost every MS representing a separate version. In its present form it is apparently a sixth-century revision of a third-century original (from a Greek source?). 2. For the subjunctive see 98. King Archistrates is entertaining the shipwrecked Apollonius at dinner. 3. i.e., Apollonius. 4. *this strange.* 5. *service.*

ad cenam illum invitavi. Quis autem sit aut unde, nescio. Sed si vis, interroga illum; decet enim te, filia sapientissima, omnia nosse. Et forsitan, dum cognoveris, misereberis illi.”⁶ Hortante igitur patre, verecundissimo sermone interrogatur a
 5 puella Apollonius; et accedens ad eum ait: “Licet taciturnitas tua sit tristior, generositas⁷ autem tuam nobilitatem ostendit. Sed si tibi molestum non est, indica mihi nomen et casus tuos.” Apollonius ait: “Si nomen quaeris, Apollonius sum vocatus; si de thesauro quaeris, in mare perdidisti.” Puella ait: “Apertius
 10 indica mihi, ut intellegam.”

Apollonius vero⁸ universos casus suos exposuit et finito sermone lacrimas effundere coepit. Quem ut vidit rex fientem, respiciens filiam suam ait: “Nata dulcis, peccasti, quod dum eius nomen et casus adolescentis agnosceres, veteres ei reno-
 15 vasti dolores. Ergo, dulcis et sapiens filia, ex⁹ quo⁹ agnovisti veritatem, iustum est ut ei liberalitatem tuam quasi regina ostendas.” Puella vero respiciens Apollonium ait: “Iam noster es, iuvenis, depone maerorem; et quia permittit indulgentia patris mei, locupletabo te.” Apollonius vero cum
 20 gemitu egit gratias. Rex vero videns tantam bonitatem filiae suae valde gavisus est et ait ad¹⁰ eam: “Nata dulcis, me salvum habeas,¹¹ iube tibi adferri lyram et aufer iuveni lacrimas, et exhilara¹² ad convivium.” Puella vero iussit sibi adferri lyram. At ubi accepit, cum nimia dulcedine vocis chordarum sonos,
 25 melos cum voce miscebat. Omnes convivae coeperunt mirari dicentes: “Non¹³ potest esse melius, non esse dulcius¹⁴ plus¹⁴ isto, quod audivimus.” Inter quos solus tacebat Apollonius. Ad quem rex ait: “Apolloni, foedam rem facis. Omnes filiam meam in arte musica laudant, quare tu solus tacendo vituperas?”
 30 Apollonius ait: “Domine rex, si permittis,¹⁵ dicam quod sentio:

6 = *illius*. 7. *bearing*; his lofty bearing betrays his noble birth. 8. See 58. 9. This phrase, like *cum* and Eng. *since*, is first temporal and then causal. 10. See 26 (f). 11. conditional in force, *if you wish me safe*. 12. *cheer*. 13 = *nil*. 14. double comparative. 15. present for future, as often in colloquial speech.

filia enim tua in artem musicam incidit, sed non didicit. Denique iube mihi dari lyram et statim scies quod ante nesciebas." Rex Archistrates dixit: "Apolloni, ut intellego, in omnibus es locuples." Et induit statum,¹⁶ et corona caput coronavit, et accipiens lyram introivit triclinium. Et ita fecit ut discumbentes non Apollonium sed Apollinem existimarent. Atque ita facto silentio "arripuit plectrum animumque accommodat arti." Miscetur vox cantu modulata chordis. Discumbentes una cum rege in laude clamare coeperunt et dicere: "Non potest melius, non potest dulcius." Post haec deponens lyram ingreditur in comico habitu et mirabili manu¹⁷ et saltu inauditas actiones expressit, post haec induit tragicum; et nihilominus admirabiliter complacuit ita ut omnes amici regis hoc se numquam audisse testarentur nec vidisse.

Inter haec filia regis, ut vidit iuvenem omnium artium studio-
rumque esse cumulatum,¹⁸ vulneris saevo capitur igne. Incidit in amorem. Et finito convivio sic ait puella ad patrem suum: "Permiseras¹⁹ mihi paulo ante ut, si quid voluissem, de tuo tamen, Apollonio darem, rex et pater optime." Cui dixit: "Et permisi et permitto et opto." Permisso sibi a patre quod²⁰ ipsa ultro praestare volebat,²⁰ intuens Apollonium ait: "Apolloni magister, accipe indulgentia patris mei ducenta talenta auri, argenti pondera²¹ XL, servos XX et vestem copiosissimam." Et intuens Apollonii famulos, quos donaverat, dixit: "Afferte quaequae promisi et praesentibus omnibus exponite in triclinio." Laudant omnes liberalitatem puellae. Peractoque convivio levaverunt se universi; vale* dicentes regi et reginae discesserunt. Ipse quoque Apollonius ait: "Bone rex, miserorum misericors,²² et tu, regina²³ amatrix²⁴ studiorum, valete." Et haec dicens, respiciens famulos quos illi puella donaverat, ait: "Tollite, famuli, hoc quod mihi regina donavit: aurum,

16=*habitu* of l. 11, below; he assumed the rôle of a musician. 17. *gestures*. 18. with genitive; see 24. 19. For tense see 70. 20. a part of the abl. absolute with *permisso*. 21. *pounds*. 22. with genitive 23. *princess*. 24. *fond of*.

- argentum et vestem; et eamus hospitalia²⁵ quaerentes." Puella vero timens ne amatum non videns torqueretur, respexit patrem suum et ait: "Bone rex, pater optime, placet tibi ut hodie Apollonius a nobis locupletatus abscedat, et quod illi
 5 dedisti a melis hominibus ei rapiatur?" Cui rex ait: "Bene dicis, domina; iube ergo ei dari unam zaetam,²⁶ ubi digne quiescat." Accepta igitur mansionem²⁷ Apollonius bene acceptus requievit, agens deo gratias, qui ei non denegavit regem consolatorem.
- 10 Sed "regi" sui "iam dudum saucia cura" Apolloni "figit in pectore" verbaque cantusque memor "credit genus esse deorum" somnum oculis "nec membris dat cura quietem."²⁸ Apollonius²⁹ primo³⁰ mane³⁰ irrumpit cubiculum patris. Puella autem filiam ait: "Filia dulcis, quid est quod
 15 tam mane zaete consuetudinem vigilasti?" Puella ait: "Hesternae studia me excitaverunt. Peto itaque, pater, ut me tradas hospiti nostro Apollonio studiorum percipiendorum gratia." Rex vero gaudio plenus iussit ad se iuvenem vocari. Cui sic ait: "Apolloni, studiorum tuorum felicitatem filia mea
 20 a te discere concupivit. Peto itaque ut desiderio natae meae parueris, et iuro tibi per regni mei vires: quicquid tibi iratum abstulit mare, ego in terris restituam." Apollonius, hoc audito, docet puellam, sicuti et ipse didicerat. Interposito brevi temporis spatio, cum non posset puella ulla ratione vulnus
 25 amoris tolerare, simulata infirmitate membra prostravit fluxa, et coepit iacere imbecillis³¹ in toro. Rex ut vidit filiam suam subitanam³² valetudinem incurrisse, sollicitus adhibet medicos, qui, temptantes venas, tangunt singulas corporis partes, nec omnino inveniunt aegritudinis causas.
- 30 Rex autem post paucos dies, tenens Apollonium manu, forum petit et cum eo deambulavit. Iuvenes scholastici* tres nobilissimi, qui per longum tempus filiam eius petebat in matri-

25. inn. 26. room; also spelled *diaeta*. 27. Cf. p. 30, l. 2. 28. *Aeneid* IV, 1-5. 29. waking up; see 73. 30 = *prima luce*. 31 = *imbecillus*. 32. sudden.

monium, pariter omnes una voce salutaverunt eum. Quos videns rex subridens ait illis: "Quid est hoc quod una voce me pariter salutastis?" Unus ex ipsis ait: "Petentibus nobis filiam vestram in matrimonium tu saepius nos differendo fatigas; propter quod hodie una simul venimus. Elige ex 5 nobis quem vis habere generum." Rex ait: "Non apto tempore me interpellastis; filia enim mea studiis vacat et prae amore studiorum imbecillis iacet. Sed ne videar vos diutius differre, scribite in codicillos nomina vestra et dotis quantitatem*; et dirigo³³ ipsos codicillos filiae³⁴ meae, et illa sibi 10 eligat quem voluerit habere maritum." Illi tres itaque iuvenes scripserunt nomina sua et dotis quantitatem. Rex accepit codicillos anuloque suo signavit datque Apollonio dicens: "Tolle, magister, praeter³⁵ tui contumeliam³⁵ hos codicillos et perfer discipulae tuae; hic enim locus te desiderat." 15

Apollonius acceptis codicillis pergit domum regiam et introivit cubiculum tradiditque codicillos. Puella patris agnovit signaculum m.³⁶ Quae ad amores³⁷ suos sic ait: "Quid est, magister, et sic singularis³⁸ cubiculum introisti?" Cui Apollonius respondit: "Domina, es nondum mulier et male³⁹ 20 habes.³⁹ Sed citius accipe codicillos patris tui et lege trium nomina petentium." Puella vero reserato codicillo⁴⁰ legit, perlectoque nomina ibidem non legit quem volebat et amabat. Et respiciens Apollonium ait: "Magister Apolloni, ita tibi non dolet quod ego nubam?" Apollonius dixit: "Immo 25 gratulor quod abundantia horum studiorum docta et a me patefacta deo volente et cui animus tuus desiderat, nubas." Cui puella ait: "Magister, si amares, utique doleres tuam doctrinam." Et scripsit codicillos et signatos suo anulo iuveni tradidit. Pertulit Apollonius in forum tradiditque regi. Accepto codicillo rex resignavit et aperuit illum. In quibus rescripserat filia sua: "Bone rex et pater optime, quoniam

33. For tense cf. p. 36, l. 30. 34.=ad filiam; see 25 (c). 35. without being offended. 36. seal. 37. beloved one; cf. Eng. "my love." 38.=solus. 39. you are ill. 40. only in plural in CL.

clementiae tuae indulgentia permittis mihi, dicam: illum volo coniugem, naufragio patrimonio deceptum. Et si miraris, pater, quod tam pudica virgo tam impudenter scripserim: per ceram mandavi, quae pudorem non habet."

- 5 Et perlectis codicillis rex ignorans quem naufragum diceret,⁴¹ respiciens illos tres iuvenes qui nomina sua scripserant vel* qui dotem in illis codicillis designaverant, ait illis: "Quis vestrum naufragium fecit?" Unus vero ex iis, Ardalion nomine, dixit: "Ego." Alius ait: "Tace, morbus te consumat
10 nec salvus sis, cum scio⁴² te coaetaneum⁴³ meum⁴³ et mecum litteris eruditum, et portam civitatis numquam existi; ubi ergo naufragium fecisti?" Et cum rex non inveniret quis eorum naufragium fecisset, respiciens Apollonium ait: "Tolle, magister Apolloni, hos codicillos et lege. Potest enim fieri
15 ut, quod ego non inveni, tu intellegas, quia praesens fuisti." Apollonius accepto codicillo legit et, ut sensit se a regina amari, erubuit. Et rex tenens ei⁴⁴ manum paululum secessit ab eis iuvenibus et ait: "Quid est, magister Apolloni, invenisti naufragum?" Apollonius ait: "Bone rex, si permittis, inveni."
20 Et his dictis videns rex faciem eius roseo colore perfusam, intellexit dictum et ait gaudens: "Quod filia mea cupit, hoc est et meum votum; nihil enim in huiusmodi negotio sine deo agi potest." Et respiciens illos tres iuvenes ait: "Certe dixi vobis quia non apto tempore interpellastis. Ite, et dum
25 tempus fuerit mittam ad vos." Et dimisit eos a se.

Et tenens manum iam genero, non hospiti, ingreditur domum regiam. Ipso autem Apollonio relicto rex solus intrat ad filiam suam dicens: "Dulcis nata, quem tibi elegisti coniugem?" Puella vero prostravit se ad pedes patris sui et ait: "Pater
30 carissime, quia cupis audire natae tuae desiderium: illum volo coniugem et amo, patrimonio deceptum et naufragum, magis-

41. *meant.* 42. For indicative see 97. 43. *are of the same age as myself.*
44. dative of reference instead of genitive; so also *genero*, l. 26, below and *ei*, p. 41, l. 8.

trum meum Apollonium; cui si non me tradideris, a⁴⁵ praesenti⁴⁵ perdes filiam." Et cum rex filiae non posset ferre lacrimas erexit eam et adloquitur dicens: "Nata dulcis, noli de aliqua re cogitare, quia talem concupisti quem ego, ex quo eum vidi, tibi coniungere optavi. Sed⁴⁶ ego tibi vere consentio, 5 quia et ego amando factus sum pater." Et exiens foras respiciens Apollonium ait: "Magister Apolloni, quia scrutavi⁴⁷ filiam meam quid ei in animo resideret nuptiarum causa,⁴⁸ lacrimis fusis multa inter alia mihi narravit dicens et adiurans* me ait: 'Iuraveras magistro meo Apollonio, ut si desideris 10 meis in doctrinis paruisset, dares illi quicquid iratum abstulit mare. Modo⁴⁹ vero, quia paruit tuis praeceptis et, obsequiis ab ipso tibi factis et meae voluntati in doctrinis, aurum, argentum, vestes, mancipia aut possessiones non quaerit, nisi solum regnum quod putaverat perdidisse, tuo⁴⁹ sacramento per 15 meam iussionem* me ei tradas.' Unde, magister Apolloni, peto ne nuptias filiae meae fastidio⁵⁰ habeas."⁵⁰ Apollonius ait: "Quod a deo est, sit, et si tua est voluntas, impleatur."

Rex ait: "Diem nuptiarum sine mora statuam." Postera vero die vocantur amici, invocantur vicinarum urbium potestates,⁵¹ viri magni et nobiles, quibus convocatis in unum pariter rex ait: "Amici, scitis quare vos in unum congregaverim?" Qui respondentes dixerunt: "Nescimus." Rex ait: "Scitote filiam meam velle nubere Tyrio Apollonio. Peto ut omnibus sit laetitia, quia filia mea sapientissima sociatur 25 viro prudentissimo." Inter haec diem nuptiarum sine mora indicit et quando in unum se coniungerent praecepit. Quid multa? Dies supervenit nuptiarum, omnes laeti atque alacres in unum conveniunt. Gaudet rex cum filia, gaudet et Tyrius Apollonius, qui talem meruit habere coniugem. Celebrantur 30

45 = *statim*. 46. not adversative; see 58. 47. deponent in CL. 48. *in the matter of, in regard to*. 49. loosely connected; (*therefore*) *in accordance with your oath*, etc. 50 = *fastidias*; see 113. 51. abstract for concrete; cf. Eng. "the powers."

nuptiae regio more, decora dignitate; gaudet universa civitas; exultant cives, peregrini et hospites; fit magnum gaudium in citharis, lyris et canticis et organis modulatis cum vocibus. Peracta laetitia, ingens amor fit inter coniuges, mirus affectus, incomparabilis⁵² dilectio,* inaudita laetitia, quae perpetua caritate complectitur.

IV¹DE TORTUCA² ET AQUILA

Tortuca, manens in locis humidis et imis, rogavit aquilam quod³ portaret eam in altum. Desiderat enim videre montes et colles et nemora. Aquila acquievit* et tortucam in altum
10 portavit, dixitque ei: "Vides iam quae numquam vidisti." Dixit tortuca: "Bene video; mallet tamen esse in foramine meo." Aquila vero dimisit eam cadere et cadens fracta est.

Mistice.⁴ Ita contigit aliquando quod aliquis, vivens in pau-
15 pere tecto, desiderat ascendere super pennas ventorum et volare. Rogat aquilam, id est diabolus,* quod aliquo modo eum exaltet. Assumit munera et dat ea ut promoveatur, et sic per simoniam⁵ ascendit ad dignitatis altitudinem; et sic diabolus portat ipsum; sed quandoque, talis in se reversus, intellegit
20 statum suum periculosum; mallet esse in paupere tecto quam in dignitatis periculo. Sed diabolus, aliquando vitae suae terminum anticipans, subita morte eum perimit, et sic eum in puteum inferni ruit,⁶ ubi totus confringitur. Unde dicitur: Sic⁷ est cum stultus scandit pernicibus alis:

25 Incidit a scalis in loca plena malis.

52. Eng.

IV. 1. This and the six following selections are from the *Narrationes* of Odo de Cerinton (c. 1180); Odo used a tenth-century collection of fables known by the name of *Romulus*, also the works of Pliny the Elder, Isidore, and the *Physiologus*. 2. *tortoise*. 3. See 93. 4. *mystical interpretation*. 5. *simony*. 6. *hurls*. 7. The elegiac distich points the moral (*moralitas*).

V

DE MURE DOMESTICA ET CAMPESTRI

Quaedam mus domestica quaerebat a campestri quid comederet vel quo sustentaretur. Quae respondit: "Duras fabas, sicca grana frumenti vel hordei comedo." Et ait mus domestica: "Arida sunt cibaria tua. Mirum est quod fame non peris." Quaesivit etiam silvestris quid comederet mus domestica; 5 quae respondit: "Certe comedo pingues morcellos¹ et album panem; sed venias ad prandium meum et optime comedes." Placuit muri campestri et venit ad domum alterius muris. Sedebant autem homines in domo ad prandium, qui micas et morcellos de mensa proiecerunt. Mus domestica dixit silvestri: 10 "Exeas de foramine; ecce quot bona proiciuntur." Exiitque campestris et, uno morcello accepto, saltavit catus* post murem et fere eam cepit; sed ipsa sic territa vix evasit et in foramine existens² dixit muri domesticae: "Habes singulis diebus talem socium, scilicet murilegum,* qui te cotidie nititur devorare?" 15 Quae respondit: "Utique habeo, quoniam patrem meum et matrem meam interfecit." Et ait campestris: "Ecce nollem habere totum mundum cum tali periculo." Unde quidam ex parte muris campestris:

Rodere malō fabam quam cura perpete rodi.

20

Tutius est certe modico gaudere salubri,

Quam magnis tristi condicione frui.

VI

DE VULPE, QUI DICITUR REYNARDUS, OBVIANTE
TEBERTO MURILEGO

Vulpes, qui et Reynardus dicitur, obviavit semel Teberto, id est murilego, cui dixit Reynardus: "Dic mihi, quot fraudes vel artificia nosti?" Qui respondit se unum artificium tantum- 25 modo scire. Cui vulpes: "Quod est illud?" Respondit murilegus: "Quando canes me sequuntur scio super arborem ascendere et

V. 1. morsels. 2. existo often = sum.

sic evadere." Tunc catus quaesivit a vulpe, dicens: "Quot fraudes noscis et tu?" Qui respondit: "Scio autem xviii, et adhuc habeo sacculum plenum. Propterea veni mecum et docebo te artificia mea; quibus agnitis morsus canum semper evades." Euntibus
 5 autem illis simul, ecce venatores et canes insequiebantur eos a tergo, et ait catus: "Audio canes et iam timor invasit me." Cui vulpes: "Ne timeas." Et appropinquantibus canibus, dixit catus: "Certe amplius non sequar te; volo enim uti artificio meo," et ascendens arborem evasit, et, ipso dimisso, canes
 10 vulpem insecuti sunt et tandem eum ceperunt. Catus vero, in alto sedens et eventum rei considerans, clamavit, dicens: "Reynarde, Reynarde, aperi sacculum tuum, quia iam tempus est. Certe omnes fraudes tuae non tibi proficiunt."

Mistice. Per catum intellegendi sunt simplices, qui unicum
 15 artificium tantum sciunt, scilicet per contemplationem Domini invocare et super arborem crucis Christi per fiduciam ascendere et sic a canibus, id est, ab humani generis inimicis, liberantur. Per Reynardum vero designantur advocati, causidici fraudulentique, qui xviii fraudes obtinent, insuper et sacculum
 20 plenum. Tandem veniunt venatores infernales et cum canibus suis ipsos insequuntur, rapiunt et lacerant. Dicat ergo iustus ad tales: "Aperite sacculum vestrum," etc.

VII

QUALITER¹ MURES INIERUNT CONSILIUM QUOMODO A CATO PRAEMUNIRI POSSENT

Mures inierunt consilium qualiter a cato se praemunire possent, et ait quaedam sapientior ceteris: "Ligetur campana²
 25 in collo cati. Tunc poterimus praecavere ipsum, et audire quocumque porrexerit,³ et sic eius insidias evitare." Placuit omnibus consilium hoc, et ait una: "Quae igitur est inter nos tanta innata audacia, ut in collo cati liget campanam?" Respondit una mus: "Certe non ego." Respondit alia: "Certe non
 30 ego audeo pro toto mundo ipsum catum⁴ appropinquare."

VII. 1 = *quomodo*. 2. *bell.* 3. *goes.* 4. accusative for dative; see 26 (b).

Mistice. Sic plerumque contigit quod clerici,* monachi* et subditi⁵ insurgunt contra praelatum* suum, dicentes: "Utinam esset talis amotus et alium praelatum haberemus." Placet istud consilium omnibus. Tandem inter se dicunt: "Quis apponet se contra eum? Quis accusabit eum?" Tunc omnes et singuli, 5 sibi timentes, dicunt: "Non ego certe, nec ego"; et sic subditi praelatos vivere permittunt.

VIII

DE ANTILOPE¹

Quoddam animal est quod vocatur antilops; quod cum virgultis ludit cum cornibus, tandem cornua eius implicantur cum virgultis quod² non potest ea extrahere et tunc incipit 10 clamare; quo audito veniunt venatores et interficiunt eum.

Mistice. Sic contigit quod plerique delectati sunt et ludunt cum negotiis huius mundi et sic in eisdem implicantur quod evelli non possunt et sic a venatoribus, id est a daemonibus,* capiuntur et interficiuntur. 15

IX

DE PANTHERA

Panthera, quoddam animal de se emittens saporem et odorem ita quod animalia crudelia, ut leo, lupo et leopardus, ipsam pantheram nocere volentes, bono ipsius odore percepto, continue¹ mansuescunt eamque amplius non infestant.

Mistice. Ita sunt quidam ita benigni in sermone et opere ut 20 etiam inimici eorum, illos audientes, ex dulci colloquio mitigati, iram et odium auferunt et eos diligunt. Unde Salomon in parabolis²: "Responsio mollis frangit iram; sermo durus suscitatur furorem"; et iterum: "Sermo³ bonus supra datum⁴ optimum." 25

5. *subjects.*

VIII. 1. *antelope.* 2=*ut*; see 95.

IX. 1=*continuo.* 2. Proverbs xv, 1. 3. Ecclesiasticus xviii, 17. 4. *gift.*

X

DE HYDRO

Quoddam animal dicitur hydrus, cuius natura est se involvere luto, ut melius posset labi. Tandem in os crocodili, quando dormit, intrat et sic, ventrem eius ingrediens, cor eius mordet et sic crocodilum interimit.

- 5 Mistice. Hydrus significat filium Dei, qui assumpsit lutum nostrae carnis ut facilius laberetur in os diaboli, et sic, ventrem eius ingrediens et cor eius mordens, ipsum interficit.

XI¹

DE PHOENICE

- Est et volatile² quod dicitur phoenix, cuius figuram gerit Dominus noster Iesus Christus qui dicit in evangelio³ suo:
10 "Potestatem habeo ponendi animam meam et potestatem habeo iterum sumendi eam. Nemo eam tollet a me." Propter haec enim verba irati sunt Iudaei. Est itaque haec avis in Indiae partibus. De ea dicit physiologus quia expletis quingentis annis vitae suae intrat in lignum⁴ Libani repletque ambas
15 alas suas diversis aromatibus eiusdem ligni faciensque variis de pigmentis* clausum nidum, congregat sarmentorum acervum maximum subter domum ponens. Accedensque ad aerem solis ignem trahit secum et incendit sarmenta ac ingreditur in nidum suum mense Faminoth, id est Martio, et comburit se ipsam. Et
20 cinis prima die vertitur in vermem, secunda die in volucrem, tertia vero die revocatur in pristinum statum. Haec avis significat Christum utrisque alis odore suavissimo repletis, id est, veteris et novi testamenti.

XI. 1. This and the following selection are from the Latin *Physiologus*, a work in which the peculiarities of animals and fabulous creatures were given a mystical, symbolical interpretation. There are numerous translations and versions of the text; it was a popular source book for medieval writers and is also important in the history of art. **2**=*avis*. **3.** John ix, 17, 18. **4.** i.e., the cedars of Lebanon.

XII

DE PELLICANO¹

De pellicano dicit David in psalmo ci²: "Similis factus sum pellicano in solitudine." Physiologus dicit de eo quod nimis amans³ sit³ filios suos. Cum autem genuerit natos et coeperint crescere, percutientes lacerant parentes suos in faciem. Illi autem reperiendo⁴ occidunt filios suos. Tertia autem 5 die mater eorum percutiens costam suam aperit latus suum et infundit sanguinem super corpora mortuorum, sicque cruore ipsius sanantur resuscitati pulli. Ita et Dominus noster Iesus Christus per Isaiam⁵ prophetam dicit: "Filiis genui et exaltavi; ipsi autem me spreverunt." Nos igitur auctor et conditor 10 noster omnipotens Deus creavit et cum non essemus fecit nos ut essemus. Nos vero e contrario percussimus eum cum in conspectu eius potius creaturae servivimus quam creatori. Idcirco in crucem ascendere dignatus est percussoque latere eius exivit sanguis et aqua in salutem nostram et vitam aeter- 15 nam. Amen.

XIII¹DE MAGISTRO QUI LEGIT² IN AERE ET IN AQUA

Audivi quod³ rex Franciae valde commotus fuerat et iratus contra praecipuum magistrum Petrum Baalardum,⁴ qui Parisius⁵ legebat, et prohibuit ei ne de* cetero* legeret in terra sua.

XII. 1. *pelican*. 2. Psalms ci, 7 (cii, 6). 3 = *amet*; see 109. 4. *striking back*. 5. Isaiah i, 2.

XIII. 1. XIII-XXIII are stories (*exempla*) taken from the sermons of James of Vitry, cardinal bishop of Tusculum, †1240 († = died). They were inserted in the sermons, generally at the end, for the entertainment and edification of his hearers. They are important for the cultural history of the Middle Ages and for the study of comparative literature. Many of them are oriental in origin (James spent nine years in Palestine). Later, collections of such *exempla* were made for the use of preachers as well as to furnish entertaining reading (cf. note on XXIV, p. 55). 2. *lectured*. 3. See 80. 4. the famous Abelard. 5. *at Paris*; see 10.

Ipse vero ascendit super⁶ arborem praeminentem⁷ prope civitatem Parisiensem, et omnes scholares* Parisienses secuti sunt eum audientes sub arbore magistri sui lectiones.* Cum autem rex quadam die de palatio⁸ suo videret multitudinem scholarium
 5 sub arbore residentium, quaesivit quid hoc esset, et dictum est ei quod clerici erant, qui magistrum Petrum audiebant. Ille vero valde iratus fecit magistrum ad se venire⁹ et dixit ei: "Quomodo ita audax fuisti quod contra prohibitionem meam in terra mea legisti?" Cui ille: "Domine, non legi post prohibitionem
 10 vestram in terra vestra, verum tamen legi in aere." Tunc rex inhibuit¹⁰ ei ne in terra sua vel in aere suo doceret. At ille intravit in naviculam et de navicula docebat turbas discipulorum. Cumque rex quadam die videret scholares in ripa fluminis residentes, quaesivit quid hoc esset, et dictum est ei quod
 15 magister Petrus in loco illo scholas regebat, et cum magna indignatione fecit eum vocari et dixit ei: "Nonne tibi inhibueram ne legeres in terra mea vel in aere?" Et illo respondente: "Nec in terra tua nec in aere legi, sed in aqua tua," rex subridens et in mansuetudinem iram convertens, ait: "Vicisti me; de cetero,
 20 ubicumque volueris, tam in terra mea, quam in aere vel in aqua lege."

XIV

DE EQUO PRAELATI QUEM FRATER EIUS
 QUADAM ARTE OBTINUIT

Audivi quod quidam praelatus in Francia optimum equum habebat; frater autem eius miles* valde desiderabat ipsum,¹ ut uteretur illo¹ in torneamentis,² et nullo modo potuit obtinere.
 25 Tandem cum³ multis precibus obtinuit quod⁴ frater eius tribus diebus equum sibi commodaret. Et accedens ad quendam

6. would be omitted in CL. 7. tall. 8. palace. 9. See 77. 10=*prohibuit*.

XIV. 1. refer to the same thing. 2. Eng. 3. See 29. 4. For mood see 86.

capellanum⁵ dicti⁶ praelati coepit diligenter inquirere cuiusmodi verba frater eius, dum equitaret, diceret frequentius.⁷ At ille coepit cogitare et respondit: "Dominus meus equitando dicit horas⁸ suas nec video⁹ aliquod verbum quod frequentius dicat quam illud quod dicit in principio cuiuslibet horae, id est: 5
'Deus¹⁰ in adiutorium* meum intende.'" ¹⁰ Tunc miles ille coepit equum sibi accommodatum¹¹ equitare et frequenter dicens verba praedicta, quotiens dicebat, fortiter cum calcari-
bus equum pungebat et ita in triduo illo equum instruxit ut, quotienscumque dicebat: "Deus in adiutorium meum intende," 10
equus timens calcaria, licet non pungeretur, magnos saltus dabat et impetuose¹² currens vix poterat retineri. Postmodum, cum praelatus ille equum equitaret, frater eius comitabatur eum ut videret finem. Cum autem praelatus diceret: "Deus in
adiutorium meum intende," equus coepit magnos saltus dare 15
et currere ita quod fere deiecit sessorem.¹³ Cum autem pluries*
hoc fecisset dixit miles: "Domine, iste equus non competit vobis, vos enim gravis persona estis et si¹⁴ forte caderetis, multum laedi possetis."¹⁵ Tunc praelatus valde tristis effectus
ait: "Equus iste composito gradu valde suaviter me ferre 20
solebat, nunc autem—nescio quomodo istud accidit illi—doleo quod equum bonum amisi, sed ex¹⁶ quo¹⁶ ita est, accipe illum; magis autem competit militibus quam praelatis." Et ita equum optatum obtinuit.

5. *chaplain*. 6. scarcely more than a definite article. 7. See 61. 8. the office or service prescribed for the canonical hours; cf. XLVI, p. 116. 9. *think of, know*. 10. "Make haste, O Lord, to deliver me," Psalms lxix, 2 (lxx, 1). 11 = *commodatum*. 12. *impetuously*. 13. *rider*. 14. For tenses see 106. 15. *you might*. 16. *since*.

XV

DE REGE ET EIUS ASTRONIMO*

Contra illos vero qui luminaria* caeli dicunt esse in¹ signa¹ futurorum et in auguriis et divinationibus confidunt audiui quod² astrologus quidam cum aliquando vera divinaret, sicut etiam daemones quaedam praevident futura, rex, de cuius
 5 familia³ erat, coepit ei valde credere et in eius divinationibus confidere. Quadam autem die valde tristis stabat coram rege; cum rex ab eo quaereret quare tristaretur* et maestus esset, nolebat dicere ei; tandem ad multam instantiam⁴ lugens et dolens in secreto dixit regi: "Domine, respexi in astralabio⁵ meo
 10 et pro certo ex dispositione stellarum perpendi⁶ quod non potestis vivere nisi dimidio anno."⁷ Quo audito rex credidit et coepit singulis⁸ diebus⁸ angustiari,⁹ macerari et valde tristis esse, ita¹⁰ quod milites multum mirabantur et dolebant. Nam rex more solito nolebat eos hilariter¹¹ videre vel loqui eis. Tandem ad
 15 multas preces et instantiam unius, qui magis¹² familiaris erat ei, confessus est quod clericus eius, qui optimus erat astronimus, de morte imminente praedixerat ei. Tunc miles ille, metuens ne rex nimia tristitia absorberetur et gravem incurrens¹³ infirmitatem moreretur (nam et multi metu moriendi mori-
 20 untur), vocato coram omnibus astronimo, dixit illi: "Quomodo tu certus es de morte regis?" Qui respondit: "Certus sum de morte eius, quam ex arte mea, quae infallibilis¹⁴ est, perpendi." Cui miles: "Melius debes scire de te ipso quam de alio. Scis quanto¹⁵ victurus es tempore?" At ille: "Scio utique et certus
 25 sum quod citra viginti annos non moriar." Cui miles: "Mentitus¹⁶ es in caput tuum."¹⁶ Et extracto cultello* coram cunctis occidit eum. Tunc rex attendens quod divinationes astronimi mendaces essent, resumptis viribus confortatus est et postea diu vixit.

XV. 1. *signs*. 2. See 80; *astrologus* belongs in the *cum* clause. 3. *retinue*. 4. *urging*. 5. *astrolabe*. 6. *I have reached the conclusion*. 7. For case see 32. 8 = *in dies*. 9. *be disturbed*. 10. See 95. 11. *cheerfully*. 12. comparative for superlative; so also p. 49, l. 2. 13. *incurring*, with accusative. 14. Eng. 15. *how long?* 16. Daniel xiii, 55.

XVI

DE ILLO QUI DIVERSOS MORBOS IN DAMNUM
SUUM APERUIT

Hi autem qui peccata sua excusant et ad¹ imitationem priorum² parentum, dum peccata sua defendere volunt, peccata peccatis addunt similes sunt cuidam qui iter faciebat per civitatem, cui talis erat consuetudo, quod, quicumque extraneus transibat, pro quolibet morbo seu macula, quam in corpore habebat, unum denarium* solvebat. Erat autem ille homo luscus. Cum vero unus denarius ab eo peteretur coepit se defendere et dicere quod non solveret et, dum hoc diceret,³ apparuit quod erat balbus seu blaesus. Unde et pro secundo vitio alium denarium exegerunt ab eo. Qui si tacuisset, damnum non duplicasset. Ipso autem arripiente frenum suum ut diverteret et ad partem aliam equum converteret, apparuit quod manus aliquantulum incurvata erat nec eam plene extendere poterat, et pro tertio morbo tertium denarium petierunt ab eo. Cum vero valde iratus de equo descenderet et se ad defendendum pararet, apparuit quod claudicaret et ob hoc quartum denarium ab eo exegerunt. Illo vero exuente cappam,* ut magis expeditus esset ad pugnandum, apparuit quod strumam in dorso haberet, et ita oportuit quod quintum denarium persolveret,⁴ nam quanto amplius se defendere voluit, tanto maius damnum semper incurrit.

XVII

DE ILLO QUI VOLUIT EMERE CANTILENAS¹

Sicut fures in carcere non cantant, ita nos in hoc exilio potius lugeremus quam vanitatis et lasciviae cantilenas cantaremus. Quidam enim in maioribus sollemnitatibus* magis² vacant

XVI. 1. *in.* 2. *first.* 3. For mood see 98. 4. For mood see 92.

XVII. 1. *songs, melodies.* 2. *too much.*

cantilenis et vanitatibus. Audivi de quodam fatuo rustico qui, imminente festo* sancti* villae suae, perrexit ad proximae civitatis nundinas ut emeret cantilenas. Quidam autem truffator³ dixit quod venderet ei saccum plenum optimis cantilenis
 5 et implevit saccum muscis quibusdam pungitivis,⁴ quae vespae appellantur, quae more suo cantabant in sacco. Cumque audisset rusticus gavisus est valde dicens: "Si ita cantant intra saccum, quanto magis extra cantabunt." Et cum tulisset saccum in die festo, ubi omnes congregati erant ante ecclesiam*
 10 in platea, aperto sacco vespae famelicæ omnes invaserunt et usque ad sanguinem pungendo et mordendo vulneraverunt, ita quod in luctum versae sunt cantilena.

XVIII

DE MAUGRINO,¹ QUI NESCIEBAT CHARTAM LEGERE

Hic est Maugrinus, quem episcopus* suus, quando pecunia indigebat, ad se vocabat et, sicut providerat, praesentatis* sibi
 15 litteris coram Maugrino, dicebat: "Domine Maugrine, ego patior in oculis, non possum ad praesens legere chartam istam; legatis mihi illam." Ille vero, qui legere nesciebat, agnoscens intentionem episcopi, apertis litteris dicebat: "Domine, in hac charta continetur quod vos pecunia multum indigetis et quod
 20 ego decem marcas* accomodem vobis." Et ita soluta pecunia manus episcopi evadebat.

XIX

DE MAUGRINO, QUI SCHOLAREM LIGARI FECIT

Hic autem sacerdos valde inlitteratus erat et pecuniosus atque avarus. Et accidit quod¹ in parochia² eius, quae erat in civitate Parisiensi, quidam scholaris infirmaretur,* et mittens pro³ eo

3. *joker, cheat.* 4. *stinging.*

XVIII. 1. Maugrinus was mentioned in a previous story.

XIX. 1. See 95. 2. *parish.* 3. See 41.

coepit Latine peccata sua confiteri. Sacerdos vero, non intellegens quid diceret, vocavit servientes clerici⁴ et ait: "Dominus vester versus est in frenesim⁵ et nescit quid dicat; ligate eum, ne aliquem insaniendo laedat." Sanatus autem clericus conquestus est episcopo Parisiensi de sacerdote illo qui eum 5 ligari fecit et freneticum⁶ reputavit eo⁷ quod⁷ Latinis verbis, cum nesciret Gallicam linguam, suam faciebat confessionem. Episcopus vero, simulata aegritudine, misit pro sacerdote et ait illi: "Maugrine domine" (sic enim vocabatur homo ille), "vos estis homo sapiens et discretus*; et ideo misi pro vobis ut 10 confessionem vobis faciam et iniungatis mihi paenitentiam."* Cum autem ille se excusaret et episcopus non acquiesceret coepit Latinis verbis loqui ei ex dialectica et aliis facultatibus,⁸ tamquam⁹ confessionem suam faceret et Latinis verbis peccata diceret. Maugrinus vero ad singula verba dicebat: "Deus 15 vobis indulgeat." Tandem episcopus non valens amplius a risu continere respondit: "Et Deus numquam mihi indulgeat; sed nec ego indulgeo tibi." Et cum vellet ei auferre parochiam redemit se centum libris.*

XX

DE DIABOLO QUI DUXIT UXOREM CUIUS LITIGIA
NON POTERAT SUSTINERE

Audivi quod quidam daemon in specie hominis cuidam diviti 20 homini serviebat et, cum servitium eius et industria multum placerent homini, dedit ei filiam suam in¹ uxorem¹ et divitias multas. Illa autem omni die et nocte litigabat cum marito suo nec eum quiescere permittebat. In fine autem anni dixit patri uxoris suae: "Volo recedere et in patriam meam redire." 25 Cui pater uxoris ait: "Nonne multa tibi dedi ita quod nihil desit tibi? Quare vis recedere?" Dixit ille: "Modis omnibus volo

4 = *scholaris* of l. 24, p. 52. 5. *fit of madness*. 6. *mad*. 7. *because*; see 100. 8. *subjects*. 9. For mood see 87.

XX. 1. Biblical, *to wife*.

repatriare.”* Cui socer ait: “Ubi est patria tua?” Ait ille: “Dicam tibi et veritatem non celabo; patria mea est infernus,* ubi numquam tantam discordiam vel molestiam sustinui quantum hoc anno passus sum a litigiosa uxore mea. Malo esse in
 5 inferno quam amplius cum ipsa commorari.” Et hoc dicto ab oculis eorum evanuit.

XXI

DE BACHONE¹ QUI PENDEBAT IN QUADAM VILLA*

Aliquando transivi per quandam villam in Francia, ubi suspenderant pernam seu bachonem in platea hac condicione ut, qui vellet iuramento* firmare quod uno integro anno post contractum matrimonium permansisset cum uxore ita quod de² matrimonio² non paenituisset, bachonem haberet. Et cum per decem annos ibi pependisset non est unus solus inventus qui bachonem lucraretur, omnibus infra* annum de matrimonio contracto paenitentibus.

XXII

EXEMPLUM CONTRA MALITIAM MULIERUM ET DE
 ILLO CUI PATER DEDIT UXOREM

15 Ecce quam pauci hodie uxoribus suis adhaerent fide et dilectione sicut instituit Dominus noster Iesus Christus qui est benedictus in¹ saecula saeculorum.¹ Amen.

Ut autem de malitia filiarum Evae aliquid subdam,² nolui sub silentio praeterire quod audiui de quodam iuvene, qui
 20 rogabat patrem suum ut ei duas uxores daret. Cumque vehementer instaret dedit ei pater unam, promittens quod in fine anni daret alteram. Illa vero adeo primo anno maritum affixit quod non poterat sustinere sed mallet mori quam vivere. Cumque pater finito anno diceret filio: “Vis habere

XXI. 1. *fitch of bacon*. 2 = *matrimonii*.

XXII. 1. Biblical, *for ever and ever*. 2. *add*.

secundam uxorem?" respondit ille: "Si una me afflixit fere usque ad mortem, quomodo duas ferre possem?" Accidit autem in civitate illa ut caperetur maleficus et latro pessimus, qui multos de civitate illa spoliaverat et occiderat. Cumque cives convenirent et quaereret iudex a singulis ut quilibet 5 consilium suum daret quomodo latro ille magis³ torqueri valeret, quibusdam dicentibus: "Distrahatur caudis equorum et suspendatur," aliis dicentibus: "Igne cremetur," ceteris vero consulentibus ut vivus excoriaretur,* cum perventum fuisset ad illum qui malam habebat uxorem, respondit: "Date illi uxorem meam; non video qualiter ipsum magis affligere valeatis." 10

XXIII

DE ARBORE IN QUA SE SUSPENDEBANT MULIERES

De quodam alio audiui, qui habebat arborem in horto suo, in qua duae eius uxores suspenderant semetipsas. Cui quidam eius vicinus ait: "Valde fortunata est arbor illa et bonum omen habet. Habeo autem uxorem pessimam; rogo te, da 15 mihi surculum ex ea, ut plantem* in horto meo."

XXIV¹DE SECTANDA² FIDELITATE²

Rex quidam regnavit in cuius imperio erat quidam iuvenis a piratis captus, qui scripsit patri suo pro redemptione. Pater noluit eum redimere sic quod iuvenis multo tempore in carcere

³=superlative.

XXIV. 1. xxiv-xxviii are taken from the *Gesta Romanorum*, the most remarkable collection of medieval tales that we have, compiled at the end of the thirteenth century for the use of preachers as well as to furnish entertaining and edifying reading. It was one of the most popular books of the Middle Ages and is important as a source for later writers (Gower, Chaucer, Shakespeare). The stories are not all drawn from Roman sources, but from Greek, oriental, and other sources as well. 2. *keeping faith*.

erat maceratus. Ille qui eum in vinculis habebat quandam pulchram filiam ac oculis hominum gratiosam genuerat, quae nutrita in domo erat quousque³ viginti annos in aetate sua compleverat, quae saepius⁴ incarcerationum* visitatum⁵ ivit⁶ ac
5 consolabatur. Sed ille in ⁷ tantum⁷ desolatus⁸ erat quod nullam consolationem recipere poterat sed suspiria et gemitus continue⁹ emittebat. Accidit quodam die quod, cum puella eum visitaret, ait iuvenis ei: "O bona puella, utinam velles pro mea liberatione laborare!" Quae ait: "Quomodo potero hoc attentare? Pater
10 tuus qui te genuit non vult te redimere, ego vero, cum sim tibi extranea, quomodo¹⁰ deberem¹⁰ hoc cogitare? Et si te liberarem¹¹ offensionem patris mei incurrerem quia tuam redemptionem¹² perderet pater meus. Veruntamen mihi unum concede et liberabo te." Ait ille: "O bona puella, pete a me quid¹³ tibi
15 placuerit. Si mihi est possibile* ego concedam." At illa: "Nihil aliud peto pro tua liberatione nisi quod me in uxorem ducas tempore opportuno." Qui ait: "Hoc tibi firmiter promitto." Statim puella patre ignorante ipsum a vinculis liberavit et cum eo ad patriam suam¹⁴ fugit. Cum vero ad
20 patrem suum venisset,¹⁵ ait ei pater: "O fili, de tuo adventu gaudeo. Sed dic mihi qualis est¹⁶ ista puella quam tecum duxisti?" Ait ille: "Filia regis est quam in uxorem habeo." Ait pater: "Sub poena amissionis hereditatis tuae nolo ut eam in uxorem ducas." Ait ille: "O pater, quid dicis?
25 Plus ei teneor* quam tibi. Quando captus eram in manus¹⁷ inimici et fortiter vinculatus tibi pro mea redemptione scripsi et noluisti me redimere. Ipsa vero non¹⁸ tantum¹⁸ a carcere sed¹⁸ a periculo mortis me liberavit; ideo eam in uxorem ducere volo." Ait pater: "Fili, probo tibi quod non possis in eam
30 confidere et per¹⁹ consequens¹⁹ nullo modo in uxorem ducere. Patrem proprium decepit quando ipso ignorante te a carcere

3. *until*. 4. comparative for positive. 5. *supine*. 6. See 69. 7 = *iam*. 8. *wretched*. 9 = *continenter*. 10. *why should I?* 11. See 106. 12. *ransom*. 13 = *quodcumque*. 14 = *eius*; see 43. 15. subject omitted. 16. See 84. 17 = *manibus*. 18 = *non solum . . . sed etiam*. 19. *in consequence*.

liberavit. Pro²⁰ qua liberatione pater eius multa perdidit quae pro tua redemptione habuisset. Ergo videtur quod tu non possis in eam confidere et per consequens nullo modo in uxorem ducere. Item alia ratio est. Ista licet²¹ te liberavit hoc fuit causa²² libidinis ut posset te in virum habere et ideo quia eius libido erat causa²³ liberationis tuae non mihi videtur quod uxor tua erit." Puella audiens istas rationes ait: "Ad primam respondeo quando dicis quod ego decepi patrem meum proprium quod non est verum. Ille decipitur qui in aliquo bono diminuitur.²⁴ Sed pater meus tam locuples est quod alicuius auxilio non indiget. Cum hoc perpendi, iuvenem istum a carcere liberavi et si pater meus pro eo redemptionem accepisset non multum propter hoc ditior fuisset et tu per redemptionem depauperatus* esses. Ergo in²⁵ isto actu²⁵ te salvavi* quod redemptionem non dedisti, et patri meo nullam iniuriam feci. Ad aliam rationem quando dicis quod ego ex libidine hoc feci respondeo: hoc nullo modo potest fieri quia libido aut est propter pulchritudinem aut propter divitias aut propter fortitudinem. Sed filius tuus nullum²⁶ istorum habuit quia pulchritudo eius per carcerem erat annihilata²⁷; nec dives fuit quia non habuit unde se ipsum redimeret; nec fortis quia fortitudinem perdidit per carceris macerationem.²⁸ Ergo sola pietas* me movebat quod²⁹ ipsum liberavi." Pater hoc audiens non potuit filium arguere ulterius. Filius ergo cum magna sollemnitate eam in uxorem duxit et in pace vitam finivit.

Moralisatio.³⁰ Carissimi, filius captus a piratis erat totum genus humanum, captum per peccatum primi parentis in carcere daemonis, scilicet in eius potestate. Pater, qui noluit eum redimere, est mundus iste, qui nullo modo volebat hominem iuvare a carcere diaboli sed potius eum tenere. Filia, quae eum in carcere visitavit, est divinitas animae coniuncta, quae

20 = *propter*. 21. takes subjunctive in CL. 22. ablative; follows the gen. in CL. 23. nominative. 24. *suffers loss*. 25. *by this act*. 26 = *nilil*. 27. *destroyed*. 28. *weakening effect*. 29. See 86 (a). 30. *explanation in a moral sense*.

humano generi compatiebatur,* quae post passionem* suam ad infernum descendit et hominem a vinculis diaboli liberavit. Pater vero caelestis nostris divitiis non indiget quia super omnia est dives et summe³¹ bonus. Ideo Christus motus pietate
 5 ad nos de caelis descendit, nos visitavit, quando carnem nostram assumpsit, et tamen nihil aliud petiit pro nostra redemptione nisi quod sit homini desponsatus,³² iuxta illud Oseae 11³³: "Desponsabo eam mihi in fide." Verum tamen pater noster mundus, cui multi oboediunt, contra hoc semper murmurat et allegat*: "Si Deo adhaereas, hereditatem meam, id est, mundana,*
 10 non habebis, quia impossibile³⁴ est Deo servire et Mammonae, Matth. vi."³⁵ Sed melius est nobis spernere mundum quam societatem Dei amittere, iuxta illud Matth.³⁶: "Qui reliquerit patrem et matrem, uxorem aut agros propter me, centuplum³⁷
 15 accipiet et vitam aeternam possidebit. Quam nobis" etc.

XXV

DE VERSUTIA¹ DIABOLI ET QUOMODO DEI
IUDICIA SUNT OCCULTA

Erat quidam heremita* qui in quadam spelunca iacebat² et diebus et noctibus devote³ Deo serviebat. Iuxta cellam suam erat quidam pastor ovium qui pascebat oves. Accidit uno die quod pastor erat somno oppressus; ipso dormiente quidam latro
 20 venit et omnes oves secum abstulit. Superveniens dominus ovium a pastore quaerit ubi oves erant; ille vero incepit iurare quod oves perdidit, sed quomodo penitus ignorabat. Dominus hoc audiens, furore repletus, ipsum occidit. Heremita hoc videns ait in corde suo: "O Domine, ecce homo iste culpam
 25 innocenti dedit et ipsum occidit; ex quo ergo permittatis⁴ talia

31. *supremely*. 32. *betrothed*. 33. Hosea ii, 20. 34. Eng. 35. Matthew vi, 24. 36. Matthew xix, 29. 37. *hundredfold*.

XXV. 1. plural in CL. 2. *dwelt*. 3. *devotedly*. 4. plural of address.

feri, ad mundum vadam et sicut ceteri vitam ducam." His cogitatis heremitarium⁵ dimisit et ad mundum perrexit; sed Deus ipsum dimittere nolebat et angelum* in forma hominis ad eum misit ut ei se associaret.⁶ Cum eum angelus in via euntem invenisset, ait ei: "Carissime, quo vadis?" At ille: "Ad istam civitatem ante me." Angelus dixit ei: "Ego in via ero comes tuus, quia angelus Dei sum ego, et ad te veni ut simus socii in hac via." Ambo ambulabant versus civitatem; cum autem intrassent, hospitium a quodam milite propter⁷ Dei amorem⁷ petebant, miles vero satis gratanter⁸ eos recepit et honorifice⁹ 10 ac splendide cum bona devotione¹⁰ in omnibus ministravit. Miles iste tantum unicum filium habebat in cunabulis iacentem, quem multum dilexerat. Cena facta, camera¹¹ est aperta et lecti satis honorifice ornati pro angelo et heremita. Media vero nocte surrexit angelus et puerum in cunabulis strangu- 15 lavit. Hoc videns heremita intra se cogitavit: "Numquid iste erat angelus Dei bonus? Miles omnia necessaria propter Dei amorem ei dedit, et non habuit nisi unicum filium innocentem, et iste eum occidit!" Sed tamen non audebat ei quicquam dicere. Mane vero ambo surrexerunt et ad civitatem 20 aliam perrexerunt, in qua in domo unius civis satis honorifice erant recepti et splendide ministrati. Civis iste quendam aureum ciphum,¹² quem miro modo dilexit, habuit. Media vero nocte surrexit angelus et furatus est ciphum illum. Heremita hoc videns intra se cogitabat: "Iste malus angelus est, 25 ut credo; iste civis nobis optime fecit et iste est furatus ciphum suum." Tamen nihil ei loquebatur quia timuit eum. Mane vero surrexerunt et per viam ambulabant donec ad quandam aquam pervenerunt, ultra¹³ quam erat pons. Pontem ascenderunt et quidam pauper eis obviabat.* Ait angelus: "Caris- 30 sime, monstra nobis viam versus talem¹⁴ civitatem." Pauper vertit se et cum digito viam versus civitatem ostendit. Cum

5. hermitage. 6=sociaret. 7. for the love of God. 8. joyfully. 9. with honor. 10. zeal. 11. room. 12. goblet. 13=supra. 14. such and such, mentioning the name of the city.

vero vertisset se, angelus subito per scapulas eum accepit¹⁵ et ultra pontem proiecit, et submersus est pauper. Quod cum heremita vidisset ait in corde suo: "Iam scio quod iste diabolus est et non angelus Dei bonus; quid mali fecit pauper iste?"

5 Et tamen eum occidit." Ab illo tempore cogitabat ab eo recedere, verumtamen timuit et nihil loquebatur ei. Cum vero circa horam vespertinam ad civitatem pervenissent, ad domum cuiusdam divitis accesserunt et hospitium pro Dei amore petebant; ille vero simpliciter¹⁶ eis negavit. Ait angelus

10 Dei: "Amore Dei saltem, tectum domus nobis concedatis ne lupi aut malae bestiae hic nos devorent." Ille ait: "Ecce domus ubi porci mei iacent; si placet vobis cum eis iacere, potestis: sin¹⁷ autem, recedatis quia alium locum vobis non dabo." Ait ei angelus: "Si aliud non potest fieri, cum porcis vestris

15 iacebimus." Et sic factum est. Mane vero surrexerunt, angelus hospitem vocavit et ait: "Carissime, do tibi ciphum istum." Et dedit ei ciphum quem furatus fuerat ab illo cive. Heremita hoc videns ait intra se: "Iam sum expertus quod iste est diabolus; bonus homo erat qui cum omni devotione

20 nos recepit, et furatus est ei ciphum et dedit isti pessimo qui negavit nobis hospitium." Ait angelo: "Nolo vobiscum¹⁸ amplius expectare¹⁹; ad²⁰ Deum vos recomendo."²⁰ Angelus dixit ei: "Audite me et tunc recedite. Primo, quando eras in heremitario, dominus ovium pastorem iniuste occidit. Scias

25 quod pastor ille pro²¹ tunc²¹ mortem non meruit sed alias²² commisit quare mori deberet; tunc temporis inventus est sine peccato; Deus ergo permisit eum occidi, ut poenam post mortem evaderet propter peccatum quod alias commisit pro quo numquam paenitentiam faceret. Latro vero qui evasit cum ovibus

30 poenam aeternam sustinebit, et dominus ovium qui pastorem occidit vitam suam emendabit per largas elemosinas* et opera misericordiae. Demum filium illius militis de nocte strangu-

15. took, seized. 16. outright, emphatically. 17 = *si minus*. 18. plural of address; cf. p. 58, l. 25. 19. Biblical, "tarry," "abide." 20 = *vale, adieu* (i.e., *ad deum*). 21 = *tunc temporis*, at that time. 22. on another occasion.

lavi qui nobis bonum hospitium dedit. Scias quod antequam puer ille natus erat, miles optimus elemosinarius²³ erat et multa opera misericordiae fecit sed postquam natus est puer factus est parcus, cupidus et omnia collegit ut puerum divitem faciat, sic quod²⁴ erat causa perditionis* eius, et ideo puerum occidi 5 et iam, sicut prius, miles factus est bonus christianus.* Deinde ciphum illius civis qui nos cum devotione recepit furatus fui; scias tu quod, antequam ciphus ille erat fabricatus, non erat sobrior eo in tota terra, sed tantum cipho gaudebat post fabricationem quod omni die tantum de eo bibebat, quod bis aut 10 ter omni die fuit inebriatus,²⁵ et ideo ciphum abstuli, et factus est sobrius sicut prius. Deinde pauperem in aquam proieci; scias quod pauper iste bonus christianus fuit, et si ad²⁶ dimidium miliare²⁶ ambulasset, alium in peccato mortali²⁷ occidisset, sed iam est salvatus et regnat in caelesti gloria. Deinde 15 ciphum illius civis dedi illi qui nobis hospitium negavit; scias quod nihil in terra fit sine causa; ipse nobis concessit domum porcorum et ideo ciphum ei dedi, et post vitam istam in inferno regnabit. Pone ergo ammodo* custodiam ori tuo ut de²⁸ Deo non attrahas²⁸; ipse enim omnia novit." Heremita hoc 20 audiens cecidit ad pedes angeli et veniam petiit et ad heremitarium perrexit. Et factus est bonus christianus.

XXVI. THE THREE CASKETS

Honorius regnavit, dives valde, qui unicum filium habebat, quem multum dilexit. Fama eius imperatoris per mundum volabat quod in omnibus probus erat et iustus. Tamen contra 25 unum regem guerram¹ habebat et eum devastabat. Rex iste cum² multas persecutiones* ac damna infinita ab eo sustinebat tandem cogitabat: "Tantum unicam filiam habeo et adver-

23. *almsgiver*. 24 = *ut*; sc. *puer* as subject of *erat*. 25. *drunk*. 26. *a half-mile*. 27. *Eng.* 28. *censure*.

XXVI. 1. *war*. 2. with indicative; see 97.

sarius meus unicum filium. Si per³ aliquam viam³ filiam meam possem filio suo in matrimonium copulare pacem perpetuam obtinerem." Misit sollemnes⁴ nuntios ad imperatorem ut saltem ei trewgam⁵ ad tempus concederet quod⁶ cum eo personaliter⁷ loqui posset. Imperator habito consilio trewgam unius anni concessit. Rex vero personaliter ad eum accessit et filiam eius filio suo obtulit. At iste: "Non faciam nisi duo habeam. Primo ut tua filia sit virgo; secundo ut post decessum tuum totum regnum tuum filio meo destinetur." At ille: "Bene placet mihi." Statim de conventionem charta sigillata⁸ est. Rex vale imperatori fecit. Cum autem ad regnum suum venerat navem parari fecit quia⁹ oporteret ut filia sua per mare ad imperatorem transiret. Facta nave et omnibus necessariis paratis, puella intravit habens thesaurum secum in magna
15 copia ac milites quinque cum dominabus¹⁰ et ancillis. Cum autem per mare navigarent cete grandis ei occurrebat in mare et navem deglutire¹¹ volebat. Nautae hoc percipientes timuerunt valde et praecipue puella. Nautae vero ignem copiosum fecerunt et die ac nocte vigilabant. Sed accidit post triduum quod,
20 fessi propter magnas vigilas, dormierunt. Cete subito navem cum omnibus contentis¹² deglutivit. Puella cum intellexit quod in ventre ceti esset fortiter clamabat. Ad cuius clamorem omnes excitati sunt. Nautae vero puellae dixerunt ac militibus: "Carissimi, estote confortati, Deus nos salvabit; habeamus
25 bonum consilium quia sumus in ventre ceti." Ait puella: "Audite consilium meum et erimus salvati." Qui dixerunt: "Dic." Quae ait: "Accendamus ignem in magna copia et cete quilibet vulneret sicut¹³ profundius possit¹³ et per ista duo mortem recipiet et statim ad terram nabit et sic per gratiam
30 Dei evadere poterimus." Illi vero consilium puellae per omnia impleverunt. Cete cum mortem sensit ad terram perrexit.

3 = *aliquo modo*. 4. *distinguished*. 5. *truce*. 6. introduces purpose cl. 7. *in person*. 8. *sealed*. 9. with causal cl. in the subjunctive. 10. like *filiabus* to distinguish it from the masculine form. 11. *swallow*. 12. *contents*. 13. *as deeply as possible*.

Iuxta quam terram erat quidam miles manens,¹⁴ qui cena facta versus litus maris ambulavit. Cum ergo cete hinc inde natate vidisset et terrae appropinquare, servos vocat et cete ad terram traxit. Qui inceperunt cum instrumentis percutere. Puella cum sonitum audisset loquebatur pro omnibus et ait: “Caris- 5
simi, suaviter¹⁵ percutite et latus ceti aperite; hic sumus in eius ventre filii bonorum virorum de generoso sanguine.” Miles cum vocem puellae audisset ait servis suis: “Carissimi, latus ceti aperite et videamus quid lateat interius.” Cum vero apertum fuisset, puella primo exivit immo quasi mortua, deinde 10
milites et ceteri alii. Coepit narrare cuius filia esset et¹⁶ uxor filii imperatoris esse deberet.¹⁷ Hoc audiens miles eam per aliquot dies cum tota familia secum retinuit donec perfectum¹⁸ statum¹⁸ suum recuperabant. Post hoc puellam cum muneribus ad imperatorem misit cum tota familia. Imperator cum eam 15
vidisset, ait: “Carissima filia, bene tibi sit nunc et in perpetuum. Sed tibi dico, filia, antequam filium meum habueris in maritum, te probabo per unum actum.” Statim fecit fieri tres cophinos.¹⁹ Primus erat de auro purissimo et lapidibus pretiosis. Et erat talis superscriptio²⁰ super cophinum: “Qui me aperiet, in me 20
invenerit²¹ quod meruit.” Et totus cophinus erat plenus ossibus mortuorum. Secundus erat de argento purissimo, plenus gemmis ex omni parte, qui talem superscriptionem habebat: “Qui me elegerit, in me invenerit quod natura dedit.” Iste cophinus terra plenus erat. Tertius cophinus erat de plumbo 25
habens superscriptionem talem: “Potius eligo hic esse et requiescere, quam in thesauris regis permanere.” In cophino isto erat tres anuli pretiosi. Tunc ait imperator puellae: “Carissima, hic sunt tres cophini; eligas quemcumque volueris; et si bene elegeris, filium meum in maritum obtinebis.” Illa 30
vero tres cophinos intime²² respexit et ait in corde suo: “Deus, qui omnia videt, det mihi gratiam sic eligendi ut de illo pro quo

14. dwelling, stationed; see 109. 15. gently, carefully. 16. Sc. quod, that.
17. was destined; see 112. 18. health. 19. caskets. 20. Eng. 21. See
72. 22. closely.

multum laboravi non deficiam." Quae primum cophinum tetigit et scripturam legit: "Qui me," etc. Illa cogitabat: "Cophinus exterius est pretiosus, sed quid interius lateat penitus ignoro, ideo eum eligere nolo." Deinde secundum legit, etc.

- 5 Quae ait: "Numquam natura dedit quod filia patris mei deberet copulari filio imperatoris. Et ideo," etc. Tertium cophinum legit dicens: "Melius est mihi cum filio regis requiescere quam in thesauris patris mei." Et alta²³ voce clamabat: "Istum cophinum tertium eligo." Imperator cum audisset, ait: "O
10 bona puella, satis prudenter elegisti. In isto cophino sunt tres anuli mei pretiosi; unum pro me, unum pro filio, tertium pro te in signum desponsationis."²⁴ Statim fecit nuptias celebrare, et tradidit ei filium suum, et sic in pace vitam finierunt.

- Moralitas.²⁵ Carissimi, imperator est Deus, qui diu guerram
15 cum homine habuit in tantum quod tota natura humana erat destructa per peccatum. Modo trewgae nobis datae sunt per Dominum, id est, Christum. Filia quae filio imperatoris debet²⁶ desponsari²⁷ est anima. Oportet ergo ut navis paretur pro ea cum nuntiis, id est, corpus in quo anima residet cum quinque
20 sensibus et ceteris, nautae sunt ratio, voluntas, etc. Sed oportet per mare, id est, per mundum, transire. Cete grande est diabolus, contra quem debemus vigilare. Sed si nos contingit dormire in peccatis deglutiet corpus et animam. Fac ergo, sicut fecit puella; ignem devotionis accende et eum cum instrumentis,
25 id est, bonis operibus percute, donec recedat et potestatem suam contra te amittat. Tunc servi militis, id est, praedicatores²⁸ et confessores,* habent²⁹ eum percutere, donec puella, id est, anima, ab eorum potestate exeat et ad curiam Dei veniat. Sed est sciendum quod tres cophini ei praesentantur. Per primum
30 cophinum potentes ac divites intelleguntur, qui habent talem superscriptionem: "Qui me," etc., id est, quando anima a corpore separetur, nihil in me Deus inveniet nisi peccata quae

23. *loud.* 24. *betrothal.* 25 = *moralisatio* of l. 26, p. 57. 26. Cf. p. 63, l. 12. 27. *be betrothed.* 28. *preachers.* 29. like the colloquial Eng. use of *have*; see 113.

merui, quod est dolendum; vae³⁰ qui hunc eligit. Per secundum intellegitur mundi sapientes, quorum eloquia splendent sicut argentum et intus pleni sunt terrenis, cum tali superscriptione: "Qui me elegerit," etc. Natura semper appetit animae contrarium et illi non maritantur Christo. Per tertium cophinum ⁵ designantur boni christiani, qui sunt plumbei, id est, quod non curant de aliquo mundano; in quibus sunt tres anuli, scilicet, fides, spes et caritas; qui istos eligit, filium Dei habere potest libentius quam in thesauro mundano permanere. Studeamus.

XXVII. KING LEAR

Theodosius in civitate¹ Romana¹ regnavit, prudens valde et ¹⁰ potens, qui tres filias pulchras habebat, dixitque filiae seniori²: "Quantum diligis me?" At illa: "Certe plus quam me ipsam." Ait ei pater: "Et te ad magnas divitias promovebo." Statim ipsam dedit uni regi opulento et potenti in uxorem. Post haec venit ad secundam filiam et ait ei: "Quantum diligis ¹⁵ me?" At illa: "Tantum sicut³ me ipsam." Imperator vero eam cuidam duci* tradidit in uxorem. Et post haec venit ad tertiam filiam et ait ei: "Quantum me diligis?" At illa: "Tantum sicut vales, et non plus neque minus." Ait ei pater: "Ex quo ita est, non ita opulenter ero maritare sicut et sorores ²⁰ tuae"; tradidit eam cuidam comiti* in uxorem. Accidit cito post haec quod imperator bellum contra regem Aegypti habebat. Rex vero imperatorem de imperio fugabat unde bonum⁴ refugii⁴ habere non poterat. Scripsit litteras anulo suo signatas ad primam filiam suam, quae dixit quod patrem suum plus ²⁵ quam se ipsam dilexit, ut ei succurreret in sua necessitate eo quod de imperio expulsus erat. Filia, cum has litteras eius legisset, viro suo regi casum primo narrabat. Ait rex: "Bonum

30. Sc. *illi*.

XXVII. 1. *Rome*. 2. *oldest*; see 61. 3 = *quantum*. 4 = *bonum refugium*.

est ut succurramus ei in hac sua magna necessitate. Colligam exercitum et cum toto posse* meo adiuvabo eum." Ait illa: "Istud non potest fieri sine magnis expensis.⁵ Sufficit quod ei concedatis, quamdiu est extra imperium suum, quinque milites
5 qui ei associantur."⁶ Et sic factum est. Filia patri rescripsit quod alium auxilium ab ea habere non posset, nisi quinque milites de sumptibus regis in societate⁷ sua. Imperator cum hoc audisset contristatus est valde et infra se dicebat: "Heu mihi, tota spes mea erat in seniore filia mea eo quod dixit quod
10 plus me dilexit quam se ipsam, et propter hoc ad magnam dignitatem ipsam promov." Scripsit statim secundae filiae, quae dixit: "Tantum te diligo quantum me ipsam," quod succurreret ei in tanta necessitate. At illa, cum audisset, viro suo denuntiabat⁸ et ipsi consiliavit⁹ ut nihil aliud ei concederet
15 nisi victum et vestitum quamdiu viveret honeste pro tali rege, et super hoc litteras patri suo rescripsit. Imperator cum hoc audisset contristatus est valde dicens: "Deceptus sum per duas filias. Iam temptabo tertiam quae mihi dixit: 'Tantum te diligo quantum vales.' " Litteras scripsit ei ut ei succurreret
20 in tanta necessitate et quomodo sorores suae ei respondebant. Tertia filia cum vidisset inopiam patris sui ad virum suum dixit: "Domine mi reverende, mihi succurre in hac necessitate. Iam pater meus expulsus est ab hereditate sua." Ait ei vir eius: "Quid vis tu ut ei faciam?" At illa: "Exercitum colligas
25 et ad debellandum inimicum suum pergas cum eo." Ait comes: "Voluntatem tuam adimplebo."¹⁰ Statim collegit magnum exercitum et sumptibus suis propriis cum imperatore perrexit ad bellum. Victoriam obtinuit et imperatorem in imperio suo posuit. Tunc ait imperator: "Benedicta* hora in qua genui
30 filiam meam iuniorem."¹¹ Ipsam minus aliis filiabus dilexi et mihi in magna necessitate succurrit et aliae filiae meae defecerunt, propter quod totum imperium relinquero post decem-

5. *expense*. 6. *attend*. 7. *retinue*. 8 = *annuntiabat*; see 68. 9. *deponent* in CL. 10 = *implebo*. 11 = *superlative*.

sum meum filiae meae iuniori," et sic factum est. Post decesum patris filia iunior regnavit et in pace vitam finivit.

Moraliter.¹² Carissimi, iste imperator potest dici quilibet homo mundanus qui habet tres filias. Prima filia, quae dicit: "Diligo patrem plus quam me ipsam," certe est mundus iste, 5 quem homo tantum diligit, quod vitam suam circa¹³ mundana expendit, sed quando est in necessitate mortis tunc mundus vix cum¹⁴ omni dilectione¹⁵ quam habuit concedet ei quinque milites, id est, quinque tabulas ad modum cistae ad involvendum corpus suum. Secunda filia, quae tantum diligit patrem 10 sicut se ipsam, est uxor tua, filii tui et parentes, qui inveniunt necessaria quousque in terram positus fueris et nihil aliud. Tertia filia quae dicebat: "Tantum te diligo quantum vales," est Deus, quem nimis¹⁶ parum¹⁶ diligimus. Sed si ad eum venerimus in necessitate puro corde et munda mente sine 15 dubio eius auxilium obtinebimus contra regem Aegypti, id est, contra diabolum, et ponet nos in nostram hereditatem, scilicet in regnum caeleste, etc.

XXVIII

DE MULIERUM SUBTILI DECEPTIONE*

Darius regnavit prudens valde, qui tres filios habuit quos multum dilexit. Cum vero mori deberet¹ totam hereditatem 20 primogenito* legavit; secundo filio dedit omnia quae in tempore² suo acquisivit; tertio filio, scilicet minori, tria iocalia³ pretiosa dedit, scilicet anulum aureum, monile et pannum⁴ pretiosum. Anulus illam virtutem habuit quod qui ipsum in digito gestabat gratiam omnium habuit, in tantum quod, quicquid 25

12. Cf. *moralisatio* of l. 26, p. 57. 13. *on*. 14. *in spite of*. 15. Biblical, *love*. 16 = *parum*.

XXVIII. 1. *was about*. 2 = *vita*. 3. strictly, *jewels*; here used loosely. 4. *rug*.

ab eis peteret, obtineret; monile illam virtutem habuit quod qui eum in pectore portabat, quicquid cor suum desiderabat quod possibile esset, obtineret. Pannus illam virtutem habuit quod, quicumque super eum sederet et intra se cogitaret ubi
5 cumque esse vellet, subito ibi esset. Ista tria iocalia dedit filio suo iuniori ut⁵ ad studium pergeret et mater ea custodiret et tempore opportuno ei daret; statimque rex spiritum⁶ emisit,⁶ qui honorifice est sepultus. Duo primi filii eius legata⁷ occupabant, tertius filius anulum a matre recepit ut ad studium
10 pergeret; cui mater dixit: "Fili, scientiam acquire et a muliere caveas ne forte anulum perdas." Ionathas anulum accepit, ad studium accessit et in scientia profecit. Post hoc cito quadam die in platea ei quaedam puella occurrebat satis formosa et, captus eius amore, eam secum duxit; continuo anulo ute-
15 batur et gratiam omnium habuit et quicquid ab eis voluit habere obtinuit. Puella eius concubina mirabatur quod tam laute viveret cum tamen pecuniam non haberet; rationem quadam⁸ vice,⁸ cum laetus esset, quaesivit, dicens quod creatura* sub caelo non esset quam magis diligeret; ideo sibi dicere
20 deberet. Ille, de malitia non praemeditatus sibi, dixit virtutem anuli esse talem, etc. At illa: "Cum singulis⁹ diebus⁹ cum hominibus conversare⁹ soles, perdere posses; ideo custodiam tibi eum fideliter." Qui tradidit ei anulum, sed cum repeteret, penuria ductus, illa alta voce clamavit quod fures abstulissent;
25 qui motus flevit amare,¹⁰ quia unde viveret non habuit. Qui statim ad reginam, matrem suam, est reversus denuntians ei anulum perditum. At illa: "Fili mi, tibi praedixi ut a muliere te¹¹ caveres; ecce tibi iam trado monile quod diligentius custodias; si perdidideris, honore et commodo perpetuo carebis."
30 Ionathas monile recepit et ad idem studium est reversus, et ecce concubina eius in porta civitatis occurrit et cum gaudio eum recepit; ille, ut prius, convivium multa habuit et laute vixit.

5. (with the command) that. 6. breathed his last. 7. legacies. 8. one day. 9. associate daily. 10. adverb, bitterly. 11. See 65.

Concubina mirabatur quia nec aurum nec argentum videbat, et cogitabat quod aliud iocale apportasset, quod sagaciter ab eo indagavit¹²; qui ei monile ostendit et virtutem eius dixit. Quae ait: "Semper monile tecum portas; una hora tantum¹³ cogitare posses quod¹³ per annum sufficeret tibi; ideo trade mihi ad custodiendum." At ille: "Timeo quod sicut anulum perdidisti sic perderes monile et sic damnum maximum incurrerem." Quae ait: "O domine, iam per anulum scientiam acquisivi; unde tibi fideliter promitto quod sic custodiam monile quod nullus posset a me auferre." Ille credens dictis eius, ¹⁴ monile ei tradidit. Postquam¹⁴ omnia consumpta fuissent monile petiit; illa, sicut prius, iuravit quod furtive ablatum esset. Quod audiens Ionathas flevit amare et ait: "Nonne sensum perdidisti quod¹⁵ post anulum perditum monile tibi tradidi!" Perrexit ad matrem et ei totum processum¹⁶ ¹⁵ nuntiavit; illa non modicum* dolens dixit: "O fili carissime, quare spem posuisti in muliere? Iam altera vice deceptus es per eam et ab omnibus ut stultus reputaris; ammodo sapientiam addiscas quia nihil habeo tibi nisi pannum pretiosum quem pater tuus tibi dedit, et si illum perdidideris, ad me amplius redire non valeas." Ille pannum recepit et ad studium perrexit et concubina eius, ut prius, gaudenter¹⁷ eum recepit. Qui expandens¹⁸ pannum dixit: "Carissima, istum pannum dedit mihi pater meus," et ambo posuerunt se super pannum. Ionathas intra se cogitabat: "Utinam essemus in¹⁹ tantam ²⁵ distantiam²⁰ ubi nullus hominum ante venit!" Et sic factum est; fuerunt enim in fine mundi in una foresta²¹ quae multum distabat ab hominibus. Illa tristabatur et Ionathas votum vovit Deo caeli quod dimitteret eam bestiis ad devorandum donec²² redderet anulum et monile; quae promisit facere si ³⁰ posset, et ad petitionem concubinae Ionathas virtutem panni

12. *drew out.* 13. *enough to.* 14. For subjunctive see 102. 15. *seeing that.* 16. *course of events.* 17. *with joy.* 18. *spreading out.* 19. *at.* 20. *Eng.* 21. *forest.* 22 = *nisi.*

- dixit, scilicet, quicumque super eo quiesceret²³ et cogitaret ubi esse vellet, ibi statim esset. Deinde ipsa se super pannum posuit et caput eius in gremio suo collocavit et, cum dormire coepisset,²⁴ ipsa partem panni supra quam sedebat ad se traxit.
- 5 At illa cogitabat: "Utinam essem in loco ubi mane fui!" Quod et factum est, et Ionathas dormiens in foresta mansit. Cum autem de somno surrexisset et pannum ablatum cum concubina vidisset, flevit amarissime nec scivit ad quem locum pergeret. Surrexit et, signo crucis se muniens, per quandam viam ambu-
- 10 lavit, per quam ad aquam profundam venit per quam transire oportebat, quae tam amara et fervida fuit quod carnes pedum usque ad nuda ossa separavit. Ille vero, de hoc contristatus, vas implevit et secum portavit et ulterius veniens coepit esurire, vidensque quandam arborem, de²⁵ fructu²⁵ eius comedit et
- 15 statim factus est leprosus.* De fructu illo etiam collegit et secum portavit. Tunc veniens ad aliam aquam, per quam transivit, quae aqua carnes restaurabat pedum, vas de ea implevit et secum portavit et ulterius procedens coepit esurire; et videns quandam arborem, de cuius fructu cepit et comedit
- 20 et, sicut per primum fructum infectus erat, sic per secundum fructum a lepra²⁶ est mundatus.²⁷ De illo fructu etiam attulit et secum portavit. Dum vero ulterius ambularet vidit quoddam castrum,* et duo homines ei obviabant, quaerentes quis esset. At ille: "Medicus peritus sum." Qui dixerunt: "Rex istius
- 25 regni manet in isto castro et est homo leprosus; si eum a lepra curare posses, multas divitias tibi daret." At ille: "Etiam."²⁸ Qui adducentes ipsum ad regem, dedit ei de secundo fructu et curatus est a lepra, et de secunda aqua ad bibendum, quae carnes eius restaurabat. Rex ergo multa donaria²⁹ ei contulit.
- 30 Ionathas igitur postea invenit navem de civitate sua et illuc transfretavit.³⁰ Rumor per totam civitatem exivit quod magnus medicus advenisset et concubina sua, quae abstulerat iocalia

23. *sat, lay.* 24. *Sc. ille as subject.* 25. *Biblical, eat of; see 39.* 26. *leprosy.*
27. *cleansed.* 28. *expresses assent, even so, very well.* 29 = *dona.* 30. *sailed.*

ei, ad mortem infirmata³¹ est mittens pro medico isto. Ionathas ignotus est ab omnibus sed ipse eam cognoscens dixit ei quod medicina sua non valeret ei, nisi prius confiteretur omnia peccata sua, et si aliquem defraudasset, quod redderet. Illa vero alta voce confitebatur quomodo Ionatham decepisset de 5 anulo, monili et panno et quomodo eum in loco deserto reliquisset bestiis ad devorandum. Ille hoc audiens ait: "Dic, domina, ubi sunt ista tria iocalia?" Et illa: "In arca mea." Et dedit ei claves arcae et invenit ea. Ionathas ei de fructu illius arboris a qua lepram recepit ad comedendum dedit et de 10 aqua prima, quae carnem de ossibus separavit, ad bibendum ei tribuit; et cum gustasset et bibisset statim est arefacta³² et, dolores interiores sentiens, lacrimabiliter³³ clamavit et spiritum emisit. Ionathas cum iocalibus suis ad matrem suam perrexit, de cuius adventu totus populus gaudebat. Ille vero matri a 15 principio usque ad finem narravit quomodo Deus eum a multis malis periculis liberavit et per aliquos annos vixit et vitam in pace finivit.

XXIX¹

DE HOMINE ET UXORE LITIGIOSA

Homo quidam habuit uxorem rebellem et contumacem, garulam et pertinacem. Contigit aliquando ut pariter ambularent 20 in prato, quod nuper dominus prati cum summa diligentia falcaverat,² et ait homo: "Quam diligenter et congrue³ falcatum est hoc pratum!" "Mentiris," ait mulier, "quoniam forcipe⁴ praecisum est." "Semper," inquit vir, "verbis meis contraria

31. sick. 32. dried up, withered. 33. mournfully.

XXIX. 1. Translation from the French version of Marie de France (c. 1200). Most of Marie's fables are apparently derived from an English translation of *Romulus* (see note on iv, p. 42), which in turn was derived from the fables of Phaedrus. 2=falce demessuerat; cf. p. 72, l. 2. 3=congruenter. 4. shears.

fuisti. Sed tamen hoc vere scio quod pratum hoc vicinus meus falce demessuit." "Deliras," ait mulier, "quia forcipe factum est hoc." "Secundum consuetudinem tuam," inquit vir, "semper novissima vis retinere verba," et deiciens illam incubuit super eam, et dixit: "Ego linguae officium, qua semper proterva fuisti locuta, tibi impediam nisi mihi consentias." Et ait: "Quo instrumento praecisum est pratum?" Quia igitur linguam eius arripuerat et fortiter premebat, plena verba formare non poterat, sed "orhipe" pro forcipe dixit. Tunc incepit linguam incidere, et quaesivit ut quaesierat ante. Illa autem, quia iam linguam amiserat et loqui non potuit, signo quo valuit pertinaciam ostendit, forcipis formam et officium digitis ostentans. Sic vir mulieri linguam amputavit.

Moralitas⁵: Sic litigiosi et contumaces iurgia sua semper malo fine concludunt; malunt enim iniuste alios superare quam ipsi iuste subiciantur.

XXX¹

DE QUODAM SOLITARIO²

Fuit quidam solitarius habens duo colobia,³ unum in sollemnitatibus et aliud cotidianum. Venit quidam pauper hiemis tempore quaerens indumentum. Ille vero eduxit panem et dedit ei dicens: "Accipe hoc, quia indumentum⁴ non habeo superfluum⁵ quod tibi donem." Pauper vero non cessabat flere ac vociferare dicens: "Miserere mei." Victus itaque monachus a⁶ prece pauperis, intrans cellam suam exiit se cotidiano colobio

5. the moral.

XXX. 1. xxx-xxxiii are from the *Liber de miraculis* of Johannes Monachus, a monk belonging to some monastery near Amalfi (c. 950-1050). The book is composed of translations of various Greek texts (chiefly the *Pratum Spirituale* of Johannes Moschus) with which Johannes had become acquainted during a visit to Constantinople. The discovery of this work revealed a new route by which oriental tales reached western Europe. The Latin is a good example of "monk's Latin." 2. hermit. 3=pallia. 4. clothing. 5. Eng. 6. See 29.

et dedit pauperi; sibi autem retinuit melius. Postea vero compunctus* dixit pauperi: "Redde mihi quod tibi dedi colobium et accipe hoc melius."

Cum autem accepisset, induit⁷ se illud et abiens in civitatem vendidit illud cuidam meretrici. Illa vero induens se illud venit 5 semel et bis ubi erat ille monachus. Ut autem vidit indumentum suum, recognovit quia suum esset quo in sollemnitatibus utebatur. Contristatus est valde et intrans cellam suam dixit: "Vere quia⁸ non placuit Deo hoc quod feci nec recepit meam devotionem, quoniam in talibus manibus⁹ venit pallium meum, 10 quo ego in diebus festis induebar et modo meretrix utitur eo."

Prae tristitia vero non comedit die illa. Nocte vero cum obdormisset vidit Dominum nostrum Iesum Christum indutum vestimentum suum quod pauperi dedit et introeuntem in cellam suam et dicentem sibi: "Frater, frater." Qui ut aspexit, vidit 15 lucem magnam dixitque: "Quis es, Domine?" Qui dixit ei: "Aspice in me." Ut autem prospexit, dixit ei: "Cognoscis hoc?" Respondit: "Etiam, Domine; colobium meum est." Ait illi: "Ego sum Iesus. Non iam tristeris, sed gaude et laetare et age gratias Deo. Ex quo enim illud dedisti pauperi, ego 20 accepi." Et laetatus monachus valde in benignitate Domini nostri Iesu Christi, qui non permisit eum torqueri a cogitationibus, sed certificabat¹⁰ eum in verbo quod ante praedixerat,¹¹ quia "quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis."

XXXI

DE QUODAM IUVENE

Narravit abbas* Iohannes, qui manebat in loco qui dicitur 25 Petra, de abbate Daniele Aegyptio dicens, quia cum ascendisset senex in locum qui dicitur Terenuthi ut venderet opus manuum

7. with two accusatives, *he put it on*; cf. l. 13, below; note abl. in l. 11, below. 8. See 83. 9. See 40. 10. *gave assurance to*. 11. Matthew xxv, 40.

suarum, iuvenis quidam accessit deprecans eum dicens: "Propter Deum te rogo, pater, ut venias in domum meam et facias orationem super uxorem meam, quia sterilis est." Senex autem victus a prece iuvenis, eo quod per nomen Domini eum adiuraverat, abiit cum eo. Et facta oratione super uxore eius recessit et abiit in cellam suam.

Non post multum vero tempus concepit mulier. Quod ut viderunt pravi homines Deum non timentes, detrahebant seni dicentes: "Vere scimus quia iuvenis ingenerabilis¹ est et non generat, sed de abbate Daniele concepit mulier." Devenit autem haec fama usque ad senem. Quod cum audisset, misit ad virum mulieris dicens: "Cum genuerit uxor tua, notifica² illud mihi."

Quando vero genuit mulier, nuntiatum est a iuvene abbati Danieli in Cithi, quia³ cum Dei adiutorio et orationibus tuis genuit mulier. Tunc abiit abbas Daniel dixitque iuveni: "Fac prandium et invita omnes parentes* et amicos tuos." Cum autem omnes pranderent, accepit senex infantem in manibus suis et coram omnibus dixit ei: "Quis est pater tuus, o infans?" Dixit puer: "Iste est, domine mi," demonstrans iuvenem digito manus suae. Erat enim puer dierum viginti quinque. Quod videntes omnes qui aderant glorificaverunt* Deum. Ex tunc obstrusa⁴ sunt labia loquentium iniqua, qui Dei homini detraxerant.

XXXII

DE EO QUOD BONUM EST PONERE IN DEO SPEM SUAM

Narravit nobis abbas Palladius dicens: "Senex quidam saecularis* deprehensus est in Alexandria in homicidio. Qui, diutius extortus¹ et maceratus suppliciis, dixit nequaquam se

1. *impotent*. 2. *Eng*. 3. See 83. 4. *thrust out, in a pout*.
XXXII. 1. *put to the torture*.

fuisse solum in homicidio, sed socium habuisse quendam iuvenem qui erat annorum circiter triginta.

"Multum autem utrique ad afflicti sunt a tortoribus. Dicebat enim senex quia² mecum fuit in homicidio; iuvenis autem dicebat: 'Nequaquam.' Quid multa? Post diversa tormenta 5 acceperunt utrique sententiam ut infurcarentur.³ Et accipientes eos, milites una cum carnificibus deduxerunt in eum locum qui dicitur Quinto. Ibi enim soliti erant puniri qui huiusmodi noxae erant. Est enim in loco illo templum Saturni desertum.

16

"Cum autem venissent omnes simul in loco milites cum carnificibus, voluerunt iuvenem primum appendere⁴ in ligno.* Qui procidens ad pedes militum rogabat eos dicens: 'Propter Deum, domini mei, facite⁵ caritatem,* ut contra orientem faciatis me aspicere, cum appenderitis me.' Et dixerunt: 15 'Quare?' Et dixit eis: 'Vere, domini mei, non habeo⁶ nisi septem menses, ex quo sanctum baptismum* suscepi et factus sum christianus.' Senex autem indignans et irridens verba iuvenis, ait: 'Me vero contra Serapin et Saturnum facite aspicere.' Ut autem audierunt milites blasphemiam⁷ senis, 20 appenderunt ipsum primum.

"Providentia vero Dei usque⁸ dum⁸ illum infurcarent, ecce caballarius⁹ in festinantia¹⁰ missus ad milites ab Augustalio¹¹ ut senem quidem appenderent, iuvenem autem ad se reducerent. Quod audientes milites gavisi sunt gaudio magno et qui ibi 25 stabant glorificaverunt Deum qui salvos facit sperantes in se. Et reducentes illum ad praetorium praesentaverunt Augustalio. Quem ut vidit, dedit ei absolutionem et dimisit in pace. Iuvenis autem abiit et factus est perfectissimus monachus." Haec vero scripsimus ut sciant omnes quia novit Dominus iustos de 30 temptationibus⁷ eripere, impios autem servare ad diem tormentorum.

2. See 83. 3. *be hanged on the gallows.* 4. = *suspendere.* 5. See 114.
6. See 113. 7. Eng. 8 = *dum.* 9. *horseman, cavalier.* 10 = *festinatione.*
11. *governor.*

XXXIII

SIMILE SUPRADICTO

Idem abbas Palladius narravit nobis et hoc quod quidam amator Christi fuerat habitans in Alexandria, valde religiosus et elimosinator¹ et susceptor² pauperum atque monachorum, habens uxorem fidelem et timentem Deum et ieiunantem*
5 cotidie; habebant vero et unicam filiam annorum sex. Hic autem vir quodam tempore voluit navigare in Constantino-
polim; erat enim negotiator. Et dimisit uxorem et filiam in domo cum servo uno. Cum vero exiret a domo ut iret ad
navem, dixit ei cum lacrimis uxor sua: "Cui nos dimittis,
10 domine mi?" At ille respondens ait: "Dominatrici vestrae sanctae Dei genetrici et virgini Mariae."

Una³ autem dierum³ cum sederet mulier una cum filia sua ut operaretur opus suum, inspiratus a diabolo servus voluit occidere matrem cum filia et tollere quicquid haberet in domo et
15 fugere. Tollens vero gladium a coquina ascendit in triclinium, ubi erat mulier cum filia sua. Et cum appropinquasset ad ianuam triclinii, statim percussus caecitate nequissimus servus non valebat neque in triclinium ascendere neque in coquinam descendere. Cum autem per unam horam vim sibi faceret ut
20 intraret et non valeret, coepit vocare dominam suam ut iret ad eum. Illa autem coepit admirari quomodo staret in medio ianuarum et non pergeret ad ipsam. Dixitque ei: "Tu veni ad me; sic enim decet." Nesciebat enim quia caecus effectus esset. Coepit vero servus magis eam vocare et coniurare ut
25 iret et appropinquaret ei. Illa autem iuravit se nequaquam ire ad eum. Qui dixit: "Saltem puellam mitte ad me." Cui respondit mulier: "Neque puella veniet ad te neque ego. Iam dixi tibi, si vis venire, veni; sin⁴ autem, sta illic." Tunc vidit quia nihil valuit ex his quae cogitaverat facere, arreptoque
30 gladio transfixit viscera sua. Domina autem, ut vidit quod

XXXIII. 1. *almsgiver*. 2. *protector*. 3. See 31. 4. See p. 60, l. 13.

fecerat in semetipsum nequissimus servus, exclamavit. Quod audientes vicini concurrentes simul cum praetorianis⁵ invenerunt eum semivivum et adhuc spirantem. Et interrogantes eum pro⁶ quo⁶ hoc fecisset, confessus est coram omnibus quae agere voluit; et tunc expiravit. Tunc dederunt omnes laudem Deo 5 qui salvavit matrem cum filia et salvat omnes per auxilium sanctae genetricis suae. Amen.

XXXIV¹

DE FAMILIARITATE MULIERUM PERICULOSA

Narravit mihi quidam homo valde religiosus quod in partibus in quibus commoratus² fuerat² accidit quod quaedam valde religiosa et honesta matrona, frequenter veniens ad ecclesiam 10 die ac nocte, devotissime Domino serviebat. Quidam autem monachus, custos et thesaurarius³ monasterii,* magnum nomen religionis habebat et revera ita erat. Cum autem frequenter in ecclesia de iis quae pertinent ad religionem mutuo loquerentur, diabolus invidens honestati et famae eorum immisit eis 15 vehementes temptationes, ita quod amor spiritualis⁴ conversus est in carnalem,* unde dixerunt sibi⁵ et assignaverunt noctem in qua recederet monachus a monasterio cum thesauro ecclesiae, et matrona a domo sua cum summa pecuniae quam auferret clam marito. Cum autem sic discederent et fugerent, 20 monachi surgentes ad matutinas* viderunt arcas fractas et thesaurum ecclesiae asportatum, et cum non invenirent monachum festinanter secuti sunt eum. Similiter maritus dictae⁶ mulieris, videns arcam suam apertam et pecuniam ablatam, secutus est uxorem suam et, apprehendentes monachum et 25

5. *soldiers, police.* 6=*quare.* Note the free word-order in this selection.

XXXIV. 1. From Wright's Latin Stories. This theme is common in medieval stories. 2. *had dwelt.* 3. *treasurer.* 4. Eng. 5. reflexive, to each other. 6. See 46 (a).

mulierem cum thesauro, reduxerunt eos et in arto carcere posuerunt. Tantum autem scandalum* fuit per totam regionem et ita omnes infamabant religiosas personas quod longe maius damnum fuit de infamia et scandalo quam de ipso
5 peccato. Tunc monachus ad se reversus, coepit cum multis lacrimis rogare beatam Virginem, cui semper ab infantia servierat et nihil umquam tale ei acciderat. Similiter et dicta matrona coepit instanter auxilium beatae Virginis implorare, quam frequenter diebus ac noctibus consueverat salutare, et
10 coram⁷ eius imaginem genua flectere. Tandem beata Virgo valde irata eis apparuit et, postquam eis multum improperavit,* ait: "Remissionem peccati possem vobis obtinere a filio meo; sed quid possum facere de tanto scandalo? Vos enim fetere fecistis nomen religiosarum personarum coram omni populo,
15 ita quod de⁸ cetero⁸ eis non credetur. Hoc est enim quasi damnum irrecuperabile."⁹ Tandem orationibus* eorum pia Virgo devicta, compulit daemones qui haec procuraverant venire, iniungens eis quod, sicut religionem infamaverant, ita infamiam cessare procurarent. Illi vero, cum non possent
20 eius imperiis resistere, post multas anxietates et varias cogitationes reperta via quomodo cessaret infamia, restituerunt nocte monachum in ecclesia et arcam fractam sicut prius reparantes et in ea thesaurum reponentes, arcam etiam quam matrona aperuerat clausurunt et serraverunt¹⁰ et pecuniam
25 in ea reposuerunt, et in camera sua in loco ubi orare solebat mulierem posuerunt. Cum autem monachi repperissent thesaurarium domus suae sicut consueverat Dominum exorare, et maritus uxorem suam reperiret, et thesaurum sicut prius fuerat repperissent, coeperunt obstupescere et mirari, et cur-
30 rentes ad carcerem viderunt monachum et mulierem in compedibus, sicut eos prius dimiserant. Sic enim videbatur eis quia unus daemon transfiguravit¹¹ se in speciem monachi et

7. takes the abl. in CL. 8. *in the future*. 9. *irreparable*. 10. *locked*.
11. *transformed*.

alius in speciem mulieris. Cum autem tota civitas ad videnda miracula convenisset daemones, cunctis audientibus, dixerunt: "Recedamus; satis enim istis illusimus et de religiosis personis mala cogitare fecimus." Et hoc dicto subito disparuerunt.* Omnes autem ad pedes monachi et mulieris ⁵ inclamati veniam postulaverunt. Ecce quantam infamiam et scandalum atque inaestimabile damnum diabolus contra religiosas personas procurasset nisi beata Virgo succurrisset.

XXXV¹

LEGENDA AUREA

Incipiensque igitur Barlaam coepit et de mundi creatione* et hominis praevaricatione² ac filii Dei incarnatione,* passione ¹⁰ et resurrectione* longum sermonem contexere nec non et de die iudicii et de retributione* bonorum et malorum multa proferre et servientes idolis* plurimum exprobrare ac de eorum fatuitate tale exemplum ponere dicens: "Sagittarius quidam aviculam³ parvam nomine philomenam⁴ capiens, cum vellet⁵ ¹⁵ eam occidere, vox data est philomenae et ait: 'Quid tibi proderit, o homo, si me occideris? Neque enim ventrem tuum de me implere valebis, sed si me dimittere velles, tria tibi mandata darem, quae si diligentius conservares, magnam inde utilitatem consequi posses.' Ille vero ad eius loquelam stupe- ²⁰ factus promisit quod eam dimitteret si haec sibi mandata proferret. Et illa: 'Numquam rem quae apprehendi non

XXXV. 1. This and the following selection are from the *Legenda aurea* of James of Voragine (†c. 1298), a collection of lives of the saints and one of the most popular religious works of the Middle Ages. xxxv is taken from *Barlaam and Josaphat*, the most popular medieval religious romance, which in turn is derived from a Buddhistic romance dealing with the life of Buddha (Barlaam=Buddha). Such lives served not only to edify the reader, but to increase the fame of the saints or some religious center. **2.** Biblical, *transgression*. **3.** diminutive, *bird*. **4.** *nightingale*. **5.** *was about to*.

potest apprehendere studeas; de re perdita irrecuperabili⁶ numquam doleas; verbum⁷ incredibile numquam credas; haec tria custodi et bene tibi erit.' Ille autem, ut promiserat, eam dimisit. Philomena igitur per aera volitans dixit ei: 'Vae
 5 tibi, homo, quod malum consilium habuisti et quod magnum thesaurum hodie perdidisti; est enim in meis visceribus margarita quae struthionis⁸ ovum sua vincit magnitudine.' Quod ille audiens valde contristatus est quod eam dimiserit, et eam apprehendere conabatur, dicens: 'Veni in domum meam et
 10 omnem tibi humanitatem exhibebo et honorifice te dimittam.' Cui philomena: 'Nunc pro certo cognovi te fatuum esse, nam ex his quae tibi dixi nullum profectum habuisti, quia et de me, perdita et irrecuperabili, doles et me temptas capere, cum nequeas meo itinere pergere, et insuper margaritam tam
 15 grandem in meis visceribus credidisti esse, cum ego tota ad magnitudinem ovi struthionis non valeam pertingere.' Sic ergo stulti sunt illi qui confidunt in idolis quia plasmatos⁹ a se adorant et custoditos a se custodes suos appellant."

Coequitque contra fallacem mundi delectationem et vani-
 20 tatem multa disputare et plura ad hoc exempla adducere,¹⁰ dicens: "Qui corporales* delectationes desiderant et animas suas fame mori permittunt similes sunt cuidam homini qui dum a¹¹ facie¹¹ unicornis¹² ne ab eo devoraretur velocius fugeret, in quoddam¹³ barathrum magnum cecidit; dum autem caderet,
 25 manibus arbustulam¹⁴ apprehendit quandam et in base quadam lubrica et instabili pedes fixit. Respiciens vero vidit duos mures, unum album et unum nigrum, incessanter* radicem arbustulae quam apprehenderat corroderent et iam prope¹⁵ erat ut ipsam absciderent.¹⁵ In fundo autem barathri vidit
 30 draconem terribilem, spirantem ignem et aperto ore ipsum devorare cupientem; super basim vero, ubi pedes tenebat, vidit quattuor aspidum capita inde prodeuntia. Elevans

6. that cannot be recovered. 7. statement. 8. ostrich. 9=factos. 10. Eng. 11=ab, Biblical expression. 12. unicorn. 13=indefinite article. 14. small tree, shrub. 15. they were on the point of cutting it off.

autem oculos vidit exiguum mellis de ramis illius arbustulae stillans oblitusque periculi in quo undique positus erat se ipsum dulcedini illius modici mellis totum dedit. Unicornis autem mortis tenet¹⁶ figuram, quae hominem semper persequitur et apprehendere cupit, barathrum vero mundus est, omnibus 5 malis plenus. Arbustula uniuscuiusque vita est, quae per horas diei et noctis quasi per murem album et nigrum incessanter consumitur et incisioni¹⁷ appropinquat. Basis vero aspidum quattuor¹⁸ corpus ex quattuor elementis compositum, quibus inordinatis,¹⁹ corporis compago dissolvitur. Draco terribilis¹⁸ 10 os inferni, cunctos devorare cupiens; dulcedo ramusculi²⁰ delectatio fallax mundi, per quam homo seducitur ut periculum suum minime intueatur." Addidit quoque dicens: "Similes sunt iterum mundi amatores homini qui tres amicos habuit, quorum unum plus quam se, secundum tantum quantum se, 15 tertium minus quam se et quasi nihil dilexit. In magno itaque periculo positus et a rege citatus, cucurrit ad primum amicum, eius auxilium quaerens, et qualiter eum dilexerit semper commemorans. Cui ille: 'Nescio quis sis, o homo; habeo alios amicos, cum quibus me hodie laetari oportet, quos et amicos 20 amodo possideo; praebeo tamen tibi duo ciliciola²¹ ut habeas quibus valeas operiri.' Confusus igitur ad secundum venit et similiter eius auxilium postulavit. Cui ille: 'Non vacat mihi tecum subire agonem,²² curis etenim multis circumdor; modicum tamen usque ad ostium palati te sociabo²³ et statim domum 25 revertar, propriis vacans negotiis.' Tristis igitur et desperans ad tertium amicum perrexit sibique²⁴ facie demissa dixit: 'Non habeo os loquendi ad te quoniam non, ut debui, amavi te sed, in tribulatione* circumdatus et ab amicis destitutus, rogo ut mihi auxilium feras et mihi veniam praebeas.' Et ille hilari vultu dixit: 'Certe amicum carissimum fateor te esse et tui, licet modici, beneficii non immemor praecedam te et apud

16. represents. 17. cutting in two. 18. Sc. est. 19. disordered. 20. branch; sc. est. 21. small garments of goat's hair. 22. struggle, referring to the trial before the king. 23. accompany. 24. ei; see 43.

- regem interveniam²⁵ pro te ne in manibus te tradat inimicorum.⁷ Primus igitur amicus est divitiarum possessio, pro quibus homo multis periculis subiacet,²⁶ veniente vero mortis termino, nihil ex omnibus nisi viles accipit ad sepeliendum panniculos.²⁷
- 5 Secundus amicus est uxor, filii et parentes, qui tantum usque ad monumentum secum pergentes protinus revertuntur, suis vacantes curis. Tertius amicus est fides, spes et caritas et elemosina et cetera bona opera, quae nos cum eximus de corpore possunt praecedere et pro nobis apud Deum inter-
- 10 venire et ab inimicis daemonibus nos liberare.”

XXXVI

DEI ORDINATIONI RESISTENDUM NON EST

- Huius Conradi tempore, scilicet anno Domini mxxv, comes Lupoldus, ut in quadam chronica* dicitur, iram regis metuens cum uxore sua in insulam fugiens in quodam tugurio latitabant.¹ In qua silva dum Caesar venaretur, nocte super-
- 15 veniente in eodem tugurio ipsum oportuit hospitare.* Cui hospita praegnans vicinaque² partui decenter, ut potuit, stravit³ et necessaria ministravit. Eadem nocte mulier filium peperit et vocem tertio ad se venientem Caesar audivit: “Conrade, hic puer modo progenitus gener tuus erit.” Mane ille
- 20 surgens duos armigeros⁴ sibi⁵ secretarios⁵ ad se vocavit, dicens: “Ite et puerulum illum de manibus matris violenter auferte et ipsum per medium scindentes cor eius mihi portate.” Conciti illi euntes de gremio matris puerum rapuerunt. Quem videntes elegantissimae formae, misericordia commoti, ipsum super
- 25 quandam arborem ne a feris devoraretur reposuerunt et leporem scindentes cor eius Caesari detulerunt. Eodem die dum qui-

25. *intercede.* 26. *is exposed to.* 27. *rags.*

XXXVI. 1. plural, construction according to sense. 2. figurative, *close to.* 3. *prepared their couches.* 4. *squires, attendants.* 5. *in his confidence.*

dam dux inde⁶ transiret et puerum vagientem audiret, eum ad se duci fecit et, dum filium non haberet, uxori⁷ attulit et, nutrire eum faciens, a se de uxore sua genitum esse finxit et Heinricum vocavit. Cum igitur iam crevisset, erat corpore pulcherrimus, ore facundus et omnibus gratosus. Quem Caesar, tam de-
corum et prudentem videns, a patre ipsum petiit et in curia* sua manere fecit, sed cum videret puerum omnibus gratosum et ab omnibus commendari, dubitare coepit ne post se regnaret et ne iste sit ille quem occidi mandaverat. Volens igitur esse securus, litteras manibus suis scriptas per eum⁸ uxori dirigit in : hunc modum: "In⁹ quantum est tibi cara vita tua,⁹ mox¹⁰ ut¹⁰ litteras istas receperis puerum hunc necabis." Dum igitur pergens in quadam ecclesia hospitatus fuisset et fessus super bancum¹¹ quiesceret et bursa¹² in qua erant litterae dependeret, sacerdos, curiositate ductus, bursam aperuit et litteras sigillo¹³ 13 regis munitas videns ipsas salvo sigillo aperuit et legens scelus abhorruit et radens¹⁴ subtiliter¹⁵ quod¹⁶ dicebatur¹⁶: "Istum necabis," scripsit: "Filiam nostram isti in uxorem dabis." Cumque regina litteras sigillo imperatoris munitas videret et de manu imperatoris scriptas esse cognosceret, convocatis 20 principibus, celebravit nuptias et filiam suam eidem in uxorem dedit. Quae nuptiae Aquisgrani¹⁷ celebratae sunt. Cum autem Caesari a dicentibus narraretur quod sollemniter fuissent filiae suae nuptiae celebratae, ille obstupefactus, a duobus armigeris et duce et sacerdote veritate comperta, Dei ordinationi¹⁸ resis- 25 tendum non esse vidit et ideo pro puero mittens, eum esse suum generum approbavit et post se regnare instituit. In loco autem ubi puer Henricus natus fuit nobile monasterium aedificatum est quod usque hodie Ursania nominata est.

6 = *ibi*. 7. See 25 (c). 8. the young man. 9. *as you value your life*. 10 = *simulatque*. 11. *bench*. 12. *bag, purse*. 13. *seal*. 14. *erasing*. 15. *cleverly*. 16. *the words*. 17. Aix-la-Chapelle. 18. *ordinance*.

XXXVII¹

DE FORMICA, GALLO, CANE

Balaam, qui lingua Arabica vocatur Lucaman, dixit filio suo: Fili, ne sit formica sapientior te, quae congregat in aestate unde vivat in hieme. Fili, ne sit gallus vigilantior te, qui in matutinis² vigilat, et tu dormis. Fili, ne sit gallus fortior te, qui iustificat³ decem uxores suas, tu solam castigare non potes. Fili, ne sit canis corde nobilior te, qui benefactorum⁴ suorum non obliviscitur, tu autem benefactorum tuorum oblivisceris. Fili, ne videatur tibi parum⁵ unum habere inimicum vel nimium mille habere amicos. Dico tibi:

10 Exemplum I. De dimidio amico.

Arabs moriturus vocato filio suo dixit: "Dic, fili, quot tibi, dum vixi, adquisieris amicos." Respondens filius dixit: "Centum, ut arbitror, mihi adquisivi amicos." Dixit pater: "Philosophus dicit: 'Ne laudes amicum donec probaveris eum.'" 15 Ego quidem prior natus sum et unius dimidietatem⁶ vix mihi adquisivi. Tu ergo centum quomodo tibi adquisisti? Vade igitur probare⁷ omnes, ut cognoscas si quis omnium tibi perfectus erit amicus." Dixit filius: "Quomodo probare consulis?" Dixit pater: "Vitulum interfectum et frustatim⁸ comminutum 20 in sacco repone, ita ut saccus forinsecus⁹ sanguine infectus sit. Et cum ad amicum veneris, dic ei: 'Hominem, care mi, forte interfeci; rogo te ut eum secreto sepelias; nemo enim te suspectum¹⁰ habebit,¹⁰ sicque me salvare poteris.'" Fecit filius

XXXVII. 1. This and the three following selections are from the *Disciplina clericalis* of Petrus Alfonsi, a Spanish Jew who had been converted to Christianity (1106). It is the oldest story book of the Middle Ages, a collection of oriental tales, proverbs, and fables in which, however, the religious zeal of the new convert constantly appears. Spain is the most important gateway by which oriental tales found entrance into western Europe. The *Disciplina* was used by the compilers of such collections as the *Gesta Romanorum* and the *Legenda aurea*. It has been translated into many languages, even Icelandic. **2.** morning (sc. *horis*). **3.** keeps in order, rules; so also *castigare*. **4.** Eng. **5.** a little thing. **6.** a half. **7.** Infinitive expresses purpose. **8.** into bits. **9.** on the outside. **10.** See 113.

sicut pater imperavit. Primus autem amicus ad quem venit dixit ei: "Fer tecum mortuum super collum tuum. Sicut fecisti malum, patere¹¹ satisfactionem.¹² In domum meam non intrabis." Cum autem per singulos sic fecisset, eodem responso ei omnes responderunt. Ad patrem ergo rediens, nuntiavit quae 5 fecerat. Dixit pater: "Contigit tibi quod dixit philosophus: 'Multi sunt dum numerantur amici, sed in necessitate pauci.' Vade ad dimidium amicum meum quem habeo, et vide quid dicat tibi." Venit et, sicut aliis dixerat, huic ait. Qui dixit: "Intra¹³ domum. Non est hoc secretum quod vicinis debeat 10 propalari."¹⁴ Emissa ergo uxore cum omni familia sua sepulchrum¹⁵ fodit. Cum autem ille omnia parata videret, rem prout erat disseruit, gratias agens. Deinde patri retulit quae fecerat. Pater vero ait: "Pro tali amico dicit philosophus: 'Hic est vere 15 amicus qui te adiuvat, cum saeculum* tibi deficit.'" Dixit 16 filius ad patrem: "Vidisti hominem qui integrum sibi amicum lucratus fuerit?" Tunc pater: "Non vidi quidem, sed audiivi." Tunc filius: "Renuntia mihi de eo, si forte talem mihi adquisiero." At pater:

Exemplum II. De integro amico.

"Relatum est mihi de duobus negotiatoribus, quorum unus erat in Aegypto, alter Baldach, seque¹⁶ solo auditu¹⁷ cognoverant et per internuntios pro sibi necessariis mittebant. Contigit autem ut qui erat Baldach in¹⁸ negotiationem¹⁸ in Aegyptum iret. Aegyptiacus audito eius adventu occurrit ei et suscepit 25 eum gaudens in domum suam et in omnibus ei servivit sicut mos est amicorum per octo dies, et ostendit ei omnes manerias¹⁹ cantus quas habebat in domo sua. Finitis octo diebus infirmatus est. Quod valde graviter dominus de amico suo ferens adscivit²⁰ omnes medicos Aegyptiacos ut amicum hospitem 30 viderent. Medici vero, palpato²¹ pulsu,²¹ iterum et iterum urina respecta, nullam in eo agnoverunt infirmitatem. Et quia per hoc nullam corporalem agnovere infirmitatem, amoris

11. imperative. 12. reparation, i.e., punishment. 13. imperative. 14. be made public. 15. grave. 16. reciprocal. 17. by hearsay. 18. on business. 19. kinds. 20. summoned. 21. feeling the pulse.

sciunt esse passionem. Hoc agnito dominus venit ad eum et quaesivit si qua esset mulier in domo sua quam diligeret. Ad haec aeger: "Ostende mihi omnes domus tuae mulieres, et si forte inter eas hanc videro, tibi ostendam." Quo audito ei
5 ostendit cantatrices²² et pedissequas; quarum nulla ei complacuit. Post hoc ostendit ei omnes filias; has quoque sicut et priores omnino reppulit atque neglexit. Habebat autem dominus quandam nobilem puellam in domo sua, quam iam diu educaverat ut eam acciperet in uxorem; quam et ostendit ei.
10 Aeger vero, adspecta hac, ait: "Ex hac est mihi mors et in hac est mihi vita." Quo audito dedit ei puellam nobilem in uxorem cum omnibus quae erat cum ea accepturus. Et praeterea dedit ei ea quae erat daturus puellae si eam acciperet in uxorem. His completis, accepta uxore, cum his quae cum uxore acceperat
15 et negotiatione facta rediit in patriam.

Contigit autem post haec ut Aegyptiacus omnia sua multis modis amitteret et pauper effectus cogitavit apud se quod iret Baldach ad amicum quem ibi habebat, ut sui miseretur. Iter ergo nudus et famelicus arripuit atque Baldach intempestae
20 noctis silentio pervenit. Pudor autem ei obstabat ne domum amici adiret, ne forte incognitus tali tempore domo expelleretur. Templum ergo quoddam antiquum intravit ut ibidem pernocaret. Sed cum ibi anxius multa secum diu volveret occurrerunt sibi²³ duo viri prope templum in civitate, quorum unus alium
25 interfecit clamque aufugit. Multi ergo cives pro strepitu decurrentes interfectum repperierunt, et quaerentes quisnam homicidium perpetrasset, intraverunt templum sperantes homicidam ibi reperire. Aegyptiacum vero illic repperierunt et sciscitantes ab eo quisnam virum interfecisset audierunt ab
30 ipso quia "ego illum interfeci." Paupertatem enim suam morte saltem finire vehementer cupiebat. Captus itaque et incarceratus²⁴ est. Mane autem facto producitur ante iudices et morte condemnatus ducitur ad crucem. Multi vero de more

22. *singing-girls*. 23. *reciprocal*. 24. *imprisoned*.

accurrerunt, quorum unus fuit amicus eius cuius causa Baldach adierat. Et acutius eum intuensprehendit esse amicum quem in Aegypto reliquerat. Reminiscens itaque bonorum quae sibi in Aegypto fecerat, cogitans etiam quia post mortem retribuere illi non poterat, mortem pro ipso subire se decrevit. 5 Voce igitur magna exclamavit: "Quid innocentem condemnatis quove eum ducitis? Non mortem meruit, ego virum interfeci." At illi iniecerunt manus in eum atque ligatum secum ad crucem traxerunt aliumque a poena mortis absolverunt. Homicida vero in eodem agmine haec intuens gradiebatur atque secum 10 ait: "Hunc interfeci et iste damnatur. Hic innocens supplicio deputatur,²⁵ ego vero nocens libertate fruor. Quatenam causa est huius iniustitiae? Nescio, nisi sola sit Dei patientia. Verum Deus, iudex iustus, impunitum scelus nullum dimittit. Ne igitur posterius in me durius vindicet, huius me prodam criminis reum; sicque eos a morte absolvendo quod commisi luam 15 peccatum." Obiecit se ergo periculo dicens: "Me,²⁶ me, qui feci; istum dimittite innoxium." Iudices autem non parum²⁷ admirantes, hunc, alio a morte absoluto, ligaverunt. Iamque de iudicio dubitantes, hunc cum reliquis prius liberatis ante 20 regem duxerunt eique omnia ex ordine referentes ipsum etiam haesitare compulerunt. Communi itaque consilio²⁸ rex eis omne crimen quod sibi imposuerant condonavit, eo tamen pacto ut criminis sibi impositi causas patefacerent. At illi rei veritatem ei exposuerunt. Communi autem consensu omnibus 25 absolutis, indigena qui pro amico mori decreverat ipsum in domum suam introduxit eique, omni honore pro ritu facto, inquit: "Si mecum manere adquiescis, omnia nobis prout decet erunt communia; si vero repatriare volueris, quae mea sunt aequa lance partiamur." At ille natalis soli dulcedine irretitus, 30 partem totius substantiae quam ei obtulerat recepit sicque repatriavit.

25. *condemned*. 26. accusative of exclamation. 27. *a little*. 28 = *consensu* of l. 25, below.

XXXVIII

DE MAIMUNDO SERVO

Iuvenis senem interrogavit: "Cum invitatus fuero ad prandium, quid faciam? Parum¹ vel nimis² comedam?" Cui senex: "Nimis. Quoniam si amicus tuus fuerit qui te invitavit, multum gaudebit; si autem inimicus, dolebit." Hoc audito
 5 risit puer. Ad quem senex: "Quid rides?" Puer: "Recordatus sum³ verbi quod audiavi de Maimundo nigro. Quidam enim senex quaesivit ab eo quantum posset comedere. Cui ipse: 'De cuius prandio, de meo vel de alterius?' At ille: 'De tuo.' Maimundus: 'Quanto⁴ minus⁴ possum.' Senex: 'De
 10 alterius quantum?' Maimundus: 'Quanto⁵ magis⁵ possum.' " Senex: "Tu modo recordaris verborum cuiusdam gulosi,⁶ pigri, stulti, garruli et nugigeruli⁷ et quicquid tale de illo dicitur vel eo amplius in eo invenitur." Iuvenis: "Multum placet mihi de eo audire, quia quicquid de eo est, derisorium⁸ est. Et si
 15 quid de eius dictis vel factis mente retines, eloquere, et habeo pro munere." Senex: "Dominus suus praecepit ei quadam nocte ut clauderet ianuam. Ipse vero desidiam pressus surgere non potuit⁹ et ideo dixit quia clausa erat ianua. Mane autem facto dixit dominus servo: 'Maimunde, aperi ianuam.' Cui
 20 servus: 'Domine, sciebam quod volebas eam hodie esse apertam et ideo nolui eam sero claudere.' Tunc primum comperit dominus quod propter pigritiam dimiserat et dixit: 'Surge, fac opus tuum, quia dies est et sol iam altus est.' Cui servus: 'Domine, si sol iam altus est da mihi comedere.' Cui
 25 dominus: 'Pessime serve, vis nocte comedere?' Servus: 'Si nox est permitte me dormire.' Alia vice¹⁰ dixit dominus servo noctu: 'Maimunde, surge et videas utrum pluat necne.' Ipse vero advocavit canem qui iacebat extra ianuam et cum venisset

XXXVIII. 1. a little. 2. a great deal. 3. regularly takes the accusative in CL. 4=*quam minimum*. 5=*quam maximum*. 6. gluttonous. 7. worthless fellow, fool. 8. ridiculous, laughable. 9=*voluit*. 10. time.

canis palpavit pedes eius. Quibus inventis siccis domino inquit: 'Domine, non pluit.' Alia vice dominus interrogavit servum noctu an ignis esset in domo. Ipse vero vocato murilego temptavit an¹¹ calidus esset an non. Et cum invenisset eum frigidum, ait: 'Domine, non.' Iuvenis: "Pigritiam 5 audi; modo garrulitatem eius audire cupio." Senex: "Dicitum fuit quod dominus suus veniebat de foro laetus pro lucro, quia multum lucratus fuerat. Et exivit servus Maimundus contra dominum suum. Quem cum videret dominus, timuit ne aliquos rumores, ut mos suus erat, diceret et dixit: 'Cave 10 ne dicas mihi rumores malos.' Servus: 'Non dicam rumores malos, sed canis nostra parvula Bispella mortua est.' Cui dominus: 'Quomodo mortua est?' Servus: 'Mulus noster exterritus fuit et rupit camum¹² suum et dum fugeret sub pedibus suis canem suffocavit.'¹³ Dominus: 'Quid actum 15 fuit de mulo?' Servus: 'In puteum cecidit, et mortuus est.' Dominus: 'Quomodo exterritus fuit mulus?' Servus: 'Filius tuus de solario¹⁴ cecidit ita quod mortuus est et inde exterritus fuit mulus.' Dominus: 'Quid agit genetrix eius?' Servus: 'Prae nimio dolore nati mortua est.' Dominus: 'Quis custodit domum?' Servus: 'Nullus, quoniam in cinerem vertitur et quicquid in ea erat.' Dominus: 'Quomodo combusta fuit?' Servus: 'Eadem nocte qua domina mortua fuit, pedissequa quae vigilabat pro domina, oblita fuit candelam in thalamo, et ita combusta est domus tota.' Dominus: 'Pedissequa ubi 25 est?' Servus: 'Ipsa volebat ignem extinguere et cecidit trabs super caput eius et mortua est.' Dominus: 'Tu quomodo evasisti cum tam piger sis?' Servus: 'Cum viderem pedissequam defunctam effugi.' "

11 = *utrum*. 12. *halter*. 13. *crushed, lit., choked*. 14. *house-top, balcony*.

XXXIX

DE DECEM TONELLIS¹ OLEI

Contigit quod² quidam homo habuit filium, cui post mortem suam nihil praeter domum dimisit. Iste cum magno labore corpori suo vix etiam quae natura exigit suppeditabat, et tamen domum suam, licet³ magna coactus inedia, vendere
 5 nolebat. Habebat autem puer iste quendam vicinum valde divitem, qui domum pueri emere cupiebat ut suam largiorem faceret. Puer autem nec prece nec pretio vendere volebat. Quod postquam dives ille comperit, quibus ingeniis⁴ et quibus artibus puero subtraheret domum cogitavit. At iuvenis
 10 secundum posse⁵ suum familiaritatem eius devitavit. Denique contristatus dives ille causa⁶ domus⁶ et quod non posset puerum decipere, quadam die venit ad puerum et inquit ei: "O puer, accommoda⁷ mihi parvam tuae partem curiae pretio, quoniam in ea sub terra decem tonellos cum oleo custodire volo et nihil
 15 tibi nocebunt, et habebis inde aliquod sustentamentum⁸ vitae." Puer autem coactus necessitate concessit et dedit illi claves domus. Iuvenis vero interim more solito liberis⁹ liberaliter⁹ serviens victum perquisivit. At dives homo, acceptis clavibus, curiam iuvenis suffodiens quinque tonellos plenos oleo ibi
 20 recondidit et quinque dimidios. Et hoc facto iuvenem advocavit clavesque domus illi tribuens ait: "O iuvenis, oleum meum tibi committo atque in tua custodia¹⁰ trado." Iuvenis simplex, putans omnes tonellos esse plenos, in custodia recepit. At post longum tempus contigit quod in terra illa oleum carum
 25 fuit. Dives hoc videns puero inquit: "O amice, veni et iuva me oleum effodere quod tuae iam dudum mandavi custodiae et laboris praemium accipies et tutelae." Iuvenis, audita prece cum pretio, diviti concessit ut secundum posse suum

XXXIX. 1. *casks*. 2. See 95. 3. with a participle not in classical prose. 4. Cf. p. 34, l. 14. 5. noun, *ability*. 6. *because of the house*, connected with the following causal clause by *et*. 7 = *commoda*. 8. *means of support*. 9. word play. 10 = *custodiam*.

eum iuaret. Dives vero non oblitus fraudis suae nequissimae adduxit homines ut oleum emerent. Quibus adductis terram aperuerunt et quinque plenos tonellos et quinque dimidios invenerunt. Perceptis talibus advocavit puerum ita dicendo: "Amice, causa tuae custodiae amisi oleum; insuper quod tibi 5 commisi fraudulenter¹¹ abstulisti. Quapropter volo ut mea mihi restituas." His dictis eum accepit¹² et, vellet¹³ nollet,¹³ ad iustitiam¹⁴ deduxit. Iustitia eum videns accusavit, sed iuvenis quid contra diceret nescivit. Sed tamen indutias unius diei quaesivit. Quod iustitia, quia iustum erat, con- 10 cessit. In civitate autem illa morabatur¹⁵ quidam philosophus, qui cognominabatur¹⁶ Auxilium Egentium, bonus homo atque religiosus. Iuvenis autem, audito bonitatis illius praeconio, perrexit ad eum quaesivitque ab eo consilium dicens: "Si vera sunt quae multis referentibus de te mihi dicta sunt, 15 more domestico¹⁷ fer mihi auxilium; etenim iniuste accusor." Philosophus, audita prece iuvenis, interrogavit si iuste vel iniuste accusarent eum. Iuvenis vero quod iniuste accusaretur firmavit sacramento. Audita rei sinceritate, philosophus pietate commotus ait: "Auxiliante Deo feram tibi auxilium; 20 sed sicut a iustitia respectum¹⁸ usque in crastinum diem accepisti, quin¹⁹ eas ad placita* dimittere noli,¹⁹ et ero ibi paratus succurrere tuae veritati atque eorum nocere falsitati."* Iuvenis autem quod philosophus ei iusserat egit. Mane autem facto venit philosophus ad iustitiam. Quem postquam vidit ius- 25 titia, ut sapientem et philosophum vocavit vocatumque iuxta se sedere fecit. Inde iustitia vocavit accusantem et accusatum et praecepit quod suorum recordarentur placitorum; et ita fecerunt. Illis vero sic coram adstantibus, iustitia ait philosopho quod causas eorum audiret et inde iudicium faceret. 30 Inde philosophus: "Praecepte nunc, iustitia, clarum oleum de quinque tonellis plenis mensurari²⁰ et scias quantum sit

11. by fraud. 12. seized. 13. whether he would or not, willy nilly. 14. abstract for concrete, the justice, judge. 15. dwelt. 16 = nominabatur. 17. your own, your. 18. postponement. 19. do not fail to go. 20. be measured.

ibi clari olei; et similiter de quinque dimidiis, et scias quantum clari olei ibi fuerit. Deinde spissum oleum de quinque plenis tonellis sit mensuratum et scias quantum spissi olei fuerit ibi; et similiter de quinque dimidiis facias mensurari
 5 et scias quantum spissi olei in eis sit. Et si tantum spissi olei inveneris in dimidiis tonellis quantum et in plenis, scias oleum fuisse furatum. Et si in dimidiis tonellis inveneris talem partem spissitudinis²¹ qualem oleum clarum ibi existens exigit, quod quidem et in plenis tonellis invenire poteris, scias oleum
 10 non fuisse furatum." Iustitia haec audiens confirmavit iudicium factumque est ita. Et hoc modo iuvenis evasit sensu²² philosophi. Finitis placitis iuvenis philosopho grates reddidit. Tunc philosophus ait illi: "Numquamne illud philosophi audisti, 'non emas domum, antequam cognoscas vicinum?'"
 15 Ad haec iuvenis: "Primum²³ habuimus domum, antequam²³ iuxta nos hospitaretur." Cui philosophus: "Primum²⁴ vendas domum quam maneat iuxta malum vicinum."

XL

DE DUOBUS BURGENSIBUS ET RUSTICO

Arabs castigavit¹ filium suum: "Fili, si fueris in via cum aliquo socio, dilige eum sicut te ipsum et non² mediteris aliquem
 20 decipere, ne et tu decipiaris, veluti duobus contigit burgensibus* et rustico." Filius: "Pater, refer mihi, ut aliquid utilitatis inde capiant posteri." Pater: "Dictum fuit de duobus burgensibus et rustico, causa orationis Mech³ adeuntibus, quod essent socii victus⁴ donec venirent prope Mech, et tunc defecit
 25 illis cibus ita quod non remansit eis quicquam nisi tantum farinae

21. *thick oil*, lit., *density*. 22. *by the common sense*. 23 = *prius* (*ante*) . . . *quam*. 24 = *potius*.

XL. 1. *instructed, admonished*. 2. *Non* is frequently used instead of *ne* in independent volitive clauses. 3. *Mecca*. 4. genitive depending on *socii* (*partners*).

qua⁵ solum panem et⁶ parvum facerent. Burgenses vero hoc videntes dixerunt ad invicem: 'Parum panis habemus et noster multum comedit socius. Quapropter oportet nos habere consilium quomodo sibi partem panis auferre possimus et quod nobiscum debet, soli comedamus.' Deinde acceperunt consilium huiuscemodi quod facerent panem et coquerent et dum coqueretur dormirent et quisquis eorum mirabilia somniando videret, solus panem comederet. Hoc artificiose⁷ dicebant quia rusticum simplicem ad huiusmodi ficticia⁸ deputabant. Et fecerunt panem miseruntque⁹ in ignem, deinde iacuerunt ut dormirent. At rusticus percepta eorum astutia, dormientibus sociis, de igne extraxit panem semicoctum¹⁰ et comedit et iterum iacuit. Sed unus de burgensibus, sicut¹¹ somno perterritus esset, evigilavit¹² sociumque vocavit. Cui alter de burgensibus ait: 'Quid¹³ habes?'¹³ At ille inquit: 'Mirabile 15 somnium vidi; nam mihi visum erat quod duo angeli aperiebant portas caeli et me sumentes ante Deum ducebant.' Cui socius: 'Mirabile est hoc somnium quod vidisti. At ego somniavi quod ego, duobus angelis ducentibus et terram findentibus, ducerer in infernum.' Rusticus vero hoc totum audiebat et 20 tamen se dormire fingeat. Sed burgenses, decepti et decipere volentes, ut evigilaret rusticum vocaverunt. Rusticus vero callide et sicut¹¹ territus esset respondit: 'Qui sunt qui me vocant?' At illi: 'Socii tui sumus.' Et rusticus: 'Rediistis iam?' At ipsi contra: 'Quo perreximus unde redire debeamus?' Ad 25 haec rusticus: 'Nunc visum erat mihi quod duo angeli unum ex vobis accipiebant et aperiebant portas caeli ducebantque ante Deum; deinde alium accipiebant duo alii angeli et aperta terra ducebant in infernum. Et his visis putavi neminem¹⁴ vestrum iam amplius rediturum et surrexi et panem comedi.' 30 Et pater: "O fili, sic evenit eis qui socium decipere voluerunt, quia suo ingenio decepti fuerunt." Tunc filius: "Ita evenit eis,

5 = ut ea. 6. and that too. 7. artfully. 8. tricks. 9. put. 10. half-baked. 11 = quasi. 12. woke up. 13. What is the matter? 14 = neutrum.

sicut in proverbio dictum est: 'Qui totum voluit, totum perdidit.' Haec autem natura est canis, cui faverunt¹⁵ illi, quorum unus alii cibum auferre cupit. Sed si naturam cameli sequerentur,¹⁶ mitiorem naturam imitarentur.¹⁶ Nam talis
 5 est natura cameli: quando insimul¹⁷ datur praebenda¹⁸ multis, quod nullus eorum comedet, donec omnes insimul edant; et si unus ita infirmatur quod nequeat comedere, donec removeatur alii ieiunabunt. Et isti burgenses postquam volebant animalis naturam sibi assumere, mitissimi animalis naturam sibi debuis-
 10 sent¹⁹ vindicare; et merito cibum amiserunt. Quin etiam hoc eis evenisse voluissem, quod magistro meo narrante iam dudum audivi evenisse incisori²⁰ regis pro²¹ discipulo²² suo Nedui, videlicet quod fustibus caederentur." Pater ad haec: "Dic mihi, fili, quid audisti? Quomodo contigit discipulo, quoniam
 15 talis narratio animi erit recreatio?"*

"Narravit mihi magister meus quendam regem habuisse unum incisorem qui diversos diversis aptos temporibus ei incidebat pannos. At ille discipulos sutores²³ habebat, quorum quisquis artificiose suebat quod magister incisor regis artificiose
 20 scindebat. Inter quos discipulos unus erat nomine Nedui, qui socios arte sutoria²⁴ superabat. Sed, die festo veniente, rex suorum ad se incisorem pannorum vocavit et pro²⁵ tempore²⁵ pretiosas vestes sibi et suis familiaribus parari praecepit. Quod ut citius et sine impedimento fieret, unum de camerariis²⁶ suis
 25 eunuchum, cuius illud erat officium, sutoribus custodem addidit et ut eorum curvos²⁷ ungues observaret et eis ad sufficientiam* necessaria ministraret, rogavit. Sed in²⁸ una dierum²⁸ ministri calidum panem et mel cum aliis ferculis incisori et consociis* comedendum dederunt. Et qui aderant comedere coeperunt.
 30 Quibus epulantibus ait eunuchus: 'Magister, quare Nedui absente comeditis nec illum expectatis?' Magister inquit:

15. were like. 16. For tenses see 107. 17 = simul. 18. allowance of food. 19 = debuerunt. 20. cutter, tailor. 21 = propter. 22. apprentice. 23. tailors; in CL. cobblers. 24. sartorial. 25 = aptos temporibus of l. 17, above. 26. chamberlains. 27. thieving. 28. one day.

‘Quia mel non comederet, etiamsi adesset.’ Et comederunt. Deinde venit Nedui et ait: ‘Quare me absente comedistis nec partem meam mihi reservastis?’ Cui eunuchus: ‘Magister tuus dixit quod mel non comederes, etiamsi adesses.’ At ille tacuit et quomodo illud magistro suo recompensare²⁹ posset 5 cogitavit. Et hoc facto, magistro absente, secreto dixit eunuchus: ‘Domine, magister meus quandoque³⁰ frenesim³¹ patiens sensum perdit et indiscrete* circumstantes verberat atque interimit.’ Cui eunuchus: ‘Si scirem horam quando ei hoc contigit, ne quid inconsulte ageret, ligarem et loris corrigerem.’ 10 At Nedui ait: ‘Cum videris illum huc et illuc aspicientem terramque manibus verberantem atque sua sede surgentem et scamnum super quod sedet manibus rapientem, tunc eum scias insanum esse, et nisi tibi et tuis provideris caput fuste dolabit.’ Ad haec eunuchus: ‘Tu³² benedicaris³² quia ammmodo mihi et 15 meis providebo.’ Talibus dictis Nedui sequenti die magistri sui secreto forfices³³ abscondit. At incisor, quaerens forfices et non inveniens, coepit manibus terram percutere et huc et illuc aspicere suaque sede surgere et scamnum super quod sedebat manu demovere. Hoc videns eunuchus statim suos vocavit 20 clientes et praecepit incisorem ligari et, ne aliquos verberaret, graviter verberari. Sed incisor clamabat ita dicendo: ‘Quid forisfecisti?’³⁴ Ut* quid talibus me afficitis verberibus?’ At illi acrius verberando tacebant. Quando autem lassi fuerunt verberando et ipse vapulando, exosum vitae³⁵ solverunt. Qui, 25 respirans sed longo temporis intervallo, quaesivit ab eunuchus quid forisfecisset. Cui eunuchus: ‘Dixit mihi Nedui discipulus tuus quod quandoque insanires nec nisi vinculis et verberibus correptus cessares, et ideo te ligavi et verberavi.’ Hoc audito incisor Nedui discipulum suum vocavit et ait: ‘Amice, quando 30 novisti me esse insanum?’ Ad haec discipulus: ‘Quando me mel non comedere scivisti?’ Eunuchus et alii hoc audientes

29. *repay.* 30. *sometimes.* 31. See p. 53, l. 3. 32. *blessings on you.* 33. *shears.* 34 = *offendi, nocui.* 35. genitive with *exosum* (sc. *eum*).

riserunt et utrumque merito poenas suscepisse iudicaverunt.” Ad haec pater: “Merito hoc illi accidit, quia si custodiret³⁶ quod Moyses praecepit,³⁷ ut diligeret fratrem suum sicut se ipsum, hoc ei non evenisset.”

XLI.¹ VERGIL AND LUCINIUS

- 5 Florebat per idem tempus Romae ille famosissimus poeta Virgilius, qui de Manthua, Siciliae civitate, oriundus optime notus erat regi, quia et saepe fuerat ab eo muneribus honoratus. Huic ergo ob notitiam sui et quia tunc temporis inter philosophos praecipuus habebatur, cum muneribus magnis pater
10 transmittit filium,² obsecrans eum per deos suos quatenus³ puerum et scientia sua instrueret et a malignorum insidiis diligentius custodiret. Timebat enim pater ne aliquid sinistri per invidiam pateretur, quia hoc a divinis et astrorum peritis acceperat. At Virgilius, ob reverentiam et amicitiam regis
15 puerum recipiens, primo quidem ei litterarum tradidit elementa ac deinde blandiendo leniendoque, ut moris est magistrorum, syllabam ex litteris conficere et ex syllabis formare dictionem

36. For tense see 107. 37. Leviticus xix, 18.

XLI. 1. This and the following selection are from the *Dolopathos sive de rege et septem sapientibus* of Joannes of Alta Silva (c. 1200), based, as he asserted, on oral tradition. The story of the Seven Sages had an extraordinary vogue. It apparently originated in India, and eight oriental versions have survived (Book of Sindibád). In the West we have the *Dolopathos* in two versions and the Seven Sages in at least forty, practically every European language being represented. In the *Dolopathos* the Instructor Sindibád has been replaced by Vergil, who at a very early date came to be regarded as the possessor of all-embracing knowledge—reflected in the extraordinary efforts of the commentators to derive allegorical meanings from his writings. With his knowledge was supposed to go equally great power. He was first merely the protecting genius of Naples, his later home and burial place, then of Rome, and was finally transformed in popular legend into a magician with universal power. The belief in Vergil as the prophet of the fourth eclogue and the association of *virga*, the magician's wand, contributed to the development of the legend.
2. His name is given below, *Lucinius*. 3. See 93.

et ex dictionibus⁴ vero perficere orationem eum in⁵ angustia temporis⁵ perdocuit. Sicque paulatim proficiens puer iam per se et legere et utramque linguam, Graecam videlicet et Latinam, proferre⁶ coepit. Laetabatur Virgilius et tantam in puero velocitatem ingenii mirabatur spemque de eo concipiens⁵ meliorem, ampliorem ei curam impendebat. Puer vero animum dictis magistri accommodans, qui naturaliter elegantis erat ingenii, quicquid semel audisset, subtili statim ingenio intellectum vivaci memoriae commendabat, nec opus erat ei secundo⁷ super hoc requirere praeceptorem.⁸ Unde factum¹⁰ est ut infra unius anni circulum⁹ consocios suos, qui eum et aetate praecedebant iamque quinquennio vel septennio¹⁰ sub disciplina fuerant magistrorum, transcenderet¹¹ rogaretque Virgilium quatenus eum altioribus instruere dignaretur. Ipse vero videns in eo infanti* abolitam ruditatem¹² 15 iamque habilem fore¹³ ad percipiendam artium disciplinam, eius libenter annuit voluntati. Ob dilectionem igitur ipsius earundem¹⁴ artium liberalium immensam prolixitatem* in tantam brevitatem quadam mirabili et ineffabili* subtilitate contraxit¹⁵ ingenii, ut eas intra libelluli¹⁶ manualis compendium¹⁶ concluderet possetque eas quivis in tribus annis facile 20 ad perfectum¹⁷ addiscere quas ipse vix cum magno etiam sudore percipere valuisset. Hunc autem libellum nulli umquam vel hora una concedere voluit, non magistro, non discipulo, sed nec ipsi principi orbis Augusto nisi tantum Lucinio cuius profectui incumbebat. Huic ad cuius utilitatem ipsum ediderat, tradidit eundem, ei in conclavi et seorsum ab aliis in eodem de artibus amicabiliter¹⁸ disserens.

Et primo quidem ei grammaticam, quae prima est et mater artium, exposuit; quam ipse cum tanta velocitate comprehendit 30 ut ipse etiam Virgilius miraretur. Dehinc ad dialecticam ven-

4. sentences. 5=brevi tempore. 6. speak. 7. a second time. 8=a praeceptore. 9. course. 10. seven years. 11. surpassed. 12. ignorance. 13=esse; so also l. 8, p. 98. 14=earum. 15. condensed. 16. handbook, manual. 17. perfection. 18. in a friendly manner.

tum est, in qua quantum¹⁹ acuti fuerit ingenii mirum dictu est. Nullus enim eo exercitatorum etiam magistrorum in opponendis²⁰ quaestionibus callidior, nullus facilius in solvendis.²¹ Inde ad florigeros* rhetoricae campos transivit, ex qua venustatem
 5 eloquii integre²² comparavit.²² His igitur tribus²³ ad plenum adeptis, ad reliquas quattuor, quas quadrivium* vocamus, migravit easque non cum multo labore comprehendit dicebatque harum ultimam, astronomiam scilicet,²⁴ fore ceteris digniorem; cui etiam in tantum animum dedit, ut per quasdam regulas
 10 sibi a Virgilio traditas ex planetarum²⁵ aliarumque stellarum motu et aeris facie cognosceret quicquid per mundum fieret universum. Quod didicisse multum ei profuit, ut in sequentibus monstrabitur.

Postquam igitur Lucinius omnium artium ex²⁶ integro²⁶ con-
 15 secutus est scientiam, libros quoque poetarum et philosophorum ab eodem Virgilio non omisit audire. Extunc itaque et deinceps ad altiore philosophiam oculum mentis dirigens, nomen magnorum philosophorum sortitus est et honorem, non tamen sine multorum invidia. Invidebant enim ei quam plurimum
 20 qui ad summam scientiae eius perspicacitatem²⁷ pertingere non valebant dolebantque puerulo reverentiam exhiberi, quae sibi senibus negabatur. Unde et eum veneno vel alio aliquo modo extinguere cogitabant, sed eorum malitiam terror Virgilii et regalis prosapiae auctoritas aliquantulum refrenabat. Verum
 25 cum invidia suum semper possideat et torqueat possessorem nec eum vel momento quiescere patiatur, non potuit illorum odium, quod germinabat²⁸ et stimulabat invidia, diutius cohiberi, quin, eo²⁹ dolo ad convivium invitato,²⁹ vino venenum admiscerent. Quod tamen eum non latuit, quia iam antea hoc
 30 ipsum et eorum erga se malevolentiam per praedictas* regulas cognoverat. Verumtamen haec callide ignorare se simulans

19 = *quam*. 20. *proposing*. 21. *solving*. 22. *attained complete mastery of*. 23. the *trivium* of the medieval schools. 24. *that is*. 25. *planets*. 26 = *integre* of l. 5, above. 27. *understanding*. 28. *transitive*. 29. The regular construction would be the dative instead of the ablative absolute.

aiebat invitantibus non decere nec debere tantum tantorumque convivium absque Virgilio et Romanorum nobilibus celebrari; si veniret ille, eorum quidem munificentiam gratanter³⁰ reciperet, paratus etiam, cum opportunum foret, eorum vicem³¹ rependere³¹ largitati; ceterum autem sine Virgilio suo, cum fidei 5 suae commissus esset et magisterii eius virgam³² supra modum pertimesceret, se non³³ posse sed³³ nec audere quicquam vel modicum facere affirmabat. His et huiusmodi auditis, illi contenebrati³⁴ in malitia sua invitant Virgilium, vocant etiam aliquos Romanorum cives, parvi pendentes si et isti illo potu 10 letifero deficerent,³⁵ tantummodo³⁶ ne Lucinius manus eorum veneficas evaderet. Instructo igitur convivio, discumbunt singuli secundum aetatum vel dignitatum differentiam, Virgilio tamen utpote honorabiliori, quem honorare omnibus a Caesare praeceptum erat, primum locum convivii tenente. 15 Ille vero qui invitaverat quique caput malitiae erat cum quibusdam aliis ministrabat. Apponuntur convivantibus supra numerum fercula, diversa pigmentorum genera propinantur et cum magna laetitia et abundantia convivium celebratur. Interim autem Lucinius, regulas suas animo revolvens, expecta- 20 bat quando potus ille quem sibi miscuerant deferretur.

Dum ergo perageretur convivium refectique essent convivae omnibus quae ad esum³⁷ humana excogitari possunt arte, ecce ille pestifer, tortuosus serpens, quem caput malitiae vocavi, aureum poculum magnae capacitatis attulit plenum morte 25 posuitque ante Virgilium. Statimque nares discumbentium quadam suavitate odoris capiuntur, irritantur ad bibendum appetitus singulorum. Iam singuli potum letiferum postulabant iamque Virgilio porrigebatur, cum Lucinius poculum rapiens manuque cunctis silentium indicens: "Vereor," ait, 30 "ne ista suavitas aliquod contineat amarum, quia apibus cum

30. *with pleasure.* 31. *repay.* 32. a reference to the medieval association of *virga*, the magician's wand, with the name of the poet. 33 = *non modo non . . . sed ne . . . quidem.* 34. *darkened, blinded.* 35. *die.* 36 = *dummodo.* 37. *eating.*

melle gerit aculeum et piscator hamum in esca iacit³⁸ piscibus capiendis." Illi autem, quos cauteriata³⁹ redarguebat⁴⁰ conscientia, ad haec verba rubore perfusi⁴¹ satis secundum poetam "vultu et colore actum criminis fatebantur." Attamen dissimulare et respondere aliquid temptantes, aiebant regis filium non aequas sibi obsequium praestantibus referre gratias, qui tale verbum licet ioculariter⁴² in medium protulisset. At ille: "Ex hoc," inquit, "probabitur vos ad⁴³ hoc verbum, quod non iocans sed iratus protuli, immunes⁴³ esse meque ac socios bono ac simplici animo invitatos, si primi biberitis ex potu; alioquin per patris Caesarisque salutem vitae nostrae contraria machinati estis." Quid agerent, quo se verterent, quid ad obiecta responderent? Undique eis angustiae, undique coartatio⁴⁴ spiritus,⁴⁴ undique desperatio salutis. Videbant enim sibi duo proposita, quorum unum vitare non poterant, mori videlicet aut bibere. Sed quid⁴⁵ ex duobus eligerent, ignorabant; sciebant enim quia etsi biberent moriendum sibi esset, sin autem, ut malefici Caesari traderentur diversis tormentorum generibus cruciandi. Melius tamen rati propria deficere manu quam aliorum ludibrio subiacere⁴⁶: "In hoc," inquiunt, "scies, o Lucini, nos nihil tibi mali vel consedentibus fuisse machinatos, si post sumptum hoc pigmentum tribus supervixerimus⁴⁷ diebus." Sumptoque qui detulerat poculo bibit ac deinde participibus sceleris sui tradidit ebibendum. Qui biberunt et secundum dictum sapientis in foveam quam foderant aliis incidentes statim in ipso convivio, oculis a capite exsiliantibus, expirarunt. Sicque illustris puer sua industria⁴⁸ se et suos a morte liberans in aemulos callide vindicavit nomenque sibi celebre apud nobiles et ignobiles acquisivit, nec⁴⁹ ultra ausus est quispiam contra eum sinistri aliquid machinari, sed nec⁴⁹ cogi-

38. *puts*. 39. *guilty*; cf. 1 Timothy iv, 2, "having their conscience seared with a hot iron." 40. *confounded*. 41 = *suffusi*. 42. *in jest*. 43. *devoid of guilt with reference to*. 44. *panting for breath*. 45 = *utrum*. 46. *expose themselves*. 47. *survive*. 48. *carefulness*. 49 = *et non modo non . . . sed ne*.

tare quidem, omnibus divinitatem ei inesse putantibus, per quam haberet praescientiam⁵⁰ futurorum. Ipse autem cum tantus esset tantusque aestimaretur ab hominibus paremque eum sibi in omni facultate Virgilius praedicaret, numquam tamen ei⁵¹ considerare⁵¹ voluit vel aequari, sed semper sub virga 5 eius et disciplina mansit ac si tunc primum elementa disceret litterarum. Unde ex hoc maxime eius humilitas* comprobatur, quia cum ipse procerae staturae esset, Virgilius vero pusillae, ambulans vel stans cum magistro, incurvato contracto corpore erat, ne altior eo vel praestantior videretur. 16

XLII. THE TREASURE

Fuit antiquo tempore rex quidam magnus et potens. Qui, congregandi thesauros maximam curam habens, magnae altitudinis latitudinisque turrim auro, argento pretiosisque quibuscumque¹ rebus usque ad summum repleverat. Habebat autem hic militem quem in multis fidelem expertus fuerat, cui 15 et claves sui commisit thesauri. At miles thesaurum servandum suscipiens, cum iam multis annis evolutis labore et senio fractus esset nec posset iam tumultum curamque curiae sustinere, regem obnixè rogabat quatenus suae deinceps debilitati senectutique parcens, claves sui thesauri reciperet eumque 20 sineret ad propriam redire domum liceretque ei inter filios reliquum vitae suae tempus quietum ducere et iucundum. Rex vero considerans quod rationabiliter² necessarioque peteret, eum magnis donatum muneribus maestus tamen abire permisit. Receptis igitur clavibus et thesauro, ipsum iterum alii commisit 25 servandum. Miles autem domum veniens curam sibi suaeque familiae sollicitus impendebat. Habebat hic multos filios, quorum primogenitus militari iam balteo cingebatur. Quem cum pater nimis tenere diligeret, omnes ei suas exposuit divitias

50. foreknowledge. 51. sit down in his presence.

XLII. 1. every. 2. with reason.

iussitque ut large expendens famam sibi et amicos divitiis compararet. Ipse vero, ex licentia paternis fiducialius³ largiusque utens rebus, equos, arma, vestes ceteraque quibus magis⁴ adulescentum⁵ aetas⁵ extolli⁶ delectarique solet, studuit comparare, amicos multos muneribus emens facile post munera ab amicitia recessuros. In brevi ergo tempore loculos patris minuit, exhausta pecunia ad patrem redit dicens sibi pecunias defecisse. Tunc demum pater recogitans secum paenitensque facti: "Quoniam," inquit, "te, fili, nimis et stulte dilexi, quicquid habebam tuae subdideram potestati. At tu cernens frenum tibi laxatum, temperantiae immemor ita omnia consumpsisti, ut nihil mihi praeter solam domum reliqueris. Quid ergo tibi magis faciam? Doleo quidem quod fama nomenque tuum in flore iuventutis deperit, sed unde te sustentem non habeo. Hoc tantum unum superest consilii, sed periculosum, ut si ea largitate qua prius vivere vis, turrin in qua regis positi sunt thesauri sub obscurae noctis silentio adeamus." Audito hoc filius: "Nullum," ait, "pater, grave⁷ licet⁷ periculum tecum subire refugio, tantum⁸ ne desint divitiae, ne si illae defecerint, nominis quoque mei gloria evanescat." Consurgunt igitur ambo nocte, turrin adeunt, perforant malleis ferreis murum; intrat pater sublatoque⁹ quantum placuit⁹ de thesauro exit obstruitque foramen. Revertuntur domum onusti opibus alienis, et iuvenis iterum sua utitur largitate. Quandocumque iterum opus erat opibus ad thesaurum sibi notum revertebantur.

Contigit autem ut rex thesaurum videre vellet, accersitoque custode intrat turrin videtque magnam thesauri partem sublata fore. Furore ergo repletus, dissimulans tamen egreditur venitque ad decrepitem quendam senem, consilium quaesiturus. Fuerat hic senex aliquando famosissimus latro quem comprehensum rex oculis privaverat eique de mensa sua cotidianos constituerat¹⁰ cibos. Hic regi consilium saepe bonum et utile

3. too confidently, i.e., recklessly. 4.=maxime. 5.=adulscntcs. 6. middle, take pride. 7. though great, however great. 8.=modo. 9. ablative absolute, with a clause in place of a noun. 10. provided.

praebebat, utpote qui multa viderat et audierat suoque experimento didicerat multa. Narrat ei rex damnum suum quaeritque quomodo perdita recuperare possit. Cui senex tale dat consilium: "Si," inquit, "o rex, nosse cupis quis hoc an tuus custos an alius egerit, iube fasciculum herbae viridis in turrim 5 inferri supponique ignem. Tu autem serrato¹¹ ostio turrim iterum atque iterum circumeas, considerando si per aliquam muri rimulam¹² fumum egredi videris. Hoc facto ad me redeas consilium accepturus¹³ quid post haec tibi agendum sit." Rex autem dictum senis festinanter impleri iubens, clausit ostium et 10 coepit tacitus turris ambitum circumire. Ecce autem ex calore ignis viridisque materiae humore fumus permaxime¹⁴ excitatus totam usque ad testudinem¹⁵ replevit turrim. Qui dum alias spiraculum non haberet, per locum foraminis illius, eo quod lapide tantum sine caemento¹⁶ obstructum fuerat, egreditur. 15

Quod intuens rex festinus venit ad senem; quid viderit manifestat. Audiens hoc senex: "Scias," ait, "o rex, fures tibi tuos per locum ubi fumus egreditur abstulisse thesauros; quos nisi aliqua arte capias, quod superest asportabunt. Non enim cessabunt, quippe quibus adhuc prospere cessit res, donec totum thesaurum 20 exhauriant. Meo igitur utens consilio damnum dissimula et preme silentio, ne rumore hoc per aures populi discurrente tuum furibus studium innotescat. Et tu interim cuppam¹⁷ latam et profundam calenti imple bitumine, resa,¹⁸ pice et glutine, quam foramini introrsus opponas, ut dum fur more 25 solito securus nullam deceptionem suspicans ad assuetum thesaurum recurrerit, repente in cuppam corruat captusque et colligatus glutine se tibi, velit nolit, in¹⁹ crastinum¹⁹ manifestet." Admiratus rex astutum senis consilium cuppam ilico ferventi impletam glutine opponit foramini serratoque ostio 30 abscedit. Ecce autem fatalis illa dies, quae neminem bonum malumve praeterit, miserum patrem cum filio eadem nocte ad

11. *locked*. 12. *crevice*. 13. Future participle expresses purpose. 14. *very greatly*. 15. *roof*. 16. *mortar*. 17. *cask*. 18. *resin*. 19 = *crastino*.

turrim adduxit, remotoque a foramine lapide intrat pater, nihil de praetensis laqueis suspicatus, dumque festinat ut heri et nudius tertius in pavementum salire, incautus miser, ut erat vestitus calceatusque, cuppam mento tenus insilit statimque
 5 vallatus²⁰ glutine redditur immobilis, ita ut nec manum nec pedem vel aliquod membrorum movere posset, excepta lingua quae tantum ab hac iniuria libera remanserat. Ingemiscens igitur infelix filium advocat, insinuat²¹ quibus laqueis teneatur adstrictus, orat ut ei cito, antequam aliquis superveniat, caput
 10 amputet et abscedat, ne forte per caput cognitus aeternam suo generi maculam inferat et iacturam. At vero filius totis viribus patrem conatus extrahere, cum laborem suum frustrari videret, coepit anxari²² et haesitare quid de duobus ageret; hinc etenim horrebat suas in nece patris cruentare manus, hinc vero metue-
 15 bat per faciem patris deprehendi. Dum ergo eum a nece retraheret amor, timor et necessitas urgeret, nesciens quid utilius ad tempus ageret, caput patris cultro abscisum fugiens asportavit.

In crastinum autem rex summo²³ mane²³ de lectulo surgens
 20 intravit turrim cucurritque ad cuppam invenitque murum perforatum et totam illam bituminis superficiem infectam sanguine, furem quoque adesse suum, sed truncato capite deprehendit. Festinans ergo ad suum recurrit consiliarium, illum videlicet senem, annuntians captum quidem furem, sed capite mutilatum.
 25 Quod cum audisset senex, parumper subridens: "Miror," ait, "huius latronis astutiam. Quia enim nobilis erat nec voluit se vel genus suum prodere, ideo a socio sibi caput amputari fecit. Unde et difficile videtur mihi te posse aut thesaurum recuperare aut cognoscere furem." Tunc rex vehementer
 30 urgebat senem ut daret consilium, minime de thesauro perduto aiens se curare, si tantummodo furem²⁴ quis fuerit agnovisset.²⁴ Cui senex: "Fac illum," inquit, "abstractum de cuppa, caudae

20. *enveloped*. 21 = *narrat*. 22. *be distressed*. 23 = *prima luce*. 24. Cf. Eng. "I know thee who thou art."

equi fortissimi alligari trahique per plateas et vicos* civitatum regni tui. Porro milites armati subsequantur, capientes²⁵ si quos viderint viros vel mulieres ad aspectum cadaveris lacrimari tibi- que eos praesentent. Et si fuerit ibi socius aut uxor aut filii, nequaquam poterunt a lacrimis temperare." Bonum rex 5 ratus senis consilium iubet festinato²⁶ truncum equo fortissimo pedibus alligatum cum armatis militibus trahi per proximam civitatem. Qui dum miser traheretur, contigit eum ante fores domus suae devenire. Stabat autem ille filius eius maior, qui et ei in furto fuerat socius, ante ipsas fores. Qui cum videret 10 patrem sic miserabiliter trahi, flere quidem non audens, sed nec valens lacrimas prohibere, occasione reperta cultellum lignumque arripit, quasi aliquid incisurus, sinistrae- que manus pollicem ex industria sibi amputat. Tunc vero sub occasione pollicis vocem emittit luctuosam, erumpunt lacrimae, accurrit 15 mater, fratres et sorores dilacerant manibus vestes oraque et capillos, in persona filii patris miseriam lamentantes. Affue- runt ilico milites qui eos caperent ducerentque ad regem. At vero rex maximo efflu- tuans²⁷ gaudio, sperans quod perdita recuperare posset, pollicebatur illis vitam et gratiam suam, si 20 crimen confiterentur redderentque thesauros suos. Iuvenis autem ille ex metu et necessitate audaciam sumens: "Non ideo," ait, "o serenissime rex, ego aut mei, quia hic miser truncus ad nos aliquid²⁸ pertineat, lacrimas effundimus, sed quia hic dies nefastus mihi sinistrae manus pollicem abstulit. 25 Ob hoc ergo lacrimae effusae, exaratae facies, capilli evulsi, quia ego adhuc iuvenis hodie heu uno et potiori membro debilitatus sum." Rex vero pollicem adhuc fluentem sanguine certissimum veritatis argumentum fore ratus, motus misericordia super fortuna iuvenis: "Non est," ait, "mirum si dolet cui male 30 contigit. Vade in pace et hunc diem male ominatum de²⁹ cetero²⁹ praecaveto." Sic ergo ille astutia sua se suosque

25. Present participle expresses purpose. 26. *hastily*. 27. *overwhelmed*. 28. *at all*. 29. Cf. p. 78, l. 15.

liberans ad propria remeavit, et rex similitudine delusus veritatis redit ad senem consilium accepturus.

Senex vero asserebat* regem vix posse invenire quod quaereret, suadebat tamen ut cadaver iterum per eandem traheretur
 5 civitatem. Quod et factum est. Cumque ut prius ventum esset ad domum eius, filius, internum animi dolorem non ferens, filium parvulum in puteum qui pro foribus erat clam proiecit, tuncque vultum unguibus carpens³⁰ voce lacrimosa populos* quasi ad liberandum filium convocat. Accurrit iterum mater
 10 cum filiis, girant³¹ puteum, lacrimantur,³² aliique funibus ad extrahendum puerulum in puteum se demittunt et alii eos iterum sursum trahunt. Quid plura? Capitur iterum ille solus duciturque ad regem et interim cadaver per alias civitates incassum tractum ad regem vix ossibus et nervis cohaerens re-
 15 ducitur. Porro rex videns hunc iterum captum quem antea dimiserat et nimium admiratus: "Quid prosunt," ait, "tibi callidae deceptiones? Dii summi te produnt, furta tua et crimina te accusant. Redde ergo thesaurum et iuro tibi per meam magnique Iovis potentiam quod nec te vita nec aliquo privabo
 20 membrorum,³³ sed sanum et integrum liberumque dimittam." Tunc latro calliditate sua utens, producta primo suspiria ab imo pectoris trahit, dehinc talem emittit vocem: "O me,"³⁴ inquit,³⁵ "omnium infelicissimum hominum, quem tanto dii odio persequuntur, ut nec solum mihi diem absque* doloribus et
 25 cruciatibus corporis et animi transire permittant! Heri mihi dies infelix pollicem abstulit, hic hodie infelicior filium unicum demersit in puteum, et ecce de thesauro regis requiror." Tunc etiam lacrimis falsis, immo verissimis perfusus³⁶: "Magnum," ait, "o rex, beneficium solaciumque praestiteris misero, si me
 30 ab hac vita quae omni tormento, omni morte mihi gravior videtur, subtraxeris." Rex autem cum iuvenem crebris perfundi lacrimis mortemque loco beneficii quaerere videret

30. *tearing*. 31. *gather around*. 32. here deponent. 33 = *membro*.
 34. acc. of exclamation. 35. superfluous; equivalent to quotation marks.
 36. *bathed*.

audiretque quod vere ipso die filium perdidisset hesternoque pollicem, miseratus hominem abire permisit, centum ei argenti marcas pro solacio tribuens. Sic iterum rex deceptus consiliarium suum adiit aiens quod in³⁷ vanum³⁷ operam insump-
sisset.

5

Sed senex ad regem: "Unum," ait, "adhuc superest agendum, quo nisi furem superstitem capias, iam frustra ad alia te convertes: elige tibi milites fortissimos quadraginta, quorum viginti nigris armis nigrisque equis muniantur³⁸ alique viginti albis equis armisque eiusdem coloris sint armati. Hisque 10 cadaver ligno pedibus suspensum nocte ac die custodiendum committas, viginti albis hinc, inde viginti nigris circa ipsum ordinatis. Hi profecto si vigilanter custodierint, tuum capient furem quia non patietur ipse diutius pendere socium, etiam si sciat se mortem protinus subiturum." Rex autem, prout 15 dixerat senex, milites nigris albisque munitos armis circa suspensum cadaver ordinavit. At vero fur ille, suum patrisque opprobrium ferre non valens malensque semel mori quam diu infelice vivere, deliberavit in animo quod aut patrem turpi ludibrio subtraheret aut ipse cum eo pariter moreretur. Sub- 20 tili ergo ingenio arma partita fabricat, tota scilicet³⁹ ab una parte alba et nigra ab altera. Quibus armatus equum hinc albo, inde nigro panno coopertum ascendit, sicque lucente luna per medios transit milites, ut nigra pars armorum eius viginti albos deluderet et alba pars deciperet nigros putarentque 25 nigri unum esse ex albis et albi unum ex nigris fore. Sic ergo pertransiens* venit ad patrem depositumque a ligno asportavit. Facto autem mane milites videntes furem furtim sublatum sibi confusi redierunt ad regem, narrantes quomodo eos miles albis nigrisque armis partitis⁴⁰ decepisset. Desperans ergo 30 iam rex posse recuperari perdita, et furem et thesaurum cessavit quaerere.

37. *in vain*. 38. *equipped* = *armati* of the next line. 39. Cf. p. 98. l. 8.
40. i.e., half white, half black.

XLIII.¹ THE EDUCATION OF A MONKQUID AGENDUM A MONACHIS QUI ARTES IN LIBRO
SEQUENTI POSITAS NON INTELLEGUNT

Quapropter² toto nisu, toto labore, totis desideriis exquiramus ut ad tale tantumque munus,³ Domino largiente, pervenire mereamur. Hoc enim nobis est salutare, proficuum,⁴ gloriosum, perpetuum, quod nulla mors, nulla mobilitas, nulla
 5 possit separare⁵ oblivio; sed in illa suavitate⁶ patriae⁶ cum Domino faciet aeterna exultatione gaudere. Quod si alicui fratrum (ut meminit Vergilius⁷) "Frigidus obstiterit circum praecordia sanguis," ut nec humanis nec divinis litteris perfecte possit erudiri, aliqua tamen scientiae⁸ mediocritate
 10 suffultus,⁸ eligat certe quod sequitur: "Rura mihi et rigui placeant in vallibus amnes."⁹ Quia nec ipsum est a monachis alienum hortos colere, agros exercere, et pomorum fecunditate gratulari; legitur enim in psalmo centesimo vicesimo septimo¹⁰: "Labores manuum tuarum manducabis*; beatus es, et bene
 15 tibi erit."

Quod si huius studii requirantur auctores, de hortis scripsit pulcherrime Gargilius Martialis, qui et nutrimenta holerum et virtutes eorum diligenter exposuit, ut ex illius commentarii¹¹ lectione, praestante Domino, unusquisque et saturari valeat

XLIII. 1. From the *Institutiones divinarum et humanarum litterarum* of Cassiodorus (c. 490-583), an encyclopedia of religious and profane knowledge compiled (551-562) for the monks of the monastery of Vivarium, in southern Italy, which Cassiodorus founded on his retirement from public life. In sharp contrast to the ideals of Benedict (note 1, p. 114) Cassiodorus transplanted on Italian soil the scholarly traditions of the Greek monasteries and of the Christian schools of the orient. His activity in collecting, correcting, and copying MSS was of great importance in the transmission of our Latin texts. **2.** Cassiodorus has been praising *sapientia*. **3.** i.e., *sapientia*. **4.** beneficial. **5.** take away. **6** = *suavi patria*. **7.** *Georgics* II, 484. **8.** i.e., with a moderate endowment of learning. **9.** *Georgics* II, 485. **10.** cxxvii, 2 (cxxviii, 2). **11.** *treatise*.

et sanari; quem vobis inter alios codices reliqui. Pari etiam modo in agris colendis, in apibus, in columbis, nec non et piscibus alendis inter ceteros Columella et Aemilianus auctores probabiles extiterunt. Sed Columella sedecim libris per diversas agriculturae species eloquens ac facundus illabitur, 5 disertis potius quam imperitis accommodus, ut operis eius studiosi non solum communi fructu sed etiam gratissimis epulis expleantur. Aemilianus etiam facundissimus explanator¹² duodecim libris de hortis vel pecoribus aliisque rebus plenissima lucidatione¹³ disseruit; quem vobis inter alios lectitandum, Domino praestante, dereliqui.*

Haec tamen cum peregrinis atque aegrotantibus praeparantur fiunt caelestia, quamvis videantur esse terrena. Quale est enim languentes¹⁴ aut dulcibus pomis reficere aut columbarum fetibus enutrire aut piscibus alere aut mellis suavitate 15 mulcere? Nam cum vel aquam frigidam Dominus in nomine suo pauperibus praecipiat offerri¹⁵ quanto gratius erit diversis egentibus escas suavissimas dare, pro quibus in iudicio¹⁶ fructum multiplicata possitis mercede percipere. Non¹⁷ debet¹⁷ negligi undecumque* potest homini probabiliter¹⁸ subveniri. 20

DE POSITIONE MONASTERII VIVARIENSIS¹⁹ SIVE CASTELLIENSIS

Invitat siquidem* vos locus Vivariensis monasterii ad multa peregrinis et egentibus praeparanda, quando habetis hortos inriguos et piscosi amnis Pellenae fluentia vicina; qui nec magnitudine undarum suspectus habetur nec exiguitate temnibilis.²⁰ Influit vobis arte moderatus, ubicumque necessarius 25 indicatur, et hortis vestris sufficiens et molinis.²¹ Adest enim

12. *author*. 13. *clearness*. 14. *sick*. 15. Matthew x, 42; Mark ix, 41. 16. = *die iudicii*. 17. *one ought not fail to help*, etc. 18. *laudably*, *fitly*. 19. *Vivarium*, so called from its fish ponds (*vivariis*, l. 5, p. 110). 20. *contemptible*. 21. *mills*.

cum desideratur et cum vota compleverit remotus abscedit, sic quodammodo ministerio devotus existens²² ut nec oneret importunus nec possit deesse cum quaeritur. Maria quoque vobis ita subiacent²³ ut piscationibus²⁴ variis pateant; et captus
 5 piscis, cum libuerit, vivariis possit includi. Fecimus enim illic, iuvante Domino, grata receptacula²⁵ ubi sub claustro* fideli vagetur piscium multitudo; ita consentanea²⁶ montium speluncis ut nullatenus* se sentiat²⁷ captum, cui libertas est escas sumere et per solitas se cavernas abscondere. Balnea quoque, con-
 10 gruerter aegris praeparata corporibus, iussimus aedificari, ubi fontium²⁸ perspicuitas²⁸ decenter illabitur, quae et potui gratissima cognoscitur²⁹ et lavacris.³⁰ Ita fit ut monasterium vestrum potius quaeratur ab aliis quam vos extranea loca iuste desiderare possitis. Verum haec, ut scitis, oblecta-
 15 menta sunt praesentium rerum, non spes futura fidelium³¹; istud transiturum, illud sine fine est mansurum. Sed illic³² positi, ad illa potius desideria transferamus quae nos faciant regnare cum Christo.

Nam si vos in monasterio Vivariensi, sicut credere dignum
 20 est, divina gratia suffragante, coenobiorum³³* consuetudo³³ competenter³⁴ erudiat et aliquid sublimius defaecatis³⁵ animis optare contingat, habetis montis Castelli secreta suavia ubi velut anachoritae,³⁶ praestante Domino, feliciter esse³⁷ possitis. Sunt enim remota et imitantia heremi* loca quando muris
 25 pristinis ambientibus probantur inclusa. Quapropter vobis aptum erit eligere, exercitatis iam atque probatissimis, illud habitaculum,* si prius in corde vestro fuerit praeparatus ascensus. Legendo enim cognoscitis unum de duobus, quid aut desiderare aut tolerare possitis. Tantum³⁸ est ut, con-

22. serves as a present participle of *sum*. 23. are near. 24. fishing. 25. receptacles, here, ponds. 26. like. 27. Sc. *piscis* as subj. 28 = *aqua perspicua*. 29. a favorite periphrasis = *est*; cf. ll. 25 below, and 2, p. 113. 30. bathing. 31. faithful, in the Biblical sense. 32. in the monastery. 33. monastic life. 34. properly. 35. purified. 36. anchorites, hermits. 37. live. 38. i.e., It is a great thing by virtue of an upright life to teach by practice if not by precept.

versationis³⁹ probitate servata, qui non valet alios sermonibus docere, morum videlicet⁴⁰ instruat sanctitate.³⁸

DE ANTIQUARIIS⁴¹ ET COMMEMORATIONE
ORTHOGRAPHIAE⁴²

Ego tamen fateor⁴³ votum meum quod, inter vos quaecumque possunt corporeo labore compleri, antiquariorum mihi studia (si tamen veraciter scribant) non immerito forsitan ⁵ plus placere; quod et mentem suam, relegendo scripturas divinas, salubriter instruant et, Domini praecepta scribendo longe lateque disseminant. Felix intentio, laudanda sedulitas, manu hominibus praedicare, digitis linguas aperire, salutem mortalibus tacitam dare, et contra diaboli subreptiones⁴⁴ ¹⁰ inlicitas calamo atramentoque pugnare. Tot enim vulnera Satanas* accipit quot antiquarius Domini verba describit. Uno itaque loco situs, operis sui disseminatione⁴⁵ per diversas provincias vadit. In locis sanctis legitur labor ipsius; audiunt populi unde se a prava voluntate convertant et Domino pura ¹⁵ mente deserviant. Operatur absens de opere suo.

Sed ne tanto bono mutatis litteris scriptores verba vitiosa permisceant aut ineruditus emendator nesciat errata corrigere, orthographos antiquos legant, id est, Veleium Longum, Curtium Valerianum, Papirianum, Adamantium Martyrium de V et ²⁰ B, eiusdem de primis, mediis atque ultimis syllabis, eiusdem de B littera trifariam in nomine⁴⁶ posita, et Eutychem de aspiratione, sed et Focam de differentia generis.⁴⁷ Quos ego, quantum potui, studiosa curiositate collegi. Et ne quempiam memoratorum codicum obscuritas derelicta⁴⁸ turbaret (quo- ²⁵

39. *manner of life*. 40. *at least*. 41. *scribes*. 42. Eng. 43. The thought is: "I admit that among the monkish tasks requiring physical effort that of the scribe appeals to me most"; see 82. 44. *deceptions*. 45. Eng. 46. In the Latin grammarians this word includes the adjective as well as the noun. 47. *gender*. 48. Cf. p. 109, l. 11.

niam antiquarum declinationum⁴⁹ permixtione pro maxima parte confusi sunt), magno studio laboris incubui ut in libro sequestrato⁵⁰ atque composito⁵¹ qui inscribitur⁵² *De orthographia* ad vos defloratae⁵³ regulae pervenirent et, dubietate⁵⁴
 5 sublata, liberior animus viam emendationis incederet. Diomedem quoque et Theoctistum aliqua de tali arte conscripsisse comperimus; qui, si inventi fuerint, vos quoque eorum deflorata colligite. Forte et alios invenire possitis per quos notitia vestra potius instruatur. Isti tamen qui memorati sunt, si
 10 adsiduo studio relegantur, omnem vobis caliginem ignorantiae abscindunt, ut quod haecenus ignoratum est habeatur ex maxima parte notissimum.

His⁵⁵ etiam addidimus in codicibus cooperiendis⁵⁶ doctos⁵⁷ artifices, ut litterarum sacrarum pulchritudinem facies desuper⁵⁸
 15 decora vestiret: exemplum illud dominicae⁵⁹ figurationis⁶⁰ ex aliqua parte forsitan imitantes, qui eos quos ad cenam aestimavit invitandos in gloria caelestis convivii stolis nuptialibus operuit. Quibus multiplices species⁶¹ factorum⁶¹ in uno codice depictas, ni fallor, decenter expressimus; ut qualem
 20 maluerit studiosus tegumenti formam ipse sibi possit eligere. Paravimus etiam nocturnis vigiliis mechanicas⁶² lucernas, conservatrices⁶³ illuminantium flammarum, ipsas sibi nutriendas incendium quae, humano ministerio cessante, prolixè custodiant uberrimi luminis abundantissimam claritatem, ubi
 25 olei⁶⁴ pinguedo⁶⁴ non deficit quamvis flammis ardentibus iugiter* torreatur.

Sed nec horarum⁶⁵ modulos⁶⁵ passi sumus vos ullatenus⁶⁶ ignorare, qui ad magnas utilitates⁶⁷ humani generis noscuntur

49. declension, inflection. 50. selected. 51. compiled. 52. is entitled. 53. selected. 54. doubt. 55. In addition to these things I have provided, etc. 56. covering, binding. 57. skilled. 58. outside. 59 = Domini and furnishes the antecedent to qui. 60. parable; cf. Matthew xxii, 11. 61. styles of binding. 62. mechanical, cleverly constructed. 63. preservers. 64 = oleum pingue. 65. hour-meter, clock. 66. by any means. 67. plural for singular.

inventi. Quapropter horologium vobis unum quod solis claritas indicet praeparasse cognoscor; alterum vero aquatile,⁶⁸ quod die noctuque horarum iugiter indicat quantitatem,⁶⁹ quia frequenter nonnullis diebus solis claritas abesse cognoscitur. Haec ergo procurata sunt ut milites Christi, certissimis signis admoniti, ad opus divinum exercendum quasi tubis clangentibus⁷⁰ evocentur.

DE MONACHIS CURAM INFIRMORUM HABENTIBUS

Sed et vos alloquor fratres egregios qui humani corporis salutem sedula curiositate⁷¹ tractatis et confugientibus ad loca sanctorum officia beatae pietatis impenditis, tristes passionibus alienis, de periclitantibus maesti, susceptorum dolore confixi,⁷² et in alienis calamitatibus maerore proprio semper attoniti,⁷³ ut sicut artis vestrae peritiam decet languentibus⁷⁴ sincero studio serviatis, ab illo mercedem recepturi a quo possunt pro temporalibus aeterna retribui. Et ideo discite¹⁵ quidem naturas herbarum commixtionesque⁷⁵ specierum sollicita mente tractate, sed non ponatis in herbis spem, non in humanis consiliis sospitatem.⁷⁶ Nam quamvis medicina legatur a Domino constituta, ipse tamen sanos efficit, qui vitam sine dubitatione concedit; scriptum est enim: "Omne²⁰ quod facitis in verbo aut in opere in nomine Domini Iesu facite, gratias agentes Deo et patri per ipsum."⁷⁷ Quod si vobis non fuerit Graecarum litterarum nota facundia, imprimis habetis herbarium⁷⁸ Dioscoridis, qui herbas agrorum mirabili proprietate⁷⁹ disseruit atque depinxit. Post haec legite Hippocratem atque Galenum Latina lingua conversos,⁸⁰ id est, *Therapeutica*⁸¹ Galeni ad philosophum Glauconem destinata*

68. water. 69. number; cf. 1 (a). 70. sounding. 71. care. 72. grieved. 73. distressed. 74. Cf. p. 109, l. 14. 75. compounding. 76. safety, health. 77. Colossians iii, 17. 78. herb-book. 79. accuracy, correctness. 80. translated. 81. Eng.

et anonymum⁸¹ quendam, qui ex diversis auctoribus probatur esse collectus.⁸² Deinde Aurelii Coeli *De medicina* et Hippocratis *De herbis et curis* diversosque alios de medendi arte compositos, quos vobis in bibliothecae nostrae sinibus⁸³ reconditos, Deo auxiliante, dereliqui.

XLIV¹DE CELLARARIO² MONASTERII QUALIS SIT

Cellarius monasterii elegatur de congregatione* sapiens, maturis moribus, sobrius, non multum edax, non elatus,³ non turbulentus, non iniuriosus, non tardus,⁴ non prodigus, sed timens Deum, qui omni congregationi sit sicut pater. Curam
 10 gerat de omnibus; sine iussione abbatis nihil faciat; quae iubentur custodiat.⁵ Fratres non contristet⁶; si quis frater ab eo forte aliqua inrationabiliter⁷ postulat, non spernendo eum contristet, sed rationabiliter cum humilitate male petenti deneget. Animam suam custodiat, memor⁸ semper illud apostolicum*
 15 quia "Qui⁹ bene ministraverit, gradum bonum sibi acquirit." Infirmorum, infantum, hospitem pauperumque cum omni sollicitudine curam gerat, sciens sine dubio quia pro his omnibus in die iudicii rationem redditurus est. Omnia vasa monasterii cunctamque substantiam ac si altaris¹⁰ vasa sacrata

82. compiled. 83. shelves.

XLIV. 1. XLIV-XLVI are from the famous *Regula* prepared by St. Benedict for the monks of his monastery at Monte Cassino, which he founded in 529. This Rule was later adopted by most of the monasteries of western Europe. The three virtues enjoined were silence, humility, and obedience; the three occupations were the worship of God, reading, and manual labor. The devotion to learning which later made the Benedictines famous formed no part of the founder's plan. The profane authors were not included among the texts recommended for reading by the monks. For Benedict's attitude toward education see the sketch of his life by Gregory the Great (LIV, p. 132). None of the printed texts reproduces all the barbarities of Benedict's Latin. 2. cellarer. 3. puffed up. 4. indolent. 5. carry out. 6. hurt the feelings of. 7. unreasonably. 8. governs an accusative. 9. 1 Timothy iii, 13. 10. plural in CL.

conspiciat; nihil ducat neglegendum; neque avaritiae studeat neque prodigus sit et stirpator¹¹ substantiae monasterii, sed omnia mensurate¹² faciat et secundum iussionem abbatis. Humilitatem ante omnia habeat, et cui non est substantia quod tribuatur, sermo¹³ responsionis porrigatur bonus,¹³ ut scriptum est¹⁴: "Sermo bonus super datum¹⁵ optimum." Omnia quae ei iniunxerit abbas, ipsa habeat sub cura sua; a quibus eum prohibuerit, non praesumat.* Fratribus constitutam annonam sine aliquo typho¹⁶ vel mora offerat, ut non scandalizentur,* memor divini eloquii quid¹⁷ mereatur¹⁷ "qui¹⁸ 10 scandalizaverit unum de pusillis." Si congregatio maior fuerit, solacia* ei dentur, a quibus adiutus et ipse aequo animo impleat officium sibi commissum. Horis competentibus* et dentur quae danda sunt, et petantur quae petenda sunt, ut nemo perturbetur neque contristetur¹⁹ in domo Dei. 15

XLV

DE HEBDOMADARIO¹ LECTORE

Mensae fratrum edentium lectio deesse non debet. Ne fortuito casu quis arripuerit codicem legere ibi; sed lecturus tota hebdomada* dominica* ingrediatur. Qui ingrediens post missas* et communionem* petat ab omnibus pro se orari² ut avertat ab ipso Deus spiritum elationis³; et dicat hunc versum 20 in oratorio* tertio⁴ cum omnibus, ipso⁵ tamen incipiente: "Domine,⁶ labia mea aperies et os meum adnuntiabit laudem tuam"; et sic accepta benedictione⁷ ingrediatur ad legendum. Et summum fiat silentium ad mensam ut nullius mussitatio⁸

11. *squanderer*. 12. *in due measure*. 13. *he should return a soft answer*. 14. Ecclesiasticus xviii, 17. 15. *gift*. 16. Greek word, *haughtiness*. 17. indirect question depending on *eloquii*. 18. Matthew xviii, 6; Mark ix, 42. 19. *be inconvenienced*.

XLV. 1. *weekly*. 2. infinitive for subjunctive, *that they pray*. 3. *of pride*. 4. *three times*. 5. the reader. 6. Psalms l, 17 (li, 15). 7. *blessing*. 8. *whispering*.

vel vox nisi solius legentis ibi audiatur. Quae vero necessaria sunt comedentibus et bibentibus sic sibi⁹ vicibus ministrent fratres ut nullus indigeat¹⁰ petere aliquid. Si quid tamen opus fuerit, sonitu cuiuscumque signi potius petatur quam
 5 voce; nec praesumat ibi aliquis de ipsa lectione aut aliunde quicquam requirere ne detur occasio¹¹; nisi forte prior* pro aedificatione* voluerit aliquid breviter dicere. Frater autem hebdomadarius accipiat mixtum¹² priusquam incipiat legere propter communionem sanctam et ne forte grave sit ei ieiunium
 10 sustinere; postea autem cum¹³ coquinae* hebdomadariis et servitoribus¹³ reficiat.¹⁴ Fratres autem non per ordinem legant aut cantent sed qui aedificent audientes.

XLVI

DE OPERA MANUUM COTIDIANA

Otiositas¹ inimica est animae et ideo certis² temporibus occupari debent fratres in labore manuum, certis iterum horis
 15 in lectione divina. Ideoque hac dispositione credimus utraque tempora ordinari: id est ut a pascha* usque³ kalendas Octobris a⁴ mane⁴ exeuntes a prima hora usque paene quartam laborent quod necessarium fuerit; ab hora autem quarta usque horam quasi sextam lectioni vacent. Post sextam autem
 20 surgentes a mensa pausent⁵ in lecta⁶ sua cum omni⁷ silentio, aut forte qui voluerit legere sibi sic legat ut alterum non inquietet. Agatur nona temperius,⁸ mediante⁹ octava hora, et

9. reciprocal, strengthened by *vicibus*. 10. with infinitive not classical. 11. Sc. *diabolo*. 12. either *mess of pottage* or *bread and wine*. 13. Translate, *with the weekly cooks and other servants*. 14.=*se reficiat*.

XLVI. 1. *idleness*. 2. *specified*. 3.=*usque ad*. 4.=*mane*. 5. *rest*, the midday siesta. 6.=*lectis*. 7. *strict*. 8. *a little earlier*. 9. *being divided in the middle*.

iterum quod faciendum est operentur usque ad vesperam. Si autem necessitas loci aut paupertas exegerit ut ad fruges recolligendas¹⁰ per se occupentur, non contristentur quia tunc vere monachi sunt, si labore manuum suarum vivunt sicut et patres nostri et apostoli.* Omnia tamen mensurate¹¹ fiant ⁵ propter pusillanimes.¹²

A¹³ kalendas autem Octobris usque ad caput¹⁴ quadragesimae* usque ad horam secundam plenam¹⁵ lectioni vacent; hora secunda agatur tertia et usque nonam omnes in opus suum laborent quod eis iniungitur. Facto autem primo¹⁶ signo¹⁶ ¹⁰ horae nonae disiungant ab opere suo singuli, et sint parati dum secundum signum pulsaverit.¹⁷ Post refectionem* autem vacent lectionibus suis aut psalmis.* In quadragesimae vero diebus a mane usque ad tertiam plenam vacent lectionibus suis et usque decimam plenam operentur quod eis iniungitur. ¹⁵ In quibus diebus quadragesimae accipiant omnes singulos codices de bibliotheca quos per¹⁸ ordinem ex integro¹⁸ legant, qui codices in¹⁹ caput¹⁹ quadragesimae dandi sunt. Ante omnia sane deputentur²⁰ unus aut duo seniores qui circumeant monasterium horis quibus vacant fratres lectioni, et videant ne ²⁰ forte inveniatur frater acediosus²¹ qui vacat otio aut fabulis et non est intentus lectioni et non solum sibi inutilis est sed etiam alios extollit.²² Hic talis si, quod²³ absit,²³ repertus fuerit, corripitur semel et secundo²⁴; si non emendaverit,²⁵ correctioni regulari²⁶ subiaceat²⁷ taliter* ut ceteri timeant. ²⁵ Neque frater ad fratrem iungatur²⁸ horis incompetentibus.²⁹

10. *harvesting*. 11. Cf. p. 115, l. 3. 12. *weak, faint-hearted*. 13. only here in the *Regula* with the accusative. 14.=*initium*. 15. i.e., at the end of the hour, followed by *terce*, i.e., *tertia* (sc. *hora*). 16. *the first bell*. 17. intransitive. 18. *entirely through*. 19.=*initio*. 20. *deputed*. 21. *slothful*. 22. *disturbs*. 23. *which may God forbid*. 24.=*iterum*. 25.=*se emendaverit*. 26. *provided by the Rule*. The punishments were: reproof, excommunication, corporal punishment, expulsion from the monastery. 27. *let him be subject to*. 28. *associate with*, regularly takes the dative. 29. *unsuitable*.

Dominico item die lectioni vacent omnes, excepto³⁰ his³⁰ qui variis officiis deputati sunt. Si quis vero ita negligens et desidiosus fuerit ut non velit aut non possit meditare³¹ aut legere, iniungatur ei opus quod faciat ut non vacet. Fratribus
 5 infirmis aut delicatis³² tale opus aut ars iniungatur ut nec otiosi sint nec violentia laboris opprimantur aut effugentur³³; quorum imbecillitas ab abbate consideranda est.

XLVII.¹ ATTLA IN ITALY

Attila vero nanta occasione de recessu Vesegothorum et, quod saepe optaverat, cernens hostium solutionem² per partes,
 10 mox iam securus ad oppressionem Romanorum movit procinctum³ primaque adgressione Aquileiensem obsedit civitatem, quae est metropolis* Venetiarum, in mucrone vel lingua Adriatica posita sinus, cuius ab oriente muros Natissa amnis fluens a monte Piccis elambit.⁴ Ibique cum diu multumque
 15 obsidens nihil penitus praevaleret, fortissimis intrinsecus⁵

30. irregular construction; *excepto* with a clause is normal. Benedict also writes *excepto hos* as well as the classical *exceptis his*. **31.** deponent in CL. **32.** *sick*. **33.** *be driven away*. The night and day were divided each into twelve hours, that varied in length according to the season. The winter program (for November first) may be stated, roughly, as follows: 2:00 (A.M.)-3:30, vigils, *vigiliae* (*vigiliae nocturnae*, *nocturna laus*), also called "matins"; 3:30-5:00, *meditatio*; 5:00-5:45, matins, *matutini* (sc. *cantus* or *cursus*) or *matutina* (sc. *hora*), later called "lauds"; 5:45-8:15, reading (prime at 6:30, twenty minutes); 8:15-8:30, tierce; 8:30-2:30, work (less 15 minutes at 12:00 for sext); 2:30-3:00, noon and dinner; 3:00-4:15, reading; 4:15-4:45, vespers, *vespera*; 4:45-5:00, public reading; 5:00-5:15, complin, *completorium*; 5:15, bed. The important differences in the summer program are: dinner about noon, followed by the siesta, and supper about 5:30.

XLVII. 1. From Jordanes's History of the Goths, which was compiled in 551, chiefly from Cassiodorus's History of the Goths, now lost. Jordanes describes himself as *agrammatus*. **2.** *division*. **3**=*exercitum*. **4**=*lambit*. **5**=*intra*.

Romanorum militibus resistentibus, exercitu iam murmurante et discedere cupiente, Attila deambulans circa muros, dum, utrum solveret castra an adhuc* remoraretur, deliberat, animadvertit candidas aves, id est ciconias, qui in fastigia⁶ domorum nidificant,⁷ de civitate fetus suos trahere atque contra morem 5 per rura forinsecus⁸ comportare.⁹ Et, ut erat sagacissimus inquisitor, praesensit et ad suos: "Respicite," inquit, "aves futurarum rerum providas perituram relinquere civitatem casurasque arces periculo imminente deserere. Non hoc vacuum, non hoc credatur incertum; rebus¹⁰ praesciis consuetudinem mutat ventura formido." Quid plura? Animos suorum rursus ad oppugnandam Aquileiam inflamat. Qui machinis constructis omniaque¹¹ genera tormentorum adhibita,¹¹ nec mora, et invadunt civitatem, spoliant, dividunt vastantque crudeliter ita ut vix eius vestigia ut appareant 15 reliquerunt. Ex hinc iam audaciores et necdum Romanorum sanguine satiati per reliquas Venetum civitates Huni bacchantur. Mediolanum quoque Liguriaie metropolim et quondam regiam urbem pari tenore devastant, nec non et Ticinum aequali sorte deiciunt, vicinaque loca saevientes allidunt, 20 demoliunturque paene totam Italiam. Cumque ad Romam animus fuisset eius attentus accedere, sui eum, ut Priscus historicus refert, removerunt,¹² non urbi cui inimici erant consulentes, sed Alarici, quondam Vesegothorum regis, obicientes exemplum, veriti regis sui fortunam, quia ille post fractam Romam non diu supervixerit,¹³ sed protinus rebus 25 humanis excessit. Igitur dum eius animus ancipiti negotio inter ire et non ire fluctuaret secumque deliberans tardaret, placida ei legatio a Roma advenit. Nam Leo papa* per¹⁴ se¹⁴ ad eum accedit in agro Venetum Ambuleio, ubi Mincius amnis 30 commeantium frequentatione transitur. Qui mox deposuit

6. accusative for ablative. 7. *build nests*. 8. *extra*. 9. *portare*. 10. *creatures*. 11. accusative absolute; see 26 (e). 12. *dissuaded*. 13. *vicerit*. 14. *ipse*.

exercitatum¹⁵ furorem et rediens quo venerat iter ultra Danuvium promissa pace discessit, illud prae omnibus denuntians atque interminando decernens, graviora se in Italia inlaturum nisi ad se Honoriam Valentiniani principis germanam, filiam
 5 Placidiae Augustae, cum portione sibi regaliū opum debita mitterent. Ferebatur enim quia¹⁶ haec Honoria, dum propter aulae decus ad castitatem teneretur nutu fratris inclusa, clam eunucho misso Attilam invitasse¹⁶ ut contra fratris potentiam eius patrociniis uteretur; prorsus indignum facinus, ut licentiam
 10 libidinis malo publico compararet.

XLVIII.¹ QUEEN RADEGUNDA AS A NUN

Adhuc monachabus² omnibus soporantibus³ calceamenta tergens et unguens, retransmittebat⁴ per singulas. Nam et reliquo tempore praeter dies paschales* ac summae festivitatis,* donec infirmitas permisit, in cinerem ac cilicium semper vitam
 15 duxit austeram, prius se levans ut psalleret quam congregatio surrexisset. Nam de officiis monasterialibus⁵ nihil sibi placuit nisi prima serviret, et ipsa se castigabat si bonum post alteram ageret. Ergo suis vicibus scopans⁶ monasterii plateas simul et angulos, quicquid erat foedum purgans, et sarcinas quas
 20 alii horrent videre non abhorrebat evehere. Ligna supportans bracciis, focum flatibus et forcipibus admonens,⁷ cadens nec laesa se retrahens, extra suam hebdomadam⁸ infirmantibus serviens, ipsa cibos decoquens, aegrotis facies abluens, ipsa

15. *usual*. 16. See 82.

XLVIII. 1. From Fortunatus's (†600) life of his friend and patroness, Queen Radegunda, wife of Clotaire I, who had retired to a monastery at Poitiers. A record of his twenty years' friendship with the Queen is preserved in his poems. 2. *nuns*. 3. *sleeping*. 4. *returned*. 5. *belonging to a monastery*. 6. *sweeping*. 7. *attending to*. 8. *period of fasting and labor*, in honor of the Lord's passion, also called *septimana*.

calidum⁹ porrigens, visitabat quos fovebat, ieiuna rediens cellulam.*

Illud quoque quis explicet quanto fervore excitata ad coquinam concursitabat,¹⁰ suam faciens septimanam? Denique nulla monacharum nisi ipsa de posticio,¹¹ quantum ligni opus ⁵ erat, sola ferebat in sarcina. Aquam de puteo trahebat et dispensabat per vascula. Holus purgans, legumen lavans, flatu focum vivificans¹²; et ut decoqueret escas satagebat exaestuans, vasa de foco ipsa levans, discos¹³ lavans et inferens. Hinc consummatis conviviis ipsa vascula diluens, purgans nitide¹⁴ ¹⁰ coquinam, quicquid erat lutulentum ferebat foras in locum designatum. Humilitate sanctissima pedes lavans et osculans, et adhuc omnes prostrata deprecabatur veniam negligentia pro commissa.

XLIX.¹ PREFACES

Decedente atque immo potius pereunte² ab² urbibus Galli- ¹⁵ canis liberalium cultura litterarum, cum nonnullae res gererentur vel rectae vel improbae, ac feritas gentium* desaeviret, regum furor³ acueretur, ecclesiae impugnarentur ab haereticis,* a catholicis* tegerentur, ferveret Christi fides in plurimis, tepesceret in nonnullis, ipsae quoque ecclesiae vel ditarentur ²⁰ a devotis vel nudarentur a perfidis, nec reperiri possit ququam peritus⁴ dialectica in arte aut grammaticus, qui haec

9. *hot drink*. 10 = *cursitabat*. 11 = *postico*. 12. *quickenening*. 13. *dishes*. 14. *neatly*.

XLIX. 1. XLIX-LII are from the History of the Franks, by Gregory of Tours. Besides its historical importance the work is of great value because of the picture it gives us of the Latin language in the period of its decline. It is the last great work written while Latin was yet the language of the people. Latin was Gregory's native tongue. Many of the stories with which he interlards his narrative are told with an epic simplicity and vigor. 2. *perishing from*, Biblical expression. 3. *cruelty*. 4. with genitive in CL.

aut stilo prosaico⁵ aut metrico⁶ depingeret versu: ingemiscebant saepius plerique, dicentes: "Vae diebus nostris, quia periit studium litterarum a nobis, nec reperiretur⁷ in populis qui gesta praesentia promulgare possit in paginis."⁸ Ista etenim⁹ 5 atque et¹⁰ his similia iugiter intuens¹¹ dici, pro¹² commemoratione praeteritorum, ut notitiam adtingerent venientium, etsi inculto effatu,¹³ nequivi tamen obtegere vel certamina flagitiosorum vel vitam recte viventium; et praesertim his illicitus¹⁴ stimulis,¹⁵ quod a nostris fari¹⁶ plerumque miratus 10 sum quia philosophantem rhetorem intellegunt pauci, loquentem rusticum multi.

Scripturus bella regum cum gentibus adversis, martyrum* cum paganis,* ecclesiarum cum haereticis, prius fidem meam proferre cupio, ut qui legeret me non dubitet esse catholicum. 15 Illud¹⁷ etiam placuit propter eos qui adpropinquantem mundi finem desperant,¹⁸ ut, collectam¹⁹ per chronicas vel historias anteriorum* annorum summam,¹⁹ explanetur aperte quanti²⁰ ab exordio mundi sint anni. Sed prius veniam legentibus²¹ precor, si aut in litteris²² aut in syllabis²³ grammaticam artem 20 excessero,²⁴ de²⁵ qua²⁵ adplene²⁶ non sum imbutus; illud tantum studens, ut quod in ecclesia credi praedicatur²⁷* sine aliquo²⁸ fuco aut cordis haesitatione retineam, quia scio peccatis²⁹ obnoxium²⁹ per credulitatem³⁰ puram obtinere posse veniam apud Deum.

5. prose. 6. metrical. 7 = *reperiri possit* of l. 21, p. 121. 8. writings. 9 = *enim*. 10. superfluous. 11 = *videns*. 12. We expect the main verb here, *I have undertaken to narrate past events that they may come to the knowledge of future generations*; the entire paragraph is loosely hung together. 13 = *sermone*. 14 = *illicitus*. 15. explained by the *quod* clause. 16. passive. 17. explained by what follows. 18. *look forward with despair to*. 19. accusative absolute. 20 = *quot*; see l (a). 21 = *a legentibus*. 22. orthography. 23. inflection. 24. transgress. 25 = *qua*. 26 = *plene*. 27. *is preached*, with an infinitive clause, *that we should believe*. 28 = *ullo*. 29. sinner. 30. in a good sense, *faith*.

L. THE STORY OF ATTALUS

Theudericus¹ vero et Childebertus¹ foedus inierunt et, dato sibi² sacramento, ut nullus³ contra alium⁴ moveretur,⁵ obsides ab invicem acceperunt, quo facilius firmarentur quae fuerant dicta. Multi tunc filii senatorum in hac obsidione⁶ dati sunt; sed orto iterum inter reges scandalum,⁷ ad servitium⁸ publicum 5 sunt addicti, et quicumque⁹ eos ad custodiendum accepit. Multi tamen ex eis per fugam lapsi, in patriam redierunt, nonnulli in servitio sunt retenti. Inter quos Attalus, nepos beati Gregorii, Lingonici¹⁰ episcopi, ad¹¹ publicum servitium¹¹ mancipatus est custosque equorum destinatus. Erat¹² enim 10 intra Treverici¹³ termini¹⁴ territorio¹⁵ cuidam barbaro serviens.¹² Denique beatus Gregorius ad inquirendum eum pueros destinavit, qui, inventum,¹⁶ obtulerunt homini¹⁷ munera. Sed respuit ea, dicens: "Hic tali generatione* decem auri libras¹⁸ redimi debet." Quibus redeuntibus, Leo quidam ex¹⁹ coquina 15 domini sui ait: "Utinam²⁰ me permitteres et forsitan ego poteram²⁰ eum reducere de captivitate." Gaviso autem domino, directus²¹ venit ad locum voluitque puerum clam abstrahere²² sed non potuit. Tunc locatum²³ secum hominem quendam²³ ait: "Veni mecum et venunda me in domo bar- 20 bari illius, sitque tibi lucrum pretium meum, tantum²⁴ liberorem aditum habeam faciendi id quod decrevi." Accepta vero sacramenta, homo ille abiit et, venditum duodecim aureis,

L. 1. sons of Clovis. 2. reciprocal. 3 = *neuter*. 4 = *alterum*. 5. middle voice. 6. *state of being a hostage*; translate, *captivity*; for case see 40. 7 = *scandalo*, *quarrel*; the confusion of ablative and accusative forms is common in Gregory. 8. They were made public slaves and assigned by the king to his subjects. 9 = *quavis*. 10. *of Langres*. 11. dative in CL. 12 = *serviebat*; see 109. 13. *of Treves*. 14. Like *finis*, this word first meant *boundary*, then *territory*, *country*. 15 = *territorium*. 16. Sc. *eum*, accusative absolute; so also l. 23. 17. i.e., *barbaro*. 18. accusative instead of the ablative of price. 19. *belonging to*. 20 = *si mihi permittas forsitan possim*. 21. *straightway*. 22. *take away*. 23. accusative absolute, *bargaining with a certain man*. 24 = *modo*.

discessit. Sciscitatus²⁵ autem emptor²⁵ rudi²⁶ famulo²⁷ quid operis sciret respondit²⁸: "In omnibus quae manducari debent²⁹ in mensis dominorum valde scitus sum operari, nec metuo quod³⁰ reperiri possit similis³¹ mei³¹ in hac scientia. Verum³² enim³² dico tibi quia, etiam si regi epulum cupias praeparare, fercula regalia componere possum, nec quisquam a³³ me melius." At ille: "Ecce enim dies³⁴ solis³⁴ adest" (sic enim barbaries³⁵ vocitare diem dominicum consueta est³⁶); "in³⁷ hac die vicini atque parentes mei invitabuntur in domo mea. Rogo ut facias mihi prandium quod admirentur et dicant quia in domo regis melius non aspeximus." Et ille: "Tubeat," inquit, "dominus meus congregari pullorum gallinaceorum multitudinem et faciam quae praecipis." Praeparatis³⁸ ergo quae dixerat puer, illuxit dominica dies fecitque³⁹ epulum magnum deliciisque refertum. Epulantibus autem omnibus et laudantibus prandium, parentes illius discesserunt. Dominus enim dedit gratiam puero huic et accepit potestatem super omnia quae habebat dominus suus in promptu, diligebatque eum valde et omnibus qui cum eo erant ipse dispensabat cibaria et pulmenta.

Post anni vero curriculum, cum iam securus esset dominus illius⁴⁰ de eo,⁴⁰ abiit in pratum,⁴¹ qui erat domi⁴² proximus, cum Attalo puero, custode equorum; et decubans⁴³ in terram cum eo a⁴⁴ longe,⁴⁴ aversis dorsis, ut⁴⁵ non⁴⁵ cognoscerentur simul, dicit puero: "Tempus est enim ut iam cogitare de patria debeamus. Ideoque moneo te ut hac nocte, cum equos ad claudendum adduxeris, sopore non deprimar, sed cum primum te vocitavero adsis et ambulemus."⁴⁶ Vocaverat enim barbarus ille multos parentum suorum ad epulum inter quos erat

25. nominative absolute. 26 = *novo*. 27. dative with *sciscitatus*. 28. Sc. *famulus* as subject. 29. See 112. 30 = *ne*. 31. *my equal*. 32. *in short*. 33. *than*; see 28. 34. *Sunday*. 35. abstract for concrete, *barbari*. 36 = *consuevit*. 37. See 31. 38. Sc. *eis*. 39. change of subject; so also with *accepit* and *diligebat* below. 40. refer to the same person. 41. masculine. 42 = *domo* or *domui*. 43 = *decumbens*. 44. *at a distance*. 45 = *ne*. 46 = *abeamus*.

et gener eius,⁴⁷ qui acceperat filiam illius.⁴⁷ Media autem nocte a convivio surgentibus et quieti datis,⁴⁸ prosecutus est Leo generum domini sui cum potu, porrigensque⁴⁹ ei bibere⁵⁰ in metatum⁵¹ eius ait ad eum homo⁵²: "Dic tu, o creditor⁵³ soceri mei, sic⁵⁴ valeas,⁵⁴ quando enim voluntatem adhibebis,⁵⁵ 5 ut adsumptis⁵⁶ equitibus⁵⁷ eius, eas in patriam tuam?" Hoc quasi ioco delectans⁵⁸ dixit. Similiter et ille ioculariter⁵⁹ respondens veritatem, ait: "Hac nocte delibero, si Dei voluntas fuerit." Et ille: "Utinam," inquit, "custodiant me famuli mei, ne aliquid de rebus meis adsumas." Et ridentes 10 discesserunt.⁶⁰ Dormientibus autem cunctis, vocavit Leo Attalum, stratisque equitibus, interrogat si⁶¹ haberet gladium. Respondit: "Non est mihi necesse nisi tantum lancea parvula." At ille ingressus mansionem domini sui, adprehendit scutum eius ac frameam. Quo interrogante quis esset aut 15 quid sibi vellet respondit: "Ego sum Leo, servus tuus, et suscito Attalo⁶² ut surgat velocius et deducat equos ad pastum; detinetur enim sopore quasi ebrius." Qui ait: "Fac ut libet." Et haec dicens obdormivit. Ille vero egressus foris, munivit puerum arma,⁶³ invenitque ianuas atrii⁶⁴ divinitus reseratas, 20 quas in initio noctis cum cuneis malleo percussis obseraverat pro custodia caballorum⁶⁵; et gratias agens⁶⁶ Deo, sumptis reliquis equitibus secum, discesserunt, unum etiam volucrum⁶⁷ cum vestimentis tollentes. Venientes autem ad Mosellam⁶⁸ fluvium, ut transirent, cum detinerentur a quibusdam, relictis 25 equitibus et vestimentis, enatantes⁶⁹ super parma positi⁷⁰ amnem, in ulteriorem egressi sunt ripam, et inter obscura⁷¹

47. refer to the same person. 48. middle voice. 49. nominative absolute. 50. See 79 (a). 51 = *hospitio*. 52 = *gener*. 53. passive, *trusted servant*. 54. *so may you prosper*, on condition that you tell the truth; a common formula of adjuration and asseveration; cf. *per salutem meam*, p. 126, l. 14. 55. *carry out*. 56. *taking*. 57 = *equis*. 58. middle voice. 59. *in jest*. 60. *parted*. 61. See 84 (a). 62 = *Attalum*, object of *suscito*. 63 = *armis*. 64. *court (yard)*. 65. Cf. p. 32, l. 13. 66 = *agentes*. 67. *a roll*. 68. It should be the Meuse. 69. *swimming across*. 70. middle voice. 71 = *obscuram noctem*.

noctis⁷¹ ingressi silvas, latuerunt. Tertia enim nox advenerat, quod⁷² nullum cibum gustantes iter⁷³ terebant.⁷³ Tunc nutu Dei repertam⁷⁴ arborem⁷⁴ plenam pomis, qua⁷⁵ vulgo pruna vocant, comedunt et parumper⁷⁶ sustentati, ingressi sunt iter
 5 Campaniae.⁷⁷ Quibus⁷⁸ pergentibus,⁷⁸ audiunt pedibulum⁷⁹ equitum currentium dixeruntque: "Prosternamus⁸⁰ terrae⁸¹ ne appareamus hominibus venientibus." Et ecce ex improvise stirps rubi magnus adfuit, post quem transeuntes, proiecerunt se terrae cum evaginati* gladiis, scilicet ut, si adverte-
 10 terentur,* confestim se quasi ab improbis defensarent. Verumtamen⁸² cum venissent in loco illo, coram⁸³ stirpe spineo restiterunt; dixitque unus, dum equi urinam proicerent: "Vae mihi, quia fugiunt hi detestabiles nec reperiri possunt; verum dico per salutem meam quia, si invenirentur,⁸⁴ unum pati-
 15 bulum⁸⁵ condemnari et alium gladiatorum ictibus in frusta discerpi iubebam."⁸⁴ Erat enim barbarus ille, qui haec aiebat, dominus eorum, de Remense⁸⁶ urbe veniens, hos inquirens, et repperisset utique in via si nox obstaculum⁸⁷ non praebuisset. Tunc motis equitibus, discesserunt. Hi autem nocte ipsa
 20 adtigerunt ad⁸⁸ urbem,⁸⁸ ingressique invenerunt hominem quem sciscitanti⁸⁹ ubinam esset domus Paulelli presbyteri,* indicavit eis. Qui dum per plateam praeterirent, signum⁹⁰ ad matutinos⁹¹ motum est⁹⁰ (erat enim dies dominica), pulsantesque ianuam presbyteri ingressi sunt exposuitque puer
 25 de domino suo. Cui ait presbyter: "Vera est enim visio mea. Nam videbam duas in hac nocte columbas advolare et considerare in manu mea, ex quibus una alba,⁹² alia autem

72 = *ex quo*; see 115, VI (a). 73. *traveled*. 74. accusative absolute. 75 = *quae*. 76. expresses degree, not time. 77. *Champagne*. 78 = *qui pergentes*; see 27. 79. *noise of feet*. 80. *Sc. nos*. 81 = *in terram*. 82. expresses merely transition. 83. *behind, under*. 84. See 107 (a). 85 = *ad patibulum*. 86. *Rheims*. 87 = *impedimentum*. 88 = *urbem*. 89. nominative absolute. 90. *the bell rang*. 91. *matins*. 92. The two colors refer to the master and the slave (Leo) respectively.

nigra⁹² erat." Dixitque puer presbytero: "Indulgeat⁹³ Dominus pro die sua sancta. Nam nos rogamus ut aliquid victu⁹⁴ praebeas; quarta enim inlucescit dies quod⁹⁵ nihil panis pulmentique gustavimus." Occultatis autem pueris, prae-buit eis infusum⁹⁶ cum vino et panem et abiit ad matutinos. Secu- 5 tusque est barbarus, iterum inquirens pueros; sed inlusus a presbytero, regressus est. Presbyter enim amicitiam cum beato Gregorio antiquam habebat. Tunc resumptis pueri epulo viribus, per duos dies in domo presbyteri commorantes, abscesserunt et sic usque ad sanctum Gregorium perlati⁹⁷ sunt.⁹⁷ 10

Gavissus autem pontifex* visis pueris, flevit super collum Attali, nepotis sui; Leonem autem a iugo servitutis absolvens cum omni generatione⁹⁸ sua, dedit ei terram propriam, in qua cum uxore ac liberis liber vixit omnibus diebus vitae suae.

LI. PREFACE TO BOOK V

Taedet me bellorum civilium diversitates¹ quae Francorum 15 gentem et regnum valde proterunt memorare; in² quo, quod peius est, tempore illud quod Dominus de dolorum praedixit initium³ iam videmus: consurgit pater in filium, filius in patrem, frater in fratrem, proximus in propinquum. Debebant enim eos exempla anteriorum regum terrere, qui, ut divisi, statim 20 ab inimicis sunt interempti. Quotiens et ipsa urbs urbium⁴ et totius mundi caput iniens bella civilia, diruit⁵; quae⁶ ces-

93. Ordinarily they would not be permitted to eat before Mass. 94. dative. 95. See 115, VI (a). 96. *soup*, or, omitting *et*, *bread soaked in wine*. 97 = *pervenerunt*. 98. *family*.

LI. 1. *details*. 2. The Latin is confused; the thought is: "We already see the beginning of those troubles which the Lord foretold" (Matthew x, 21). 3 = *initio*. 4. i.e., Rome. 5. intransitive, *fallen in ruins*. 6. may be explained as accusative-ablative absolute (= *quibus cessantibus*), or *cessante* may be an impersonal abl. abs. and *quae* feminine; the singular idea *bellum civile* may account for *cessante*.

sante⁶ rursum quasi ex humo surrexit. Utinam et vos, o reges, in his proelia⁷ in quibus parentes vestri desudaverunt, exercemini⁸ ut gentes vestra pace⁹ conterritae, vestris viribus premerentur. Recordamini quid caput¹⁰ victoriarum vestrarum Chlodovechus fecerit, qui adversos reges interfecit, noxias gentes elisit, patrias¹¹ subiugavit, quarum regnum vobis integrum inlaesumque reliquit. Et cum hoc fecerit neque aurum neque argentum, sicut nunc est in thesauris vestris, habebat. Quid agitis? Quid quaeritis? Quid non abundatis? In domibus deliciae supercrescunt,¹² in promptuariis* vinum, triticum oleumque redundat, in thesauris aurum atque argentum coacervatur. Unum vobis deest, quod pacem non habentes, Dei gratiam indigetis.¹³ Cur unus tollit alteri suum? Cur alter concupiscit alienum? Cavete illo,¹⁴ quaesio, apostoli: "Si¹⁵ ab invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini." Scrutamini diligenter veterum scripta et videbitis quid civilia bella parturiant. Requirite quod de Carthaginiensibus scribat Orosius,¹⁶ qui cum post septingentos annos subversam dicat civitatem et regionem eorum, addidit: "Quae res eam tamdiu servavit? Concordiam. Quae res eam post tanta distruxit tempora? Discordiam." Cavete discordiam, cavete bella civilia, quae vos populumque vestrum expugnant.¹⁷ Quid aliud sperandum erit nisi cum exercitus vester ceciderit vos sine solacio relictique atque a gentibus adversis oppressi, protinus conruatis? Si tibi, o rex, bellum civile delectat, illud¹⁸ quod apostolus in hominem agi meminit exerce,¹⁸ ut spiritus concupiscat¹⁹ adversus carnem, et vitia virtutibus cedant, et tu liber capiti tuo, id est Christo, servias, qui quondam radicem²⁰ malorum servieras conpeditus.²¹

7 = *proeliis*. 8 = *exercemini*, reflexive. 9. *union*. 10. *fountainhead*. 11. *lands*. 12. *increase beyond measure*. 13. See 26 (a). 14 = *ab illo*. 15. Galatians v, 15. 16. Orosius V, 8 reads *concordia* and *discordia*. 17. *destroy*. 18. *control that (impulse) which the apostle says is active in man* (Galatians v, 17). 19. "lusteth against the flesh." 20 = *radici*. 21. *bondman*.

LII. THE DEATH OF CHILPERIC

His itaque cum hac praeda pergentibus, Chilpericus, Nero nostri temporis et Herodis, ad villam Calensem, quae distat ab urbe Parisiaca quasi centum stadiis, accedit; ibique venationes exercet. Quadam vero die regressus de venatione iam subobscura nocte, dum de equo susciperetur¹ et unam manum ⁵ super scapulam pueri retineret, adveniens quidam eum cultro percutit sub ascellam² iteratoque ictu ventrem eius perforat; statimque profluente copia sanguinis tam per os quam per aditum vulneris, iniquum fudit spiritum. Quam vero malitiam gesserit superior lectio³ docet. Nam regiones plurimas saepius⁴ ¹⁰ devastavit atque succendit; de quibus nihil doloris sed laetitiam magis habebat, sicut quondam Nero,⁵ cum inter incendia palatii tragoedas⁶ decantaret.* Persaepe homines pro facultatibus eorum iniuste punivit. In cuius tempore pauci quodammodo⁷ episcopatum* clerici meruerunt. Erat enim gulae ¹⁵ deditus, cuius deus venter fuit. Nullumque sibi⁸ adserebat esse prudentiorem. Confecitque duos libros, quasi⁹ Sedulium meditatus,⁹ quorum versiculi debiles nullis pedibus¹⁰ subsistere possunt; in quibus, dum non intellegebat, pro longis syllabas breves posuit et pro breves longas statuebat; et alia opuscula ²⁰ vel¹¹ hymnos* sive¹¹ missas, quae nulla ratione suscipi¹² possunt. Causas pauperum exosas¹³ habebat.¹³ Sacerdotes Domini adsidue blasphemabat¹⁴ nec aliunde¹⁵ magis, dum¹⁶ secretius esset,¹⁶ exercebat ridicula vel iocos quam de ecclesiarum episcopis. Illum ferebat levem, alium superbum, illum abundantem, istum luxuriosum; illum adserebat elatum, hunc tumidum; nullum plus odio¹⁷ quam ecclesias habens. Aiebat enim plerumque: "Ecce pauper remansit fiscus noster, ecce divitiae nostrae ad ecclesias sunt translatae; nulli penitus nisi ²⁵

LII. 1. *was being assisted*. 2. *arm*. 3. *narrative*. 4 = *saepe*. 5. Suetonius, Nero 38. 6 = *tragoedias*. 7. apparently = *admodum*. 8. dative with the comparative. 9. *on the model of*. 10. play on the two meanings of *feet*. 11 = *et . . . et*. 12. *approved*. 13. *hated*; see 113. 14. Eng. 15. *on any other subject*. 16. *in private*; *secretius* = *secreto*. 17. variant of *exosas*, l. 22, above.

solī episcopi regnant; periet¹⁸ honor noster et translatus est ad episcopos civitatum." Haec agens adsidue testamenta quae in¹⁹ ecclesias conscripta erant plerumque dirupit²⁰ ipsasque patris sui praeceptiones, putans quod²¹ non remaneret qui voluntatem eius servaret, saepe calcavit.²² Iam de libidine atque luxuria non potest reperiri in cogitatione quod non perpetrasset in opere,²³ novaque semper ad laedendum populum ingenia perquaerebat; nam, si²⁴ quos hoc²⁵ tempore²⁵ culpabiles repperisset, oculos eis iubebat erui. Et in praeceptionibus quas ad iudices pro suis utilitatibus²⁶ dirigebat haec addebat: "Si quis praecepta nostra contempserit, oculorum avulsione²⁷ multetur." Nullum umquam pure dilexit, a nullo dilectus est; ideoque cum spiritum exalasset, omnes eum reliquerunt sui. Mallulfus autem Silvanectensis episcopus, qui iam tertia die in tentorio residebat et ipsum videre non poterat, ut eum interemptum audivit, advenit; ablutumque vestimentis melioribus induit, noctem in hymnis deductam,²⁸ in nave levavit et in basilica sancti Vincenti, quae est Parisius, sepelivit, Fredegunde regina in ecclesia
20 derelicta.

LIII¹DE HORTULANO² MONACHO MONASTERII EIUSDEM

Gregorius. Felix, qui appellatur Curvus, quem ipse bene nosti, qui eiusdem monasterii nuper praepositus fuit, multa mihi de fratribus eiusdem monasterii admiranda narrabat;

18 = perit. 19. in favor of. 20. Cf. Eng. "break a will." 21. that. 22. trod under foot. 23. deed. 24. See 105. 25. in recent years. 26. plural for singular. 27. tearing out. 28. passed.

LIII. 1. LIII-LVI are from the *Dialogues* of Gregory the Great (written in 593); the two following selections are from his *Letters*. Gregory was a man of curious contrasts: highly educated, yet an enemy of classical culture; a practical and far-sighted statesman, yet a child of his times in his interest in the miraculous. The popularity of the *Dialogues* testifies to the widespread and continued interest in such tales. 2. gardener.

ex quibus aliqua quae ad memoriam veniunt supprimo, quia ad alia festino. Sed unum dicam quod ab eo narratum praeter-eundum nullo modo aestimo.

In eodem monasterio quidam magnae vitae monachus erat hortulanus. Fur vero venire consueverat, per saepem ascendere 5 et occulte holera auferre. Cumque ille multa plantaret, quae minus³ inveniret, et alia pedibus conculcata, alia direpta conspiceret, totum hortum circumiens, invenit iter unde⁴ fur venire consueverat. Qui in eodem horto deambulans, repperit etiam serpentem, cui praecipiens dixit: "Sequere me," atque ad 10 aditum furis perveniens, imperavit serpenti, dicens: "In nomine Iesu praecipio tibi ut aditum istum custodias ac furem huc ingredi non permittas." Protinus serpens totum se in itinere in transversum tetendit et ad cellam monachus rediit. Cumque meridiano tempore cuncti fratres quiescerent,⁵ more 15 solito fur advenit, ascendit saepem; et cum in hortum pedem deponeret vidit subito quia tensus serpens clausisset viam, et tremefactus post semetipsum concidit, eiusque pes per calceamentum in sude saepis inhaesit sicque, usque dum hortulanus rediret, deorsum capite pependit. Consueta hora 20 venit hortulanus, pendentem in saepe furem repperit, serpenti autem dixit: "Gratias Deo, implesti quod iussi; recede modo." Qui statim abscessit. Ad furem vero perveniens, ait: "Quid est, frater? Tradidit te mihi Deus. Quare in labore monachorum furtum toties facere praesumpsisti?"⁶ Et haec dicens 25 pedem illius a saepe in qua inhaeserat solvit eumque sine laesione deposuit. Cui dixit: "Sequere me." Quem sequentem duxit ad horti aditum et holera, quae furto appetebat auferre, ei cum magna dulcedine praebuit, dicens: "Vade, et post haec furtum non facias; sed cum necesse habes, huc ad me 30 ingredi, et quae tu cum peccato laboras tollere, ego tibi devotus dabo."

3 = non. 4 = quo. 5. the midday siesta. 6. dared.

LIV. ST. BENEDICT

Fuit vir vitae venerabilis, gratia¹ Benedictus² et nomine, ab ipso suae pueritiae tempore cor gerens senile. Aetatem³ quippe moribus transiens,³ nulli animum voluptati dedit sed dum in hac terra adhuc esset, quo temporaliter⁴ libere uti
 5 potuisset, despexit iam quasi aridum⁵ mundum cum flore.⁵ Qui, liberiori⁶ genere ex provincia Nursiae exortus, Romae liberalibus litterarum studiis traditus fuerat. Sed cum in eis multos ire per⁷ abrupta vitiorum⁷ cerneret, eum quem quasi in ingressu⁸ mundi posuerat, retraxit pedem ne, si quid de
 10 scientia eius attingeret, ipse quoque postmodum in immane praecipitium totus iret. Despectis itaque litterarum studiis, relicta domo rebusque patris, soli Deo placere desiderans, sanctae⁹ conversationis* habitum⁹ quaesivit. Recessit igitur scienter nescius, et sapienter indoctus. Huius ego omnia gesta
 15 non didici sed pauca quae narro quattuor discipulis illius referentibus agnovi: Constantino scilicet reverentissimo valde viro, qui ei in monasterii regimine successit; Valentiniano quoque, qui annis multis Lateranensi monasterio praefuit; Simplicio, qui congregationem illius post eum tertius rexit;
 20 Honorato etiam, qui nunc adhuc cellae* eius in qua prius conversatus fuerat, praest.

LV

DE SIMULATIONE REGIS TOTILAE DEPREHENSA

Gothorum¹ temporibus cum rex eorum Totila sanctum virum prophetiae² habere spiritum audisset, ad eius monasterium pergens, paulo³ longius³ substitit eique se venturum

LIV. 1. Biblical, *grace*. 2. a play on the etymology of his name. 3. *living a holy life*. 4. *in a worldly fashion*. 5. Cf. Isaiah xl, 8, "The grass withereth, the flower fadeth; but the word of our God shall stand forever." 6 = *liberaliori*. 7 = *in immane praecipitium* (*precipice*) of l. 10. 8. *threshold*. 9. *garb of a holy life*, i.e., of a monk.

LV. 1. *the Ostrogoths*; this visit took place in 542. 2. *of prophecy*. 3. *a short distance away*.

esse nuntiavit. Cui dum protinus mandatum de monasterio fuisset ut veniret ipse, sicut⁴ perfidae mentis fuit, an vir Dei prophetiae spiritum haberet explorare conatus est. Quidam vero eius spatharius⁵ Riggo dicebatur, cui calceamenta⁶ sua prae-buit eumque indui vestibus regalibus fecit, quem⁷ quasi 5 in persona sua pergere ad Dei hominem praecepit. In cuius obsequio* tres, qui sibi prae ceteris adhaerere consueverant, comites misit, scilicet, Vulteric, Ruderic et Blidin, ut ante servi Dei oculos, ipsum regem Totilam esse simulantes, eius lateribus obambulant; cui alia quoque obsequia atque 10 spatharios prae-buit ut tam ex eisdem obsequiis quam ex purpureis vestibus rex esse putaretur. Cumque idem Riggo, decoratus vestibus, obsequentum frequentia comitatus, monasterium fuisset ingressus, vir Dei eminus sedebat. Quem venientem conspiciens, cum⁸ iam⁸ ab eo audiri potuisset 15 clamavit, dicens: "Pone, fili, pone hoc quod portas⁹; non est tuum." Qui Riggo protinus in terram cecidit et quia tanto viro illudere praesumpsisset expavit, omnesque qui cum eo ad hominem Dei veniebant terrae consternati sunt.¹⁰ Surgentes autem ad eum propinquare minime praesumpserunt, sed ad suum regem reversi, nuntiaverunt trepidi in quanta velocitate 20 fuerant deprehensi.

LVI

DE PRESBYTERO PROVINCIAE VALERIAE QUI
FUREM AD SEPULCHRUM SUUM TENUIT

In Valeria namque¹ provincia res est haec gesta quam narro, mihique beatae² memoriae² abbatis mei Valentionis relatione* cognita. Ibi etenim quidam venerabilis sacerdos 25 erat, qui cum clericis³ suis, Dei laudibus bonisque operibus

4 = *ut, since*. 5. *swordbearer*. 6. The king's shoes were purple. 7 = *et eum*. 8. *as soon as*. 9. *like gero, wear*. 10 = *cecidit*.

LVI. 1. Notice the different particles of transition in this selection: *namque, etenim, autem, vero*, etc. 2. *of blessed memory*. 3. *assistants*.

intentus, sanctae⁴ conversationis⁴ vitam ducebat. Super-
veniente autem vocationis⁵ suae die, defunctus est atque ante
ecclesiam sepultus. Eidem vero ecclesiae caulae inhaerebant⁶
ovium, atque idem locus in quo sepultus est ad easdem oves
5 tendentibus pervius erat. Quadam autem nocte cum, clericis
intra ecclesiam psallentibus,* fur venisset ut ingressus caulas
furtum faceret, vervecem tulit, et concitus exiit. Cum vero
pervenisset ad locum ubi vir Domini sepultus erat, repente
haesit et gressum movere non potuit. Vervecem quidem de
10 collo deposuit eumque dimittere voluit, sed manum laxare
non valuit. Coepit⁷ igitur stare⁷ miser cum praeda sua, reus
et ligatus. Volebat vervecem dimittere, nec valebat; volebat
egredi cum vervece, nec poterat. Miro itaque modo fur,⁸
qui a vivis videri timuerat, hunc mortuus tenebat. Cumque
15 ita gressus⁹ manusque illius fuissent obstricta, immobilis
perstitit. Facto autem mane expletisque laudibus Dei, ab
ecclesia egressi sunt clerici et invenerunt ignotum hominem
vervecem tenentem manu. Res venit in dubium utrum
vervecem tolleretur¹⁰ an offerret,¹⁰ sed culpae reus citius indi-
20 cavit poenam. Mirati omnes quia ingressus fur viri Dei merito
ad praedam suam stabat ligatus. Qui se pro eo protinus in
orationem dederunt, suisque precibus vix obtinere valuerunt
ut, qui res eorum venerat rapere, saltem vacuus¹¹ exire mere-
retur. Itaque fur, qui diu steterat cum praeda captivus,
25 quandoque¹² exiit vacuus et liber.

4. Cf. p. 132, l. 13. 5. death. 6. were adjacent. 7 = stabat. 8. anacothion. 9. feet. 10. was taking away or bringing. 11. empty handed. 12. at last.

LVII

GREGORIUS CANDIDO PRESBYTERO EUNTI AD
PATRIMONIUM¹ GALLIAE

Pergens, auxiliante Domino Deo nostro Iesu Christo, ad patrimonium quod est in Galliis gubernandum, volumus ut dilectio² tua² ex solidis* quos acceperit vestimenta pauperum vel pueros Anglos qui sunt ab annis decem et septem vel decem et octo, ut in monasteriis dati Deo proficiant, comparet³ 5 quatenus solidi Galliarum, qui in terra nostra expendi non possunt, apud locum proprium utiliter⁴ expendantur. Si quid vero de pecuniis reddituum quae dicuntur ablatae recipere potueris, ex his quoque vestimenta pauperum comparare te volumus vel, sicut praefati sumus, pueros qui in omnipotentis 10 Dei servitio proficiant. Sed, quia pagani sunt qui illic inveniri possunt volo ut cum eis presbyter transmittatur ne quid aegritudinis contingat in via, ut quos morituros conspexerit debeat baptizare.⁵ Ita igitur tua dilectio faciat ut haec diligenter implere festinet.

15

LVIII

GREGORIUS DESIDERIO EPISCOPO GALLIAE

Cum multa nobis bona de vestris fuissent studiis nuntiata, ita cordi nostro nata est laetitia, ut negare ea quae sibi fraternitas¹ vestra¹ concedenda poposcerat minime pateremur. Sed post hoc pervenit² ad nos (quod sine verecundia memorare non possumus) fraternitatem tuam grammaticam quibusdam exponere. Quam rem ita moleste suscepimus ac 20 sumus vehementius³ aspernati ut ea quae prius dicta fuerant in gemitum et tristitiam verteremus, quia in uno se ore cum Iovis laudibus Christi laudes non capiunt. Et quam grave

LVII. 1. i.e., of the church. 2. term of address, like "My dear sir." 3. purchase. 4. Gallic money was of less value than Roman. 5. Eng.

LVIII. 1. *you, my dear brother*; cf. l. 3, above; note *vestra* here, but *tuam*, l. 20. 2. *was reported*; cf. *perlata sunt*, p. 136, l. 8. 3 = *vehementer*.

nefandumque sit episcopis canere quod⁴ nec laico* religioso conveniat,⁴ ipse considera. Et quamvis dilectissimus filius noster Candidus presbyter postmodum veniens, hac de re subtiliter requisitus,⁵ negaverit atque conatus vos fuerit excusare, de nostris tamen adhuc animis non recessit quia quanto execrabile⁶ est hoc de sacerdote enarrari tanto utrum ita necne sit districta⁷ et ueraci oportet satisfactione cognosci. Unde si post hoc evidenter ea quae ad nos perlata sunt falsa esse claruerint⁸ nec vos nugis et saecularibus litteris studere constiterit, Deo nostro gratias agimus, qui cor vestrum maculari blasphemis⁹ nefandorum laudibus non permisit, et de concedendis quae poscitis securi iam et sine aliqua dubitatione tractabimus. Monachos vero quos una cum dilectissimo filio nostro Laurentio presbytero et Mellito abbate ad reverendissimum fratrem et coepiscopum¹⁰ nostrum Augustinum transmisimus, vobis in omnibus commendamus ut, fraternitate vestra solaciante,¹¹ nulla illos ad proficiscendum mora valeat impedire.

LIX¹

DE FABULA

Fabulas poetae a fando nominaverunt, quia non sunt res factae, sed tantum loquendo fictae. Quae ideo sunt inductae ut fictorum mutorum animalium inter se conloquio imago

4. i.e., *Iovis laudes*. 5. *questioned*. 6. *detestable*. 7. *strict*. 8. *it becomes clear*; the perfect is lacking in CL. 9. Eng. 10. i.e., *archbishop of Canterbury*. 11. *helping*.

LIX. 1. This and the following selection are from the *Origines* (*Etymologies*) of Isidore of Seville (†636), an encyclopedia of classical learning which became the school book of the Middle Ages. The number of MSS of Isidore's works probably surpassed that of any other text except the Bible, and there is scarcely a medieval work of any extent that does not show an acquaintance with Isidore's writings. His influence was quite out of proportion to the intrinsic merit of his works. Many of his etymologies, however, are no worse than most ancient attempts and some modern ones to explain the origin of a word.

quaedam vitae hominum nosceretur. Has primus invenisse traditur Alcmaeon Crotoniensis, appellanturque Aesopiae, quia is apud Phrygas in hac re polluit.² Sunt autem fabulae aut Aesopicae aut Lybisticae. Aesopicae sunt cum animalia muta inter se sermocinasse³ finguntur, vel quae animam non 5 habent, ut urbes, arbores, montes, petrae, flumina. Lybisticae autem, dum hominum cum bestiis aut bestiarum cum hominibus fingitur vocis esse commercium. Fabulas poetae quasdam delectandi causa finxerunt, quasdam ad naturam rerum, nonnullas ad mores hominum interpretati sunt.⁴ Delectandi 10 causa fictas,⁵ ut eas quas volgo dicunt, vel quales Plautus et Terentius composuerunt. Ad naturam rerum fabulas fingunt, ut "Vulcanus claudus," quia per naturam numquam rectus est ignis; ut illa triformis bestia "prima leo, postrema draco, media ipsa chimaera"⁶; id est caprea, aetates hominum per 15 eam volentes distinguere; quarum ferox et horrens prima adulescentia, ut leo; dimidium vitae tempus lucidissimum, ut caprea, eo quod acutissime videat; tunc fit senectus casibus inflexis, draco. Sic et Hippocentauri fabulam esse confictam, id est hominem equo mixtum, ad exprimendam humanae 20 vitae velocitatem, quia equum constat esse velocissimum. Ad mores, ut apud Horatium mus loquitur muri et mustela vulpeculae, ut per narrationem fictam ad id quod agitur verax significatio referatur. Unde Aesopi tales sunt fabulae ad⁷ morum finem relatae,⁷ vel sicut in libro Iudicum⁸ ligna sibi 25 regem requirunt et loquuntur ad oleam et ad ficum et ad vitem et ad rubum; quod totum utique ad mores fingitur ut ad rem quae intenditur, ficta quidem narratione sed veraci significatione, veniatur. Sic et Demosthenes orator fabulam⁹ usus est adversus Philipppum, qui cum ab Atheniensibus 30

2. perfect lacking in CL. 3. *as conversing*. 4 = *finxerunt*, as l. 12 shows. 5. Isidore's *Origines* is a mosaic of excerpts which are often put together without being made to conform to the syntax of the context; here the governing verb is omitted. 6. Lucretius V, 903. 7 = *ad mores fictae*. 8. Judges ix, 8. 9 = *fabula*.

postularet ut sibi decem oratores darentur et discederet, finxit ille fabulam qua dissuaderet, dicens lupos aliquando pastoribus, quorum diligentiam decipere voluissent, suasisse ut in amicitiam convenirent, ea tamen condicione, ut¹⁰ si¹⁰
 5 canes, in quibus erat causa iurgiorum, iure illis traderentur; adnuisse pastores et in spem securitatis dedisse canes, quos ovium suarum vigilantissimos custodes habebant. Tunc lupi, adempta omni formidine, omne quod in gregibus illis erat, non pro¹¹ satietate tantum, verum etiam pro libidine
 10 laceraverunt. Philippum quoque principes populi postulare quo facilius possit opprimere spoliata custodibus urbem.

LX

DE DIEBUS ET NOCTE

De diebus. Dies est praesentia solis, sive sol supra terras, sicut nox¹ sol sub terris. Ut enim dies aut nox sit, causa est aut supra terram sol, aut sub terris. Dies legitimus viginti
 15 quattuor horarum, usque dum dies et nox spatia sui cursus ab oriente usque ad alium orientalem solem caeli volubilitate concludat. Abusive² autem dies unus spatium ab oriente sole usque ad occidentem. Sunt autem diei spatia duo, interdianum³ atque nocturnum; et est dies quidem horarum viginti quattuor,
 20 spatium autem horarum duodecim. Vocatus autem dies a⁴ parte meliore.⁴ Unde et in usu est ut sine commemoratione noctis numerum dicamus⁵ dierum, sicut et in lege divina scriptum est⁶: "Factum est vespere et mane dies unus." Dies secundum Aegyptios incohat ab occasu solis; secundum
 25 Persas ab ortu solis; secundum Athenienses a sexta hora diei;

10 = *ut*. 11 = *ad*.

LX. 1. The forms of *sum* are freely omitted in this chapter. 2. *incorrectly*. 3. *day*. 4. *from the better half*, explained by what follows. 5. *speak of*. 6. Genesis i, 5.

secundum Romanos a media nocte. Unde et tunc gallicinium⁷ est, quorum vox diei ostendit praeconium, quando et mesonyctios⁸ afflatus fit. Dies dicti a diis, quorum nomina Romani quibusdam sideribus sacraverunt. Primum enim diem a Sole appellaverunt, qui princeps est omnium siderum, sicut 5 et idem dies caput est cunctorum dierum. Secundum a Luna, quae Soli et splendore et magnitudine proxima est, et ex eo mutuatur lumen. Tertium ab stella Martis, quae Vesper vocatur. Quartum ab stella Mercurii, quam quidem candidum circulum dicunt. Quintum ab stella Iovis, quam Phaethontem aiunt. 10 Sextum a Veneris stella, quam Luciferum asserunt, quae inter omnia sidera plus⁹ lucis habet. Septimus ab stella Saturni, quae sexto caelo locata, triginta annis fertur explere cursum suum. Proinde autem ex his septem stellis nomina dierum gentiles* dederunt eo quod per eosdem aliquid sibi 15 effici existimarent, dicentes habere a Sole spiritum, a luna corpus, a Mercurio ingenium et linguam, a Venere voluptatem, a Marte sanguinem, a Iove temperantiam, a Saturno humorem.¹⁰ Talis quippe exitit gentilium stultitia, qui sibi finxerunt tam ridiculosa¹¹ figmenta.* Apud Hebraeos autem dies 20 prima una sabbati¹² dicitur, qui apud nos dies dominicus est, quem gentiles Soli dicaverunt. Secunda sabbati secunda feria,¹³ quem saeculares¹⁴ diem Lunae vocant. Tertia sabbati tertia feria, quem diem illi Martis vocant. Quarta sabbati quarta feria, qui Mercurii dies dicitur a paganis. Quinta 25 sabbati quinta feria est, id est, quintus a die dominico, qui apud gentiles Iovis vocatur. Sexta sabbati sexta feria dicitur, qui apud eosdem paganos Veneris nuncupatur. Sabbatum autem septimus a dominico dies est, quem gentiles Saturno dicaverunt et Saturni nominaverunt. Sabbatum autem ex 30 Hebraeo in Latinum requies interpretatur¹⁵ eo quod Deus in eo requievisset ab omnibus operibus suis.

⁷ = *gallorum cantus*. ⁸ *midnight* (Greek). ⁹ = superlative. ¹⁰ *fluids*. ¹¹ *absurd*. ¹² *Sabbath*. ¹³ *day of the week*. ¹⁴ = *gentiles*. ¹⁵ *passive*.

Partes diei tres sunt: mane, meridies et suprema. Mane lux matura et plena, nec iam crepusculum. Et dictum mane a mano¹⁶; manum enim antiqui bonum dicebant. Quid enim melius luce? Alii mane aestimant vocari a Manibus, quorum
 5 conversatio a luna ad terram est. Alii putant ab aere, quia manus, id est rarus, est atque perspicuus. Meridies dicta quasi medidies, hoc est medius dies; vel quia tunc purior dies est. Merum enim purum dicitur.¹⁷ In toto enim die nihil clarius meridie, quando sol de medio caelo rutilat et omnem
 10 orbem pari claritate inlustrat. Suprema est postrema pars diei, quando sol cursum suum in occasum vertit; dicta quod superest ad partem ultimam diei. Serum vocatum a clausis seris, quando iam nox venit, ut unusquisque somno tutior sit. Hodie quasi hoc die; et quotidie, non cotidie, ut sit quot die-
 15 bus. Cras quod est postea. Hesternum est pridie; et dictum hesternum ab eo quod iam dies ipse sit a nobis extraneus¹⁸ et praetereundo alienus. Pridie autem quasi priori die. Perendie, id est per ante diem, vel in¹⁹ antecessum,¹⁹ id est prius.

Nox a nocendo dicta, eo quod oculis noceat. Quae idcirco
 20 lunae ac siderum lucem habet, ne indecora esset et ut consolaretur omnes nocte operantes, et ut quibusdam animantibus, quae lucem solis ferre non possunt, ad²⁰ sufficientiam²⁰ temperaretur. Noctis autem et diei alternatio²¹ propter vicissitudinem dormiendi vigilandique effecta est, et ut operis diurni laborem
 25 noctis requies temperet. Noctem autem fieri, aut quia longo itinere lassatur sol, et cum ad ultimum caeli spatium pervenit, elanguescit ac tabefactus²² efflat suos ignes; aut quia eadem vi sub terras cogitur qua super terras pertulit lumen, et sic umbra terrae noctem facit.

16. *good*; *mane* in origin is an adverb from *manus*. 17. *means*. 18 = *externus* (pronounced *esternus*). 19. *in advance*, defined by *prius*. 20. *sufficiently*. 21. *Eng.* 22. *melted*.

LXI.¹ THE FOUNDING OF BOBBIO

Beatus ergo Columbanus cum vidisset, ut superius diximus, devictum a Theuderico² Theudebertum,² relicta³ Gallia atque Germania, Italiam ingreditur, ubi ab Agilulfo Langobardorum rege honorifice receptus est. Qui,⁴ largita optione, ut intra Italiam quocumque in loco voluisset habitaret, ibi Dei consultu⁵ 5 actum est, dum ille penes⁶ Mediolanum⁷ urbem moraretur et haereseorum⁸ fraudes, id est, Arrianae⁹ perfidiae, scripturarum cauterio¹⁰ discerpi ac desecari vellet, contra quos etiam libellum florenti scientia edidit, vir quidam nomine Iocundus ad regem venit, qui regi indicat se in solitudine ruribus Appenninis basilicam* beati Petri apostolorum principis scire, in qua virtutes* expertus sit fieri, loca ubertate fecunda, aquis inrigua, piscium copia. Quem locum veterum traditio¹¹ Bobium nuncupabant ob rivum in eo loco hoc nomine fluentem amnemque alium profluentem nomine Triveam; super quem 15 olim Hannibal hiemans, hominum, equorum, elephantorum atrocissima damna sensit. Ubi cum venisset, omni cum intentione basilicam inibi semirutam reperiens, prisco decori renovans reddidit. In cuius restauratione¹¹ mira Domini virtus¹² panditur. Nam cum per praerupta saxorum scopula¹³ 20 trabes ex abietibus inter densa saltus locis inaccessibilibus¹¹ caederentur, vel alibi caesa,¹³ inibi¹⁴ casu elapsa¹³ aspero, aditum plaustorum denegabant, mirum in modum trabem, quem¹³ vix triginta vel quadraginta plano terrae solo positum vehere non¹⁵ valerent, ibi cum duobus vel tribus, prout ardui callis 25 meatus patiebatur, vir Dei accedens, suis ac suorum humeris immane pondus imponebat; et ubi antea prae asperitate

LXI. 1. From the life of the famous Irish monk and missionary Columbanus, written by Jonas, a monk of Bobbio. 2. son of Childebert II. 3. He was driven out by the hostility of Brunhilda, the mother of Childebert. 4. anacoluthon. 5. will. 6 = *apud*. 7. Milan. 8 = *haereticorum*. 9. Arian. 10. cautery. 11. Eng. Note plural verb *nuncupabant*. 12. power. 13. Note wrong gender. 14. i.e., in the dense places. 15. superfluous after *vix*.

- itineris libero¹⁶ gressu vix graderentur, onerati mox trabium pondere festini gradiebantur, ut versa vice, qui onera ferrent, aesi ab aliis veherentur, firmis vestigiis velut otio vagantes, ovantes irent. Videns itaque vir Dei tanti auxilii supplementum, 5 suos hortatur ut arreptum¹⁷ opus laeti perficiant, animoque roborati, eo consistere in heremo studeant; Dei in hoc voluntatis¹⁸ esse adfirmat. Tecta itaque templi culmina, murorum restaurat ruinas, ceteraque quaeque ad monasterii necessitatem pertinent, construere parat.
- 10 Porro beatus Columbanus, expleto anni circulo, in antedicto¹⁹ coenobio Ebobiensi vita beata functus, animam membris solutam caelo reddidit VIII. Kl. Decembris.²⁰ Cuius strenuitatem si quis nosse velit, in eius dictis reperiet. Reliquiaeque eius eo habentur in loco conditae, ubi et virtutum 15 decore pollent praesule* Christo, cui est gloria per omnia saecula saeculorum. Amen.

LXII.¹ HOW CHRISTIANITY CAME TO BRITAIN

- Nec silentio praetereunda opinio,² quae de beato Gregorio traditione³ maiorum ad⁴ nos usque⁴ perlata est. Dicunt⁵ quia die quadam cum, advenientibus nuper mercatoribus, 20 multa venalia in forum fuissent conlata, multi ad emendum confluxissent, et ipsum Gregorium inter alios advenisse, ac

16. i.e., not hampered by a load. 17=*inceptum*. 18=*voluntatem*. 19. *above-mentioned*. 20. anno 615.

LXII. 1. LXII and the following selection are from the *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* of Bede (731), the "father of English history." Bede owed his great reputation and his wide influence to the fact that in his historical, theological, and scientific writings he collected about all the learning of his time (especially from Jerome, Augustine, Cassiodorus, and Isidore) and so made it available, first to the Anglo-Saxons, and later to the continent. This tradition of scholarship was carried to Germany by Bonifatius, to France by Alcuin, and again to Germany by Alcuin's pupil Hrabanus Maurus. Bede's Latin, while not classical, is in the main clear and simple and grammatically correct. 2. *story*. 3. Eng. 4=*usque ad*. 5. followed by a *quia* clause and an infinitive clause.

vidisse inter alia pueros venales positos candidi corporis ac venusti vultus, capillorum quoque forma egregia. Quos cum adspiceret interrogavit, ut aiunt, de qua regione vel terra essent adlati. Dictumque est quia de Britannia insula, cuius incolae talis essent aspectus. Rursus interrogavit utrum idem insulani christiani an paganis adhuc erroribus essent implicati. Dictum est quod essent pagani. At ille, intimo ex corde longa trahens suspiria: "Heu, pro dolor!" inquit, "quod tam lucidi vultus homines tenebrarum auctor possidet tantaque⁶ gratia frontispicii⁶ mentem ab interna gratia vacuam gestat." Rursus ergo interrogavit quod esset vocabulum gentis illius. Responsum est quod Angli vocarentur. At ille: "Bene," inquit, "nam et angelicam* habent faciem et tales angelorum in caelis⁷ decet esse cohaeredes.⁸ Quod habet nomen ipsa provincia, de qua isti sunt adlati?" Responsum est quod Deiri vocarentur idem provinciales. At ille: "Bene," inquit, "Deiri; de ira eruti, et ad misericordiam Christi vocati. Rex provinciae illius quomodo appellatur?" Responsum est quod Aelli diceretur. At ille adludens⁹ ad⁹ nomen ait: "Alleluia, laudem Dei creatoris illis in partibus oportet cantari."

Accedensque ad pontificem Romanae et apostolicae sedis¹⁰ (nondum enim erat ipse pontifex factus) rogavit ut genti Anglorum in Britanniam aliquos verbi¹¹ ministros,³ per quos ad Christum converteretur, mitteret; se ipsum paratum esse in hoc opus, Domino cooperante,³ perficiendum, si tamen¹² apostolico papae hoc ut fieret placeret. Quod dum perficere non posset, quia, etsi pontifex concedere illi quod petierat voluit, non tamen cives Romani ut tam longe ab urbe secederet potuere permittere; mox, ut ipse pontificatus³ officio functus est, perfecit opus diu desideratum; alios quidem praedicatores¹³ mittens, sed ipse praedicationem* ut fructificaret* suis exhortationibus ac precibus adiuvans.

6. so fair an outside; frontispicium is used especially of the façade of a church. 7. See 17. 8. co-heirs. 9. playing on. 10. see. 11. of the word of God. 12. restrictive. 13. preachers.

LXIII. THE STORY OF CAEDMON

In huius monasterio abbatissae¹ fuit frater quidam divina gratia specialiter² insignis, quia carmina religioni et pietati apta facere solebat; ita ut, quicquid ex divinis litteris per interpretes disceret, hoc ipse post pusillum³ verbis poeticis
 5 maxima suavitate et compunctione⁴ compositis, in sua, id est Anglorum, lingua proferret. Cuius carminibus multorum saepe animi ad contemptum saeculi et appetitum sunt vitae caelestis accensi. Et quidem et alii post illum in gente Anglorum religiosa poemata facere temptabant; sed nullus eum
 10 aequiperare potuit. Namque ipse non ab hominibus neque per hominem institutus canendi artem didicit, sed divinitus adiutus gratis⁵ canendi donum accepit. Unde nil umquam frivoli et supervacui poematis facere potuit, sed ea tantummodo quae ad religionem pertinent, religiosam eius linguam decebant.
 15 Siquidem⁶ in habitu⁷ saeculari⁷ usque ad tempora provectionis aetatis constitutus,⁸ nil carminum aliquando didicerat. Unde nonnumquam in convivio, cum esset laetitiae causa decretum ut omnes per ordinem cantare deberent,⁹ ille, ubi appropinquare sibi citharam cernebat, surgebat a media cena et egressus
 20 ad suam domum¹⁰ repedabat.¹¹

Quod dum tempore quodam faceret, et relicta domu¹² convivii egressus esset ad stabula iumentorum, quorum ei custodia nocte illa erat delegata, ibique hora competenti membra dedisset sopori, adstitit ei quidam per somnium,
 25 eumque salutans ac suo appellans nomine: "Caedmon," inquit, "canta mihi aliquid." At ille respondens: "Nescio," inquit, "cantare; nam et ideo de convivio egressus huc secessi quia cantare non poteram." Rursum ille qui cum eo loquebatur, "Attamen," ait, "mihi cantare habes."¹³ "Quid,"

LXIII. 1. Hild, abbess of Whitby. 2. peculiarly. 3. short time. 4. humbly. 5. i.e., without training. 6. See 58. 7. Cf. p. 132, l. 13. 8 = present participle of *sum*. 9. nothing more than a mood sign, *should*. 10. evidently a separate building. 11. *withdrew*. 12. *hall*. 13. like Eng. *have* = *must*, so also *debeo*; see 113.

inquit, "debeo cantare?" Et ille: "Canta," inquit, "principium creaturarum." Quo accepto responso, statim ipse coepit cantare in laudem Dei conditoris versus quos numquam audierat, quorum iste est sensus: "Nunc laudare debemus auctorem regni caelestis, potentiam creatoris et consilium illius, facta 5 Patris gloriae. Quomodo ille, cum sit aeternus Deus, omnium miraculorum auctor exstitit, qui primo filiis hominum caelum pro culmine tecti, dehinc terram custos humani generis omnipotens creavit." Hic est sensus, non autem ordo ipse verborum, quae dormiens ille canebat; neque enim possunt carmina, 10 quamvis optime composita, ex alia in aliam linguam ad¹⁴ verbum¹⁴ sine detrimento sui decoris ac dignitatis transferri. Exsurgens autem a somno, cuncta quae dormiens cantaverat, memoriter retinuit, et eis mox plura in eundem modum verba Deo digni carminis adiunxit. 15

Veniensque mane ad vilicum qui sibi praeerat, quid doni percepisset indicavit atque ad abbatisam perductus, iussus est, multis doctioribus viris praesentibus, indicare somnium et dicere carmen ut universorum iudicio quid vel unde esset quod referebat probaretur. Visumque est omnibus caelestem 20 ei a Domino concessam esse gratiam. Exponebantque illi quendam sacrae historiae¹⁵ sive doctrinae¹⁵ sermonem, praecipientes eum, si posset, hunc in modulationem* carminis transferre. At ille, suscepto negotio, abiit et mane rediens, optimo carmine quod iuebatur compositum reddidit. Unde mox 25 abbatissa, amplexata¹⁶ gratiam Dei in viro, saecularem illud habitum relinquere et monachicum¹⁷ suscipere propositum* docuit, susceptumque in monasterium cum omnibus suis fratrum cohorti associavit,¹⁸ iussitque illum seriem sacrae historiae doceri. At ipse cuncta quae audiendo discere poterat 30 rememorando¹⁹ secum et quasi²⁰ mundum animal ruminando,²⁰ in carmen dulcissimum convertebat, suaviusque resonando²¹

14. word for word. 15. historical or doctrinal. 16. esteeming. 17 = monasticum. 18. attached. 19 = memorando. 20. as it were, a clean animal chewing the cud, explained by Leviticus xi, 3. 21. repeating, singing.

doctores suos vicissim auditores sui faciebat. Canebat autem de creatione mundi, et origine humani generis, et tota genesis²² historia, de egressu Israel ex Aegypto, et ingressu in terram repromissionis,²³ de aliis plurimis sacrae scripturae historiis,
 5 de incarnatione dominica, passione, resurrectione, et ascensione²² in caelum, de spiritus sancti adventu, et apostolorum doctrina. Item de terrore futuri iudicii et horrore poenae gehennalis²⁴ ac dulcedine regni caelestis multa carmina faciebat; sed et alia perplura²⁵ de beneficiis et iudiciis divinis, in quibus
 10 cunctis homines ab amore scelerum abstrahere, ad dilectionem vero et sollertiam²⁶ bonae actionis excitare curabat.²⁷ Erat enim vir multum religiosus et regularibus²⁸ disciplinis humiliter subditus; adversum vero illos qui aliter facere volebant, zelo²⁹ magni fervoris accensus; unde et pulchro vitam suam
 15 fine conclusit.

Nam propinquantē hora sui decessus, XIII diebus praeveniente corporea infirmitate pressus est, adeo tamen moderate ut et loqui toto eo tempore posset et ingredi.³⁰ Erat enim in proximo casa, in qua infirmiores et qui prope morituri esse
 20 videbantur, induci solebant. Rogavit ergo ministrum suum, vespere incumbente,³¹ nocte qua de saeculo erat exiturus, ut in ea sibi locum quiescendi praepararet; qui miratus cur hoc rogaret, qui nequaquam adhuc moriturus esse videbatur, fecit tamen quod dixerat. Cumque ibidem positi vicissim
 25 aliqua gaudente animo, una cum eis qui ibidem ante inerant, loquerentur ac iocarentur, et iam mediae noctis tempus esset transcendens, interrogavit si eucharistiam³² intus haberent. Respondebant: "Quid opus est eucharistia? neque enim mori adhuc³³ habes, qui tam hilariter³⁴ nobiscum velut sospes
 30 loqueris." Rursus ille: "Et tamen," ait, "afferte mihi eucharistiam." Qua accepta in manu, interrogavit si omnes placidum

22. Eng. 23. promise. 24. of hell. 25. very many. 26. practice. 27. tried. 28. of the Rule. 29. zeal. 30. walk. 31. approaching. 32. eucharist, the consecrated element in the Lord's supper. 33. yet. 34. gaily.

erga se animum et sine querela controversiae ac rancoris²² haberent. Respondebant omnes placidissimam se mentem ad illum et ab omni ira remotam habere, eumque vicissim rogabant placidam erga ipsos mentem habere.³⁵ Qui confestim respondit: "Placidam ego mentem, filioli, erga omnes Dei famulos gero." 5 Sicque se caelesti muniens viatico,³⁶ vitae alterius ingressui paravit; et interrogavit quam prope esset hora qua fratres ad dicendas Domino laudes* nocturnas excitari deberent. Respondebant: "Non longe est." At ille: "Bene, ergo expectemus horam illam." Et signans se signo sanctae crucis reclinavit 10 caput ad cervical, modicumque obdormiens ita cum silentio vitam finivit.

LXIV.¹ BONIFACE DESTROYS THE OAK OF THOR

Cum vero Hessorum iam multi, catholica fide subditi ac septiformis² spiritus gratia confirmati, manus impositionem³ acceperunt, et⁴ alii quidem, nondum animo confortati, inter- 15 meratae⁵ fidei documenta integre percipere⁵ renuerunt; alii etiam lignis et fontibus clanculo,* alii autem aperte sacrificabant; alii vero haruspicia et divinationes, praestigia⁶ atque incantationes⁷ occulte, alii quidem manifeste⁸ exercebant; alii quippe auguria et auspicia intendebant⁹ diversosque 20 sacrificandi ritus incoluerunt⁹; alii etiam, quibus mens sanior inerat, omni abiecta gentilitatis¹⁰ profanatione,⁷ nihil horum commiserunt. Quorum consultu¹¹ atque consilio roborem¹²

35. For infin. see 78. 36. i.e., *eucharistia*.

LXIV. 1. From the life of Boniface (English name, Wynfrith), archbishop of Mayence, the "apostle of Germany," written by Willibald, a presbyter of Mayence (768). Boniface's great success lay in the field of administration. He gave the impulse that was destined to make Fulda rank with Bobbio and St. Gall as centers of learning. 2. *sevenfold*; see note 2, p. 324. 3. Biblical, *laying on*. 4. superfluous; so also p. 148, l. 5. 5. *to accept wholly the teachings of the true faith*. 6 = *praestigias*. 7. Eng. 8. *openly*. 9. synonym of *exercebant*. 10 = *gentilium*, abstract for concrete. 11. *advice*. 12 = *robur*.

quendam mirae magnitudinis, qui prisco paganorum vocabulo appellatur robur Iovis,¹³ in loco qui dicitur Gaesmere, servis Dei secum adstantibus, succidere temptavit. Cumque, mentis constantia confortatus, arborem succidisset—magna quippe
 5 aderat copia paganorum, qui et inimicum deorum suorum intra se diligentissime devotabant¹⁴—sed¹⁵ ad¹⁶ modicum¹⁶ quidem arbore praeciso,¹⁷ confestim immensa roboris moles, divino desuper flatu exagitata, palmitum confracto culmine, corruit et quasi superni nutus solacio in quattuor etiam partes
 10 disrupta est, et quattuor ingentis magnitudinis aequali longitudine trunci absque fratrum labore adstantium apparuerunt. Quo viso, prius devotantes¹⁸ pagani etiam versa vice benedictionem¹⁹ Domino, pristina abiecta maledictione, credentes reddiderunt. Tunc autem summae sanctitatis antistes,*
 15 consilio inito cum fratribus, ligneum ex supradictae arboris metallo²⁰ oratorium construxit idque in honore sancti Petri apostoli dedicavit.

LXV.¹ THE SEVEN SLEEPERS

Haut ab re esse arbitror paulisper narrandi ordinem postponere, et quia adhuc stilus in Germania vertitur,² miraculum,
 20 quod illic apud omnes celebre habetur, seu³ et³ quaedam alia breviter intimare.* In extremis circum⁴ versus Germaniae finibus, in ipso oceani litore antrum sub eminenti rupe con-

13. i.e., Thor. 14=*devovebant*. 15. resumptive. 16. *a little way*. 17. *cut into*. 18. denotes past time, as *prius* shows. 19. *thanks*. 20. *hard wood*.

LXV. 1. LXV-LXVII are from the History of the Lombards, the chief work of Paulus Diaconus, written toward the close of his life (†c. 787) at Monte Cassino. He was one of the great group of scholars that Charlemagne had drawn to his court. This work, in addition to its historical importance, is of great value because of the stories from Teutonic mythology. 2. *is engaged*. 3. *and also*. 4. *northwest*, depending on *versus*.

spicitur, ubi septem viri, incertum ex quo tempore, longo sopiti sopore quiescunt, ita inlaesis non solum corporibus sed etiam vestimentis, ut ex hoc ipso, quod sine ulla per tot annorum curricula corruptione⁵ perdurant, apud indociles easdem et barbaras nationes veneratione habeantur. Hi denique, quantum ad habitum spectat, Romani esse cernuntur. E quibus dum unum quidam cupiditate⁶ stimulatus vellet⁷ exuere, mox eius, ut dicitur, brachia aruerunt,⁸ poenaeque sua ceteros perterruit, ne quis eos ulterius contingere auderet. Videres ad quod eos profectum⁹ per tot tempora providentia divina 10 conservet. Fortasse horum¹⁰ quandoque, quia non aliter nisi christiani esse putantur, gentes illae praedicatione salvandae sunt.

LXVI. THE VISION OF GUNTHRAMNUS

Cuius¹ unum factum satis admirabile libet nos huic nostrae historiae breviter inserere, praesertim cum hoc Francorum 15 historia noverimus minime contineri. Is cum venatum quodam tempore in silvam isset et, ut adsolet fieri, hac illacque discurrentibus sociis, ipse cum uno fidelissimo tantum suo remansisset, gravissimo somno depressus, caput in genibus eiusdem fidelis sui reclinans, obdormivit. De cuius ore parvum animal, 20 in modum reptilis egressum, tenuem rivulum qui propter discurrerat² ut transire posset satagere coepit. Tunc isdem³ in cuius gremio quiescebat spatham* suam vagina exemptam super eundem rivulum posuit; super quam illud reptile, de quo diximus, ad partem aliam transmeavit. Quod cum non 25 longe exinde in quoddam foramen montis ingressum fuisset et post aliquantum spatii regressum super eandem spatham

5. decay. 6. Eng. 7. tried. 8. withered. 9. profit, neuter. 10. with praedicatione.

LXVI. 1. Gunthramnus, king of the Franks. 2 = currebat. 3 = idem.

praefatum* rivulum transmeasset, rursum in os Gunthramni, de quo exierat, introivit. Gunthramnus post haec de somno expergefactus mirificam se visionem vidisse narravit. Retulit enim paruisse sibi in somnis quod fluvium quendam per pontem ferreum transisset et sub montem⁴ quoddam introisset ubi multos auri pondus⁵ aspexisset. Is vero in cuius gremio caput tenuerat cum dormisset, quid de eo viderat ei per ordinem retulit. Quid plura? Effossus est locus ille et inaestimabiles thesauri, qui ibidem antiquitus positi fuerant, sunt reperti.

10 De quo auro ipse rex postmodum ciborium solidum mirae magnitudinis et magni ponderis fecit multisque illud pretiosissimis gemmis decoratum ad sepulchrum Domini Hierosolimam transmittere voluit. Sed cum minime potuisset, idem supra corpus beati Marcelli martyris, quod in civitate Cavalono⁶

15 sepultum est, ubi sedes regni illius erat, poni fecit; et est ibi usque in praesentem diem. Non est usquam ullum opus ex auro effectum quod ei valeat comparari. Sed nos, his breviter quae relatu digna erant contactis,⁷ ad historiam revertamur.

LXVII. THE KING AND THE FLY

Rex vero Cunincpert¹ dum post haec cum stratore² suo,

20 qui lingua propria marpahis dicitur, consilium iniret in civitate Ticinensi quomodo Aldonem et Grausonem vita privare deberet, repente in fenestra iuxta quam consistebant una de maiusculis musca consedit; quam Cunincpert cultello ut exstingeret percutere volens, eius tantum pedem abscidit.

25 Aldo vero et Grauso dum ad palatium regis consilium nescientes venirent, cum basilicae sancti Romani martyris, quae prope

4. neuter. 5. treated as accusative pl. 6. Châlon-sur-Saône. 7. touched upon.

LXVII. 1. king of the Lombards. 2 = *curatore equorum*.

palatium sita est, propinquassent, repente eis obuius quidam claudus uno pede truncato factus est; qui eis dixit quod eos Cunincpert, si ad eum pergerent, occisurus esset. Qui haec audientes, magno timore correpti, post altarium eiusdem basilicae confugiere.³ Moxque Cunincperto regi nuntiatum 5 est quod Aldo et Grauso in basilica beati Romani martyris confugissent. Tunc Cunincpert stratorem suum arguere coepit ut⁴ quid⁴ suum consilium prodere debuisset. Cui suus strator ita respondit: "Domine mi rex, tu seis quia postquam hoc consiliati sumus ego a tuo conspectu non exivi; et quomodo 10 hoc alicui dicere potui?" Tunc rex ad Aldonem et Grausonem misit, interrogans eos ut quid in locum sanctum confugium fecissent. Qui respondentes dixerunt: "Quia nuntiatum est nobis quod nos dominus rex occidere vellet." Iterato⁵ rex misit ad eos, sciscitans quis fuerit ille qui eis nuntiaverit, 15 mandans eis ut, nisi ei nuntiatorem⁶ proderent, eius gratiam invenire non possint. Tunc illi sicut factum fuerat regi mandaverunt, dicentes claudum hominem obvium se habuisse, qui unum pedem truncatum habebat et genu tenus crure ligneo utebatur, et hunc fuisse sui interitus nuntium. Tunc 20 intellexit rex muscam illam cui pedem truncaverat malignum spiritum fuisse et ipsum sui secreti consilia prodidisse. Qui statim Aldonem et Grausonem in sua fide de eadem basilica suscipiens, eisdem culpam pepercit⁷ et in reliquum eosdem in loco fidelium habuit.

25

3 = confugerunt. 4. (asking) why. 5 = iterum. 6. informer. 7 = condonavit.

LXVIII¹

KAROLUS, GRATIA DEI REX FRANCORUM ET LANGOBARDORUM AC PATRICIUS² ROMANORUM, BAUGULFO³ ABBATI ET OMNI CONGREGATIONI, TIBI ETIAM COMMISSIS FIDELIBUS, ORATORIBUS⁴ NOSTRIS⁴ IN OMNI-POTENTIS DEI NOMINE AMABILEM DIREX-IMUS SALUTEM

Cum nobis in his⁵ annis a nonnullis monasteriis saepius scripta dirigerentur, in quibus, quod⁶ pro nobis fratres ibidem commorantes in sacris et piis orationibus decertarent,⁶ significaretur, cognovimus in plerisque praefatis conscriptionibus⁷ 5 eorundem et sensus⁸ rectos et sermones incultos⁸; quia, quod pia devotio interius⁹ fideliter dictabat, hoc exterius⁹ propter negligentiam discendi lingua inerudita exprimere sine reprehensione non valebat. Unde factum est ut timere inciperemus ne forte, sicut minor erat in scribendo prudentia,¹⁰ ita quoque 10 et multo minor esset quam recte esse debuisset in sanctarum scripturarum ad intellegendum sapientia. Et bene novimus omnes quia, quamvis periculosi sint errores verborum, multo periculosiores sunt errores sensuum.¹¹ Quamobrem hortamur vos litterarum studia non solum non neglegere, verum etiam 15 humillima et Deo placita intentione ad hoc certatim discere, ut facilius et rectius divinarum scripturarum mysteria valeatis penetrare. Cum autem in sacris paginis schemata,¹² tropi¹³ et cetera his similia inserta inveniantur, nulli dubium est

LXVIII. 1. From Charlemagne's famous *De litteris colendis* (780-800). While Charlemagne's effort was devoted chiefly to improving the education of the clergy and to securing correct texts for the use of the church, the impulse he gave reacted on learning in general and caused increased activity and care in copying classical texts. 2. title given to Charlemagne by Pope Hadrian in 774. 3. abbot of Fulda. 4. by our ambassadors. 5. recent. 6. subject of *significaretur*. 7 = *scripta* of l. 2, above. 8. correct thoughts and uncouth expressions. 9. i.e., in the mind and in the letter. 10. skill. 11. Cf. l. 5, above. 12. figures of speech. 13. tropes, figurative use of words.

quod ea unusquisque legens tanto citius spiritualiter¹⁴ intellegit, quanto prius in litterarum magisterio plenius instructus fuerit. Tales vero ad hoc opus viri eligantur, qui et voluntatem et possibilitatem¹⁵ discendi et desiderium habeant alios instruendi. Et hoc tantum ea intentione agatur, qua devotione¹⁶ 5 a nobis praecipitur. Optamus enim vos, sicut decet ecclesiae milites, et interius¹⁷ devotos et exterius¹⁷ doctos castosque bene vivendo et scholasticos¹⁸ bene loquendo, ut quicumque vos propter nomen Domini et sanctae conversationis nobilitatem¹⁹ ad videndum expetierit, sicut de²⁰ aspectu vestro 10 aedificatur* visus,²¹ ita quoque de²² sapientia vestra, quam in legendo seu cantando perceperit, instructus omnipotenti Domino gratias agendo gaudens redeat.²³ Huius itaque epistulae exemplaria ad omnes suffragantes²⁴ tuosque coepiscopos²⁵ et per universa monasteria dirigi non neglegas, si gratiam 15 nostram habere vis.

LXIX.¹ THE LAST OF THE MEROVINGIANS

Gens Merovingorum, de qua Franci reges sibi creare soliti erant, usque in Hildricum regem, qui iussu Stephani, Romani pontificis, depositus ac detonsus² atque in monasterium trusus est, durasse putatur. Quae licet in illo finita possit videri 20 tamen iam dudum nullius vigoris erat, nec quicquam in se

14. in the spiritual sense. 15. ability. 16. earnestness. 17. in spirit, in discourse. 18. schooled. 19. reputation. 20. by. 21. his sight, i.e., he. 22. by, with instructus. 23. go away. 24. suffragans, assistants. 25. fellow-bishops.

LXIX. 1. LXIX-LXXI are from Einhard's Life of Charlemagne (c. 816), the best biography of the early Middle Ages. Einhard was educated at Fulda, where he became acquainted with Suetonius's Lives of the Caesars. Biography had hitherto, in the lives of the saints, been devoted chiefly to a recital of the *virtutes* (miracles) of the subject, his piety, humility, etc. (cf. XLVIII, p. 120). Einhard's Life marks the reappearance of the old Graeco-Latin biography in European literature. The vivid picture we get of Charlemagne, which forms the climax of the work, is in reality a composite portrait (full length) of a group of imperial Caesars. 2. shorn.

clarum praeter inane regis vocabulum praeferebat. Nam et opes et potentia regni penes palatii praefectos, qui maiores³ domus³ dicebantur et ad quos summa imperii pertinebat, tenebantur. Neque regi aliud relinquebatur quam ut regio
 5 tantum nomine contentus, crine profuso, barba submissa,⁴ solio resideret ac speciem dominantis effingeret, legatos undecumque⁵ venientes audiret, eisque abeuntibus responsa, quae erat edoctus vel etiam iussus, ex sua velut potestate redderet; cum praeter inutile regis nomen et precarium vitae⁶ stipendium,⁶
 10 quod ei praefectus aulae prout videbatur exhibebat, nihil aliud proprii possideret quam unam et eam praeparvi⁷ redditus⁸ villam, in qua domum et ex qua famulos sibi necessaria ministrantes atque obsequium exhibentes paucae⁹ numerositatis⁹ habebat. Quocumque eundum erat carpento ibat, quod
 15 bubus iunctis et bubulco rustico¹⁰ more agente¹⁰ trahebatur. Sic ad palatium, sic ad publicum populi sui conventum, qui annuatim¹¹ ob regni utilitatem celebrabatur,¹² ire, sic domum redire solebat. At regni administrationem et omnia quae vel domi vel foris agenda ac disponenda erant praefectus aulae
 20 procurabat.

LXX. THE BATTLE OF RONCESVALLES

Cum enim assiduo ac paene continuo cum Saxonibus bello certaretur, dispositis per congrua¹ confinium² loca praesidiis, Hispaniam quam maximo poterat belli apparatu adgreditur³; saluque Pyrenaei superato, omnibus quae adierat oppidis
 25 atque castellis in deditionem acceptis, salvo et incolumi exercitu revertitur, praeter quod in ipso Pyrenaei iugo Wasconicam⁴ perfidiam parumper in redeundo contigit experiri. Nam cum agmine longo, ut loci et angustiarum situs permit-

3. *mayors of the palace*; also called *praefecti aulae*. 4. *long*. 5. *from whatsoever place*. 6. *livelihood*. 7. *very small*. 8. *income*. 9 = *pauca*. 10. *who drove peasant fashion*. 11. *annually*. 12. *was held*.

LXX. 1. *suitable*. 2. *borders*. 3. *Sc. Carolus as subject*. 4. *of the Basques*.

tebat, porrectus iret exercitus, Wascones in summi montis
 vertice positis insidiis (est enim locus ex opacitate silvarum,
 quarum ibi maxima est copia, insidiis ponendis oportunus)
 extremam impedimentorum partem et eos qui novissimi
 agminis incedentes subsidio praecedentes tuebantur desuper 5
 incursantes in subiectam vallem deiciunt consertoque cum eis
 proelio usque ad unum omnes interficiunt ac, direptis impedi-
 mentis, noctis beneficio quae iam instabat protecti, summa
 cum celeritate in diversa disperguntur. Adiuuabat in hoc facto
 Wascones et levitas armorum et loci in quo res gerebatur situs; 10
 e⁵ contra⁵ Francos et armorum gravitas et loci iniquitas per
 omnia Wasconibus reddidit impares. In quo proelio Eggihardus,
 regiae⁶ mensae praepositus,⁶ Anshelmus, comes⁷ palatii⁷ et
 Hruodlandus, Britannici⁸ limitis praefectus,⁸ cum aliis complu-
 ribus interficiuntur. Neque hoc factum ad praesens vindicari 15
 poterat quia hostis re perpetrata ita dispersus est ut ne fama
 quidem remaneret ubinam gentium quaeri potuisset.

LXXI. PORTRAIT OF CHARLEMAGNE

Corpore¹ fuit amplo atque robusto, statura eminenti, quae
 tamen iustam non excederet (nam septem² suorum pedum pro-
 ceritatem eius constat habuisse mensuram²), apice capitis 20
 rotundo, oculis praegrandibus³ ac vegetis, naso paululum
 mediocritatem excedenti, canitie⁴ pulchra, facie laeta et hilari.
 Unde formae⁵ auctoritas ac dignitas tam stanti quam sedenti
 plurima acquirebatur. Quamquam cervix⁶ obesa et brevior

5. on the other hand. 6. lord high steward. 7. judge of the palace court.
 8. margrave of Brittany.

LXXI. 1. Suetonius, Tib. 68, *corpore fuit amplo atque robusto, statura quae iustam excederet*; Calig. 50, *statura fuit eminenti*. 2. i. e., his height was seven times the length of his foot. 3. very large; Tib. 68, *cum praegrandibus oculis*. 4. Claudius 30, *auctoritas dignitasque formae non defuit vel stanti vel sedenti . . . erat et specie canitiaeque pulchra*. 5. Titus 3, *forma egregia et cui non minus auctoritatis inesset quam gratiae*. 6. Nero 51, *cervice obesa, ventre proiecto*; Titus 3, *ventre paulo proiectiore*.

- venterque proiectior videretur, tamen haec⁷ ceterorum membrorum celabat aequalitas.⁸ Incessu firmo totaque corporis habitudine virili; voce clara quidem, sed quae minus corporis formae conveniret. Valetudine⁹ prospera,¹⁰ praeter¹¹ quod,¹¹
- 5 antequam decederet, per quattuor annos crebro febribus corripiebatur, ad extremum etiam uno¹² pede claudicaret. Et tunc quidem plura suo arbitratu quam medicorum consilio faciebat; quos paene exosos¹³ habebat, quod ei in cibis assa, quibus assuetus erat, dimittere et elixis adsuescere suadebant.
- 10 Exercebatur assidue equitando¹⁴ ac venando, quod illi gentilicium¹⁵ erat; vix ulla in terris natio invenitur quae in hac arte Francis possit aequari. Delectabatur etiam vaporibus aquarum naturaliter calentium, frequenti natatu¹⁶ corpus exercens; cuius adeo peritus fuit ut nullus ei iuste valeat anteferri.
- 15 Ob hoc etiam Aquisgrani¹⁷ regiam exstruxit ibique extremis vitae annis usque ad obitum perpetim¹⁸ habitavit. Et non solum filios ad balneum verum optimates¹⁹ et amicos, aliquando etiam satellitum et custodum corporis turbam invitavit,²⁰ ita ut nonnumquam centum vel eo amplius homines una lavarentur.
- 20 In cibo et potu temperans, sed in potu temperantior, quippe qui ebrietatem in qualicumque homine, nedum in se ac suis, plurimum abominabatur. Cibo enim non²¹ adeo abstinere poterat ut saepe quereretur noxia corpori suo esse ieiunia. Convivabatur rarissime, et²² hoc²² praecipuis tantum festivitatibus;
- 25 tunc tamen cum magno hominum numero. Cena cotidiana quaternis tantum ferculis praebebatur, praeter assam,²³ quam venatores veribus²⁴ inferre solebant; qua ille libentius quam ullo alio cibo vescebatur. Inter cenandum aut aliquod acroama aut

7. Aug. 79, *staturam brevem . . . sed quae aequitate membrorum occultetur.* 8. *symmetry.* 9. Claud. 31, *valetudine . . . prospera usus est.* 10. *good.* 11. *except that.* 12. Aug. 80, *crure sinistro non perinde valebat, ut saepe etiam inclaudicaret.* 13. See p. 129, l. 22. 14. Titus 3, *equitandi peritissimus.* 15. *natural.* 16. *swimming.* 17. *Aix.* 18. *without intermission.* 19. *nobles.* 20. Titus 8, *non numquam in thermis suis admissa plebe lavit.* 21. *with poterat, was unable.* 22. *and that, too; sc. faciebat.* 23. *roast meat; sc. carnem; assa, l. 8, is neut. pl.* 24. *from veru.*

lectorem audiebat. Legebantur ei historiae et antiquorum res gestae. Delectabatur et libris sancti Augustini praecipueque his qui *De civitate Dei* praetitulati²⁵ sunt. Vini et omnis potus adeo parvus in bibendo erat ut super cenam raro plus quam ter biberet.

5

Aestate post cibum meridianum, pomorum aliquid sumens ac semel bibens, depositis vestibus et calceamentis, velut noctu solitus erat, duabus aut tribus horis quiescebat. Noctibus sic dormiebat ut somnum quater aut quinquies non solum expergiscendo sed etiam desurgendo interromperet.

10

Cum calcearetur et amicaretur non tantum amicos admittebat verum etiam, si comes²⁶ palatii²⁶ litem aliquam esse diceret, quae sine eius iussu definiri²⁷ non posset, statim litigantes introducere iussit et velut pro tribunali sederet, lite cognita, sententiam dixit. Nec hoc tantum eo tempore sed etiam, quicquid ea die cuiuslibet officii agendum aut cuiquam²⁸ ministrorum iniungendum erat, expediebat.

15

Erat eloquentia copiosus et exuberans poteratque quicquid vellet apertissime exprimere. Nec patrio²⁹ tantum sermone²⁹ contentus, etiam peregrinis linguis ediscendis operam impendit. In quibus Latinam ita didicit ut aequae illa ac patria lingua orare sit solitus; Graecam vero melius intellegere quam pronuntiare poterat. Adeo quidem facundus erat ut etiam dicaculus³⁰ appareret.

20

Artes liberales studiosissime coluit, earumque doctores plurimum veneratus magnis afficiebat honoribus. In discenda grammatica Petrum Pisanum³¹ diaconem* senem audivit. In ceteris disciplinis Albinum cognomento Alcuinum, item diaconem, de Britannia Saxonici generis hominem, virum undecumque³² doctissimum, praeceptorem habuit; apud quem et rhetoricae et dialecticae, praecipue tamen astronomiae³³ ediscendae plurimum et temporis et laboris impertivit. Discebat artem³⁴ computandi³⁴ et intentione sagaci siderum cursum curiosissime rimabatur.

25

25. entitled. 26. See p. 155, l. 13. 27. be settled. 28 = alicui. 29. i.e., German. 30. witty. 31. of Pisa. 32. in every respect. 33. Eng. 34. arithmetic.

Temptabat et scribere, tabulasque et codicillos ad hoc in lecto sub cervicalibus circumferre solebat, ut cum vacuum tempus esset manum litteris effigiandis³⁵ adsuesceret sed parum successit labor praeposterus³⁶ ac sero incohatus.

- 5 Religionem christianam, qua ab infantia fuerat imbutus,³⁷ sanctissime et cum summa pietate coluit, ac propter hoc plurimae³⁸ pulchritudinis basilicam Aquisgrani extruxit auroque et argento et luminaribus atque ex aere solido cancellis et ianuis adornavit. Ad cuius structuram cum columnas et marmora
10 aliunde habere non posset, Roma atque Ravenna devehenda curavit. Ecclesiam et mane et vespere, item nocturnis³⁹ horis³⁹ et sacrificii⁴⁰ tempore, quoad eum valetudo permiserat, impigre frequentabat. Curabatque magnopere ut omnia quae in ea gerebantur cum quam maxima fierent honestate,⁴¹ aedituos
15 creberrime commonens ne quid indecens⁴² aut sordidum aut inferri aut in ea remanere permitterent. Sacrorum vasorum ex auro et argento vestimentorumque sacerdotalium⁴³ tantam in ea copiam procuravit⁴⁴ ut in sacrificiis celebrandis ne ianitoribus quidem, qui ultimi ecclesiastici³³ ordinis sunt, privato
20 habitu ministrare necesse fuisset.

Legendi atque psallendi disciplinam diligentissime emendavit. Erat enim utriusque admodum eruditus,⁴⁵ quamquam ipse nec publice⁴⁶ legeret nec nisi submissim⁴⁷ et in⁴⁸ commune⁴⁸ cantaret.

- 25 Circa pauperes sustentandos et gratuitam liberalitatem, quam Graeci eleemosynam vocant, devotissimus, ut qui non in patria solum et in suo regno id facere curaverit, verum trans maria in Syriam et Aegyptum atque Africum, Hierosolymis, Alexandriae atque Karthagini, ubi christianos in
30 paupertate vivere compererat, penuriae illorum compatiens,⁴⁹

35 = *effigendis*, *fashioning*, implying effort. The meaning apparently is, not that Charlemagne could not write at all, but that he could not write the book-hand used in the MSS. 36. explained by *sero incohatus*. 37. *instructed*. 38 = *maximae*. 39. See note 33, p. 118. 40. *Mass*. 41. *dignity*. 42. *unseemly*. 43. *belonging to a priest, priestly*. 44. *provided*. 45. takes the genitive, like *doctus* and *peritus*. 46. *in public*. 47. *in a low voice*. 48. i.e., with the other worshippers. 49. *pitying*, with the genitive.

pecuniam mittere solebat⁵⁰; ob hoc maxime transmarinorum regum amicitias expetens, ut christianis sub eorum dominatu degentibus refrigerium* aliquod ac relevatio⁵¹ proveniret.

LXXII¹DE PRODITIONE GANALONI ET DE BELLO RUNCIEVALLIS ET
DE PASSIONE PUGNATORUM KAROLI

Postquam Karolus magnus, imperator famosissimus, totam Hispaniam diebus illis ad Domini et apostoli eius sancti Iacobi decus acquisivit, rediens ab Hispania Pampiloniam cum suis exercitibus hospitatus est.² Et erant tunc³ temporis³ commorantes apud Caesaraugustam⁴ duo reges Sarraceni, Marsirus scilicet et Belingandus frater eius, qui erant ab Ammirando Babylonis de Perside ad Hispaniam missi; qui Karoli imperiis subiacebant,⁵ et libenter ei in omnibus serviebant, sed in caritate ficta, quibus Karolus per Ganalonium mandavit ut baptismum subirent aut tributum ei mitterent. Tunc miserunt ei triginta equos oneratos auro et argento gazisque Hispanicis et sexaginta equos vino dulcissimo et puro oneratos miserunt pugnatoribus ad potandum et mille Sarracenas formosas. Ganalono vero viginti equos auro et argento et palliis oneratos fraudulenter⁶ obtulerunt ut pugnatores in manus illorum traderet; qui concessit et pecuniam illam accepit. Itaque, firmato inter se pacto pravo traditionis, rediit Ganalonus ad Karolum et dedit ei gazas quas reges illi miserant, dicens quod Marsirus vellet effici christianus et praeparabat iter suum ut veniret ad Karolum in Galliam et ibi baptismum acciperet et totam terram Hispanicam deinceps de illo teneret. Maiores vero pugnatores vinum solummodo⁷ ab eo acceperunt, mulieres vero nullatenus, sed minores sus-

50. should be in the same construction as *curaverit*. 51. *relief*.

LXXII. 1. From the *Historia Karoli Magni et Rotholandi* of the Pseudo-Turpin, a legendary account of Charlemagne, based on earlier Roland legends, very popular in the Middle Ages. Its authorship was attributed to Turpin, archbishop of Rheims (†c. 800). 2. *encamped*. 3=*eo tempore*. 4. *Saragossa*. 5. *were subject to*. 6. *treacherously*. 7. *only*.

tulerunt. Tunc Karolus credens verbis Ganaloni, disposuit transire portus⁸ Cisereos et redire in Galliam. Inde accepto consilio a Ganalono Karolus praecepit carissimis suis, Rotholando nepoti suo, Cenomannensi et Blaviensi comiti, et Olivero
5 Gebennensi comiti, ut cum maioribus pugnatoribus et viginti milibus christianorum ultimam⁹ custodiam in Runcievalle facerent,⁹ donec ipse Karolus cum aliis exercitibus portus Cisereos transiret; itaque factum est. Sed quia praecedentibus noctibus Sarracenico vino ebrii quidam cum mulieribus
10 paganis et christianis etiam feminis quas secum multi de Gallia adduxerant fornicati¹⁰ sunt, mortem incurrerunt. Quid plura? Dum Karolus portus cum viginti milibus christianorum et Ganalono et Turpino transiret et praefati ultimam custodiam facerent, Marsirus et Belingandus cum quinqua-
15 ginta milibus Sarracenorum summo mane exierunt de nemoribus et collibus, ubi consilio Ganaloni duobus diebus totidemque noctibus latuerant, et fecerunt duas turmas bellicas, unam viginti milium, alteram triginta milium. Illa vero quae erat viginti milium primum coepit post tergum subito percutere
20 nostros. Ilico nostri reversi sunt contra illos et expugnantes eos a mane usque ad tertiam¹¹ omnes occiderunt, nec unus quidem e viginti milibus evasit. Statim nostros, tanto bello fatigatos et lassos, alia triginta milia Sarracenorum aggrediuntur et percusserunt eos a maiore usque ad minorem, nec
25 unus quidem e viginti milibus christianorum evasit. Alii lanceis perforantur, alii spathis decollantur,¹² alii securibus absciduntur, alii sagittis et iaculis perforantur, alii percicis verberando perimuntur, alii cultellis vivi excoriantur, alii igni cremantur, alii arboribus suspenduntur. Ibi interficiuntur
30 omnes pugnatores praeter Rotholandum et Balduinum et Turpinum et Tedricum et Ganalonum. Balduinus et Tedricus dispersi per nemora tunc latuere et propterea evaserunt. Tunc Sarraceni una leuga¹³ retro redierunt.

8. *mountain pass.* 9. *guard the rear.* 10. Eng. 11. Sc. *horam.* 12. *beheaded.* 13. *league.*

LXXIII.¹ WHEN FRANK MEETS GREEK

Non videtur occultanda² sapientia³ quam sapienti Graeciae idem missus⁴ aperuit. Cum autumnali tempore ad urbem⁵ quandam regiam cum sociis venisset, aliis⁶ alio divisus,⁶ ipse cuidam episcopo commendatus est, qui cum ieiuniis et orationibus incessanter incumberet, legatum illum paene continua mortificavit⁷ inedia; vernali⁸ autem temperie⁸ iam aliquantulum arridente, praesentavit eum regi.⁹ Qui et interrogavit eum qualis sibi idem videretur episcopus. At ille, ex imis praecordiis alta suspiria trahens: "Sanctissimus est," ait, "ille vester episcopus, quantum sine Deo possibile 10 est." Ad quod stupefactus rex: "Quomodo," inquit, "sine Deo aliquis sanctus esse potest?" Tum ille: "Scriptum est," inquit, "'Deus caritas est'; qua iste vacuus est." Tunc rex vocavit eum ad convivium suum et inter medios proceres collocavit. A quibus talis lex constituta erat, ut¹⁰ nullus¹⁰ 15 in mensa regis, indigena sive advena, aliquod animal vel corpus¹¹ animalis in¹² partem aliam converteret¹² sed ita tantum ut positum erat de superiore parte manducaret. Allatus est autem piscis fluvialis et pigmentis¹³ infusus in disco¹⁴ positus. Cum hospes idem, consuetudinis illius ignarus, piscem illum 20 in partem alteram gyraret, exsurgentes omnes dixerunt ad regem: "Domine, ita estis inhonorati¹⁵ sicut numquam anteriores vestri." At ille ingemiscens dixit ad legatum illum: "Obstare non possum istis quin morti continuo tradaris.

LXXIII. 1. LXXIII-LXXV are from the *Gesta Karoli*, written by Notker, a monk of St. Gall (†912; see p. 181, l. 18), who professes to have obtained his anecdotes of Charlemagne from his teacher Werinbert and Werinbert's father, an old warrior who had served under the emperor. In these stories we see the beginning of the Charlemagne romance; we get a picture of the emperor as he had already begun to appear to the popular mind. 2 = *praetereunda*. 3. *cleverness*. 4 = *legatus*; he was mentioned in the passage immediately preceding. 5. Constantinople. 6. The guests were assigned to various hosts. 7 = *necavit*. 8. *the spring*. 9. *the emperor*. 10 = *ne quis*. 11. *part*. 12 = *in . . . gyraret* (turn around) of l. 21. 13. *saucis*. 14. *dish*. 15. *insulted*.

- Aliud¹⁶ pete, quodcumque volueris, et complebo." Tunc parumper deliberans, cunctis audientibus, in haec verba prorupit: "Obsecro, domne* imperator, ut secundum promissionem vestram concedatis mihi unam petitionem parvulam."
- 5 Et rex ait: "Postula quodcumque volueris et impetrabis praeter¹⁷ quod¹⁷ contra legem Graecorum vitam tibi concedere non possum." Tum ille: "Hoc," inquit, "unum moriturus flagito, ut quicumque me piscem illum gyrare conspexit oculorum lumine privetur." Obstupefactus¹⁸ ad talem condicionem
- 10 iuravit per Christum quod ipse hoc non videret sed tantum narrantibus crederet. Deinde regina ita se coepit excusare: "Per laetificam theotocon,¹⁹ sanctam Mariam, ego illud non adverti." Post reliqui proceres, alius ante alium, tali se²⁰ periculo exuere²⁰ cupientes, hic per clavigerum²¹ caeli,²¹ ille per
- 15 doctorem²² gentium,²² reliqui per virtutes²³ angelicas²³ sanctorumque omnium turbas ab hac se noxa terribilibus sacramentis absolvere conabantur. Tum sapiens ille Francigena,²⁴ vanissima Hellade²⁵ in suis sedibus exsuperata, victor et sanus in patriam suam reversus est.

LXXIV. A MEDIEVAL TARQUIN

- 20 Sed extraneorum victor Karolus a propriis est mira quidem sed cassa fraude¹ circumventus. Nam de Sclavis ad Reginam² regressus, a filio per concubinam progenito, nomine gloriosissimi Pippini a matre ominaliter³ insignito, paene captus et, quantum⁴ in eo fuit,⁴ est morti damnatus. Quod hoc modo compertum
- 25 est. Cum in ecclesia sancti Petri proceribus congregatis de morte imperatoris consiliatus fuisset,⁵ finito consilio, "omnia⁶

16. anything else, except life. 17. except that. 18. Sc. rex. 19. Greek, mother of God. 20. escape. 21. St. Peter. 22. St. Paul. 23. angelic hosts. 24. Frank. 25. Greece.

LXXIV. 1. plot. 2. Regensburg, Ratisbon. 3. ominously; a good omen for Pippin but bad for Charlemagne. 4. as far as it was in his power. 5. Sc. Pippinus as subject. 6. Aeneid IV, 298.

tuta timens⁷ iussit explorare si quis usquam in angulis aut subter altaribus fuisset absconsus; et ecce, ut timuerunt, invenerunt unum clericum sub⁸ altare celatum. Quem apprehendentes ad iusiurandum compulerunt ne proditor molitionis⁹ eorum fieret. Qui ne vitam perderet, ut dictaverunt,⁹ iurare non abnuit. Sed illis recedentibus, iuramentum illud sacrilegum parvi pendens, ad palatium properavit. Cumque cum maxima difficultate per septem seras et ostia tandem ad cubiculum imperatoris penetrasset, pulsato aditu,¹⁰ vigilantissimum semper Karolum ad maximam perduxit admirationem quis eo tempore eum praesumeret inquietare. Praecepit tamen feminas, quae ad obsequium reginae vel filiarum eum comitari solebant, ut exirent videre quis esset ad ianuam vel quid inquireret. Quae exeuntes cognoscentesque personam vilissimam, obseratis ostiis, cum ingenti risu et cachinno se per angulos¹¹ vestibis ora repressae¹² conabantur abscondere. Sed sagacissimus imperator, quem nihil sub caelo posset effugere, diligenter a mulieribus exquisivit quid¹³ haberent¹³ vel quis ostium pulsaret. Responsumque accipiens quia quidam coctio¹⁴ derasus,¹⁵ insulsus et insaniens, linea¹⁶ tantum et femoralibus¹⁷ indutus, se absque mora postularet alloqui, iussit eum intromittere. Qui statim corruens ad pedes illius cuncta patefecit ex ordine. Nihil vero minus suspicantes ante horam diei tertiam omnes illi coniuratores dignissima poena vel exiliis deportati sunt aut puniti. Ipse quoque nanus et gipperosus¹⁸ Pippinus, immanissime¹⁹ caesus et detonsus, ad cellulam²⁰ sancti Galli, quae cunctis locis imperii latissimi pauperior visa est et angustior, castigandi gratia ad tempus aliquantulum²¹ destinatus est. Nec multo post quidam de primoribus Francorum in regem manus mittere voluerunt. Quod cum eum minime lateret et tamen non libenter eos

7. preposition. 8. *plot*. 9. They dictated the wording of the oath. 10. *door*. 11. i.e., of the room. 12. *covering*. 13. *what was the matter*. 14. *knave*. 15. *with shorn head*. 16. *shirt*. 17. *drawers*. 18. *hump-backed*. 19. *without mercy*. 20. *monastery*. 21. *adjective, some*.

perderet quia, si bene voluissent, magnum christianis munimen esse potuissent, direxit legatos suos ad eundem Pippinum, sciscitans ab eo quid de his fieri oporteret. Quem cum in horto cum senioribus fratribus, iunioribus ad maiora opera
 5 detentis, urticas et noxia quaeque²² tridente²³ extrahentem repperissent ut usui²⁴ proficua²⁴ vivacius²⁵ excrescere valerent, indicaverunt ei causam adventus sui. At ille, ex imis praecordiis suspiria trahens, ut omnes debiles animosiores²⁶ sanis esse consueverunt, in haec verba respondit: "Si Karolus
 10 consilium meum dignaretur, non ad tantas me deponeret²⁷ iniurias. Ego²⁸ nihil illi demando.²⁸ Dicite illi quid me agentem inveneritis." At illi, timentes ne²⁹ sine certo aliquo responso ad formidabilem reverterentur²⁹ imperatorem, iterum atque iterum requirebant ab eo quid domino renuntiare deberent.
 15 Tunc ille stomachando: "Nihil," inquit, "aliud ei demando nisi quod facio. Inutilia recrementa³⁰ extraho ut holera necessaria liberius excrescere valeant." Igitur illi tristes absceserunt quasi qui nihil rationabile³¹ reportarent. Venientes autem ad imperatorem et requisiti quid referrent, conquesti
 20 sunt se tanto labore et itinere ne³² in uno quidem sermone certiorari.³² Sagacissimo autem rege per ordinem interrogante ubi eum vel quid agentem reppererint quidque responsi illis reddiderit, dixerunt: "In tripetio³³ rusticano sedentem eum invenimus et tridente areolam³⁴ holerum novellantem³⁵;
 25 causamque itineris nostri revolventes, hoc solum ab eo responsi magnis³⁶ flagitationibus extorquere potuimus, 'nihil,' aiente, 'aliud ei demando nisi quod facio. Inutilia recrementa extraho ut holera necessaria liberius excrescere valeant.'" His auditis, astu non carens et sapientia pollens Augustus, confricatis
 30 auribus et inflatis naribus, dixit ad eos: "Rationabile re-

22 = quaecumque erant. 23. three-tined fork. 24. useful plants = holera necessaria of l. 16 below. 25. more vigorously. 26. more easily irritated. 27. expose, condemn. 28. I have no word to send him. 29. to return. 30. weeds. 31. rational. 32. they were wiser by not a single word. 33. stool with three legs. 34. bed, patch. 35. cultivating. 36. pressing.

sponsum, optimi vassali,³⁷ reportastis." Illis itaque de periculo vitae metuentibus, ipse vim³⁸ dictorum ad effectum perducens,³⁸ cunctos illos insidiatores³⁹ suos de medio viventium auferens, fidelibus suis occupata ab infructuosis loca crescendi et se extendendi causa concessit. Unum vero adversariorum, qui 5 excelsissimum in Francia collem et quaecumque de eo prospicere posset sibi in possessionem delegit,⁴⁰ in eodem colle altissimae trabi⁴¹ affixum iussit elevari; Pippinum vero nothum praecepit eligere sibi quomodo vitam degere voluisset. Qui, optione concessa, optavit locum in quodam monasterio tunc nobilissimo,⁴² nunc autem, non incertum de qua causa, destructo. 10

LXXV. CHARLEMAGNE THE SEER

Contigit quoque ad quandam maritimam Galliae Narbonensis urbem vagabundum¹ Karolum inopinato venire. Ad cuius portum, eo prandente sed ignorato, piraterium² exploratores Nordmannorum fecerunt. Cumque, visis navibus, alii Iudaeos, 15 alii vero Africanos, alii Britannos mercatores esse dicerent, sapientissimus Karolus ex³ instructione vel agilitate³ non mercatores sed hostes esse deprehendens, dixit ad suos: "Non istae naves confertae mercimoniis sed hostibus fetae sunt acerrimis." His auditis, alter alterum praevenire cupientes, 20 festine⁴ properabant ad naves. Sed frustra. Nam comperto⁵ Nordmanni quod⁵ ibidem esset, ut ipsi eum nuncupare solebant, Martellus Karolus, ne omnis armatura⁶ sua in illo aut retunderetur aut in minutissimas resoluta⁷ particulas disperiret, effugio satis incomparabili⁸ insequentium non solum gladios 25

37. Eng. 38. i.e., carrying into effect this advice. 39. *plotters*. 40 = *delegerat*, in case the conspiracy were successful. 41. *gallows*. 42. Prüm, burned by the Normans in 882.

LXXV. 1. *in his travels*. 2. *raid*. 3. *from the equipment and speed of the ships*. 4 = *festinanter*. 5. Cf. p. 37, l. 20. 6. *weapons*. 7. *shattered*. 8. *unparalleled*.

sed et oculos evitarunt. Religiosus autem Karolus, iustus et timoratus,⁹ exurgens de mensa ad fenestram orientalem¹⁰ constitit et inaestimabilibus lacrimis diutissime perfusus, cum nullus eum compellere praesumeret, tandem aliquando ipse
 5 bellicosissimis proceribus suis de¹¹ tali gestu et lachrimatione satisfaciens¹¹: "Scitis," inquit, "o fideles mei, quid tantopere ploraverim? Non hoc," ait, "timeo quod isti nugae¹² et nihili¹³ mihi aliquid nocere praevaleant*; sed nimirum contristor quod me vivente ausi sunt litus istud attingere et maximo dolore
 10 torqueor quia praevideo quanta mala posteris meis et eorum sunt facturi subiectis."

LXXVI.¹ ALCUIN TO CHARLEMAGNE

Domino piissimo et praestantissimo et omni honore dignissimo David² regi Flaccus Albinus³ verae beatitudinis⁴ aeternam in Christo salutem.

15 Ego vero Flaccus vester secundum exhortationem et bonam voluntatem vestram aliis per tecta sancti Martini⁵ sanctarum mella scripturarum ministrare satago⁶; alios vetere antiquarum disciplinarum mero inebriare studeo; alios grammaticae subtilitatis enutrire pomis incipiam; quosdam stellarum⁷ ordine,⁷
 20 ceu pictor cuiuslibet⁸ magnae domus culmina,⁹ illuminare

9. devout. 10. east. 11. explaining his conduct and his weeping. 12. fools. 13. nobodies.

LXXVI. 1. Alcuin, reputed the most learned man of his time, continued the tradition of English scholarship established by Bede. His knowledge of the classics, however, is generally overrated, except in the case of Vergil. He was primarily a teacher and, like Charlemagne, whose chief adviser he was in matters pertaining to education and the church, he was mainly interested in the education of the clergy. 2. The members of Charlemagne's circle used assumed names in their intercourse, drawn from the Bible or classical poetry. Charlemagne is David, Alcuin is Flaccus, Einhard is Beseleel, etc. 3. the preferred Latin form of Alcuin's name. 4. Biblical, salvation. 5. Alcuin was abbot of the famous monastery of St. Martin's at Tours. 6. with infinitive, *am busy supplying*. 7. i.e., astronomy. 8. some. 9. ceiling; sc. *illuminat*.

gestio. Plurima¹⁰ plurimis factus¹⁰ ut plurimos ad profectum¹¹ sanctae Dei ecclesiae et ad decorem imperialis* regni vestri erudiam, ne sit vacua¹² Dei omnipotentis in me gratia nec vestrae bonitatis largitio inanis.¹² Sed ex¹³ parte¹³ desunt mihi servulo¹⁴ vestro exquisitiores¹⁵ eruditionis scholasticae libelli, 5 quos habui in patria¹⁶ per bonam et devotissimam magistri¹⁷ mei industriam, vel¹⁸ etiam mei ipsius qualemcumque¹⁹ sudorem. Ideo haec vestrae²⁰ excellentiae²⁰ dico, ne²¹ forte vestro placeat totius sapientiae desiderantissimo consilio,²¹ ut aliquos ex pueris nostris remittam qui excipiant inde nobis necessaria 10 quaeque,²² et revehant in Franciam flores²³ Britanniae; ut non sit tantummodo in Euborica²⁴ hortus²⁵ conclusus²⁵ sed in Turonica emissiones²⁶ paradisi²⁶ cum pomorum fructibus, ut veniens Auster perflaret hortos Ligeri fluminis, et fluant aromata* illius et novissime²⁷ fiat, quod sequitur in Cantico,²⁸ 15 unde hoc adsumpsi²⁹ paradigma³⁰: "Veniat dilectus meus in hortum suum et comedat fructum pomorum suorum. Et dicat adulescentulis suis: 'Comedite, amici mei, bibite et inebriamini, carissimi.' Ego dormio, et cor meum vigilat." Vel illud exhortativum³¹ ad sapientiam discendam Isaiae³² prophetae* elogium: "Omnes sitiennes venite ad aquas; et qui non habetis argentum, properate, emite et comedite; venite, emite absque argento et absque ulla commutatione³³ vinum et lac."

Haec³⁴ sunt quae vestra³⁵ nobilissima intentio³⁵ non ignorat, quomodo per omnes sanctae scripturae paginas exhortamur³⁶ 25

10. *I teach many things to many pupils*; cf. 1 Corinthians ix, 22, "I am made all things to all men." 11. *profit*. 12. Cf. 1 Corinthians xv, 10, "and his grace which was bestowed upon me was not in vain." 13. *to some extent*. 14. *humble servant*. 15. *rarer, valuable*. 16. *England*. 17. Aelbehrtus, archbishop of York. 18 = *et*. 19. *such as it was*. 20. *your excellency*; cf. p. 135, l. 18. 21. *if perchance it might please you* (lit. *your plan*) greatly concerned for the whole body of learning. 22 = *quaecumque sunt*. 23 = *exquisitiores libelli* of l. 5, above. 24. *Sc. regione, York*; similarly with *Turonica, Touraine*. 25. Cf. Solomon's Song iv, 12, "a garden inclosed." 26. *blossomings of paradise*; *paradisus = hortus conclusus*. 27. *at last*. 28. *Solomon's Song v, 1, 2*. 29. *taken*. 30. *metaphor*. 31. *urging*. 32. *lv, 1*. 33. *price*. 34. *refers to what follows*. 35. *you, in your devotion to the Scriptures*. 36. *passive*.

ad sapientiam discendam. Nil esse ad beatam vitam sublimius adipiscendam, nil ad exercitium iucundius, nil contra vitia fortius,³⁷ nil in³⁸ omni dignitate³⁸ laudabilius; etiam³⁹ et,³⁹ secundum philosophorum dicta, nil ad regendum populum
 5 necessarius,⁴⁰ nil ad componendam vitam in optimos mores melius quam sapientiae decus et disciplinae laus et eruditionis efficacia.⁴¹ Unde et de laude illius sapientissimus exclamat Salomon⁴²: "Melior est sapientia cunctis pretiosissimis, et omne desiderabile ei non potest comparari. Haec est quae
 10 humiles exaltat,⁴³ quae sublimes honorat. Per illam reges regnant et legum conditores iusta decernunt. Per illam principes imperant et potentes decernunt iustitiam. Beati qui custodiunt vias eius, et beati qui vigilant ad fores illius cotidie." Ad hanc omni studio discendam et cotidiano exercitio possi-
 15 dendam exhortare,⁴⁴ domne rex, iuvenes quosque⁴⁵ in palatio⁴⁶ excellentiae vestrae, quatenus in ea proficiant aetate florida, ut ad honorem canitiem suam perducere digni habeantur et per eam ad perpetuam valeant pervenire beatitudinem.⁴⁷ Ego vero, secundum⁴⁸ modum ingenioli mei,⁴⁸ apud servos⁴⁹ vestros
 20 in his partibus seminare sapientiae grana segnis non ero, memor illius sententiae⁵⁰: "Mane semina semen tuum et vespere non cesset manus tua; quia nescis quid magis oriatur, hoc an illud. Et si utraque simul, melius est."

Mane, florentibus per aetatem studiis, seminavi in Britannia.
 25 Nunc vero, frigescente sanguine, quasi vespere in Francia seminare non cesso, utraque enim, Dei gratia donante, oriri optans. Mihi, fracto corpore, solacio est sententia sancti Hieronymi, qui ait in epistula⁵¹ ad Nepotianum: "Omnes paene virtutes⁵² corporis mutantur in senibus et, crescente
 30 sola sapientia, decrescunt cetera." Et post paululum: "Senectus vero eorum qui adulescentiam suam honestis⁵³ artibus⁵³

37. effective. 38. in any lofty station. 39 = et etiam; cf. vel etiam p. 167, l. 7.
 40. comparative = magis necessarium. 41. virtue. 42. Proverbs viii, 11-17.
 43. exalts. 44. imperative sing., though vestrae follows. 45 = omnes. 46. the palace school. 47. salvation. 48. according to the measure of my poor ability. 49. subjects. 50. Ecclesiastes xi, 6. 51. Epistula lii, 3. 52. powers.
 53. noble accomplishments.

instruxerunt et in lege Domini meditati sunt die ac nocte, aetate fit doctior, usu tritior, processu temporis sapientior; et veterum studiorum dulcissimos fructus metit." In qua epistula de sapientiae laude et veterum studiis plura potest, cui placuerit, legere et intellegere quantum veteres in decore 5 sapientiae florere studuerunt.

LXXVII.¹ A DIALOGUE

Pippinus. Quid est littera?—Albinus. Custos historiae. P. Quid est verbum? A. Proditor² animi. P. Quis generat verbum? A. Lingua. P. Quid est lingua? A. Flagellum aeris. P. Quid est aer? A. Custodia vitae. P. Quid est 10 vita? A. Beatorum laetitia, miserorum maestitia, expectatio mortis. P. Quid est mors? A. Inevitabilis eventus, incerta peregrinatio, lacrimae viventium, testamenti³ firmamentum,³ latro hominis. P. Quid est homo? A. Mancipium mortis, transiens viator, loci hospes. P. Cui similis est homo? A. 15 Pomo. P. Quomodo positus est homo? A. Ut lucerna in vento. P. Ubi positus est? A. Intra sex parietes. P. Quos? A. Supra, subtus; ante, retro; dextra laevaque. P. Quot habet socios? A. Quattuor. P. Quos? A. Calorem, frigus, siccitatem, humorem. P. Quot modis variabilis⁴ est? A. Sex. 20 P. Quibus? A. Esurie⁵ et saturitate; requie et labore; vigiliis et somno. P. Quid est somnus? A. Mortis imago. P. Quid est libertas hominis? A. Innocentia. P. Quid est caput? A. Culmen corporis. P. Quid est corpus? A. Domicilium

LXXVII. 1. This little work is entitled *Disputatio regalis et nobilissimi iuvenis Pippini cum Albino scholastico*. The dialogue was a popular means of imparting instruction and testing knowledge. The practice of having the pupil ask the question and the teacher answer it grew out of the confusion of the abbreviations D. and M., which originally stood for the Greek words for teacher and pupil (διδάσκαλος, μαθητής), but were taken as standing for *discipulus* and *magister*. The fondness for *aenigmata* is characteristic of the Anglo-Saxons. 2. *herald*. 3. Cf. Hebrews ix, 17, *testamentum in mortuis confirmatum est*. 4. *Eng*. 5. *hunger*.

- animae. P. Quid sunt comae? A. Vestes capitis. P. Quid est barba? A. Sexus discretio,⁶ honor aetatis. P. Quid est cerebrum? A. Servator memoriae. P. Quid sunt oculi? A. Duces corporis, vasa luminis, animi indices. P. Quid sunt
 5 nares? A. Adductio⁷ odorum. P. Quid sunt aures? A. Collatores⁸ sonorum. P. Quid est frons? A. Imago animi. P. Quid est os? A. Nutritor⁹ corporis. P. Quid sunt dentes? A. Molae morsorum.¹⁰ P. Quid sunt labia? A. Valvae oris. P. Quid est gula? A. Devorator¹¹ cibi. P. Quid sunt manus?
 10 A. Operarii corporis. P. Quid sunt digiti? A. Chordarum plectra. P. Quid est pulmo? A. Servator aeris. P. Quid est cor? A. Receptaculum vitae. P. Quid est iecur? A. Custodia caloris. P. Quid est fel? A. Suscitatio¹² iracundiae. P. Quid est splenis?¹³ A. Risus et laetitiae capax. P. Quid
 15 est stomachus? A. Ciborum coquator.¹⁴ P. Quid est venter? A. Custos fragilium. P. Quid sunt ossa? A. Fortitudo corporis. P. Quid sunt coxae? A. Epistylia¹⁵ columnarum. P. Quid sunt crura? A. Columnae corporis. P. Quid sunt pedes? A. Mobile fundamentum. P. Quid est sanguis?
 20 A. Humor venarum, vitae alimentum. P. Quid sunt venae? A. Fontes carnis. P. Quid est caelum? A. Sphaera volubilis, culmen immensum. P. Quid est lux? A. Facies omnium rerum. P. Quid est dies? A. Incitamentum laboris. P. Quid est sol? A. Splendor orbis, caeli pulchritudo, naturae
 25 gratia, honor diei, horarum distributor.¹⁶ P. Quid est luna? A. Oculus noctis, roris larga, praesaga tempestatum. P. Quid sunt stellae? A. Pictura culminis, nautarum gubernatores, noctis decor. P. Quid est pluvia? A. Conceptio¹⁷ terrae, frugum generatrix.¹⁸ P. Quid est nebula? A. Nox in die,
 30 labor oculorum. P. Quid est ventus? A. Aeris perturbatio, mobilitas aquarum, siccitas¹⁹ terrae. P. Quid est terra? A. Mater crescentium, nutrix viventium, cellarium²⁰ vitae,

6. distinction. 7. conductor. 8. collectors. 9. feeder. 10. food. 11. devourer. 12. for suscitor, inciter. 13. spleen. 14. digester. 15. epistyle, architrave. 16. Eng. 17. fertilizer. 18. producer. 19. dryer. 20. storehouse.

devoratrix²¹ omnium. P. Quid est mare? A. Audaciae via, limes terrae, divisor²² regionum, hospitium fluviorum, fons imbrum, refugium in periculis, gratia in voluptatibus. P. Quid sunt flumina? A. Cursus indeficiens,²³ refectio solis, irrigatio terrae. P. Quid est aqua? A. Subsidium vitae, 5 ablutio²⁴ sordium. P. Quid est ignis? A. Calor nimius, fatus²⁵ nascentium, maturitas frugum. P. Quid est frigus? A. Febricitas²⁶ membrorum. P. Quid est gelu? A. Persecutio²⁷ herbarum, perditor foliorum, vinculum terrae, pons²⁸ aquarum. P. Quid est nix? A. Aqua sicca. P. Quid est 10 hiems? A. Aestatis exul. P. Quid est ver? A. Pictor terrae. P. Quid est aestas? A. Revestio²⁹ terrae, maturitio³⁰ frugum. P. Quid est autumnus? A. Horreum anni. P. Quid est annus? A. Quadriga mundi. P. Quis ducit eam? A. Nox et dies, frigus et calor. P. Quis est auriga eius? A. Sol et 15 luna. P. Quot habent palatia? A. Duodecim. P. Qui sunt praetores palatiorum? A. Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpius, Sagittarius, Capricornus, Aquarius, Pisces. P. Quot dies habitant in unoquoque palatio? A. Sol xxx dies et decem semis horas. Luna duos dies et octo horas 20 et bisse³¹ unius horae. P. Magister, timeo in altum ire. A. Quis te duxit in altum? P. Curiositas. A. Si times, descendamus. Sequar quocumque ieris. P. Si scirem quid esset navis, praepararem tibi ut venires ad me. A. Navis est domus erratica, ubilibet³² hospitium, viator sine vestigiis, 25 vicina harenae. P. Quid est harena? A. Murus terrae. P. Quid est herba? A. Vestis terrae. P. Quid sunt holera? A. Amici medicorum, laus coquorum. P. Quis est qui amara dulcia facit? A. Fames. P. Quid est quod hominem lassum non facit? A. Lucrum. P. Quid est vigilanti somnus? A. 30 Spes. P. Quid est spes? A. Refrigerium laboris, dubius eventus. P. Quid est amicitia? A. Aequalitas animorum. P. Quid est fides? A. Ignotae rei et mirandae certitudo.*

21. devourer. 22. separator. 23. unfailing. 24. cleanser. 25. (means of) warming. 26. trembling. 27. = perditor. 28. i.e., ice. 29. reclothing. 30. ripening. 31. two-thirds. 32. = ubivis.

- P. Quid est mirum? A. Nuper vidi hominem stantem, molientem, ambulantiem, qui numquam fuit. P. Quomodo potest esse, pande mihi. A. Imago est in aqua. P. Cur hoc non intellexi per me, dum toties vidi hunc ipsum hominem?
- 5 A. Quia bonae indolis es iuvenis et naturalis ingenii, proponam tibi quaedam alia mira; tempta si per te ipsum possis conicere illa. P. Faciamus, ita tamen ut si secus, quam est, dicam, corrigas me. A. Faciam ut vis. Quidam ignotus mecum sine lingua et voce locutus est, qui numquam ante fuit nec postea
- 10 erit, et quem non audiebam, nec novi. P. Somnium te forte fatigavit, magister? A. Etiam, fili. Audi et aliud: vidi mortuos generare vivum, et aura vivi consumpti sunt mortui. P. De fricatione³³ arborum ignis natus est, consumens arbores. A. Verum est. Audi vi mortuos multa loquentes. P. Numquam
- 15 bene, nisi suspendantur in aere.³⁴ A. Vere. Vidi ignem inextinctum pausare³⁵ in aqua. P. Silicem in aqua significare vis, reor. A. Ut reris, sic est. Vidi mortuum sedentem super vivum et in risu mortui moritur vivus. P. Hoc coqui nostri norunt.³⁶ A. Norunt. Sed pone digitum super os, ne pueri
- 20 hoc audiant, quid sit. Fui in venatione cum aliis, in qua si quid cepimus nihil nobiscum portavimus; quem non potuimus capere, domum portavimus nobiscum. P. Rusticorum est haec venatio.³⁷ A. Est. Vidi quendam natum antequam esset conceptus. P. Vidisti et forte manducasti.³⁸ A. Man-
- 25 ducavi. Quis est qui non est, et nomen habet et responsum dat sonanti? P. Biblos³⁹ in silva interroga.³⁹ A. Vidi hospitem currentem cum domo sua; et ille tacebat, et domus sonabat. P. Para mihi rete et pandam tibi.⁴⁰ A. Quis est quem videre non potes nisi clausis oculis? P. Qui stertit, tibi ostendit
- 30 illum.⁴¹ A. Vidi hominem octo in manu tenentem, et de octonis⁴² rapuit septem, et remanserunt sex. P. Pueri in

33. *friction*. 34. The answer is "bells." 35. *rest*. 36. explained as a burning wick on a lump of lard. 37. hunting of lice. 38. The answer is "pulls in ome." 39. meaning not clear. The answer is "echo." 40. Answer is "flumen et piscis." 41. Answer is "somnus." 42 = *octo*.

schola hoc sciunt.⁴³ A. Quis est cui si caput abstuleris resurgit altior? P. Vide ad lectulum tuum et ibi invenies.⁴³ A. Tres fuere; unus numquam natus et semel mortuus; alter semel natus numquam mortuus; tertius semel natus et bis mortuus. P. Primus aequivocus⁴⁴ terrae, secundus Deo meo, tertius 5 homini pauperi. Vidi feminam volantem, rostrum habentem ferreum, et corpus ligneum, et caudam pennatam, mortem portantem. P. Socia est militum.⁴⁵ A. Quid est miles? P. Murus imperii, timor hostium, gloriosum servitium. A. Quid est quod est et non est? P. Nihil. A. Quomodo potest 10 esse et non esse? P. Nomine est et re non est. A. Quid est tacitus nuntius? P. Quem manu teneo. A. Quid tenes manu? P. Epistolam tuam, magister. A. Lege⁴⁶ feliciter, fili.

LXXVIII¹

DE PHILOSOPHORUM LIBRIS

Ecce de septem liberalibus artibus philosophorum, ad quam utilitatem discendae sint catholicis, satis, ut reor, superius 15 diximus. Illud adhuc adicimus quod philosophi ipsi qui vocantur, si qua forte vera et fidei nostrae accommodata in dispensationibus² suis seu scriptis dixerunt, maxime Platonici, non solum formidanda non sunt sed ab eis etiam tamquam iniustis possessoribus in usum nostrum vindicanda. Sicut 20

43. answer? 44. of the same name. The three are: Adam, Elijah, and Lazarus. The Hebrew 'ādām, a human being, was associated by popular etymology with 'adāmāh, earth; Elijah means "God is the Lord"; Lazarus is a synonym for "beggar." 45. The answer is "sagitta." 46. imperative.

LXXVIII. 1. From the *De institutione clericorum* of Hrabanus Maurus (819), the most learned of Alcuin's pupils, abbot of Fulda, later archbishop of Mayence. He was called "Praeceptor Germaniae"; among his pupils were Lupus (see p. 175) and Walahfrid Strabo (see CLX, p. 332). He founded the great library of Fulda, over the door of which was written a part of Alcuin's epigram on the scriptorium (see CLVI, p. 322). 2. systems of philosophy.

enim Aegyptii non tantum idola habebant et onera³ gravia,³
 quae populus Israel detestaretur et fugeret, sed etiam vasa
 et ornamenta de auro et argento et vestem, quae ille populus
 exiens de Aegypto sibi tamquam ad usum meliorem clanculo
 5 vindicavit, non auctoritate propria sed praecepto et mandato,
 ipsis Aegyptiis nescienter⁴ commodantibus ea quibus ut bonis
 utebantur. Sic doctrinae omnes gentilium non solum simulata
 et superstitiosa figmenta gravesque sarcinas supervacanei
 laboris habent, quae unusquisque nostrum duce Christo de
 10 societate gentilium exiens, debet abominari atque devitare,
 sed etiam liberales disciplinas, de quibus paulo ante egimus,
 usui veritatis aptiores et quaedam morum praecepta utilissima
 continent, deque ipso uno Deo colendo nonnulla vera inve-
 niuntur apud eos; quod⁵ eorum tamquam aurum et argentum,
 15 quod non ipsi instituerunt, sed de quibusdam quasi metallis
 divinae providentiae, quae ubique infusa est, eruerunt et quo
 perverse et iniuriose ad obsequia daemonum abutuntur, cum
 ab eorum misera societate sese animo separat,⁶ debet ab eis
 auferre christianus ad usum iustum praedicandi evangelii.
 20 Vestem quoque illorum, id est, hominum quidem instituta,
 sed tamen accommodata humanae societati, quibus in hac
 vita carere non possumus, accipere atque habere licuerit in
 usum convertenda christianum. Nam quid aliud fecerunt
 boni multi fideles nostri? Nonne aspicimus quanto auro et
 25 argento et veste suffarcinati exierunt de Aegypto Cyprianus
 et doctor suavissimus et martyr beatissimus? Quanto Lac-
 tantius? Quanto Victorinus, Optatus, Hilarius? Quanto
 innumerabiles grammatici? Quod prior ipse fidelissimus Dei
 famulus Moyses fecerat, de quo scriptum est⁷ quod "eruditus
 30 fuerit omni sapientia Aegyptiorum." Quibus omnibus viris⁸
 superstitiosa⁹ gentium consuetudo⁹ et maxime illis temporibus
 cum Christi recutiens¹⁰ iugum christianos persequabatur,

3. *grievous errors*; cf. *graves sarcinas*, l. 8, below. 4 = *nescientibus*.
 5. *this gold of theirs*, etc., object of *auferre*, l. 19, below. 6. Sc. *christianus*
 as subject. 7. Acts vii, 22. 8. *dative*. 9 = *superstitiosae gentes*. 10. *rejecting*.

disciplinas quas utiles habebat numquam commodaret,¹¹ si eas in usum colendi unius Dei, quo vanus idolorum cultus excinderetur, conversas¹² suspicaretur. Sed dederunt aurum et argentum et vestem suam exeunti de Aegypto populo Dei, nescientes quemadmodum illa quae dabant in Christi obsequium 5 redderentur. Illud enim in Exodo factum sine dubio figuratum est¹³ ut hoc praesignaret,¹⁴ quod sine praeiudicio alterius aut paris aut melioris intelligentiae dixerim. Sed hoc modo instructus divinarum scripturarum studiosus, cum ad eas scrutandas accedere coeperit, illud apostolicum¹⁵ cogitare non 10 cesset: "Scientia inflat, caritas aedificat."

LXXIX¹AD REGINB.²

Carissimo suo Reg. Lupus in Domino salutem. Desideramus quidem adventum vestrum, ut dignum est, quem iam certae litterae sponponderunt; sed suademus vigilantissima cautione 15 tutum iter eligendum, propterea quod in regno Caroli³ regis nostri, novis exortis rebus, impune latrocinia committuntur, et nihil securius atque constantius quam rapinarum violentia frequentatur. Talis igitur est commeantium quaerenda 20 societas quorum numero atque virtute improborum⁴ factio evitetur, aut si necesse fuerit repellatur. *Catilinarium* et *Iugurthinum* Sallusti librosque *Verrinarum*, et si quos alios vel corruptos nos habere vel penitus non habere cognoscitis,

11 = *commodavisset*. 12. for fut. pass. infinitive. 13. i.e., it is to be interpreted figuratively. 14. *prefigure*. 15. 1 Corinthians viii, 1.

LXXIX. 1. LXXIX-LXXXII are letters of Lupus, abbot of Ferrières (†c. 862). Lupus may be called the first humanist. With him the study of the classics is an end in itself; the other medieval classicists attempt to justify (or conceal) their devotion to the ancient literature by alleging its usefulness to the church. Lupus rivals the Renaissance scholars in his enthusiasm for securing, copying, and correcting MSS, and surpasses most of them in his philological respect for the text. 2. uncertain who is meant. 3. Charles the Bald. 4. *robbers*.

nobis adferre dignemini, ut vestro beneficio et vitiosi corrigantur et non habiti, numquamque nisi per vos habendi, hoc gratius quo insperatius adquirantur. Cupio vos valere feliciter.

LXXX

AD ALTSIGUM ABBATEM¹

- 5 Venerabili Altsigo abbati Lupus monasterii Bethlehemitici sive Ferrariensis in Domino salutem. Ingenti clementia Dei nostri discordiae² peste mitigata, quae totas Gallias Germaniamque hactenus vexavit atrociter, inter ipsa pacis exordia foedus quod inter nostram vestramque olim fuit ecclesiam, 10 directis ad reverentissimum Guigmundum episcopum³ litteris, studui renovare. Quia vero vos amore sapientiae, cuius et ego sum avidus, flagrare comperi, vel secundum illud Tullii,⁴ "pares ad pares facile congregantur," et⁵ iuxta receptae scripturae assertionem,* "omne⁶ animal diligit sibi simile, sic omnis 15 homo," hac epistola meam offero et vestram expeto amicitiam ut nobis⁷ vicissim, cum in sacris orationibus, tum etiam in quibuslibet aliis utilitatibus, prodesse curemus. Atque ut quod polliceor vos exsequamini priores, obnixè flagito ut *Quaestiones* beati Hieronymi quas, teste Cassiodoro, in Vetus 20 et Novum Testamentum elaboravit, Bedae quoque vestri similiter *Quaestiones* in utrumque Testamentum, item memorati Hieronymi libros *Explanationum in Hieremiam*, praeter sex primos, qui apud nos reperiuntur, ceteros qui sequuntur; praeterea Quintiliani *Institutionum oratoriarum* libros XII, 25 per certissimos nuntios mihi ad cellam⁸ Sancti Iudoci, quae

LXXX. 1. of York. 2. the dispute between Charles the Bald and Lothaire, which was settled by an agreement made at Peronne in 849. 3. of York. 4. *De senectute* III, 9. 5. *Sc. quia*. 6. *Ecclesiasticus* xiii, 19. 7. reciprocal, strengthened by *vicissim*. 8. a subordinate religious house under the control of the abbot of the mother abbey; later called *priory*. The ownership of Saint-Josse had been in dispute.

tandem aliquando nobis reddita est, dirigatis tradendos Lantramno, qui bene vobis notus est, ibique⁹ exscribendos, vobisque quam poterit fieri celerius¹⁰ remittendos. Quod si omnes non potueritis, at aliquos ne gravemini destinare, recepturi a Deo praemium impletae¹¹ caritatis,¹¹ a nobis autem 5 quamcumque possibilem dumtaxat¹² iusseritis vicem¹³ tanti laboris. Valete, nosque mox¹⁴ ut¹⁴ se oportunitas obtulerit exoptabili¹⁵ responso laetificate.

LXXXI

AD ANSBALDUM¹

Dilecto suo Ansbald Lupus salutem. Molestè tuli quod tanta oportunitate comperta, ut parcissime dicam, nihil 10 mihi vel mandare vel scribere voluisti. Tamen quamquam curam nostri tam facile deposueris, quod in te reprehendo, ipse nequaquam imitabor, sed me² aspernantem pio complectar adloquio. Tullianas epistolas quas misisti cum nostris conferri faciam, ut ex utrisque, si possit fieri, veritas exsculpatur. 15 Tu autem huic nostro cursori Tullium³ *In Arato* trade, ut ex eo quem me impetraturum credo quae deesse illi Eigil noster aperuit suppleantur. Bene vale, et tuis me semper orationibus protege.

9. i.e., in cella S. Iudoci. 10 = *celerrime*. 11. for the kindness you (will) have done. 12. restricts the meaning of *possibilem*. 13. return, recompense. 14 = *simulatque*. 15. passive, desired.

LXXXI. 1. monk, later abbot of Prüm. 2. object of *aspernantem*; sc. *te* as object of the verb. 3. Cicero's translation of Aratus. Lupus hopes to get another copy from which he expects to correct the Prüm MS, which Eigil has told him is defective. Eigil was the predecessor of Ansbald as abbot of Prüm.

LXXXII

AD HINCMARUM¹

Clarissimo praesuli Hincmaro Lupus perpetuam salutem. *Collectaneum*² Bedae in apostolum ex operibus Augustini veritus sum dirigere, propterea quod tantus est liber ut nec sinu celari, nec pera possit satis commode contineri; quamquam, 5 si alterutrum fieret, formidanda esset obvia improborum³ rapacitas, quam profecto pulchritudo ipsius codicis accendisset, et ita forsitan et mihi et vobis perisset. Proinde tuto vobis memoratum volumen ipse commodaturus sum cum primo,⁴ si Deus vult, aliquo nos contigerit sospites convenire. Pineas 10 autem nuces, quot cursor ferre potuit, hoc est decem, mittendas curavi. Rescriptum⁵ vestrum quo notarii,⁶ ut scripsistis, me privavit impedimentum, cursor idem noster ad hoc directus ut a vobis propositum est, accipiat, ut lectione illius vel erudiar vel delecter. Benigne vos mei memores opto valere feliciter.

LXXXIII.¹ A MEDIEVAL NEWS RECORD

15 752. Passus est² sanctus pater noster Bonifatius, vir apostolicus et omni sapientia adornatus, qui de Anglorum gente nobilem ducens originem ibidem in sancto proposito religiosissime educatus, et doctrina nihilominus insignis fuit et miraculis claruit; postea vero divina admonitus pietate Ger- 20 maniae fines adiit, Francorum gentem diversis errorum laqueis irretitam nobiliter³ instruxit et haereticorum pravitates⁴ instantissime⁵ superavit. Evangelica⁶ etiam doctrina adeo praecipuus exstitit ut apostolorum tempora in eius praedicatione laudares. Itaque meritis illius circumquaque* clares-

LXXXII. 1. archbishop of Rheims. 2. a commentary on the letters of St. Paul. 3. Cf. p. 175, l. 19. 4 = *primum*. 5. *answer*. 6. *scribe*.

LXXXIII. 1. From the Annals of Xanten (640-874), a German town on the Rhine. 2. *suffered martyrdom*. 3. *splendidly*. 4. *errors*. 5. *ruthlessly*. 6. Eng.

centibus, a viro sanctissimo Gregorio papa Romano accersitus, ad illuminationem⁷ totius Germaniae transmissus et ab eodem episcopus ordinatus,* in civitate quae Mogontia⁸ dicitur pontificatus⁹ honore meruit sublimari.¹⁰ Ibi inter homines constitutus, angelicam vitam exercuit, Francorum gentem, 5 Thuringorum et Saxonum populos Deo adquisivit, et in omni sanctitate gloriosus fuit. Novissime ergo cum multos ex Frisonibus christianae religioni subiugasset,¹¹ a paganis qui supererant gladio peremptus, cum martyrii¹² gloria migravit ad caelestia regna corpusque illius comitante fidelium maxima 10 turba ad Fuldense monasterium, quod ipse sibi in solitudine Boconia construxerat, cum magnis Dei laudibus transportatum et condigno¹³ honore tumulatum, miraculis ibidem plurimis claret. Passi sunt autem cum eo et alii ex clero* eius viri religiosi, presbyteri, diacones et monachi, sed nobiliores inter 15 eos fuerunt Eobanus episcopus et Adalarius sacerdos, qui primitus in monasterio quod Trech nominatur honorabilem meruerunt sepulturam sed emergentibus¹⁴ annis etiam ipsi Fuldam translati, iuxta corpus sancti pastoris sui Bonifatii satis pulcherrime requiescunt. 20

Anno 835. Mense Februario eclipsis¹⁵ lunae fuit. Ludowicus imperator cum convoco¹⁶ suo¹⁶ perrexit ad Burgundiam ibique venit ad eum Pippinus filius eius. Interim autem iterum invaserunt pagani partes Frisiae et interfecta est de paganis non minima multitudo. Et iterum praedaverunt¹⁷ Dorestatum. 25

Anno 836. Mense Februario incipiente, nocte mirandae acies¹⁸ apparuerunt ab oriente in occidentem. Iterum eodem anno pagani christianos invaserunt.

Anno 837. Ingens turbo ventorum frequenter erumpebat et stella cometes visa est, nimium¹⁹ ex se mittens fervor²⁰ 30 in oriente, coram humanis obtutibus quasi per tres cubitos;

7. enlightenment. 8. Mayence. 9. pontificate; see p. 147, note 1. 10. be elevated, exalted. 11. converted. 12. martyrdom. 13=digno. 14. having passed. 15. eclipse. 16. (his son) of the same name. 17. deponent in CL. 18. streaks of light. 19=multum. 20. trails of light.

et pagani vastaverunt Walicrum multasque feminas inde abduxerunt captivas cum infinita diversi generis pecunia.

Anno 838. Hiems pluvialis et ventosa valde, et mense Ianuario 12. Kal. Februarii²¹ tonitruum²² auditum est, similiter
 5 que mense Februarii 14. Kal. Martii tonitruum est auditum magnum et nimis ardor solis terram urebat; et quibusdam partibus terrae motus factus est; et ignis forma draconis in aere visus est. Eodem anno haeretica pravitas orta est. Eodem anno quinta nocte ante natale²³ Domini fragor tonitruum magni
 10 auditus est, et fulguris visus, et multis modis miseria et calamitas hominum cotidie augebatur.

Anno 839. 7.²⁴ Kal. Ianuarius²⁵ ingens venti turbo ortus est ita ut fluctus maris valde inundabant super terminos et litus, miserabiliter innumerabilem turmam humani generis in
 15 villis²⁶ et vicis²⁷ circumpositis simul cum aedificiis consumpserunt. Classes enim in mari vertentes²⁸ disruptae sunt, et flamma ignis supra totum mare visa est. Eodem anno 8. Kal. Aprilis admirandae acies apparuerunt vesperscente die in caelo in modum domus rotundae, totum caeli ambitum circumducentes.²⁹ Eo anno venerunt corpora sanctorum Felicissimi et Agapiti atque sanctae Felicitatis in locum qui dicitur
 20 Fredenna.

Anno 852. Ferrum³⁰ paganorum incanduit; nimius ardor solis; et fames subsecuta est; et pabula animalium defecerunt;
 25 et pastus porcorum exuberans.

Anno 853. Fames magna in Saxonia ita ut multi equis alerentur.

Anno 854. Nordmanni, cum reliquis multis malis quae christianis inruerunt³¹ undique, ecclesiam sancti Martini,
 30 Turonis civitatis episcopi, ubi pausatio³² illius est, igni succenderunt.

²¹ = *Februarias*. ²² = *tonitrus*. ²³ = *natalem*. ²⁴. The chronicler begins his year with Christmas. ²⁵ = *Ianuarias*. ²⁶. *towns*. ²⁷. *villages*. ²⁸. *sailing*. ²⁹. *encircling*. ³⁰. *steel*. ³¹. *brought upon*, transitive. ³² = *sepulchrum*.

Anno 855. Verno tempore Ludowicus, rex orientalis, misit filium suum et convocum in Aquitaniam, accipere sibi regnum patris³³ sui Pippini.

Anno 856. Nordmanni rursum regem sibi constituunt, cognatum et convocum³⁴ priori,³⁴ et Dani iterum, resumptis 5 viribus, navali evectu³⁵ christianos invaserunt.

Anno 857. Plaga³⁶ magna vesicarum turgentium³⁶ grassatur in populo, et detestabili eos putredine³⁷ consumpsit ita ut membra dissoluta ante mortem deciderent.

Anno 858. Ludowicus, rex orientalis, conventum populi 10 sortis³⁸ suae³⁸ apud Wangionam habuit.

Anno 859. Kalendis Ianuarii, celebrata sollemnitate matutinorum, apud WORMATIUM semel terrae motus factus est, et apud Magontiam tredecies³⁹ ante diluculum.

Anno 860. Nonis Februarii tonitruum auditum est; et rex⁴⁰ 15 reversus est de Gallia, depravato omni regno et in nihilo emendato.

LXXXIV.¹ THE THREE FRIENDS

De Notkero, Ratperto, Tuotilone, quoniam quidem cor et anima una erant, qualia tres² quasi unus² fecerint, quantum a patribus audivimus, narrare incipimus. Hi tres, quamvis 20

33. should be *patruī*. 34. *having the same name as his predecessor*. 35. *raid*. 36. *a plague accompanied by a swelling of the bladder, or, a plague of swollen vesicles*. 37. *festering*. 38. *his part of the kingdom*. 39. *thirteen times*. 40. Ludwig of Germany.

LXXXIV. 1. From the *Casus Sancti Galli* (891-972), by Ekkehart IV, a monk of St. Gall (†c. 1060), who continued the work of Ratpert. It is based chiefly on oral tradition and is rich in anecdotes about the famous monks of the monastery. It is important for our knowledge of the culture of the times. Ekkehart is one of the best story-tellers of the Middle Ages; our selection "is one of the passages of medieval history that may stand comparison with anything modern." The Latin is not classical and is often awkward and obscure. 2. *three as it were (in) one*.

- votis essent unicordes,³ natura tamen, ut fit, erant dissimiles. Notker corpore non animo gracilis,⁴ voce non spiritu balbulus,⁵ in divinis erectus, in adversis patiens, ad omnia mitis, in⁶ nostratium acer erat exactor disciplinis⁶; ad repentina timidus⁷ et inopinata, praeter daemones infestantes, erat; quibus quidem se audenter⁸ opponere solebat. In orando, legendo, dictando⁹ creberrimus.¹⁰ Et ut omnes sanctitatis eius in brevi complectar dotes, sancti spiritus erat vasculum,¹¹ quo¹² suo tempore abundantius nullum.¹²
- 10 At Tuotilo longe aliter bonus erat et utilis. Homo lacertis et omnibus membris sicut¹³ Fabius athletas eligere docet¹³; erat eloquens, voce clarus, caelaturae¹⁴ elegans et picturae artifex, musicus sicut socii eius; sed in omnium genere fidium et fistularum prae omnibus. Nam et filios nobilium in loco
- 15 ab abbate destinato fidibus edocuit. Nuntius procul¹⁵ et prope¹⁵ sollers; in structuris¹⁶ et ceteris artibus suis efficax, concinnandi¹⁷ in utraque¹⁸ lingua potens et promptus natura, serio¹⁹ et ioco¹⁹ festivus, adeo ut Karolus²⁰ noster aliquando ei maledixerit qui talis naturae hominem monachum fecerit.
- 20 Sed inter haec omnia, quod prae aliis est, in choro* strenuus, in²¹ latebris²¹ erat lacrimosus; versus et melodias* facere praepotens; castus, ut²² Marcelli discipulus, qui feminis oculos clausit.
- Ratpertus autem inter ambos quos diximus medius incedebat.
- 25 Scholarum ab adolescentia magister, doctor planus²³ et benevolus, disciplinis asperior; raro²⁴ praeter fratres²⁴ pedem

3. *harmonious*. 4. *frail*. 5. *stammering*; he is known as Notker Balbulus. 6. *given to strict enforcement of discipline among our brothers (nostratium)*. 7. *somewhat timid*. 8. *audacter*. 9. *writing verse*. 10. *assiduous*. 11. *Biblical, vessel*. 12. *filled (with the spirit) as much as any other (vessel)*. 13. *such a man as Fabius (Quintilian) teaches (us) to select as an athlete*; cf. Quint. X, 1, 33. 14. *carving*. 15. *for long and short distances*. 16. *building*. 17. *in expressing himself*. 18. *Latin and German*. 19. *i.e., on all occasions*. 20. *the Emperor Charles III, called the Fat*. 21. *in secret*. 22. *as became*. 23. *clear*. 24. *most rarely of the brothers*.

clauistro promovens, duos calceos annum habens, excursus²⁵ mortem nominans²⁵; saepe Tuotilonem itinerarium²⁶ ut se caveret amplexibus monens. In scholis sedulus, plerumque cursus²⁷ et missas neglegebat, "bonas," inquit, "missas audimus cum eas agi²⁸ docemus." Qui cum labem maximam clauistri 5 impunitatem²⁹ nominasset, ad capitulum* tamen nonnisi vocatus venit, cum³⁰ sibi officium capitulandi et puniendi gravissimum, ut ait, sit traditum.³⁰

Tales cum essent tres isti nostrae rei publicae senatores— quod³¹ semper doctorum est³¹ et utilium—ab³² otio vacantibus³² 10 et in³³ levitate ambulantes³³ detractioes³⁴ et dorsiloquia³⁵ patiuntur assidua; sed maxime, quia minus refellere solebat, sanctus, ut vere asseram, domnus Notkerus. Tuotilo quidem et Ratpertus aciores talibus minusque ad contumelias habiles, rarius ab eis laedebantur; Notkerus autem, hominum mitis- 15 simus, quid iniuriae essent in semetipso didicit. De quibus pluribus unum³⁶ aliquem,³⁶ ut quantum Satanus in talibus praesumat ab³⁷ uno discas omnes,³⁷ introducere volumus. Erat hic quidem refectorarius³⁸ nomine Sindolfus, postremo autem fictis obsequiis,³⁹ cum alias in nullo esset utilis, accu- 20 sans fratres criminibus coniectis, a Salomone operariorum⁴⁰ positus est decanus.⁴⁰ Enimvero cum esset refectorarius pro commodis incommoda, quibus ausus erat, exhibebat; prae ceteris autem Notkero. Salomone autem in plurimis occupato nec attendere ad singula⁴¹ sufficienti, alimonia⁴² interdum 25 fratribus cum aut detraheretur⁴³ aut depravaretur,⁴⁴ clamabant

25. saying it was death to leave the monastery. 26. given to travel. 27. office, services, held at the canonical hours. 28. to be sung. 29. failure to inflict punishment. 30. He had enough of counseling and punishing in his own capitulum (the school room) without going to the chapter meeting, which dealt with the same kind of problems. 31. which is the lot of, explained by what follows. 32. from those given to idleness. 33. Tobias iii, 17. 34. slanders. 35. backbiting. 36 = unum. 37. Vergil, Aeneid II, 65. 38. refectorer, the monk who had charge of the refectory. 39. obsequiousness. 40. work-master. 41. details. 42. food. 43. was withheld. 44. was tainted.

plures pro iniustitia; inter quos aliquando etiam tres quos dicimus isti aliqua locuti parebant.⁴⁵

Erat tribus illis inseparabilibus⁴⁶ consuetudo permissio⁴⁷ quidem prioris⁴⁸ in intervallo⁴⁹ laudum nocturno convenire in
 5 scriptorio⁵⁰ collationesque⁵¹ tali horae aptissimas de scripturis
 facere. At Sindolfus, sciens horam et colloquia, quadam nocte
 fenestrae vitreae cui Tuotilo assederat clandestino⁵² foris⁵³
 appropriat,* aureque vitro affixa, si quid rapere posset quod
 depravatam episcopo traderet auscultabat. Senserat illum
 10 Tuotilo, homo pervicax⁵⁴ lacertisque confisus, latialiterque,⁵⁵
 quo illum qui nihil intellexeret lateret, compares⁵⁶ alloquitur.
 "Adest ille," inquit, "et aurem fenestrae affixit. Sed tu,
 Notker, quia timidulus⁵⁷ es, cede in ecclesiam, Ratperle autem
 mi, rapto flagello fratrum, quod pendet in pyralli,⁵⁸ deforis*
 15 accurre. Ego enim illum, cum appropinquare te sensero,
 vitro citissime redaperto,⁵⁹ captum capillis ad meque per-
 tractum violenter tenebo. Tu autem, anime mi, confortare⁶⁰
 et esto robustus, flagelloque illum totis viribus increpita,⁶¹ et
 Deum in illo ulciscere."

20 Ille vero, sicut semper erat ad disciplinas acutissimus,
 modeste⁶² exiens, rapto flagello, cucurrit celerrimus, hominem-
 que intra⁶³ capite tractum,⁶⁴ totis viribus a dorso ingradinat.⁶⁵
 Et ecce ille manibus pedibusque renisis, flagellum incussum
 capiens tenuit; at ille virgam propius aspectam rapiens, ictus
 25 ei validissimos infregit. Cum autem parci sibi, male iam
 mulctatus, in cassum petisset: "Voce," inquit, "opus est,"

45. Sindolf now bears a false report to the abbot as to what the three had said; though Sindolf is convicted of lying, the abbot refuses to punish him; the three appear to accept the abbot's decision but are in reality only waiting for an opportunity to punish Sindolf. 46. Eng. 47. noun, *with the permission*. 48 = *abbatis*. 49. between the night and morning offices. 50. Eng.; the room set apart for copying MSS and records. 51. They compared and corrected MSS (*scripturae*); or better, *collationes* = *debates*. 52. *secretly*. 53 = *deforis* of l. 14, below, *from outside*. 54. *resolute*. 55 = *Latine*. 56. *comrades*. 57. *somewhat timid*. 58. Greek, *heated room*, probably the chapter hall. 59 = *aperto*. 60. *be bold*. 61. *lash*. 62. *obediently*. 63. *from within*. 64. *held*, i.e., by Tuotilo. 65. *beat*.

et exclamans vociferavit. At fratrum pars, voce audita tali tempore insolita, stupens accurrit luminibus et quidnam esset quaesivit. Tuotilo autem diabolum se cepisse creber⁶⁶ ingeminans, lumen adhiberi rogat ut in cuius illum imagine teneret certius inspiceret. Capite autem inviti hac et illac ad 5 insipientes versato, si Sindolfus esset quasi nescius interrogat. Omnibus autem vere ipsum esse clamantibus et ut illum dimitteret rogantibus, relicto eo: "Me miserum," ait, "in auricularem⁶⁷ et intimum episcopi manus misisse." Ratpertus vero, fratribus accurrentibus, in⁶⁸ partem cedens⁶⁸ clam se 10 subduxit. Neque enim ipse qui passus est a quo caederetur scire poterat. Quaerentibus autem aliquibus ubinam domnus Notkerus Ratpertusque abissent: "Ambo," inquit, "ad opus Dei, diabolum sentientes,⁶⁹ abierunt, meque cum illo⁷⁰ in negotio perambulante⁷¹ in tenebris dimiserunt. Vere autem 15 omnes scitote angelum Domini ictus ei manu sua incussisse."⁷² Discedentibus tandem fratribus, a partium sectatoribus surgunt, ut fit,⁷³ multiloquia⁷⁴; alii Dei iudicio, ut⁷⁵ auscultatores clandestini publicarentur⁷⁵ factum dicebant; alii autem tali viro, nisi quod angelum Dei praetendit,⁷⁶ tale opus non decuisse. Occultabat autem se confractus⁷⁷ ille corporis pariter 20 et mentis dolore.

LXXXV.¹ THE YOUNG ALFRED

Sed, ut more navigantium loquar, ne diutius, navim undis et vela ventis concedentes et a terra longius enavigantes, longum circumferamur inter tantas bellorum clades et annorum 25

66. adjective instead of an adverb. 67. *counselor*. 68. *drawing apart*. 69. *observing (that it was)*. 70 = *diabolo*. 71. *prowling*. 72. *inflicted*. 73. *as was natural*. 74. *lively discussion*. 75. *in order that eavesdroppers might be exposed*. 76. *had as his defense*. 77. *crushed*.

LXXXV. 1. From the *Annales rerum gestarum Alfredi Magni*, a chronicle of English history for the years 849-887, by Asser, bishop of Sherborne (†910). The facts about Alfred are largely from personal knowledge.

enumerationes, ad id quod nos maxime ad hoc opus incitavit nobis esse redeundum censeo, scilicet aliquantulum, quantum meae cognitioni innotuit, de infantilibus² et puerilibus domini mei venerabilis Aelfredi, Angulsaxonum regis, moribus hoc in
5 loco breviter inserendum esse existimo.

Nam cum communi et ingenti patris sui et matris amore supra omnes fratres suos, immo ab omnibus, nimium diligeretur et in regio semper curto³ inseparabiliter⁴ nutriretur, accrescente infantili et puerili aetate, forma ceteris suis fratribus decentior
10 videbatur vultuque et verbis atque moribus gratiosior. Cui ab incunabilis ante omnia et cum omnibus praesentis vitae studiis, sapientiae desiderium cum nobilitate generis, nobilis mentis ingenium supplevit; sed pro dolor! indigna suorum parentum et nutritorum⁵ incuria usque ad duodecimum aetatis
15 annum aut eo amplius illiteratus permansit. Sed Saxonica poemata die noctuque sollers auditor, relatu aliorum saepissime audiens, docibilis⁶ memoriter retinebat. In omni venatoria arte industrius venator incessabiliter⁷ laborat non in vanum; nam incomparabilis⁸ omnibus peritia et felicitate in illa arte
20 sicut et in ceteris omnibus Dei donis fuit, sicut et nos saepissime vidimus.

Cum ergo quodam die mater sua sibi et fratribus suis quendam Saxonicum poematae⁹ artis librum quem in manu habebat ostenderet, ait: "Quisquis vestrum discere citius¹⁰
25 istum codicem possit, dabo illi illum." Qua voce, immo divina inspiratione, instinctus Aelfredus et pulchritudine principalis¹¹ litterae¹¹ illius libri illectus, ita matri respondens et fratres suos, aetate quamvis non gratia seniores, anticipans inquit: "Verene dabis istum librum uni ex nobis, scilicet illi qui citissime
30 intellegere et recitare eum ante te possit?" Ad haec illa arri-dens et gaudens atque affirmans: "Dabo," inquit, "illi." Tunc

2. of childhood. 3. court. 4. hardly more than *semper*. 5. those who had the care of him. 6. quick to learn. 7. incessantly. 8. Eng. 9 = *poeticae*. 10. comparative for superlative. 11. the (*illuminated*) initial letter.

ille statim tollens librum de manu sua magistrum adiit et legit.¹² Quo lecto matri retulit et recitavit.

Post haec cursum diurnum, id est celebrationes¹³ horarum, ac deinde psalmos quosdam et orationes multas didicit; quos in uno libro congregatos in sinu suo die noctuque, sicut ipsi 5 vidimus, secum inseparabiliter, orationis gratia, inter omnia praesentis vitae curricula ubique circumducebat. Sed pro dolor! quod maxime desiderabat, liberalem scilicet artem, desiderio suo non suppetebat, eo quod, ut loquebatur, illo tempore lectores¹⁴ boni in toto regno Occidentalium Saxonum 10 non erant.

LXXXVI.¹ CAROLOMANNUS AS A MONK

Anno Dominicae incarnationis DCCXLV. Carolomannus confessus est suo germano Pippino quod mente disposuisset mundum relinquere et pro amore Dei regnum terrenum deserere, ut in futura vita centuplicatam² reciperet possessionem. Et in hoc 15 anno nullam fecerunt expeditionem sed praeparavit se uterque, Carolomannus ad iter quod decreverat, et Pippinus ut germanum suum ad locum honorifice cum muneribus et debita munificentia prosequeretur.

Anno Dominicae incarnationis DCCXLVI. Carolomannus 20 Romam perrexit ibique se totondit et in Sarapte³ monte monasterium aedificavit in honore sancti Sylvestri ibique aliquod tempus moram faciens, exinde ad sanctum Benedictum in Cassinum⁴ usque pervenit et ibi monachus effectus est. Fertur autem de hoc sancto viro exemplum memorabile. Cum adhuc 25

12. apparently means he learned the book by heart. 13. i.e., the services. 14. teachers.

LXXXVI. 1. From the *Chronicon* of Regino of Prüm († 915), dealing with events from the birth of Christ to 906. It is one of the more important historical works of the Middle Ages and was much read. 2. hundred-fold. 3. Soracte. 4. Monte Cassino.

Romae positus in monasterio quod sibi aedificaverat ab omnibus propter regiam nobilitatem* et, quod maius est, propter contemptum regni terreni et gloriam praesentis⁵ saeculi⁵ veneraretur⁶ et laudibus extolleretur, timens vir Deo plenus favorem⁷ laudis humanae,⁷ qui tanta pro Christo reliquerat, fugam magis arripere⁸ disposuit quam vanae gloriae subiacere.⁹ Et hoc tantummodum¹⁰ uno fido socio confessus, quem ab infantia in omnibus fidelem probaverat, cum eo noctu omnibus aufugit insciis, et ad Cassinum montem usque pervenit; nihil secum portans ex omnibus bonis quae corpori erant necessaria, nudus Christum secutus est. Et iuxta morem portam monasterii pulsans colloquium patris monasterii expetiit, in cuius praesentiam cum venisset, mox in terram corruit, se homicidam esse, se reum* omnium criminum protestans,* misericordiam exposcit, paenitentiae locum exquirat. Pater, cum hominem peregrinum esse cognovisset, interrogat cuius patriae aut gentis esset; at ille confessus est se Francum esse et ex Francia pro tali scelere migrasse, exilium libenter ferre paratum, tantum¹¹ ut¹¹ patriam caelestem non amitteret. Spiritualis pater, eius precibus annuens, praecepit eum in cella novitiorum¹² recipi una cum suo collega, ibique probari secundum quod regula¹³ iubet, et tanto artius quanto barbarae¹⁴ et ignotae gentis homo erat, implens illud apostolicum: "Probate¹⁵ spiritus si ex Deo sunt." Itaque probatus in omni¹⁶ patientia¹⁶ sociatus est congregationi una cum collega, post emensum anni circulum professus¹⁷ stabilitatem, conversionem¹⁸ morum et oboedientiam secundum regulam sancti Benedicti. Coepit autem inreprehensibiliter¹⁹ inter fratres conversari, omnibus virtutibus pollens. Accidit autem ut, iuxta quod mos est, ad

5. Biblical, of this present world. 6. passive. 7. the applause of the world. 8 = capere, petere. 9. fall a victim to. 10. only. 11 = dummodo. 12. novices. 13. Chapter 58 of the *Regula Benedicti*. 14. Note the attitude of the Italians toward the Franks. 15. 1 John iv, 1. 16. i.e., in every test. 17. having promised. The Rule reads: *promittat de stabilitate et conversione morum suorum et oboedientia coram Deo et sanctis eius*. 18. improvement. 19. without reproach.

coquinae officium hebdomadarius²⁰ deputaretur²¹; quod cum libenter quidem faceret sed in multis ignoranter²² offenderet, coquus vino exaestuans²³ ei alapam dedit dicens: "Ita te fratribus deservire oportet?" Cui ille motus,²⁴ placido vultu respondit: "Indulgeat tibi Dominus, frater, et Carolomannus." 5
Neque enim cuiquam nomen suum prodiderat ne ex vocabulo agnosceretur. Rursus cum in quibusdam cibariis administrandis errasset, iterum a coquo percussus est, cui eadem quae supra imprecatus est.²⁵ Et cum iam tertio a coquo crudeliter caederetur, indignatus ille comes individuus²⁶ suae peregrinationis, quod tantus vir a tam vili persona tam contumeliose afficeretur, iam ferre non valens, arripuit pilum²⁷ unde²⁸ panis in holera fratrum mittendus²⁹ contrebatur, et eum omni annis³⁰ percussit, dicens: "Nec tibi Deus parcat, serve nequam, nec Carolomannus indulgeat." Fratres hoc audito 15
valde commoti sunt quod homo alienigena et pro misericordia receptus talia facere praesumpsisset. Protinus itaque custodiae mancipatur ut die sequenti talis praesumptio³¹ acrius vindicaretur. In crastinum productus de custodia in medio conventu sistitur; percunctatus cur manus extendere in fratrem 20
ministrum ausus fuisset, respondit: "Quia," inquit, "vidi servum³² nequiorem omnibus, virum meliorem et nobiliorem omnium quos in terra conversari scio, non solum verbis dehonestari sed etiam plagis affici." Furore nimio exagitati, quod eum qui peregrinus venerat ceteris praetulisset, inter- 25
rogant quis esset ille qui bonitate et nobilitate omnes anteiret, cur saltem patrem monasterii non excepisset. Ille necessitate compulsus, celare non valens quod Deus iam manifestari

20. Cf. p. 116, l. 10. 21. Cf. p. 117, l. 19. 22. *through ignorance*. 23. *heated*. 24. *though deeply moved*. 25. in a good sense, *he answered with the same prayer*. 26. *inseparable*. 27. *pestle*. 28 = *quo*. 29. *put*. 30. *might*. 31. Eng. 32. We expect *servum* to be the subject and *virum* the object of an active infinitive, but the writer suddenly shifts the construction, making *virum* the subject of a passive infinitive, leaving *servum* out of the construction; *nequiorem* is a real comparative, hence *omnibus*; *meliorem* and *nobiliorem* are superlatives, hence *omnium*.

volebat, ait: "Iste est Carolomannus, quondam rex Francorum, qui pro Christi amore regnum et gloriam mundi dereliquit, qui de tanta excellentia³³ ita se humiliavit³⁴ ut modo a villissimis personis non solum contumeliis afficiatur verum etiam
 5 verberibus affligatur." Quo audito tremefacti a sedibus surgunt, pedibus eius se prosternunt, veniam postulant de contemptu, ignorantiam profitentur; ille contra in terram provolutus, cum lacrimis negare coepit; haec non esse vera, non se esse Carolomannum, sed hominem peccatorem* et homicidam; collegam suum perterritum propter commissum piaculum haec excogitasse. Quid plura? Cognitus ab omnibus cum magna reverentia est observatus. Haec non passi sumus
 10 praeterire; nunc ad chronica revertamur.

LXXXVII.¹ LIUTPRAND AT CONSTANTINOPLE

Rege Hugone Provinciae in partibus² defuncto, Berengarii
 15 nomen celebre apud nonnullas praesertim apud Graecas exstitit nationes. Is enim Italicis omnibus principabatur* virtute, rex vero Lotharius solo nomine. Constantinus itaque, qui deiectis Romano filiisque suis, Constantinopoleos regebat imperium, audito Berengarium potentia praestare Lothario,
 20 per Andream quendam, qui ab officio comes³ curtis³ dicebatur, litteras Berengario dirigit in quibus continebatur vehementer se Berengarii nuntium velle videre; cuius in reditu cognosceret quanta eum caritate diligeret. Scripsit etiam et commendaticias eidem pro Lothario litteras ut fidelis ei esset administrator, cui Deo largiente exstiterat gubernator. Constantinus
 25

33. *exalted position.* 34. *humbled.*

LXXXVII. 1. From the *Antapodosis, sive res per Europam gestae*, of Liutprand, bishop of Cremona (†c. 972), a loosely constructed history of events in Italy, Germany, and the Orient from 887 to 949. The first name is a motto rather than a title: "due credit to the good and stern requital for the wicked"—but he is more interested in the wicked. The particular object of his scorn and malice is the Emperor Berengarius, whose chancellor he had been. 2=*regione*. 3. *praetorian prefect*.

namque sollicitudinem non parvam Lotharii pro salute habebat, religiose⁴ ob amorem nurus suae cogitans,⁴ quae Lotharii soror exstiterat.

Berengarius itaque, calliditate qua erat suffarcinatus, cogitans quem potissimum mitteret cui nil impensae ob itineris 5 longinquitatem praeberet, vitricum cuius tunc sub cura degebam veniens⁵: “Quanti⁶ mihi,” inquit, “esset privignum tuum Graecas litteras non ignorare?” Cui cum diceret: “Uti divitiarum mearum ea gratia partem mediam⁷ distributam haberem!” “Non necesse,” ait, “habes neque centesimam 10 impertiri. Constantinopolitanus imperator litteris orat ut meum ad se nuntium dirigam. Quod cum ob animi constantiam nemo melius, tum ob dicendi copiam nemo commodius facere potest. Quid dicam quam facile doctrinas ebibet Graecas qui tam puerilibus in annis epotavit⁸ Latinas?” Hac spe quam⁹ 15 mox⁹ vitricus animatus impensas omnes distribuit meque magnis cum muneribus Constantinopolim direxit.

Die quippe Kalendarum Augustarum Pavia¹⁰ exiens per Eridani alveum triduo Venetiam veni, ubi et Salemonem Graecorum nuntium, kitonitan,¹¹ eunuchum, repperi, ab 20 Hispania et Saxonia reversum Constantinopolim versus¹² tendere cupientem, secumque ducentem domini nostri, tunc regis nunc imperatoris, magnis cum muneribus nuntium, Liutefredum scilicet, Magontinum¹³ institorem ditissimum. Octavo denique Kalendas Septembres Venetia exeuntes, xv. 25 Kalendas Octobres Constantinopolim venimus; ubi quam inaudito miroque simus modo recepti scribere non pigebit.

Est Constantinopolim¹⁴ domus palatio contigua, mirae magnitudinis seu pulchritudinis, quae a Graecis per v¹⁵ loco digammae positam magnavra, quasi magna aura, dicitur. 30

4. *showing dutiful affection for*, etc. 5. *Trans., approaching*. 6. *pred. gen. of value, with inf. clause as subject*. 7 = *dimidiam*. 8. *drunk dry*. 9. *as soon as possible*. 10. *Pavia*. 11. *Greek, chamberlain*. 12. *prep. following its noun*. 13. *of Mayence*. 14. *acc. for locative*. 15. *represents the digamma sound (v), but one character represents both the u and v sounds in Latin*.

Hanc itaque Constantinus, cum ob Hispanorum nuntios qui tunc eo noviter* venerant, tum ob me et Liutefredum hoc modo praeparari iussit. Aerea sed¹⁶ deaurata¹⁶ quaedam arbor ante imperatoris sedile stabat, cuius ramos itidem aerae
 5 diversi generis deaurataeque aves replebant, quae secundum species suas diversarum avium voces emittebant. Imperatoris vero solium huiusmodi erat arte compositum ut in momento humile, excelsius modo, quam mox videretur sublime; quod
 10 immensae magnitudinis, incertum utrum aerei an lignei, verum auro tecti leones quasi custodiebant, qui cauda terram percutientes, aperto ore, linguisque mobilibus rugitum emittebant. In hac¹⁷ igitur duorum eunuchorum umeris incumbens ante imperatoris praesentiam sum deductus. Cumque in adventu meo rugitum leones emitterent, aves secundum species suas
 15 perstreperent, nullo sum terrore, nulla admiratione commotus, quoniam quidem ex¹⁸ his omnibus eos qui bene noverant fueram percontatus. Tertio itaque pronus imperatorem adorans caput sustuli, et quem prius moderata mensura a terra elevatum sedere vidi, mox aliis indutum vestibus penes
 20 domus laquear sedere prospexi. Quod qualiter fieret cogitare non potui, nisi forte eo sit subvectus argalio¹⁹ quo torcularium²⁰ arbores²⁰ subvehuntur. Per se autem tunc nihil locutus quoniam etsi vellet intercapedo²¹ maxima indecorum faceret, de vita Berengarii et sospitate per logothetam²² est percontatus.
 25 Cui cum consequenter respondissem, interprete sum innuente egressus et in datum mihi hospitium mox receptus.

Sed ne hoc pigeat memorare quid tunc pro Berengario egerim, scilicet ut agnoscatur quanta hunc caritate dilexerim et cuiusmodi ab eo recompensationem²³ pro bene gestis acceperim. Hispanorum nuntii et nominatus Liutefredus, domini nostri tunc regis Ottonis nuntius, magna ex eorum dominis parte munera imperatori Constantino detulerant. Ego vero

16. *but gilded.* 17. *i.e., magnavra.* 18. *=de.* 19. *Greek =instrumento.*
 20. *beams of the (wine) press.* 21. *distance.* 22. *chancellor.* 23. *recompense.*

Berengarii ex parte nihil praeter epistolam, et hanc mendacio plenam, detuleram. Aestuabat itaque non parum hac pro verecundia animus, et quid super hac re faceret cogitabat attentius. Aestuantem autem et mihi nimium fluctuanti mens suggestit quatenus dona quae imperatori mea ex parte de- 5 tuleram Berengarii ex parte conferrem, parvumque munus²⁴ prout possem verbis ornarem. Obtuli autem loricas optimas novem, scuta optima cum bullis deauratis septem, coppas²⁵ argenteas deauratas duas, enses, lanceas, verua,²⁶ mancipia quattuor carzimasia,²⁷ imperatori nominatis omnibus pretiosiora. 10

His itaque gestis imperator me post triduum ad palatium vocare praecepit proprioque mecum ore locutus, ad convivium invitavit magnoque post convivium me meosque asseculas²⁸ munere donavit. Verum quia narrandi se occasio intulit 15 qualis eius sit mensa, festis praecipue diebus, qualesque ad mensam ludi celebrentur bonum non opinor silere sed scribere.

Est domus iuxta hippodromum,²⁹ aquilonem versus, mirae altitudinis seu pulchritudinis, quae Decanneacubita vocatur, quod nomen non ab re sed ex apparentibus causis sortita est; 20 deca enim Graece, Latine decem, ennea novem, cubita autem a cubando inclinata vel curvata possumus dicere. Hoc autem ideo quoniam quidem decem et novem mensae in ea quae secundum carnem est Domini nostri Iesu Christi nativitate* apponuntur. In quibus imperator pariter et convivae non 25 sedendo, ut ceteris diebus, sed recumbendo epulantur; quibus in diebus non argenteis sed aureis tantum vasis ministratur. Post cibum autem aureis vasis tribus sunt poma delata, quae ob immensum pondus non hominum manibus sed purpura tectis vehiculis sunt allata. Apponuntur autem duo hoc in 30 mensam modo. Per foramina laquearis tres sunt funes pellibus deauratis tecti cum anulis depositi aureis, qui ansis quae in

24. Cf. Terence, *Eun.*, 214. 25. *vessels*. 26. from *veru*. 27. Greek, *eunuchs*. 28. *attendants*. 29. Eng.

scutulis³⁰ prominent positi, adiuvantibus inferius quattuor aut eo amplius hominibus, per vertibile³¹ quod supra laqueum est ergalium³¹ in mensam subvehuntur eodemque modo deponuntur. Ludos denique quos ibi perspexerim, quia nimis
 5 longum est scribere, praetermitto.

LXXXVIII¹

DE ORIGINE GENTIS SAXONICAE

Et primum quidem de origine statuque gentis pauca expediam, solam paene famam sequens in hac parte, nimia vetustate omnem fere certitudinem obscurante. Nam super hac re varia opinio est, aliis arbitrantibus de Danis North-
 10 mannisque originem duxisse Saxones, aliis autem aestimantibus, ut ipse adulescentulus audivi quendam praedicantem de Graecis, quia ipsi dicerent Saxones reliquias fuisse Macedonici exercitus qui, secutus Magnum Alexandrum, immatura morte ipsius per totum orbem sit dispersus. Ceterum gentem anti-
 15 quam et nobilem fuisse non ambigitur; de quibus et in contione Agrippae ad Iudaeos in Iosepho² oratio contextitur, et Lucani³ poetae sententia probatur.

Pro certo autem novimus Saxones his regionibus navibus advectos et loco primum applicuisse qui usque hodie nun-
 20 cupatur Hadolaun.

Incolis vero adventum eorum graviter ferentibus, qui Thuringi traduntur fuisse, arma contra eos movent; Saxonibus vero acriter resistentibus, portum obtinent. Diu deinde inter se dimicantibus et multis hinc inde cadentibus, placuit utrisque
 25 de pace tractare, foedus inire; actumque est foedus eo pacto

30 = *vasis*. 31. *windlass*.

LXXXVIII. 1. From the *Res gestae Saxoniorum* (968) of Widukind of Corvey. The Latin shows the influence of the Roman historians, especially Sallust. 2. Hegesippus V, 13. 3. *Pharsalia* I, 423.

quo haberent Saxones vendendi emendique copiam, ceterum ab agris, a caede hominum atque rapina abstinerent; stetitque illud foedus inviolabiliter⁴ multis diebus. Cumque Saxonibus defecisset pecunia, quid venderent aut emerent non habentibus, inutilem sibi pacem esse arbitrabantur.

5

Ea igitur tempestate contigit adulescentem quendam egredi de navibus oneratum multo auro, torque aurea simulque armillis aureis; cui obviis quidam Thuringorum: "Quid sibi vult," inquit, "tam ingens aurum circa tuum famelicum⁵ collum?" "Emptorem," inquit, "quaero; ad nihil aliud¹⁰ istud aurum gero; quia fame periclitor, quo auro delecter?" At ille qualitatem quantitatemque pretii rogat. "Nullum," inquit Saxo, "mihi est discrimen in pretio; quicquid dabis gratum teneo." Ille vero subridens⁶ adulescentem: "Quid si," inquit, "de isto pulvere sinum tibi impleo?"—erat enim in¹⁵ praesenti loco egesta⁷ humus plurima. Saxo nihil cunctatus aperit sinum et accipit humum ilicoque Thuringo tradidit aurum. Laetus uterque ad suos repedat.⁸ Thuringi Thuringum laudibus ad caelum tollunt, qui nobili fraude Saxonem deceperit fortunatumque eum inter omnes mortales fuisse, 20 qui vili pretio tam ingens aurum possederit. Ceterum certi de victoria de Saxonibus iam quasi triumphabant. Interea Saxo privatus auro, oneratus vero multa humo, appropriat navibus. Sociis igitur ei occurrentibus et quid ageret admirantibus, alii eum irridere coeperunt, alii arguere, omnes pariter²⁵ amentem eum crediderunt. At ille postulato silentio: "Sequitur," inquit, "me, optimi Saxones, et meam vobis amentiam probabitis utilem." At illi, licet dubii, sequuntur tamen ducem. Ille autem sumpta humo per vicinos agros quam potuit subtiliter sparsit et castrorum loca occupavit.

30

Ut autem viderunt Thuringi castra Saxonum intolerabilis res eis visa est et missis legatis conquesti sunt de rupto foedere ac violato pacto ex parte Saxonum. Saxones respondent se

4 = *inviolatum*. 5. *lean*. 6. *transitive*. 7. *heaped up*. 8. *returns*.

hactenus foedus inviolabiliter servasse; terram proprio auro comparatam cum pace velle obtinere aut certe armis defendere. His auditis incolae iam maledicebant aurum Saxonicum et quem paulo ante felicem esse praedicabant auctorem perditionis suae suaeque regionis fatentur. Ira deinde accensi caeco Marte sine ordine et sine consilio irruunt in castra; Saxones vero parati hostes excipiunt sternuntque et, rebus prospere gestis, proxima circumcirca* loca iure belli obtinent. Diu itaque crebroque cum ab alterutris pugnatum foret et
10 Thuringi Saxones sibi superiores fore pensarent, per internuntios postulant utrosque inermes convenire et de pace iterum tractare, conducto loco dieque. Saxones postulatis se oboedire respondent. Erat autem illis diebus Saxonibus magnorum cultellorum usus, quibus hodie Angli utuntur,
15 morem gentis antiquae sectantes. Quibus armati Saxones sub sagis suis procedunt castris occurruntque Thuringis conducto loco. Cumque viderent hostes inermes et omnes principes Thuringorum adesse, tempus rati totius regionis obtinendae, cultellis abstractis,⁹ super inermes et improvisos
20 irruunt et omnes fundunt ita ut ne unus quidem ex eis superfuerit. Saxones clari exsistere et nimium terrorem vicinis gentibus incutere coeperunt.

Fuerunt autem et qui hoc facinore nomen illis inditum tradant. Cultelli enim nostra lingua *sahs*¹⁰ dicuntur ideoque
25 Saxones nuncupatos quia cultellis tantam multitudinem fudissent.

9. *drawn*. 10. i.e., *Sachs*.

LXXXIX¹GERBERTUS AD OTTONEM²

Serenissimis auribus domini mei mallet referre laeta quam tristia. Sed cum videam monachos meos attenuari fame, premi nuditate,³ tacere quomodo potero? Tolerabile quidem hoc malum, si non etiam simul melior spes foret ablata. Nescio quibus codicibus quos libellos⁴ dicunt, totum sanctuarium⁵ Dei⁵ venumdatum est, collecta pecunia nusquam reperitur, apothecae et horrea exhausta sunt, in marsupiiis⁶ nihil est. Quid ergo peccator hic facio? Si cum gratia domini mei fieri posset, satius esset me solum apud Gallos egere quam cum tot egentibus apud Italos mendicare. Rainerius Francigena nobis¹⁰ intimus, vestrique honoris cupidus, de statu imperii vestri meae fidei multa commisit vobis referenda, non autem legato credenda, sed nec chartis inserenda, nisi vestro consultu.

XC

GERBERTUS QUONDAM SCHOLASTICUS¹ AYRARDO
SUO SALUTEM

Petitionibus tuis annuimus, nostra ut exsequaris negotia velut propria monemus. Plinius² emendetur, Eugraphius³ recipiatur, qui Orbacis⁴ et apud sanctum Basolum⁵ sunt, perscribantur.⁶ Fac quod oramus ut faciamus quod oras.

LXXXIX. 1. LXXXIX-XCV are letters of Gerbert (†1003), abbot of Bobbio, archbishop of Rheims, archbishop of Ravenna, and finally pope (Sylvester II). He resembles Lupus of Ferrières (see p. 175, note 1) in his love of the classics, his enthusiasm in collecting MSS, and his excellent Latinity. These two men are the outstanding humanists of the Middle Ages. 2. Emperor Otto II. 3. *nakedness, want*. 4. *leases*. 5. Bobbio. 6. *pouches, purses*.

XC. 1. He had been head of the episcopal school at Rheims. 2. probably the Elder. 3. He wrote a commentary on Terence. 4. *Orbais*, near Soissons. 5. *St. Basle*, near Rheims. 6. *be transcribed*.

XCI

AD ADALBERONEM REMORUM ARCHIEPISCOPUM

Mantuae quid egerim super negotiis vestris praesens melius explicabo verbis quam absens scriptis. Claves¹ librorum quas mitterem ignoravi propter communem usum similium serarum. Historiam Iulii Caesaris a domno Azone abbate Dervensi ad
 5 rescribendum nobis adquirite, ut quos penes vos habemus habeatis et quos post repperimus speretis, id est VIII volumina Boetii de astrologia, praeclarissima² quoque figurarum geometriae,² aliaque non minus admiranda. Fortunam nostram sola vestra conturbat absentia noctesque diesque.

XCII

GISALBERTO ABBATI

10 Si bene valetis gaudemus. Indigentiam vestram nostram putamus. Quam patimur ut reveletis rogamus. De morbis ac remediis oculorum Demosthenes philosophus librum edidit, qui inscribitur *Ophthalmicus*. Eius principium si habetis habeamus, simulque finem Ciceronis *Pro rege Deiotaro*.

XCIII

HUGONI SUO GERBERTUS QUONDAM SCHOLASTICUS

15 Secundum amplitudinem animi mei amplissimis honoribus ditavit me dominus meus. Nam quae pars Italiae possessiones beati Columban¹ non continet? Hoc quidem ita ex largitate

XCI. 1. Gerbert had left his MSS in locked cases at Rheims. 2. Apparently he is referring to the famous MS of the *Agrimensores*, now at Wolfenbüttel.

XCIII. 1. i.e., of Bobbio.

et benevolentia nostri Caesaris.² Fortuna vero aliter instituit. Secundum amplitudinem quippe mei animi amplissimis me honeravit³ hostibus. Nam quae pars Italiae meos non habet hostes? Vires meae impares sunt viribus Italiae. Conditio pacis haec est: si⁴ spoliatus servio,⁴ ferire desinent. Vestitum,⁵ 5 districtum,⁵ prosequuntur gladiis. Ubi gladio ferire nequibunt, iaculis verborum appetent. Contemnitur imperialis maiestas, cum in me tum in se ipsa in divisione sanctuarii Dei. Secundum⁶ libellarias⁷ leges facta⁶ quia consentire nolo, perfidus, crudelis, tyrannus cognominor. Ipse Caesar omnium hominum 10 excellentissimus a furciferis asino coaequatur.⁸ O amicorum fidissime, ne deseras amicum consilio et auxilio. Recordare quid te oraverim,⁹ me malle esse militem in Caesarianis castris quam regem in extraneis.

XCIV

EBRARDO ABBATI TURONENSI

Cum mei memoriam frequentem habeatis inter honesta, ut 15 e plurimis accepi legatis, magnamque affinitatis iure amicitiam efferatis, existimatione vestra beatum me fore puto, si modo is sum qui iudicio tanti viri inveniar dignus amari. Sed quia non is sum qui cum Panaetio interdum ab utili seiungam honestum, sed potius cum Tullio omni utili admisceam, has 20 honestissimas atque sanctissimas amicitias nulla ex parte suo¹ cuique utili vacare¹ volo. Cumque ratio morum dicendique ratio a philosophia non separentur, cum studio bene vivendi semper coniunxi studium bene dicendi, quamvis solum bene

2 = *Ottonis*. 3. familiar word play on *honoro* and *onero*. 4. i.e., if I submit to the spoliation of Bobbio. 5. i.e., if I am intractable in insisting on the return of my possessions. 6. the *leases*, mentioned in the second letter, lit., *the things done according to the terms of the leases*; *facta* is object of *consentire*. 7. Cf. *libellos*, p. 197, l. 5. 8. is compared. 9. apparently = *dixerim*.

XCIV. 1. *to lack what is useful to each*; *suo utili*, ablative with *vacare*.

vivere praestantius sit eo² quod est bene dicere,² curisque³ regiminis absoluto³ alterum satis sit sine altero. At nobis in republica occupatis utraque necessaria. Nam et apposite dicere ad persuadendum et animos furentium suavi oratione
 5 ab impetu retinere, summa utilitas.⁴ Cui rei praeeparandae bibliothecam assidue comparo. Et sicut Romae dudum ac in aliis partibus Italiae, in Germania quoque et Belgica scriptores auctorumque exemplaria multitudine nummorum redemi, adiutus benevolentia ac studio amicorum comprovincialium,⁵
 10 sic identidem apud vos fieri ac per vos sinite ut exorem. Quos scribi velimus in fine epistolae designabimus. Scribentibus membranas sumptusque necessarios ad vestrum imperium dirigemus, vestri insuper beneficii non immemores. Denique ne plura locuti legibus epistolae abutamur, causa tanti laboris
 15 contemptus⁴ malefidae fortunae. Quem contemptum nobis non parit sola natura, ut multis, sed elaborata doctrina. Proinde in otio, in negotio et docemus quod scimus et addiscimus quod nescimus.

XCV

RAINARDO MONACHO

Non existimes, dulcissime frater, vitio meo fieri quod tam
 20 diu fratrum meorum praesentia careo. Postquam a te digressus sum, crebris itineribus causam patris mei Columbani pro viribus exsecutus sum. Regnorum ambitio, dira ac miseranda tempora fas verterunt in nefas. Nulli iure rependitur sua fides. Ego tamen cum sciam omnia ex Dei pendere sententia, qui simul corda et regna filiorum hominum permutat,
 25 exitum rerum patienter exspecto. Idem quoque facere te, frater, et moneo et hortor. Unum a te interim plurimum

2. *than to speak well.* 3. *to one who is free from the cares of state.* 4. *Sc. est.* 5. *belonging to the same province.*

exposco, quod et sine periculo ac detrimento tui fiat et me tibi quam maxime in amicitia constringat. Nosti quanto studio librorum exemplaria undique conquiram. Nosti quot scriptores in urbibus ac in agris Italiae passim habeantur. Age ergo et te solo conscio ex tuis sumptibus fac ut mihi scribantur 5 M. Manlius¹ de astrologia, Victorius de rhetorica, Demosthenis *Ophthalmicus*. Spondeo tibi, frater, et certum teneto quia obsequium hoc fidele et hanc laudabilem oboedientiam sub sancto silentio habeo, et quicquid erogaveris cumulatam remittam secundum tua scripta, et quo tempore iusseris. 10 Tantum significa cui et tua munera et nostra porrigamus scripta, frequentiusque nos tuis litteris laetifica, nec sit metus ad quorumlibet notitiam pervenire quae sub nostra deposueris fide.

XCVI¹ANGELICA² DE CHRISTI RESURRECTIONE

Quem quaeritis in sepulchro, o christicolae?*

15

Sanctarum mulierum responsio:

Ihesum Nazarenum crucifixum,* o caelicola.

Angelicae vocis consolatio:

Non est hic, surrexit sicut praedixerat,

Ite, nuntiate quia surrexit, dicentes.

20

Sanctarum mulierum ad omnem clerum modulatio:

Alleluia! Resurrexit Dominus hodie,

Leo fortis, Christus filius Dei! Deo gratias dicite, eia.

1. probably Boethius.

XCVI. 1. An English dramatic trope of the tenth century, belonging to the Easter service. *Trope* is a general term applied to a phrase, sentence, verse, or strophe interpolated in certain parts of the liturgy; this dramatic trope represents the germ from which the great medieval Easter cycle developed. The term *prose* was also used if the composition was rhythmical, and *sequence* if metrical; later all three terms were used synonymously.

2. *Sc. vox.*

Dicat angelus:

Venite et videte locum ubi positus erat Dominus, alleluia!
alleluia!

Iterum dicat angelus:

- 5 Cito euntes dicite discipulis quia surrexit Dominus, alleluia!
alleluia!

Mulieres una voce canant³ iubilantes³:

Surrexit Dominus de sepulchro,
Qui pro nobis pendit in ligno, alleluia!

XCVII.¹ A LITURGICAL PLAY

OFFICIUM² STELLAE

- 10 *Primus dicat:* Stella fulgore nimio rutilat.

Alius dicat: Quae regem regum natum monstrat.

Tertius: Quem venturum olim prophetiae³ signaverunt.

Primus: Venite.

Alius: Venite.

- 15 *Tertius:* Venite, adoremus eum, quia ipse est Dominus Deus
noster.

Tunc iungant se simul et dicant: Eamus ergo et inquiramus
eum, offerentes ei munera, aurum, tus, et myrrham, quia
scriptum didicimus: "Adorabunt⁴ eum omnes reges, omnes

- 20 gentes servient ei."

Nuntius ad Herodem: Salve, rex Iudaeorum. En magi veniunt
et regem regum stella duce natum requirunt.

Herodes ad nuntium: Antevenire⁵ iube, quo possim singula
scire,

- 25 Qui sint, cur veniant, quo nos rumore
requirunt.

3. *sing joyfully.*

XCVII. 1. A liturgical play of a rather simple form, apparently intended for use in Sicily, from a MS of the twelfth century. 2. *office*, the prescribed form for a service of the church. 3. *prophecies*. 4. Psalms lxxi, 11 (lxxii, 11). 5. *come before (me)*.

Nuntius ad magos: Regia uos mandata vocant; non segniter ite.

Magi ad Herodem: Israelitarum rex fortis vivat in aevum.

Herodes ad magos: Quem quaeritis, advenae?

Magi: Regem Iudaeorum natum quaerimus.

Herodes: Regem quem quaeritis natum esse quo signo didi- 5
cistis?

Magi: Illum natum esse didicimus in oriente stella monstrante.

Herodes: Si illum regnare creditis, dicite nobis.

Magi: Hunc regnare fatentes cum mysticis muneribus,
De terra longinqua adorare venimus, 10
Trinum Deum venerantes tribus in⁶ muneribus.

Unus dicat: Auro regem.

Alius: Ture sacerdotem.

Tertius: Myrrha mortalem.

Herodes ad nuntios: Huc, symistae⁷ mei, disertos pagina 15
scribas
Prophetica ad me vocate.

Nuntius ad scribas: Vos legis periti, a rege vocati,
Cum prophetarum libris properando
venite. 20

Scribae ad Herodem: Salve, rex Iudaeorum.

Herodes: O vos scribae, interrogati dicite si quid de hoc puero
scriptum videritis in libris.

Scribae ad Herodem: Vidimus, domine, in prophetarum lineis
nasci Christum in Bethlehem, civitate David, Isaia sic vati- 25
cinante: "Bethleem,⁸ non eris minima in principibus Iuda;
ex te enim exiet⁹ dux qui regat populum meum Israel, ipse
enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum."

Herodes ad magos: Ite¹⁰ et de puero diligenter investigate,
Et inventum redeuntes mihi renuntiate, 30
Ut et ego veniens adorem eum.

Magi ad pastores: Pastores, dicite quidnam vidistis, et annun-
tiate Christi nativitatem.

6. expresses means. 7. Greek = *collegae*. 8. Cf. Matthew ii, 6; *Iuda* is
genitive. 9 = *exibit*. 10. Matthew ii, 8.

Pastores ad magos: Infantem vidimus pannis involutum et choros angelorum laudantes salvatorem.*

Magi: Ecce stella in oriente praevisa¹¹

Iterum praecedit nos lucida,

5 Quam Balaam¹² ex Iudaica

Orituram dixerat prosapia;

Quae nostrorum oculos

Fulguranti lumine perstrinxit pavidos.

Obstetrices: Qui sunt hi qui stella duce nos adeuntes inaudita
10 ferunt?

Magi: Nos sumus, quos cernitis, reges Tharsis et Arabum et Saba, dona ferentes Christo regi nato Domino, quem stella deducente adorare venimus.

Obstetrices: Ecce puer adest quem quaeritis. Iam properate
15 et adore, quia ipse est redemptio nostra.

Primus dicat: Salve, Deus Deorum.

Secundus: Salve, princeps saeculorum.

Tertius: Salve, vita mortuorum.

Primus: Suscipe, Rex, aurum.

20 *Secundus:* Tolle tus, tu vere Deus.

Tertius: Myrrham, signum sepulturae.

Angelus: Impleta sunt omnia quae propheticæ¹³ dicta sunt; ita via remeantes alia, ne delatores tanti regis puniendi sitis. Nuntium vobis fero de supernis: Natus est Christus domi-
25 nator orbis in Bethlehem Iudae, sic enim propheta dixerat ante.

Te Deum laudamus.

OFFICIUM SEPULCHRI

Mulieres: Quis revolvat nobis lapidem ab ostio monumenti?

Pueri: Venite.

11 = *visa*. 12. Numbers xxiv, 17. 13. *by the prophets*.

Clerici: Quis revolvēt?

Pueri: Venite.

Clerici: Quis revolvēt?

Pueri: Venite, nolite timere vos.

Quem quaeritis in sepulchro, o christicolae?

5

Clerici: Iesum Nazarenum crucifixum, o caelicolae.

Pueri: Non est hic, surrexit sic ut praedixerat;

Ite, nuntiate quia surrexit.

Clerici: Alleluia, resurrexit Dominus hodie, resurrexit leo
fortis, Christus filius Dei.

10

Chorus: Deo gratias, dicite eia.

Te Deum laudamus.

OFFICIUM PEREGRINORUM

De peregrino in die lunae paschae hoc dicat chorus:

Iesu,¹⁴ nostra redemptio,¹⁴

Quae te vicit clementia.

15

Duo clerici induti cappis dicant:

Tertia¹⁵ dies est quod haec facta sunt.

Peregrinus: Qui sunt hi sermones quos confertis ad invicem
ambulantes, et estis tristes, alleluia, alleluia?

Discipuli: Tu solus peregrinus es in Ierusalem, et non cognovisti 20
quae facta sunt in illa his diebus, alleluia.

Peregrinus: Quae?

Discipuli: De Iesu Nazareno, qui fuit vir propheta potens in
opere et sermone coram Deo et omni populo, alleluia,
alleluia, et quomodo tradiderunt eum summi sacerdotes in 25
damnatione mortis, alleluia.

Peregrinus: O stulti et tardi corde ad credendum in omnibus
his quae locuti sunt prophetae, alleluia; nonne sic oportuit
pati Christum et ita intrare in gloriam suam, alleluia?

14. first verse of a popular hymn on the nativity. 15. From this point the text is taken largely from Luke xxiv, 17 ff.

Chorus: Cum autem adpropinquaret castello quo ibant, ipse se finxit longius ire et coegerunt illum ut remaneret cum eis.

Discipuli: Mane nobiscum quoniam advesperascit et inclinata est iam dies, alleluia.

5 *Peregrinus:* Mihi longum iter restat, alleluia.

Discipuli: Sol vergens ad occasum suadet ut nostrum velis hospitium, placent enim nobis sermones tui quos refers de resurrectione magistri nostri, alleluia.

Chorus: Et intravit cum illis, et factum est¹⁶ dum recumberet
10 cum eis accepit panem, benedixit ac fregit et porrigebat illis, et cognoverunt illum in fractione panis, et ipse evanuit ab oculis eorum, alleluia.

Et ita tenendo in medio eorum Peregrinum veniant usque ad altare, ac ibi sit parata mensa cum pane et vino; et discumbant,
15 *et frangat panem eisque det, ac postea ab oculis eorum evanescat.*

Tunc dicant discipuli: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis de Iesu, dum loqueretur nobis in via et aperiret nobis scripturas? Heu miseri, ubi erat sensus noster, quo intel-
20 lectus abierat, alleluia?

Et iterum eis se ostendens dicat: Pax vobis, ego sum. Nolite timere; videte manus meas et pedes meos, quia ego ipse sum. Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habent sicut me videtis habere, alleluia, alleluia.

25 *Discipuli versus chorum dicant:* Surrexit Dominus de sepulchro, qui pro nobis pependit in ligno, alleluia, alleluia, alleluia.

Chorus: Deo gratias, alleluia, alleluia, alleluia.

16. *it came to pass*, generally followed by *quod* or *ut*.

XCVIII.¹ A BURIAL SERVICE

Post missam accedat sacerdos ad caput defuncti, alba² indutus, absque cappa serica; et duo clerici de secunda forma³ ad caput defuncti stantes incipiant tribus vicibus⁴ antiphonam sequentem, quam chorus singulis vicibus totam prosequatur usque in finem.*

Ant. Circumdederunt me gemitus mortis, dolores inferni 5
circumdederunt me.

Deinde post tertiam repetitionem sequatur:

Kyrie⁵ eleyson. Christe eleyson. Kyrie eleyson.⁵

Non dicatur Pater noster, nec Dominus vobiscum, neque Oremus, sed tantum Oratio, sacerdote dicente modesta voce, 10 videlicet sine nota⁶:

Non⁷ intres in iudicium cum servo⁸ tuo, Domine, quoniam nullus apud te iustificabitur⁹ homo, nisi per te omnium peccatorum suorum tribuatur remissio. Non ergo eum, quaesumus, tua iudicialis¹⁰ sententia premat, quem tibi vera supplicatio 15 fidei christianae commendat, sed gratia tua illi succurrente mereatur evadere iudicium ultionis, qui dum viveret insignitus est signaculo sanctae Trinitatis.* Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Eodem modo dicuntur omnes orationes sequentes. Deinde 20 incipiat cantor responsorium¹¹:

Qui Lazarum resuscitasti a monumento fetidum, tu eis, Domine, dona requiem. Et locum indulgentiae. Requiem aeternam dona eis, Domine. Et locum.

Versus. Qui venturus es iudicare vivos et mortuos et saeculum per ignem.

Et percantetur a choro cum suo versu, et interim sacerdos cum

XCVIII. 1. The beginning of the Burial Service according to the Sarum (Salisbury) Use, which dates from the beginning of the thirteenth century; it was the most widespread of the English Uses. 2. *alb*; sc. *veste*. 3 = *ordine*. 4. *times*. 5. *Lord have mercy, Christ have mercy, Lord have mercy*. 6. i.e., it was not intoned. 7. See 85. 8. Alternative feminine forms are inserted at the proper places, *servula tua*, etc. 9. *will be justified*. 10. *as a judge*. 11. *responsory*.

*turbulo*¹² *circumeundo corpus, illud incenset*.¹³ *Similiter fiat in responsoriis sequentibus. Deinde dicitur: Kyrie eleyson, Christe eleyson, Kyrie eleyson, sine Pater noster et sine Dominus vobiscum; sed tantum cum Oremus.*

- 5 *Oratio.* Deus, cui omnia vivunt, et cui non pereunt moriendo corpora nostra, sed mutantur in melius, te supplices deprecamur ut quicquid famulus tuus vitiorum tuae voluntati contrarium, fallente diabolo, et propria iniquitate¹⁴ atque fragilitate contraxit, tu pius et misericors abluas indulgendo, eiusque animam
10 suscipi iubeas, per manus sanctorum angelorum deducendam in sinum patriarcharum¹⁴ tuorum, Abraham scilicet amici tui, et Isaac electi tui, atque Iacob dilecti tui, quo¹⁵ aufugit dolor et tristitia atque suspirium, fidelium quoque animae felici iucunditate laetantur, et in novissimo magni iudicii die inter
15 sanctos et electos tuos eam facias perpetuae gloriae tuae percipere portionem, quam oculus non vidit, nec auris audivit, et in cor hominis non ascendit quam praeparasti diligentibus te. Per Christum.

- Resp.* Heu mihi, Domine, quia peccavi nimis in vita mea;
20 quid faciam miser? Ubi fugiam nisi ad te, Deus meus?¹⁶ Miserere mei. Dum veneris in novissimo die.

Versus. Anima mea turbata est valde; sed tu, Domine, succurre ei. Dum veneris.

- Et percantetur a choro cum suo versu, et interim incensetur*
25 *corpus ut supra. Deinde sequatur: Kyrie eleyson, Christe eleyson, Kyrie eleyson, sine Pater noster, et sine Dominus vobiscum; sed tantum cum Oremus.*

- Oratio.* Fac,¹⁷ quaesumus, Domine, hanc cum servulo tuo defuncto misericordiam, ut factorum suorum in poenis non
30 recipiat vicem, qui tuam in votis tenuit voluntatem: ut sicut hic eum vera fides iunxit fidelium turmis, ita eum illic tua miseratio societ angelicis choris. Per Christum Dominum nostrum.

12. *censer.* 13. *incense.* 14. Eng. 15. i.e., *sinu.* 16. the regular form of the vocative in ML. 17. See 114.

Deinde incipiat cantor responsorium: Libera me, Domine, de morte aeterna in die illa tremenda. Quando caeli¹⁸ movendi sunt et terra, dum veneris iudicare saeculum per ignem.

Versus. Dies illa, dies irae, calamitatis et miseriae; dies magna et amara valde.

5

Et percantetur a choro cum uno versu tantum, scilicet, Dies illa ut supra, et interim incensetur corpus a sacerdote semel circumeundo, et postea aspergatur aqua benedicta.¹⁹ *Deinde sequatur:* Kyrie eleyson, Christe eleyson, Kyrie eleyson.

Hic roget sacerdos circumstantes orare pro anima defuncti 10 *dicens:* Pro anima N. et pro animabus omnium fidelium defunctorum. Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur²⁰ nomen tuum: adveniat regnum tuum; fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra. Panem nostrum cotidianum da nobis hodie; et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus 15 debitoribus nostris. Et ne nos inducas in temptationem. Sed libera nos a malo.

Non intres in iudicium cum servo tuo, Domine:

Quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis vivens.

A porta inferi:

20

Erue, Domine, animas eorum.

Credo videre bona Domini:

In terra viventium.

Domine, exaudi orationem meam:

Et clamor meus ad te veniat.

25

Dominus vobiscum:

Et cum spiritu tuo.

Oremus.

Oratio. Inclina, Domine, aurem tuam ad preces nostras, quibus misericordiam tuam supplices deprecamur, ut animam 30 famuli tui, quam de hoc saeculo migrare iussisti, in pacis ac lucis regione constituas, et sanctorum tuorum iubeas esse consortem. Per Dominum nostrum Iesum Christum.

18. See 17. 19. holy. 20. hallowed be.

Hic deportetur corpus ad sepulchrum, cantore incipiente:

Ant. In paradisum deducant te angeli, in tuo adventu suscipiant te martyres, et perducant te in civitatem sanctam Hierusalem.

PSALM.²¹

- 5 1. In exitu Israel de Aegypto, domus Iacob de populo barbaro:
 2. Facta est Iudaea sanctificatio²² eius, Israel potestas eius.
 3. Mare vidit, et fugit: Iordanis conversus est retrorsum.
 4. Montes exultaverunt ut arietes: et colles sicut agni ovium.
 10 5. Quid est tibi, mare, quod fugisti: et tu, Iordanis, quia conversus es retrorsum?
 6. Montes, exultastis sicut arietes, et colles sicut agni ovium.
 7. A facie Domini mota est terra, a facie Dei Iacob.
 8. Qui convertit petram in stagna aquarum, et rupem in
 15 fontes aquarum.
 1. Non nobis, Domine, non nobis: sed nomini tuo da gloriam.
 2. Super²³ misericordia tua, et veritate tua: ne quando dicant gentes: Ubi est Deus eorum?
 3. Deus autem noster in caelo: omnia quaecumque voluit,
 20 fecit.
 4. Simulacra²⁴ gentium argentum, et aurum, opera manuum hominum.
 5. Os habent, et non loquentur: oculos habent, et non videbunt.
 25 6. Aures habent, et non audient: nares habent, et non odorabunt.
 7. Manus habent, et non palpabunt: pedes habent, et non ambulabunt: non clamabunt in gutture suo.
 8. Similes illis fiant qui faciunt ea: et omnes qui confidunt
 30 in eis.

21. Psalm cxiii (cxiv, cxv). 22. sanctuary. 23. for. 24. idols; sc. sunt.

9. Domus Israel speravit in Domino: adiutor eorum et protector eorum est.

10. Domus Aaron speravit in Domino: adiutor eorum et protector eorum est.

11. Qui timent Dominum, speraverunt in Domino: adiutor eorum et protector eorum est.

12. Dominus memor fuit nostri: et benedixit nobis: Benedixit domui Israel: benedixit domui Aaron.

13. Benedixit omnibus qui timent Dominum, pusillis cum maioribus. 10

14. Adiciat²⁵ Dominus super²⁵ vos: super vos, et super filios vestros.

15. Benedicti vos a Domino, qui fecit caelum et terram.

16. Caelum, caeli²⁶ Domino: terram autem dedit filii hominum. 15

17. Non mortui laudabunt te, Domine: neque omnes, qui descendunt in infernum.

18. Sed nos qui vivimus, benedicimus Domino, ex hoc nunc et usque in saeculum.²⁷

XCIX.¹ MIRACLES AND FRAUDS

De miraculis igitur quae per beati patris merita post dis- 20
solutionem eius corporis in salutem credentium divina pietas
clementer ostendit, melius pauca quam plura scribenda pu-
tamus, ne aut studiosis fastidium aut desidiosis vel etiam
infidelibus incredulitatis² periculum narrationis prolixitate
contrahamus. Praecipue tamen propter quasdam vanae mentis 25

25. *increase.* **26.** *masculine plural; scilicet sunt.* **27.** If the psalm was finished before the procession reached the grave, a second psalm (xxiv) was recited.

XCIX. **1.** From Wolfherus's life of Godehardus, bishop of Hildesheim (†1038). **2.** *unbelief.*

personas, quae in nostra patria usitato more per sacra loca discurrentes se aut caecos aut debiles vel elingues vel certe obsessos temere simulant, et ante altaria vel sepulchra sanctorum se coram populo volutantes pugnisque tundentes
 5 sanatos se ilico proclamant, ea scilicet sola vesana voluptate ut sic tantum maiorem stipem vel quaestum a plebe percipiant sicque fit ut et beatum virum saepius de talibus dixisse praemisimus³: "Quia⁴ mendaces," inquit, "faciunt ut veridicis vix credatur. Et cum in huiusmodi fallacia tales liquido de-
 10 prehendantur, etiam sanctorum verae virtutes in periculosam desperationem⁵ hac dubietate retrahuntur, vel certe et hi qui vere sanantur etiam non solum a perfidis⁶ sed interdum a fidelibus fallere creduntur." Sicut utique nobis de quadam muliercula palam evenit. Primo namque praedicti nostri
 15 antistitis Hezelini anno, in speciali* nostra festivitate, id est in assumptione⁷ sanctae Mariae, anus quaedam nobis ignota, velato capite, nubilata⁸ facie, ante sepulchrum beati viri se proiecit ibique praedicto amentium more diutius volutata, tandem prosiliens se per multos annos caecam ibidem tunc illuminatam⁹
 20 proclamavit. Quo statim rumore diffamato,* clerus populusque concurrat, ipse etiam episcopus advenit; cumque iam ad agendas publice Deo gratias properarent, cives illius, qui eam prius noverant eamque in huiusmodi falsitate saepius notaverant, venerunt, qui illam et modo et saepe etiam antea talia mentitam
 25 veraciter dixerunt. In quam cum iam populus merito, ut male tractaretur, insurgeret a clero tamen pro beati pontificis veneratione defensa, confusa discessit, et nusquam postea comparuit.

3 = *praediximus*. 4. See 83. 5. *uncertainty*. 6. *unbelievers*. 7. Eng. 8. *veiled*. 9. *restored to sight*.

C.¹ HENRY ON THE WAY TO CANOSSA

(1077) Rex Henricus² in Italiam proficiscens intra Burgundiam in loco qui dicitur Bisenzun³ natalem Domini celebravit, satis magnifice pro sua tum calamitate⁴ susceptus et habitus⁵ ab avunculo matris suae, Willihelmo comite, cuius in illis locis amplissimae et florentissimae opes erant. Ea porro causa 5 erat ut⁶ relicto recto itinere in Burgundiam diverteret quod certo compererat duces Ruodolfum, Welf et Bertholdum omnes vias omnesque aditus qui ad Italiam mittunt, quos vulgato nomine clusas⁷ vocant, appositis custodibus anticipasse⁸ ut nulla illic ei copia transeundi fieret. Exacta sollemnitate 10 natalis Domini, profectus inde cum in locum qui Cinis⁹ dicitur venisset, obviam¹⁰ habuit¹⁰ socrum suam filiumque eius Amadeum nomine, quorum in illis regionibus et auctoritas clarissima et possessiones amplissimae et nomen celeberrimum erat. Hi venientem honorifice susceperunt; transitum tamen 15 per terminos¹¹ suos alias¹² ei concedere nolebant nisi¹² quinque Italiae episcopatus,¹³ possessionibus suis contiguos, eis redimendi itineris pretium traderet. Durum hoc nimis atque intolerabile omnibus regis consiliariis¹⁴ visum est. Sed cum ei inevitabilis incumberet necessitas quoquo posset pacto redi- 20 mendi itineris et illi nec iure propinquitatis nec tantae calamitatis miseratione quicquam moverentur, multo labore et tempore in hac deliberatione insumpto, vix et aegre tandem impetratum est ut provinciam quandam Burgundiae, bonis omnibus locupletissimam, concedendi transitus mercedem 25 dignarentur accipere. Ita indignatio Domini non solum

C. 1. From the *Annales* of Lambert of Hersfeld, which cover the period from the creation to 1077. The latter part, where the annalistic method is abandoned, is written in a smooth, flowing style, showing the influence of Sallust and Livy. In this selection Lambert has followed Livy's account of Hannibal's crossing the Alps. 2. Henry IV. 3. *Besançon*. 4. his excommunication by Gregory VII. 5. *entertained*. 6. *why*. 7. *passes*. 8. *seized in advance*. 9. the pass of Mt. Cenis. 10. *met*. 11. *territories*. 12. *on any other terms except that*. 13. *bishoprics*. 14. *councilors*.

sacramentis et frequentibus beneficiis sibi obnoxios sed etiam amicos et genere propinquos ab eo averterat. Difficuler assecuto transeundi licentiam protinus alia successit difficultas. Hiems erat asperrima et montes per quos transitus erat in
 5 immensum porrecti et paene nubibus cacumina ingerentes ita mole nivium et glaciali frigore obriguerant ut per lubricum praecipitemque decessum¹⁵ nec equitis nec peditis gressum sine periculo admitterent. Sed dies¹⁶ anniversarius¹⁶ quo rex in excommunicationem¹⁷ devenerat e vicino imminens nullas
 10 accelerandi itineris moras patiebatur, quia nisi ante eam diem anathemate¹⁸ absolveretur decretum noverat communi principum sententia ut et causa¹⁹ in perpetuum cecidisset¹⁹ et regnum sine²⁰ ullo deinceps restitutionis remedio²⁰ amisisset. Igitur quosdam ex indigenis, locorum peritos et praeuptis Alpium
 15 iugis assuetos, mercede conduxit qui comitatum²¹ eius per abruptum montem et moles nivium praecederent et subsequentibus, quaqua possent arte, itineris asperitatem levigarent.²² His ductoribus cum in verticem montis magna cum difficultate evasissent nulla ulterius progrediendi copia erat, eo
 20 quod praeceps montis latus et,²³ ut dictum est, glaciali frigore lubricum, omnem penitus decessum negare videretur. Ibi viri, periculum omne viribus evincere conantes, nunc manibus et pedibus reptando, nunc ductorum suorum humeris innitendo, interdum quoque titubante per lubricum gressu cadendo et
 25 longius volutando, vix tandem aliquando cum gravi salutis suae periculo ad campestria pervenerunt. Reginam et alias quae in obsequio eius erant mulieres, boum coriis impositas, duces itineris, conductu²⁴ praeerunt, deorsum trahebant. Equorum alios per machinas quasdam submittebant, alios
 30 colligatis pedibus trahebant, ex quibus multi dum traherentur mortui, plures debilitati, pauci admodum integri incolumesque periculum evadere potuerunt.

15 = *descensum*. 16. *the anniversary of the day*. 17. Eng. 18. Eng.; ablative. 19. *would lose his case*; *causa* is ablative. 20. *without any hope of recovery*. 21. *train*. 22. *smooth*. 23. *connects praeceps and lubricum*. 24. *train*.

CI.¹ THE CONVERSION OF LANFRANC

Fuit quidam vir magnus, Italia ortus, quem Latinitas, in antiquum scientiae statum ab eo restituta, tota supremum debito cum amore et honore agnoscit magistrum, nomine Lanfrancus; ipsa quoque in liberalibus studiis magistra gentium, Graecia, discipulos illius libenter audiebat et admirabatur. 5 Hic Pavia² civitate oriundus³ fuit; parentes illius, eiusdem urbis cives, magni et honorabiles habebantur inter suos concives.* Nam, ut fertur, pater eius de ordine illorum qui iura et leges civitatis asservabant⁴ fuit.

Lanfrancus, in primaeva aetate patre orbatus, cum ei in 10 honorem et dignitatem succedere deberet, relicta civitate amore discendi, ad⁵ studia litterarum⁵ perrexit. Ibi plurimo tempore demoratus, omni scientia saeculari perfecte imbutus rediit. Deinde patria egressus et Alpes transgressus, in Gallias venit, tempore Henrici⁶ regis Francorum et gloriosi ducis 15 Normannorum Guillelmi,⁷ qui Angliam sibi armis subegit. Et pertransiens Franciam, quam⁸ plures⁸ magni nominis scholares secum habens, in Normanniam pervenit et, in Abrincatensi⁹ civitate⁹ demoratus, per aliquod tempus docuit.¹⁰ Considerans vero scientissimus vir quod captare mortalium 20 auram¹¹ vanitas est, et quia ad¹² non esse¹² tendunt omnia, praeter¹³ eum qui fecit universa, qui semper est, et qui ei intendunt,¹³ ad obtinendum eius amorem animum convertit et studium. Quod¹⁴ igitur in litteris perfectius invenit salutis consilium et placendi Deo arripere statuit,¹⁴ ut relictis omnibus, 25 abdicato etiam sui ipsius iure, illum sequeretur qui dixit¹⁵:

CI. 1. From the life of Lanfranc (†1089) by Milo Crispin, a monk of Bec. Lanfranc was prior of Bec and later archbishop of Canterbury, the first after the Conquest. Under his rule Bec attained great fame and power. 2. Pavia. 3 = *ortus*. 4. *administered*. 5. *to the university*. 6. Henry I. 7. the Conqueror. 8 = *quam plurimos*. 9. *Avanches*. 10. *lectured*. 11. *favor*. 12. *to destruction*, lit., *to not being*. 13. i.e., except God and those who serve (*intendunt*) him. 14. The perfection he had attained in worldly wisdom he decided to employ for his soul's welfare. 15. Matthew xvi, 24.

"Si quis vult post me venire, abneget semetipsum et tollat crucem suam et sequatur me." Et quia quanto magnus¹⁶ fuerat tanto optabat fieri humilior, locum adire nolebat ubi litterati¹⁷ eum honori ac reverentiae haberent.

- 5 Interea cum ire vellet Rotomagum¹⁸ iter agebat, inclinata iam die, per silvam ultra fluvium Rislam et incidit in latrones; qui cuncta quae habebat tollentes, ligatis a tergo manibus, et caput¹⁹ cappae ante oculos admoto, abduxerunt illum de via et inter condensa saltus fruteta²⁰ dimiserunt. Talibus angustiiis
10 comprehensus, nescius quid ageret, suum infortunium lamentabatur. Tandem nocturno silentio in²¹ se reversus,²¹ voluit Domino laudes debitas persolvere et non potuit, quia ad hoc antea non vacaverat. Et conversus ad Dominum: "Domine Deus," ait, "tantum tempus in discendo expendi et corpus et
15 animum in studiis litterarum attrivi; et adhuc quomodo te debeam orare atque laudis officia tibi persolvere non didici. Libera me de hac tribulatione et ego, te auxiliante, sic vitam meam corrigere et instituere curabo ut tibi servire valeam et sciam." Surgente aurora, in ipso crepusculo audivit viatores
20 iter carpentes et coepit vociferando ab eis auxilium petere. Illi audientes primo expavere, dehinc, vocem hominis advertentes, ad sonum vocis perrexere et quis esset, quid haberet indicavit. Tunc eum solventes reduxerunt ad viam. Rogavit sane ut vilius²² et pauperius coenobium quod in regione nossent
25 sibi demonstrarent. Responderunt: "Vilius et abiectius²³ monasterium nullum scimus quam istud quod in proximo aedificat quidam homo Dei," et ostendentes viam discesserunt.

- At ille gressum illuc vertens, Beccum adiit; quo nullum usquam tunc pauperius aestimabatur vel abiectius coenobium.
30 Forte tunc abbas extruendae fornaci²⁴ occupatus, ipsemet operabatur manibus suis. Et accedens ad eum dixit: "Deus te salvum faciat." Et abbas: "Deus te benedicat," inquit. "Es

16 = maior. 17. the learned. 18. Rouen. 19. hood. 20. thickets. 21. Biblical, coming to himself. 22. superlative in meaning here, but comparative in l. 25, below. 23 = pauperius. 24. ablative in CL.

Lombardus?" At ille: "Sum." At abbas: "Quid vis?" "Monachus," ait, "fieri volo." Tunc abbas praecepit cuidam monacho, nomine Rogerio, qui in²⁵ parte²⁵ opus suum faciebat, ut illi ostenderet librum regulae; qua perlecta, respondit omnia, Deo se iuvante, libenter servaturum. Haec audiens abbas et
sciens quis esset et unde, concessit ei quod petebat. At ille
per os furni procidens in faciem, osculatus est pedes eius.
Lanfrancus, humilitatem animi sermonisque gravitatem in
abbate plurimum veneratus et amans, monachus ibi efficitur.

10

Quadam die dum ad mensam legeret, dixit quiddam inter legendum sicut dicere debuit, quod non placuit praesidenti²⁶ et aliter dicere iussit: velut si ille dixisset "docēre," media producta, ut est, et iste eadem media correpta emendasset "docēre," quod non est—non enim prior ille litteratus erat. At
vir sapiens, sciens magis oboedientiam Christo deberi quam Donato,²⁷ dimisit quod bene pronuntiaverat et dixit quod non recte dicere iubebatur. Nam producere brevem vel corripere longam syllabam non capitale noverat crimen; verum iubenti ex²⁸ parte²⁸ Dei non parere, culpam non levem esse sciebat.

20

CII.¹ THE VISION OF ANSELM

At Anselmus filius horum cum puer parvulus esset maternis, prout aetas sua patiebatur, colloquiis libenter animum intendebat. Et audito² unum Deum sursum in caelo esse omnia regentem, omnia continentem, suspicatus est, utpote

25. i.e., he was assisting the abbot. 26 = *priori*. 27. the grammarian most used in the Middle Ages. 28. *in the name of*.

CII. 1. CII and CIII are from the life of Anselm (†1109) by Eadmer, his pupil, bishop of St. Andrews. Anselm, like Lanfranc, was an Italian; he studied under Lanfranc at Bec, where he became prior, and later abbot. Under his rule Bec became the foremost seat of learning in Europe. He succeeded Lanfranc as archbishop of Canterbury. 2. ablative absolute with an infinitive clause in place of a noun.

puer inter montes nutritus, caelum montibus incumbere, in quo et aulam Dei esse eamque per montes adiri posse. Cumque hoc saepius animo volveret, contigit ut quadam nocte per visum videret se debere montis cacumen ascendere et ad aulam
 5 magni regis Dei properare. Verum priusquam montem coepisset ascendere, vidit in planitie qua pergebat ad pedem montis mulieres, quae regis erant ancillae, segetes metere, sed hoc nimis neglegenter faciebant et desidiose.³ Quarum desidi-
 10 am puer docens atque redarguens⁴ proposuit animo se apud Dominum regem ipsas accusaturum. Dehinc monte transcenso, regiam aulam subiit, Deum cum solo suo dapifero⁵ invenit. Nam familiam suam, ut sibi videbatur, quoniam autumnus erat, ad colligendas messes miserat. Ingrediens itaque puer a Domino vocatur. Accedit atque ad pedes eius sedet. In-
 15 terrogatur iucunda affabilitate quis sit vel unde, quidque velit. Respondet ille ad interrogata iuxta quod rem esse sciebat. Tunc ad imperium Dei panis ei nitidissimus per dapiferum affertur eoque coram ipso reficitur. Mane igitur cum quid viderit ante oculos mentis reduceret, sicut puer
 20 simplex et innocens, se veraciter⁶ in caelo et ex pane Dei refectum fuisse credebat, hocque coram aliis ita esse publice asserebat. Crevit ergo puer et ab omnibus diligebatur. Mores etenim probi in eo erant qui magnopere illum diligi faciebant. Traditur litteris, discit, et in brevi plurimum proficit.

CIII. ANSELM ON DISCIPLINE

25 Quodam igitur tempore cum quidam abbas, qui admodum religiosus habebatur, secum de iis quae monasticae religionis¹ erant loqueretur, ac inter alia de pueris in clauastro nutritis verba² consereret,² adiecit: "Quid, obsecro, fiet de istis?

3. adverb from *desidiosus*. 4. *disapproving*. 5. *steward, seneschal*. 6. *really*.

CIII. 1. *life*. 2. *was conversing*.

Perversi sunt et incorrigibiles,³ die et nocte non cessamus eos verberantes, et semper fiunt sibi⁴ ipsis deteriores." Ad quae miratus Anselmus: "Non cessatis," inquit, "eos verberare? Et cum adulti sunt, quales sunt?" "Hebetes," inquit, "et bestiales."⁵ At ille: "Quam⁶ bono omine⁶ nutrimentum⁷ 5 vestrum expenditis? De hominibus bestias nutritivistis." "Et nos," ait, "quid possumus inde?⁸ Modis omnibus constringimus eos ut proficiant et nihil proficimus." "Constringitis? Dic mihi, quaeso, domine abba, si plantam⁹ arboris⁹ in horto tuo plantares et mox illam omni ex parte ita concluderes ut 10 ramos suos nullatenus¹⁰ extendere posset, cum eam post annos excluderes¹¹ qualis arbor inde prodiret? Profecto inutilis, incurvis ramis et perplexis.¹² Et hoc ex cuius culpa procederet nisi tua, qui eam immoderate conclusisti? Certe hoc facitis de pueris vestris; plantati sunt per¹³ oblationem¹³ in horto 15 ecclesiae ut crescant et fructificent Deo. Vos autem in¹⁴ tantum¹⁴ terroribus, minis et verberibus undique illos coartatis ut nulla penitus sibi liceat libertate potiri. Itaque indiscrete¹⁵ oppressi pravas et spinarum more perplexas infra se cogitationes congerunt, foveant, nutriunt, tantaque eas vi nutriendo suffulciunt¹⁶ ut omnia quae illarum correctioni possent admini- 20 culari¹⁷ obstinata mente subterfugiant. Unde fit ut quia nihil amoris, nihil pietatis, nihil benevolentiae, sive dulcedinis circa se in vobis sentiunt, nec¹⁸ illi alicuius in vobis boni postea fidem habeant, sed omnia vestra ex odio et invidia contra se 25 procedere credant. Contingitque modo miserabili ut, sicut deinceps corpore crescunt, sic in eis odium et suspicio omnis mali crescat, semper prona et incurva ad vitia. Cumque ad¹⁹ nullum¹⁹ in vera fuerint caritate nutriti, nullum nisi depressis²⁰ superciliis oculove obliquo valent intueri."

30

3. Eng. 4. dative with a comparative. 5. brutish. 6. with what profit? 7. substance. 8 = de illis. 9. sapling. 10. by no means. 11. liberate. 12. tangled. 13. as an offering. 14 = ita; cf. tantum, p. 31, l. 9. 15. unwisely. 16. foster. 17. be applied. 18 = non. 19. to no one, with caritate. 20. scowling.

CIV¹

DE HUMILITATE

Principium autem disciplinae humilitas est, cuius cum multa sint documenta, haec tria praecipue ad lectorem pertinent. Primum ut nullam scientiam, nullam scripturam vilem teneat; secundum ut a nemine discere erubescat; tertium ut cum
 5 scientiam adeptus fuerit, ceteros non contemnat. Multos hoc decepit, quod ante tempus sapientes videri volunt. Hinc namque in quendam elationis² tumorem prorumpunt, ut iam et simulare incipiant quod non sunt et quod sunt erubescere, eoque longius a sapientia recedunt quod non esse sapientes sed
 10 putari volunt. Cuiusmodi multos novi qui, cum primis adhuc elementis indigeant, non nisi summis interesse dignantur, et ex hoc solummodo se magnos fieri putant si maiorum et sapientium vel scripta legerint vel audierint verba. "Nos," inquirunt, "vidimus illos, nos ab illis legimus. Saepe nobis
 15 loqui solebant. Illi summi, illi famosi, cognoverunt nos." Sed utinam me nemo cognoscat et ego cuncta noverim. Platonem vidisse, non intellexisse gloriamini; puto indignum vobis est deinceps ut me audiatis. Non ego sum Plato, nec Platonem videre merui; sufficit vobis quod ipsum philosophiae fontem
 20 potastis, sed utinam adhuc sitiretis. Rex post aurea pocula de vase bibit testeo.³ Quid erubescitis? Platonem audistis, audietis et Chrysippum. In proverbio dicitur: "Quod tu non nosti fortassis novit asellus." Nemo est cui omnia scire datum sit, nec quisquam rursum cui aliquid spirituale⁴ a natura
 25 accepisse non contigerit. Prudens igitur lector omnes libenter audit, omnia legit; non scripturam, non personam, non doctrinam spernit. Indifferenter⁵ ab omnibus quod sibi deesse videt

CIV. 1. From the *Didascalicon de studio legendi* of the mystic philosopher Hugh of St. Victor (†1141). Hugh was an intimate friend of Bernard of Clairvaux and stood with him in his opposition to Abelard. With him the arts, while essential, are subservient to the study of the scriptures and theology, but are far superior to the authors. 2. of pride. 3. earthen. 4. Eng. 5. without distinction.

quaerit; nec quantum sciat sed quantum ignoret considerat. Hinc illud Platicum aiunt: "Malo aliena verecunde discere quam mea impudenter ingerere." Cur discere erubescis et nescire non verecundaris? Pudor iste maior est illo. Aut quid summa affectas cum tu iaceas in imo? Considera potius 5 quid vires tuae ferre valeant. Aptissime incedit qui incedit ordinate.⁶ Quidam dum magnum saltum facere volunt praecipitium⁷ incidunt. Noli ergo nimis festinare; hoc modo citius ad sapientiam pertinges. Ab omnibus libenter discere quod tu nescis, quia humilitas commune tibi facere potest quod 10 natura cuique proprium fecit; sapientior omnibus eris si ab omnibus discere volueris. Qui ab omnibus accipiunt omnibus ditiores sunt. Nullam denique scientiam vilem teneas quia omnis scientia bona est. Si omnia legere non potes, ea quae sunt utiliora lege. Etiam si omnia legere potueris, non omnibus 15 tamen idem labor impendendus est, sed quaedam ita legenda sunt ne sint incognita, quaedam vero ne sint inaudita, quia aliquando pluris esse credimus quod non audivimus et facilius existimatur res cuius fructus agnoscitur. Videre nunc potes quam necessaria tibi sit haec humilitas ut nullam scientiam vili 20 pendas⁸ et ab omnibus libenter discas. Similiter tibi quoque expedit ut, cum tu aliquid sapere coeperis, ceteros non contemnas. Hoc autem tumoris vitium hinc quibusdam accidit, quod suam scientiam nimis diligenter inspiciunt, et cum sibi aliquid esse visi fuerint alios quos non noverunt tales nec esse 25 nec potuisse fieri putant. Hinc etiam ebullit⁹ quod nugigeruli¹⁰ nunc quidam nescio unde gloriantes priores patres simplicitatis arguunt, et secum natam, secum morituram credunt sapientiam. In divinis eloquiis ita simplicem modum loquendi esse aiunt ut in eis magistros audire non oporteat; posse satis 30 quemque proprio ingenio veritatis arcana penetrare. Corrugant nasum et valgium¹¹ torquent¹¹ in lectores divinitatis, et non in-

6. *methodically*. 7. *precipice*. 8 = *vilem teneas* of l. 13, above. 9. *comes about*; the *quod* clause is the subject. 10. Cf. p. 88, l. 12. 11. *twist the lips*, as a sign of derision.

tellegunt quod Deo iniuriam faciunt, cuius verba pulchro quidem vocabulo simplicia sed sensu pravo insipida¹² praedicant. Bonus lector humilis debet esse et mansuetus, a curis inanibus et voluptatum inlecebris prorsus alienus, diligens et sedulus, ut ab
 5 omnibus libenter discat, numquam de scientia sua praesumat, perversi dogmatis auctores quasi venena fugiat, diu rem pertractare antequam iudicet discat, non videri doctus sed esse discat vel quaerat, dicta sapientium intellecta diligit, et ea semper coram oculis quasi speculum vultus sui tenere studeat. Et
 10 si qua forte obscuriora intellectum eius non admiserint, non statim in vituperium¹³ prorumpat ut nihil bonum esse credat nisi quod ipse intellegere potuit. Haec est humilitas disciplinae legentium.

CV.¹ THE CHANGING WORLD

Considerare Dei iudicia mundique volubilitatem etiam nolentes compellimur. Ecce enim, ut supra dixi, in modum caeli,
 15 quod ab oriente ad occidentem vertitur, simul cum tempore res mundanas rerumque potestates volvi cernimus. Et ne putaremus mortales res in aliqua mundi parte statum² invenisse, ibi etiam defectum eas pati ac more febricitantis,³ sicut in Iob⁴
 20 habes: "Noctem verterunt in diem et rursum post tenebras spero lucem," quocumque se verterint nihil stabilitatis habentes dolores ac labores repperisse conspiciamus. Nonne videtur tibi more, ut dixi, febricitantis mundialis⁵ dignitas volvi ac revolvi? Febricitantes enim spem quietis in alternatione situs ponunt

12. Eng. 13 = *vituperationem*.

CV. 1. From the *Chronica sive historia de duabus civitatibus* of Otto, bishop of Freising (†1158). Otto contrasts the heavenly and earthly kingdoms and lays stress on the recurrence of events in cycles; there is much theological discussion and philosophical reflection, but the latter part of the work contains valuable information. His Life of the Emperor Frederick I has been called a model of historical composition. As his mother was the daughter of Henry IV and grandmother of the Emperor Frederick, he had special advantages in acquiring first-hand information. 2 = *stabilitatis*; cf. l. 21, below. 3 = *febriculosi*. 4. Cf. Job vii, 3, 4. 5. *of the world*.

ideoque crebris revolutionibus⁶ quando torquentur se iactant huc et illuc. Ita nimirum potestas temporalis a Babylone devoluta ad Medos, inde ad Persas, post ad Graecos, ad ultimum ad Romanos et sub Romano nomine ad Francos translata est. Ubi dum, tamquam firmam sedem fixisset, mansura videretur, 5 tot malis (ut in superioribus patet) subiacere coepit ut merito cum Iob dicere possit: "Cum ad diem venero, nocturnis cruciatibus fatigatus, noctem praestolor, quam dum tenuero, maioribus doloribus affectus, rursum diem venire exopto."

Denique armis experientissimi Franci, cum regni terminos 10 plurimum dilatassent mundique caput Romam in suam dicionem transfudissent, cum iam omnibus gentibus horribiles facti essent et inexpugnabiles viderentur, in⁷ se ipsos non solum civiliter sed et intestine fratribus auctoribus divisi,⁷ regnum, quod ab oriente ad occidentem tamquam fugiens statum et 15 requiem invenisse putabatur, desolandum⁸ fore⁸ iuxta evangelium⁹ praesagiebant. Ex his ergo liquet nullam caducis rebus fidem habendam nec in se labentem alium¹⁰ quemlibet¹⁰ sibi inniti volentem sustentare posse. Unde apte propheta ait¹¹: "Maledictus qui spem suam ponit in homine et qui ponit 20 carnem brachium suum. Quomodo enim te sustentabit qui stare non potest? Vel qualiter te confirmabit qui in se infirmus est?" Cum¹² ergo mundus transeat et concupiscentia¹³ eius, ab ipsa migrandum ad Deum vivum qui est immobilis et incommutabilis manet, ad eiusque beatam et aeternam 25 civitatem quis dubitaverit? Igitur omnibus regnis mundi imminutis, cum et Francorum, qui ultimi Romam habere meruerunt, minoratum¹⁴ apparet regnum, nos qui ad ostendendas mutationes rerum res gestas scribimus hac regni mutatione tamquam sufficienti argumento ad¹⁵ regni caelestis 30 immutabilitatem missi¹⁵ huic quinto operi finem imponamus.

6. Eng. 7. *divided among themselves, not only citizen against citizen, but brother against brother.* 8. substitute for future passive inf. 9. Cf. Matthew xii, 25 and Luke xi, 17. 10. object and subject of the infinitives. 11. Jeremiah xvii, 5. 12. 1 John ii, 17. 13. *lust.* 14. *diminished.* 15. *turning to, thrown back on, as our only hope.*

Beatus propheta mundi instabiles ac miserabiliter fluctuantes circuitus contemplans marique eos potissimum comparandos aestimans: "Hoc," inquit,¹⁶ "mare magnum et spatiosum manibus, illic reptilia, quorum non est numerus." Nonne tibi
 5 videtur mundus in modum maris inhaerentibus sibi procellosis temporibus tamquam tempestatum fluctibus interitum minari? Et quid aliud homines pro caducis honoribus decertantes quam reptilia maris dixerim? Ubi minores a maioribus, inferiores a
 10 potentioribus sorberi ac ad ultimum se ipsos, cum materiam non invenerint, discerpere conspiciamus. Unde illud¹⁷: "In se magna ruunt." Haec omnia prudens lector in huius historiae serie invenire poterit. Cives ergo Christi non more reptilium salo mergi vel infidis eius procellis improvide se credere, sed navi,
 15 id est ligno crucis, fide¹⁸ navigare manusque per dilectionem operando exercere in praesenti oportet ut per huius vitae viam ad portam patriae¹⁹ securi valeant pervenire. Qualiter vero regnum Francorum tam miserabiliter divisum non solum Romanum imperium sed et partem Franciae ac Galliae cum palatio Aquis²⁰ perdiderit in hoc opere dicendum restat.

CVI.¹ THE CAPTURE OF JERUSALEM

20 Ponte² igitur sic ordinato,³ primus omnium vir inclitus et illustis dux Godefridus,⁴ reliquos ut subsequantur exhortans, cum fratre suo Eustachio urbem ingressus est; quem continuo subsecuti sunt Ludolfus et Gislebertus, uterini⁵ fratres, viri nobiles et perpete⁶ digni memoria, ortum⁷ habentes⁷ de civitate

16. Psalms ciii, 25 (civ, 25). 17. Lucan, *Pharsalia*, I, 81. 18. in the faith. 19. i.e., heaven. 20 = *Aquisgrani*.

CVI. 1. From the *Belli sacri historia* (1095-1184) of William, archbishop of Tyre (†1190) the greatest historian of the Crusades and one of the greatest of medieval historians. 2. A bridge had been thrown from a movable tower to the top of the city wall. 3. placed. 4. Godfrey of Bouillon. 5. born of the same mother. 6 = *perpetua*. 7 = *orti*.

Tornaco⁸; consequenter⁹ vero infinita tam equitum quam peditum manus, ita ut nec machina¹⁰ nec pons praedictus plures posset sustinere. Videntes ergo hostes quod nostri murum iam occupaverant et dux suum iam introduxerat vexillum, turres deserunt et moenia, ad vicorum¹¹ angustias¹¹ se conferentes. 5 Porro nostri videntes quod dux et maxima pars nobilium turres sibi¹² vindicaverant,¹² iam non exspectato per machinam ascensu, scalas certatim ad murum applicant, quarum illis maxima erat copia.

Ingressi sane statim post ducem sunt Flandrensiū comes et 10 dux Normannorum, vir strenuus et per¹³ omnia¹³ commendabilis, dominus Tancredus, Hugo senior, comes de Sancto Paulo, Balduinus de Burgo, Gasto de Beart, Gastus de Bedert, Girardus de Rosseillon, Thomas de Feria, Conanus Brito, comes Raimboldus de civitate Oringis, Ludovicus de Monson, Conon 15 de Monte Acuto et Lambertus, filius eius, et alii plures, quorum numerum et nomina non tenemus. Quos omnes postquam dux cognovit se¹⁴ infra¹⁵ urbem recepisse¹⁴ incolumes, quosdam ex eis ad portam septentrionalem, quae hodie dicitur Sancti Stephani, cum honesto¹⁶ dirigit comitatu, ut portam aperiant 20 et populum¹⁷ introducant deforis exspectantem; qua sub¹⁸ omni celeritati reserata, ingressus est passim¹⁹ et sine delectu¹⁹ universus exercitus. Erat autem feria²⁰ sexta²⁰ et hora nona; videturque procuratum divinitus, ut qua die et qua hora pro mundi salute in eadem urbe passus est Dominus, eadem et pro 25 Salvatoris gloria fidelis decertans populus desiderii sui felicem impetraret consummationem.²¹

Porro dux²² et qui cum eo erant per vicos civitatis et plateas, strictis gladiis, clipeis tecti et galeis, iuncto²³ agmine discurrentes, quotquot de hostibus reperire poterant, aetati non 30

8. Tournai. 9. following them. 10. i.e., the movable tower. 11. = *angustus vicos (streets)*. 12. *had gained possession of*. 13. *in all respects*. 14. = *ingressos esse*. 15. = *infra*. 16. *respectable, sufficient*. 17. = *exercitum*. 18. *with*. 19. i.e., indiscriminately. 20. See p. 139, l. 27. 21. Eng. 22. Godfrey. 23. = *conferto*.

parentes aut condicioni, in²⁴ ore gladii²⁴ indifferenter²⁵ prosternebant. Tantaque erat ubique interemptorum strages et praecisorum acervus capitum ut iam nemini via pateret aut transitus, nisi per funera²⁶ defunctorum. Iamque paene ad urbis medium diversis itineribus, stragem operantes²⁷ innumeram, nostri principes pervenerant et subsequentis populi infinita multitudo, infidelium²⁸ cruorem sitiens et ad caedem omnino proclivis, cum comes adhuc²⁹ Tolosanus³⁰ et principes alii qui cum eo erant, circa montem Sion decertantes, urbem captam et nostrorum victoriam ignorabant. Sed excito de³¹ nostrorum introitu et strage civium ingenti clamore et horrendo sonitu, admirantibus³² qui in ea parte resistebant civibus³² quidnam sibi vellet clamor insolitus et vociferantis populi tumultus, cognoverunt urbem violenter³³ effractam³³ et nostrorum intromissas legiones; unde, relictis turribus et muro, ad diversa fugientes loca saluti propriae consulere satagebant. Hi quoniam praesidium³⁴ civitatis in vicino constitutum erat, ex parte plurima³⁵ se in arcem contulerunt. At vero exercitus,³⁶ pontem libere et sine difficultate super murum aptantes et scalas applicantes moenibus, certatim in urbem, nemine³⁷ obstante, sunt ingressi. Intromissi autem portam australem, quae illis erat contermina, statim aperuerunt, ut reliquus sine difficultate populus³⁸ admitteretur. Ingressus est igitur vir insignis et strenuus, Tolosanus comes, et Ysoardus, comes Diensis, Raimundus Pelez, Willelmus de Sabran, episcopus Albariensis et alii multi nobiles, quorum numerum vel nomina nulla nobis tradit historia. Hi omnes unanimiter,³⁹ iunctis agminibus, ad⁴⁰ unguem⁴⁰ armati, per mediam urbem discurrentes, stragem operati sunt horrendam; nam qui ducem⁴¹

24. Biblical, "with the edge of the sword." 25. *without distinction*. 26 = *corpora*. 27. Biblical = *facientes*. 28. *infidels*. 29. *still* (with *ignorabant*). 30. Raymond, count of Toulouse. 31. *as a result of*. 32 = *admirantes* . . . *cives* (*townspeople*). 33. *carried by storm*. 34. *citadel*. 35 = *magna*. 36. plural, different divisions of the army. 37. *avoided in CL*. 38. Cf. p. 225, l. 21. 39 = *unanimi*. 40. *to the teeth*. 41. Cf. p. 225, l. 28.

et suos effugerant, putantes se mortem quocumque⁴² modo⁴² declinasse si ad alias se conferrent fugiendo partes, hos sibi habentes obviam, occumbebant periculosius,⁴³ et Scyllam evitantes incurrebant Charybdim. Tanta autem per urbem erat strages hostium tantaque sanguinis effusio ut etiam 5 victoribus posset taedium et horrorem ingerere.

CVII.¹ INCIDENTS OF THE FIRST CRUSADE

(1099) Explicita² itaque, Deo auctore, victoria,³ Babylonicae princeps militiae,⁴ quem patria lingua admiravisum⁵ vocitant, confusus, et infortunium quod sibi acciderat satis admirari non praevalens, multa conqueritur. Considerabat 10 nimirum infinitas quas adduxerat copias, lectissimam iuventutem fortitudine ac specie, arma nobilia, commilitonum opes et, ut sic dixerim, cuncta equestria et, quod⁶ animis maximam quorumque inertium parere securitatem solet,⁶ pro foribus urbis suae, ad quam certa refugia, in propria pugnasse 15 provincia. At Francos intuebatur modis omnibus inferiore militia, profligatam diutina fame iuventam, rubiginosis⁷ ensibus, lanceis nigrantibus, exilem destitutis militum viribus armaturam, cunctis qui prae ceteris videbantur insignes acri egestate torpentibus, equis omnimodo⁸ squalore⁹ fatiscantibus; 20 et, ut brevi clausula solvam, pauperrimos omnium, exulem globum, innumerabiles superasse indigenas mirabatur; quin potius, per abiectissimos hominum totius Orientis gloriam concidisse. Iuvit quoque nostrorum victoriam plurimum quod,

42. somehow or other. 43. more wretchedly.

CVII. 1. From the *Gesta Dei per Francos* of Guibert, abbot of Nogent, (1124) one of the best authorities for the first crusade. CVIII is from his autobiography, which is modeled on Augustine. 2. won. 3. before Ascalon in 1099. 4 = exercitus. 5. Cf. Eng. "admiral." 6. explained by the following infinitive clause, which depends on *considerabat*. 7. rusty. 8. of every kind. 9. hardship.

conclamata in hostili exercitu fuga, admiravissus ille qui praeerat Ascaloni, ubi conspexit Babylonicum vertere terga ducem, fugitivos omnes a propriae urbis ingressu mandat arceri. Mirabantur plane etiam idem plus¹⁰ nimio¹⁰ hostes, quod
 5 minime Franci pro moenibus Iherosolimae,¹¹ quasi¹² contigui causa praesidii,¹² pugnare delegerant, sed sibi obviam duorum itinere dierum paene processerant.

(1104) Miles quidam protervius quam debuerat contra regem¹³ sese¹⁴ habuerat,¹⁴ quem rex ipse Tiberiadi civitati
 10 praefecerat. Rex ergo, citatus¹⁵ ob insolentiam hominis ira,¹⁵ iussit eum a suae dicionis terra recedere. Qui cum duobus equitibus dum abire properaret, armigeris totidem comitatus, maximas subito copias gentilitatis¹⁶ offendit. Qui, suo numero diffidens, ad Deum vero utcumque respectans, concisa camisia,¹⁷
 15 quam subuculam dicunt, hastae pro vexillo apposuit, itidem socios facere iussit. Fecerunt et, clamore sublato, sonipedes calcaribus urgent obviosque feruntur in hostes. Qui, territi repentinis ausibus,¹⁸ dum aestimant quod quasi praevious sequerentur multae cohortes, fugam ineunt, seque tribus illis
 20 caedendos exponunt. Plurimi perimuntur; plus quam ferre sufficiant spolia rapiuntur. Quo eventu ille secundo compungitur,¹⁹ Deoque gratulabundus²⁰ rediens, regi prosternitur; ei se oboediturum deinceps fideliter pollicetur.

(1104) Aliquando idem rex pecuniae grandi angustabatur
 25 inopia, ut etiam deessent menstrua quae militibus debebantur stipendia; cum ecce, se ei munificam mirabiliter praebuit divina clementia. In tantum namque iam vexabatur ut eum satellites ac milites deserere meditarentur, cum ecce Ioppitae²¹ iuvenes cum lavandi, immo ludendi gratia haud procul a maris
 30 litore mergerentur, reperiunt quadam die in ipso harenarum

10. *exceedingly*. 11. *Jerusalem*. 12. *i.e.*, as a support and, in case of defeat, a refuge. 13. Baldwin, king of Jerusalem, brother of Godfrey. 14. *had behaved*. 15. *filled with wrath*. 16. *Cf. p. 147, l. 22*. 17. *linen shirt*. 18. *daring deed*. 19. *is filled with remorse*. 20. *giving thanks*. 21. *of Joppa*.

salique configio,²² manticas magnis auri ponderibus plenas, quas amiserant Venetii, quos ibi constiterat fregisse²³ carinas.²³ Quae regi delatae, cunctis miraculum ineffabile, regi paene desperato et novae christianitati* praebuere solacium.

CVIII. A MEDIEVAL ORBILIUS

Semel in schola vapulaveram; schola autem non alia erat 5 quam quoddam domus nostrae triclinium. Aliorum enim quos aliquando docens¹ acceperat mei solius causa curas omiserat. Sic enim aucto quaestu et delatione² honoris² prudens ab eo mater exegerat. Soluta igitur vespertinis quibusdam horis qualicumque illo studio, ad materna genua graviter etiam 10 praeter meritum caesus accesseram. Quae cum an eo vapulassem die, ut erat solita, rogitare coepisset et ego, ne magistrum detulisse³ viderer, factum omnino negarem, ipsa, vellem⁴ nollem,⁴ reiecta interula,⁵ quam subuculam, immo camisiā⁶ vocant, liventes attendit ulnulas⁷ dorsiculi⁸ ex viminum 15 illusione⁹ et cutem ubique prominulam.¹⁰ Cumque poenam meae teneritudini¹¹ ad¹² nimium saeve¹² illatam visceraliter¹³ doluisset, turbulenta et aestuans et oculos maerore suffusa: "Numquam," ait, "deinceps* clericus fies nec, ut litteras discas, ulterius poenas lues." Ad haec ego eam cum¹⁴ qua 20 poteram animadversione¹⁴ respiciens: "Si," inquam, "proinde mori contingeret, non desistam quin litteras discam et clericus fiam." Promiserat enim si eques¹⁵ vellem fieri, cum¹⁶ ad id temporis emersissem,¹⁶ apparatus se mihi militiae et arma daturam.

25

22. *dashing together.* 23. *had suffered shipwreck.*

CVIII. 1=*magister.* 2. *by conferring the honor of her patronage.* 3. *betray.* 4. See p. 91, l. 7. 5. *undergarment.* 6. *shirt.* 7. *(little) ribs.* 8. *diminutive of dorsum.* 9. *blows.* 10. *covered with welts.* 11=*teneriati.* 12. *with excessive cruelty.* 13. *from the depths of her heart.* 14. *as reproachfully as I could.* 15. *knight.* 16. *when I had reached the proper age.*

CIX.¹ THE WRECK OF THE WHITE SHIP

Thomas, filius Stephani, regem adiit eique marcum auri offerens ait: "Stephanus, Airardi filius, genitor meus fuit et ipse in omni vita sua patri² tuo in mari servivit. Nam illum in sua puppe vectum in Angliam conduxit³ quando contra Haraldum pugnaturus in Angliam perrexit. Huiusmodi⁴ autem officio⁴ usque ad mortem famulando ei placuit et ab eo multis honoratus exeniis⁵ inter contribules⁶ suos⁶ magnifice floruit. Hoc feudum,⁷ domine rex, a te requiro et vas quod Candida Navis appellatur merito ad regalem famulatum⁸ optime instructum habeo."

10 Cui rex ait: "Gratum habeo quod petis. Mihi quidem aptam navim elegi, quam non mutabo; sed filios meos, Guillelmum et Richardum, quos sicut me diligo, cum multa regni mei nobilitate, nunc tibi commendo."

His auditis nautae gavisii sunt filioque⁹ regis adulantes, vinum
 15 ab eo ad bibendum postulaverunt. At ille tres vini modios¹⁰ ipsis dari praecepit. Quibus acceptis biberunt sociisque abundanter propinaverunt nimiumque potantes inebriati sunt. Iussu regis multi barones¹¹ cum filiis suis puppim ascenderunt et fere trecenti, ut opinor, in infausta nave fuerunt. Duo siquidem
 20 monachi Tironis et Stephanus comes cum duobus militibus¹² et alii plures inde exierunt quia nimiam multitudinem lascivae et pompaticae¹³ iuventutis inesse conspicati sunt. Periti enim remiges quinquaginta ibi erant et feroces epibatae,¹⁴ qui iam in navi sedes nacti turgebant¹⁵ et suimet prae ebrietate immemores
 25 vix aliquem reverenter agnoscebant. Heu, quam plures¹⁶ illorum mentes pia devotione erga Deum habebant vacuas

CIX. 1. From the *Historia ecclesiastica* of Ordericus Vitalis (†c. 1142), a history from the creation to 1142, which grew out of his history of St. Evroul, his own monastery. The latter part is of great value for our knowledge of the times. 2. William the Conqueror; this king was Henry II. 3. took. 4. in this manner of service. 5. rewards. 6. his people. 7. privilege. 8. service. 9. dative. 10. hogsheds. 11. vassals. 12. knights. 13. insolent. 14. marines. 15. were swollen with insolence. 16. many.

"qui maris immodicas moderatur et aeris iras." Unde sacerdotes, qui ad benedicendos illos illuc accesserant, aliosque ministros, qui aquam benedictam¹⁷ deferebant, cum dedecore et cachinnis subsannantes¹⁸ abegerunt; sed paulo post derisionis¹⁹ suae ultionem receperunt.

5

Soli homines,²⁰ cum thesauro regis et vasis merum ferentibus,²¹ Thomae carinam implebant ipsumque ut regiam classem, quae iam aequora sulcabat, summopere prosequeretur com-monebant. Ipse vero, quia ebrietate desipiebat, in virtute sua satellitumque suorum confidebat et audacter quia omnes qui iam praecesserant praeiret spondebat. Tandem navigandi signum dedit. Porro schippae²² remos haud segniter arripuerunt et alia²³ laeti, quia quid eis ante oculos penderet nesciebant, armamenta coaptaverunt²⁴ navemque cum impetu magno per pontum currere fecerunt. Cumque remiges ebrii totis navigarent conatibus et infelix gubernio²⁵ male intenderet cursui dirigendo per pelagus, ingenti saxo, quod cotidie fluctu recedente detegitur et rursus accessu maris cooperitur, sinistrum latus Candidae Navis vehementer illisum est confractisque²⁶ duabus tabulis ex insperato navis, pro dolor! subversa est. Omnes²⁰ igitur in tanto discrimine simul exclamaverunt, sed aqua mox implente ora pariter perierunt. Duo soli virgae²⁷ qua velum pendebat manus iniecerunt et magna noctis parte pendentes auxilium quodlibet praestolati sunt. Unus erat Rothomagensis²⁸ carnifex, nomine Beroldus, et alter generosus puer, ²⁵ nomine Goisfredus, Gisliberti de Aquila filius.

Tunc luna in signo Tauri nona decima²⁹ fuit et fere novem horis radiis suis mundum illustravit et navigantibus mare lucidum reddidit. Thomas nauclerus³⁰ post primam submersionem³¹ vires resumpsit suique memor super undas caput ³⁰ extulit et videns capita eorum qui ligno utcumque inhaerebant

17. *holy*. 18. *mocking*. 19. *Eng.* 20. *i.e.*, there was no cargo. 21. *containing*. 22. *sailors*. 23. *with armamenta*. 24. *adjusted*. 25. *pilot*. 26. *having been shattered*. 27. *boom*. 28. *of Rouen*. 29. *was at its nineteenth*; in reality the twenty-first. 30. *skipper*. 31. *plunge*.

interrogavit: "Filius regis quid³² devenit?"³² Cumque naufragi respondissent illum cum omnibus collegis suis deperisse: "Miserum," inquit, "est amodo meum³³ vivere."³³ Hoc dicto, male desperans, maluit illic occumbere quam furorem irati
 5 regis pro perniciē prolis oppetere seu longas in vinculis poenas luere.

CX.¹ ABELARD IN RETIREMENT

Ego itaque ad solitudinem quandam in Trecensi² pago, mihi antea cognitam, me contuli, ibique a quibusdam terra mihi donata, assensu episcopi terrae oratorium quoddam in nomine
 10 sanctae Trinitatis ex calamis et culmo³ primum construxi. Ubi cum quodam clerico nostro latitans, illud vere Domino poteram decantare: "Ecce⁴ elongavi⁵ fugiens⁵ et mansi in solitudine."

Quod cum cognovissent scholares, coeperunt undique
 15 concurrere et, relictis civitatibus et castellis,* solitudinem inhabitare,⁶ et pro amplis domibus parva tabernacula⁷ sibi construere, et pro delicatis cibus herbis agrestibus et pane⁸ cibario⁸ victitare, et pro mollibus stratis culmum sibi et stramen comparare, et pro mensis glebas erigere. Et vere eos priores
 20 philosophos imitari crederes, de quibus et Hieronymus in libro secundo contra Iovinianum his commemorat verbis: "Per sensus quasi per quasdam fenestras vitiorum ad animam introitus est. Non potest metropolis⁹ et arx mentis capi, nisi per portas inruerit hostilis exercitus." His igitur rationibus
 25 invitati¹⁰ multi philosophorum reliquerunt frequentias urbium et hortulos suburbanos, ubi¹¹ ager irriguus et arborum comae

32. *What has become of?* 33 = *mea vita*.

CX. 1. From the *Historia Calamitatum* of Abelard (†1142), an autobiography and apology, dealing with events in his life up to 1130. Abelard speaks with great frankness of his joys and sorrows, his persecution, his activity as a teacher, and his relations with Eloise. 2. *of Troyes*. 3. *straw*. 4. *Psalms liv, 8 (lv, 7)*. 5. *wandered far off*. 6 = *habitare*. 7. *huts*. 8. *coarse bread*. 9. *chief city*. 10. *impelled*. 11. *Sc. erat*.

et susurrus avium, fontis speculum, rivus murmurans, et multae oculorum auriumque illecebrae, ne per luxum et abundantiam copiarum animae fortitudo mollesceret, et eius pudicitia stupraretur. Inutile quippe est crebro videre per quae aliquando captus sis, et eorum te experimento committere quibus 5 difficulter careas. Nam et Pythagoraei huiusmodi frequentiam declinantes, in solitudine et desertis locis habitare consueverant. Sed et ipse Plato cum dives esset et torum eius Diogenes lutatis¹² pedibus conculcaret, ut posset vacare philosophiae, elegit Academiam villam ab urbe procul non solum desertam 10 sed et pestilentem ut cura et assiduitate morborum libidinis impetus frangerentur, discipulique sui nullam aliam sentirent voluptatem nisi earum rerum quas discerent. Talem et filii prophetarum Eliseo¹³ adhaerentes vitam referuntur duxisse. De quibus ipse quoque Hieronymus, quasi¹⁴ de monachis illius 15 temporis,¹⁴ ad Rusticum monachum inter cetera ita scribit¹⁵: “Filii prophetarum, quos monachos in veteri legimus testamento, aedificabant sibi casulas prope fluentia Iordanis, et turbis et urbibus derelictis, polenta¹⁶ et herbis agrestibus victitabant.” Tales discipuli nostri ibi super Arduzonem 20 fluvium casulas suas aedificantes, heremitae magis quam scholares videbantur. Quanto autem illuc maior scholarium erat confluentia,¹⁷ et quanto duriorem in doctrina nostra vitam sustinebant, tanto amplius mihi aemuli aestimabant gloriosum et sibi ignominiosum. Qui cum cuncta quae poterant in me 25 egissent, omnia¹⁸ cooperari¹⁹ mihi in bonum¹⁸ dolebant, atque ita iuxta illud Hieronymi, me procul ab urbibus, foro, litibus, turbis remotum, sic²⁰ quoque²⁰ (ut Quintilianus ait) latentem invenit invidia. Quia apud semetipsos tacite conquerentes et ingemiscentes dicebant: “Ecce mundus totus post eum abiit, 30 nihil persequendo profecimus sed magis eum gloriosum effeci-

12. covered with mud. 13. Elisha; see iv Kings vi (ii Kings vi). 14. They were the monks of those days. 15. Ep. 125, 7. 16. coarse meal, the “parched corn” of the Bible. 17. flocking together. 18. Romans viii, 28. 19. work together. 20. even so; i.e., though far removed.

mus. Exstinguere nomen eius studuimus, sed magis accendimus. Ecce in civitatibus omnia necessaria scholares ad manum habent et, civiles²¹ delicias contemnentes, ad solitudinis inopiam confluunt et sponte miseri fiunt. Tunc autem
 5 praecipue ad scholarum regimen intolerabilis me compulit paupertas, cum fodere²² non valerem et mendicare erubescerem. Ad artem itaque quam noveram recurrens, pro labore manuum ad²³ officium linguae²³ compulsus sum. Scholares autem ultro mihi quaelibet necessaria praeparabant, tam in victu scilicet
 10 quam in vestitu vel cultura agrorum, seu in expensis aedificiorum ut nulla me scilicet a studio cura domestica retardaret. Cum autem oratorium nostrum modicam eorum portionem capere non posset, necessario ipsum dilataverunt, et de lapidibus et lignis construentes melioraverunt.²⁴ Quod cum²⁵ in nomine
 15 sanctae Trinitatis esset fundatum ac postea dedicatum, quia tamen ibi profugus ac tam desperatus divinae gratiae consolationis aliquantulum respirassem, in memoriam huius beneficii ipsum Paracletum* nominavi.

CXI¹

DE ORUNDEN (I. E. CLUNIACENSII) INTEMPERANTIA
 COMPARATA CUM ANTIQVORVM MONACHORVM
 PARCIMONIA

Quis in principio, cum ordo coepit monasticus,* ad
 20 tantam crederet monachos inertiam devenire? O quantum distamus ab his qui in diebus Antonii² existere monachi!

21. of the city. 22. Luke xvi, 3. 23. to employ my tongue, in lecturing. 24. improved. 25. although.

CXI. 1. CXI and CXII are from the writings of Bernard of Clairvaux, the apostle of the second crusade, one of the most illustrious churchmen of the Middle Ages and the most influential personage of his time. The first selection is a characteristic specimen of his denunciation of the abuses and corruption of the church. 2. St. Anthony, the founder of monasticism.

Siquidem illi cum se invicem per³ tempus³ ex caritate reviserent,⁴ tanta ab invicem aviditate panem animarum percipiebant ut, corporis cibum penitus obliti, diem plerumque totum ieiunis ventribus sed non mentibus transigerent. Et hic erat rectus ordo, quando digniori parti prius inserviebatur; haec summa 5 discretio,⁵ cum amplius sumebat quae maior erat; haec denique vera caritas, ubi animae, quarum caritate Christus mortuus est, tanta sollicitudine refocillabantur.⁶ "Nobis⁷ autem convenientibus in unum,"⁷ ut verbis apostoli utar, "iam non⁸ est⁸ dominicam cenam manducare." Panem quippe caelestem 10 nemo est qui requirat, nemo qui tribuat. Nihil de scripturis, nihil de salute agitur animarum; sed nugae et risus et verba proferuntur in ventum. Inter prandendum quantum fauces dapibus, tantum aures pascuntur rumoribus; quibus totus intentus modum nescias in edendo.

15

Interim autem fercula ferculis apponuntur; et pro solis carnibus, a quibus abstinetur, grandia piscium corpora duplicantur.⁹ Cumque prioribus¹⁰ fueris satiatus, si secundos attigeris, videberis tibi necdum gustasse priores. Tanta quippe accurratione et arte coquorum cuncta apparantur quatenus, 20 quattuor aut quinque ferculis devoratis, prima non impediant novissima, nec satietas minuat appetitum. Palatum quippe, dum novellis seducitur* condimentis, paulatim dissuescere¹¹ cognita, et ad sucos¹² extraneos, veluti adhuc ieiunum, avide renovatur in desideria. Venter quidem dum¹³ nescit¹³ oneratur, 25 sed varietas tollit fastidium. Quia enim puras,¹⁴ ut eas natura creavit, epulas fastidimus, dum aliae aliis multifarie¹⁵ permiscuntur et,¹⁶ spretis naturalibus¹⁷ quos Deus indidit rebus, quibusdam adulterinis gula provocatur saporibus, transitur

3. as opportunity offered. 4 = *viserent*. 5. *discrimination*. 6. *were revived*. 7. 1 Corinthians xi, 20. 8. *this is not*. 9. *are served in double portions*. 10. *Sc. piscibus; the first portion*. 11. *historical infinitive, becomes unaccustomed to, i.e., is dissatisfied with*. 12. *flavors, sauces*. 13. *without knowing it*. 14. *plain*. 15. *in many ways*. 16. *introduces a second causal clause*. 17. *with saporibus*.

nimirum meta necessitatis sed necdum¹⁸ delectatio superatur. Quis enim dicere sufficit quot modis, ut cetera taceam, sola ova versantur et vexantur, quanto studio evertuntur, subvertuntur, liquantur, durantur, diminuuntur; et nunc quidem frixa,¹⁹
 5 nunc assa, nunc farsa,²⁰ nunc mistim,²¹ nunc singillatim apponuntur? Utquid autem haec omnia, nisi ut soli fastidio consulatur? Ipsa deinde qualitas rerum talis deforis apparere curatur ut non minus aspectus quam gustus²² delectetur; et cum iam stomachus crebris ructibus repletum se indicet necdum¹⁸
 10 tamen curiositas satiatur. Sed dum oculi coloribus, palatum saporibus inliciuntur, infelix stomachus, cui nec colores lucent nec saporis demulcent,²³ dum omnia suscipere cogitur, oppressus magis obruitur quam reficitur.

Iam vero de aquae potu quid dicam, quando ne ullo
 15 quidem pacto vinum aquatum²⁴ admittitur? Omnes nimirum, ex quo monachi sumus, infirmos stomachos habemus et tam necessarium apostoli de utendo vino consilium merito²⁵ non neglegimus, "modico" tamen quod ille praemisit, nescio cur, praetermisso. Et utinam vel solo,²⁶ cum etiam purum est,
 20 contenti essemus! Pudet dicere, sed magis pudeat actitari; et si pudet audiri, non pudeat emendari. Videas uno in prandio ter vel quater semiplenum²⁷ calicem reportari; quatenus diversis vinis magis odoratis²⁸ quam potatis, nec tam haustis quam attactis²⁹ sagaci probatione et celeri cognitione, unum
 25 tandem e pluribus quod fortius sit eligatur. Quale est autem illud³⁰ quod nonnulla monasteria ex more observare dicuntur, in magnis videlicet festis, vina delibuta³¹ melle, pigmentorum respersum pulveribus, in conventu bibere? Numquid et hoc fieri dicemus propter infirmitatem stomachi? Ego vero ad

18 = *nondum*. 19. *fried*. 20. *stuffed*. 21. *with other ingredients*. 22. *sense of taste*. 23. *soothe*. 24. *mixed with water*. 25. i. e., the condition of our stomachs justifies us in taking Paul's advice (1 Timothy v, 23), "use a little wine for our stomach's sake," but we have overlooked the word "little" (*modico*), which Paul places first in the sentence (*praemisit*). 26. *Sc. vino*. 27. *half full*. 28. *snuffed at*. 29. *tasted*. 30. *the following practice*. 31. *mixed*.

nihil aliud valere video nisi ut vel amplius bibatur, vel delectabilius.³² Sed cum venae fuerint vino ingurgitatae, toto in capite palpitantes, sic surgenti a mensa quid aliud libet nisi dormire? Si autem ad vigilias surgere indigestum³³ cogis, non tantum sed planctum potius extorquebis.

5

CXII. TO A BACKSLIDER

Doleo super te, fili mi Gaufride, doleo super te. Et merito. Quis enim non doleat florem iuventutis tuae, quem laetantibus angelis Deo illibatum¹ obtuleras in odorem suavitatis, nunc a daemonibus conculcari, vitiorum spurcitiis² et saeculi sordibus inquinari? Quomodo qui vocatus eras a Deo revocantem 10 diabolum sequeris, et quem Christus trahere coeperat post se, repente pedem ab ipso introitu gloriae retraxisti? In te experior nunc veritatem sermonis Domini quem dixit: "Inimici³ hominis, domestici⁴ eius." Amici tui et proximi tui adversum⁵ te⁵ appropinquaverunt⁶ et steterunt. Revocaverunt te in 15 fauces leonis et in portis mortis iterum collocaverunt⁷ te. Collocaverunt te in obscuris, sicut mortuos saeculi; et iam⁸ parum est⁸ ut descendas in ventrem⁹ inferi⁹; iam te deglutire¹⁰ festinat ac rugientibus¹¹ praeparatis ad escam tradere devorandum.

20

Revertere, quaeso, revertere, priusquam te absorbeat profundum,¹² et urgeat¹³ super te puteus os suum; priusquam demergaris unde ulterius non emergas; priusquam ligatis manibus et pedibus proiciaris in¹⁴ tenebras exteriores, ubi est

32. *with more pleasure.* 33. *with food undigested.*

CXII. 1. *unsullied.* 2. *filth.* 3. Matthew x, 36. 4. *those of his own household*, explained by *amici tui et proximi.* 5. *with both verbs.* 6. *in a hostile sense*; cf. Goliath "drew near unto David." 7. Psalms cxlii, 3 (cxliii, 3). 8. *it lacks but little that*; i.e., *you are about to.* 9. *hell.* 10. *devour.* 11. *roaring beasts*; Ecclesiasticus li, 4. 12. *the deep*; Psalms lxviii, 16 (lxix, 15). 13. *before the pit shuts her mouth upon you.* 14. Matthew xxii, 13.

fletus et stridor dentium; priusquam detrudaris in¹⁵ locum tenebrosum et opertum mortis caligine. Erubescis forte redire quia ad¹⁶ horam cessisti.¹⁶ Erubescere fugam et non post fugam reverti in proelium et rursum pugnare. Necdum finis
 5 pugnae, necdum ab invicem dimicantes acies discesserunt; adhuc victoria prae manibus est. Si vis, nolumus vincere sine te nec tuam tibi invidemus gloriae portionem. Laeti occurreremus tibi, laetis te recipiemus amplexibus dicemusque: "Epulari¹⁷ et gaudere oportet, quia hic filius noster mortuus fuerat, et
 10 revixit¹⁸; perierat, et inventus est."

CXIII.¹ THE DEVIL IN A MONASTERY

In archiepiscopatu² Treverensi³ coenobium nobile situm est, quod Prümia dicitur, in honore sanctorum apostolorum Petri et Pauli dedicatum, ab antiquis temporibus a Pippino, rege Francorum, patre Karoli Magni, fundatum, in qua talis rei⁴
 15 novitas⁴ ab omnibus ibidem conversantibus accidisse refertur: Quodam mane, cum cellarius⁵ eiusdem monasterii cellam vinariam ut vinum ad altaris sacrificium more solito daret cum famulo suo intrasset, repperit unam de cupis,⁶ quam hesternae die plenam reliquerat, usque ad foramen obicis,⁷ qui usitato
 20 nomine spina⁸ seu pessulum⁹ dicitur, evacuatum¹⁰ et vinum per totum pavementum diffusum. Qui graviter de damno quod acciderat ingemiscens, famulum qui adstabat asperrime increpavit, dicens eum praeterito vespere minus diligenter obicem firmasse ideoque damnum huiusmodi contigisse. Et
 25 his dictis sub interminatione¹¹ praecepit ei ne alicui diceret quod acciderat; veritus ne, si abbas hoc animo¹² perciperet,¹²

15. Job x, 21. 16. Biblical, *you gave way for a season*. 17. Luke xv, 32. 18. *is alive again*; Luke xv, 24.

CXIII. 1. From the *Chronicon ex chronicis* of Florence of Worcester (†1118). 2. *archbishopric*. 3. *of Treves*. 4. *strange event*. 5 = *cellerarius* of p. 114, l. 6. 6. *casks*. 7. *peg*. 8. *bung*. 9. *spigot*. 10. *emptied*. 11. *threat*. 12. *should learn of*.

contumeliose eum officio suo privaret. Facto autem vespere, priusquam fratres irent cubitum,¹³ cellarium¹⁴ intravit, obices vasorum in quibus vinum habebatur diligentissime firmavit, clausoque ostio, lectum petiit. Mane autem facto, cum cellarium sicut consueverat intrasset, vidit aliam cupam usque 5 ad meatum¹⁵ obicis, sicut pridie, vino defluente, vacuatam.¹⁶ Quo viso, cuius neglegentiae damnum hoc imputaret ignorans, graviter non sine magna admiratione indoluit famuloque suo ne cuique proderet quod acciderat denuo praecipiens, priusquam vespere lectum peteret, omnes obices cuparum diligentia qua 10 potuit muniens, tristis et anxius stratum adiit. Surgensque diluculo, aperto cellario, vidit die tertia cupa pessulum extractum et vinum usque ad foramen effusum. Unde non immerito super his quae acciderant perterritus et diutius commune damnum silere metuens, ad abbatem festinavit, eiusque pedibus pro- 15 volutus, quae viderat per ordinem intimavit; qui, habito cum fratribus consilio, iussit ut obices vasorum quae vinum habebant, advesperascente die, chrismate¹⁷ circumlinirentur¹⁸; quod et factum est. Illucescente autem die, praedictus frater ex more cellarium ingressus, repperit puerulum nigrum mirandae 20 parvitat¹⁹ in uno de pessulis manibus haerentem; quem festine¹⁹ comprehendens et ad abbatem deferens: "En," ait, "domine, puerulus iste quem vides omne damnum quod in promptuario pertulimus nobis intulit." His dictis, retulit ei qualiter eundem puerulum in obice pendentem invenit. Abbas autem, eiusdem 25 pueruli qualitatem²⁰ ultra quam credi potest admiratus, accepto consilio, monachilem²¹ habitum ei parari iussit et cum scholaribus²² puerulis²² in claustro conversari. Quo facto, puerulus idem, sicut abbas iusserat, scholares puerulos nocte dieque comitatur, numquam tamen cibum aut potum sumebat, 30 nulli publice aut privatim loquebatur; aliis nocturnis aut meridianis horis quiescentibus, ipse in lecto residebat, sine

13. supine. 14 = cellam of p. 238, l. 16. 15. hole. 16 = evacuatam. 17. holy oil. 18. be smeared. 19 = festinanter. 20. i.e., his size and color. 21 = monasticum. 22. school boys.

intermissione plorans et singultus creberrimos emittens. Inter haec abbas quidam alterius ecclesiae, orationis gratia ad eundem locum veniens, aliquantis²³ diebus ibidem detentus est; cumque scholares pueri ante eum saepius transirent, ubi
 5 cum abbate et maioribus²⁴ ecclesiae eiusdem residebat, puerulus ille parvulus, protensis²⁵ ad eum manibus, cum lacrimis respiciebat, quasi aliquid petens ab eo. Quod dum saepius ageret, abbas idem parvitatem eius admirans sciscitatus est assidentes sibi ut quid tam parvulum puerulum in conventu*
 10 vellent habere. Qui subridentes: "Non est," inquirunt, "domine, talis iste puerulus ut existimas." Et narraverunt ei damnum quod eis intulerat et qualiter in pessulo cupae haerens manibus inventus sit, seu qualiter se²⁶ continuerit,²⁶ intrans et exiens inter eos. Quibus auditis, abbas expavit, et altius
 15 ingemiscens: "Quantocius,"²⁷ ait, "eum de monasterio expellite ne maius damnum vel gravissimum incurratis periculum. Manifeste enim diabolus est in humana latens effigie; sed Dei misericordia vos protegente, per merita sanctorum quorum hic habentur reliquiae, non potuit vos amplius nocere." Protinus
 20 ad imperium abbatis eiusdem ecclesiae puerulus adductus est et cum eum monachili habitu spoliarent, inter manus eorum ut fumus evanuit.

CXIV¹DE MULIERE MALEFICA A DAEMONIBUS AB
ECCLESIA EXTRACTA

Hisdem diebus simile huic in Anglia contigit, non superno miraculo sed inferno praestigio²; quod cum retulero, non
 25 vacillabit fides historiae, etsi mentes auditorum sint incredulae.

23=*aliquot*. **24**. *older monks*. **25**=*protentis*. **26**. *conducted himself; strictly, repressed himself*. **27**. *as quickly as possible*.

CXIV. 1. From the *Gesta regum Anglorum* of William of Malmesbury (†1143), a popular history of England on the model of Bede, one of the best of the period. The style is clear and vivid. **2.** Cf. p. 147, l. 18.

Ego illud a tali viro audiui qui se vidisse iuraret, cui erubescerem non credere. Mulier in Berkeleia mansitabat, maleficiis, ut post patuit, insueta, auguriorum veterum non inscia, gulae patrona, petulantiae arbitra,³ flagitiis non ponens modum, quae esset adhuc citra senium, vicino licet pede pulsans 5 senectutis aditum. Haec cum quadam die convivaretur, cornicula,⁴ quam in⁵ deliciis⁵ habebat, vocalius⁶ solito nescio quid cornicata est⁷; quo audito, dominae cultellus de manu excidit, simul et vultus expalluit; et, producto gemitu, "Hodie," ait, "ad ultimum sulcum meum pervenit aratrum; hodie audiam et 10 accipiam grande incommodum." Cum dicto nuntius miseriarum intravit; percunctatus quid ita vultuosus adventaret, "Affero," inquit, "tibi ex villa illa" (et nominavit locum) "filii obitum et totius familiae ex subita ruina interitum." Hoc dolore femina pectus⁸ saucia continuo decubuit; sentiensque 15 morbum perrepere⁹ ad vitalia, superstites liberos, monachum et monacham, pernicipibus invitavit epistolis. Advenientes voce singultiente¹⁰ alloquitur: "Ego, filii, quodam meo miserabili fato daemonicis¹¹ semper artibus inservii; ego vitiorum omnium sentina, ego illecebrarum magistra fui. Erat tamen, inter 20 haec mala, spes vestrae religionis quae miseram palparet animam; de me desperata, in vobis reclinabar¹²; vos proponebam propugnatores adversus daemones, tutores contra saevissimos hostes. Nunc igitur, quia ad finem vitae accessi, et illos habebo exactores in poena quos habui suasores in culpa, rogo 25 vos per materna ubera, si qua fides, si qua pietas, ut mea saltem temptetis alleviare¹³ tormenta; et de anima quidem sententiam¹⁴ prolatam¹⁴ non revocabitis, corpus vero forsitan hoc modo servabitis. Insuite me corio cervino, deinde in sarcophago lapideo supinate,¹⁵ operculum plumbo et ferro con- 30 stringite; super haec lapidem tribus catenis ferreis, magni

3. mistress. 4. crow. 5. as a pet. 6. more loudly. 7. uttered a cry. 8. accusative of respect. 9. creep. 10. sobbing. 11. pertaining to evil spirits, devilish. 12. was depending. 13. Eng. 14. the sentence that has been passed. 15. place me on my back.

scilicet ponderis, circumdate; psalmicines¹⁶ quinquaginta sint¹⁶ noctibus eiusdemque numeri missae diebus, qui adversariorum excursus feroces levigent.¹⁷ Ita si tribus noctibus secure* iacuero, quarta die infodite matrem vestram humo; quamquam
 5 vereor ne fugiat terra sinibus me recipere et fovere suis, quae totiens gravata est malitiis meis." Factum est ut praeceperat, illis magno studio incumbentibus. Sed, pro nefas! nil lacrimae valere piae, nil vota, nil preces; tanta erat mulierculae malitia, tanta diaboli violentia. Primis enim duabus noctibus, cum
 10 chori¹⁸ clericorum psalmos circa corpus concreparent,¹⁹ singuli daemones ostium ecclesiae, immani obice clausum, levi negotio defringentes, extremas catenas diruperunt; media, quae operosius elaborata erat, illibata duravit. Tertia nocte circa gallicinium²⁰ strepitu advenientium hostium omne monasterium
 15 a fundamentis moveri visum; unus, ceteris et vultu terribilior et statura eminentior, ianuas maiori vi concussas in fragmenta deiecit. Dirigere²¹ clerici metu, "steteruntque²² comae et vox faucibus haesit." Ille arroganti, ut videbatur, gestu ad sarcophagum accessit, inclamatoque nomine ut surgeret
 20 imperavit; qua respondente quod nequiret pro vinculis, "Solveris," inquit, "et malo tuo"; statimque catenam, quae ceterorum ferociam eluserat, nullo conamine ut stuppeum vinculum dirupit. Operculum etiam tumbae²³ pede depulit; apprehensamque manu palam omnibus ab ecclesia extraxit;
 25 ubi prae foribus equus, niger et superbus, hinniens²⁴ videbatur, uncis ferreis per totum tergum protuberantibus²⁵; super quos misera imposita, mox ab oculis intuentium cum toto sodalicio disparuit. Audiebantur tamen clamores per quattuor fere miliaria miserabiles suppetias²⁶ orantis. Ista incredibilia non
 30 iudicabit qui legerit beati Gregorii *Dialogum*, qui refert in quarto libro nequam hominem, in ecclesia sepultum, a daemoni-

16. *let fifty psalms be sung.* 17. *check.* 18. *choirs.* 19 = *canerent.* 20. Cf. p. 139, l. 1. 21 = *riguere.* 22. *Aeneid* II, 774. 23. *tomb.* 24. *neighing.* 25. *projecting.* 26. *help.*

bus foras eiectum. Apud Francos quoque non semel auditum est quod dicam: Karolum Martellum, insignis fortitudinis virum, qui Saracenos, Gallias ingressos, Hispaniam redire compulit, exactis diebus suis in ecclesia sancti Dionysii²⁷ sepultum; sed quia patrimonia omnium paene monasteriorum 5 Galliae pro mercede commilitonum mutilaverat, visibiliter²⁸ a malignis spiritibus e sepulchro abreptum, ad hanc diem nusquam visum. Denique illud revelatum Aurelianensi episcopo et per eum in vulgus seminatum.²⁹

CXV.¹ THE CORONATION OF ARTHUR

Omnibus denique in urbe congregatis, sollemnitate instante, 10 archipraesules² ad palatium ducuntur ut regem diademate regali coronarent. Dubricius ergo, quoniam in sua dioecesi* curia tenebatur, paratus ad celebrandum obsequium,³ huius rei curam suscepit. Rege tandem insignito,⁴ ad templum metropolitanae⁵ sedis⁶ ornate conducitur⁷; a dextro enim et a laevo 15 latere duo archipontifices⁸ ipsum tenebant.⁹ Quattuor autem reges, Albaniae videlicet atque Cornubiae, Demetiae et Venedociae, quorum illud ius fuerat, quattuor aureos gladios ante ipsum ferentes, praeibant. Conventus quoque multo-
modorum¹⁰ ordinatorum¹¹ miris modulationibus¹² praecinebat. 20
Ex alia autem parte reginam suis¹³ insignibus laureatam¹³

27. *St. Denis*, near Paris, famous as the burial place of the kings of France. 28. *in plain sight*. 29 = *disseminatum*.

CXV. 1. cxv and cxvi are from the *Historia Britonum* of Geoffrey of Monmouth (†1154), which professes to be a translation from a Celtic source. 25
It has slight historical value but is a rich storehouse for later chroniclers; especially popular were his King Arthur and Merlin, the latter a figure which he may be said to have created. 2. *archbishops, bishops*. 3 = *sollemnitatem*. 4. *dressed in his royal robes*. 5. Eng. 6. Cf. p. 143, l. 21. 7. *is conducted*. 8 = *archipraesules*. 9. *supported*. 10. *of many kinds*. 11. *those who had taken holy orders*. 12. *singing and playing*. 13 = *insignitam*; cf. l. 14, above.

archipraesules atque pontifices ad templum Deo dicatarum puellarum conducebant. Quattuor quoque praedictorum regum reginae quattuor albas columbas de more praeferabant. Mulieres autem quae aderant illam cum maximo gaudio
 5 sequebantur. Postremo peracta processione¹⁴ tot organa,¹⁵ tot cantus in utrisque fiunt templis ita ut prae nimia dulcedine milites qui aderant nescirent quod¹⁶ templorum prius peterent. Catervatim ergo nunc ad hoc, nunc ad illud ruebant; nec si
 10 generaret. Divinis tandem obsequiis in utroque celebratis, rex et regina diademata sua deponunt assumptisque levioribus ornamentis, ille ad suum palatium cum viris, haec ad aliud cum mulieribus epulatum incedunt. Antiquam namque consuetudinem Troiae¹⁷ servantes, Britones consueverunt
 15 mares¹⁸ cum maribus, mulieres¹⁸ cum mulieribus festivos¹⁹ dies separatim celebrare. Collocatis postmodum cunctis, ut singulorum dignitas expetebat, Caius dapifer,²⁰ herminio²¹ ornatus, mille vero nobilissimis iuvenibus comitatus est; qui omnes, herminio induti, fercula cum ipso ministrabant. Ex
 20 alia vero parte Beduerum pincernam* totidem vario²² amicti²³ sequuntur; qui in scyphis diversorum generum multimoda pocula cum ipso distribuebant. In palatio quoque reginae innumerabiles ministri diversis ornamentis induti obsequium suum praestabant, morem suum exercentes; quem si omnino
 25 describere pergerem, nimiam²⁴ historiae prolixitatem generarem.²⁴ Ad tantum etenim statum dignitatis Britannia tunc provecta erat quod copia divitiarum, luxu ornamentorum, facetia²⁵ incolarum cetera regna excellebat. Quicumque ergo famosus probitate miles in eadem erat, unius coloris vestibus
 30 atque armis utebatur. Facetae etiam mulieres consimilia

14. *procession, ceremony.* 15. i.e., kinds of music. 16=*utrum*; so *aliud*=*alterum*, l. 12, below. 17. For the Trojans in England see p. 284. 18. in partitive apposition with *Britones*. 19. *festal*. 20. Cf. p. 218, l. 11. 21. *ermine*. 22=*varie*. 23. *clad*. 24. *I should prolong my story too much*. 25. plural in CL.

indumenta²⁶ habentes, nullius amorem habere dignabantur, nisi tertio in militia approbatus esset. Efficiebantur ergo castae mulieres et milites amore illarum meliores.

CXVI. ARTHUR SLAYS A GIANT

Interea nuntiatur Arturo quendam mirae magnitudinis gigantem ex partibus Hispaniarum advenisse et Helenam, 5 neptem ducis Hoeli, custodibus eiusdem eripuisse et in cacumen montis qui nunc Michaelis dicitur cum illa diffugisse¹; milites vero patriae insecutos nihil adversus eum profecisse; nam sive mari sive terra illum invadebant aut eorum naves ingentibus saxis obruebat aut diversorum generum telis interimebat; 10 sed et plures capiebat quos semivivos devorabat. Nocte ergo sequenti in secunda hora, assumpto Caio dapifero et Beduero pincerna, clam ceteris tentoria egressus, viam montem versus arripuit. Tanta namque virtute praevalendo neglegebat contra talia monstra exercitum ducere, cum et ipsos hoc modo animaret 15 et solus ad illa destruenda sufficeret. Ut igitur prope montem venerunt, aspexerunt quendam rogum super eum ardentem, alium vero super minorem qui non longe ab altero distabat. Dubitantes ergo super quem eorum habitaret gigas, Beduerum dirigunt ut rei certitudinem exploret. Et ille inventa quadam 20 navicula prius ad minorem navigavit, quem aliter nequibat adire quoniam intra mare situs erat. Cuius cum cacumen incepisset ascendere, audito desuper femineo ululatu, primo inhorruit quia dubitabat² monstrum illud adesse. Revocata ocius audacia, gladium evaginavit et ascenso culmine nihil 25 aliud repperit praeter rogum quem prospexerat. Inspexit quoque tumultum recenter³ factum et iuxta eum quendam anum flentem et eiulantem. Quae ut eum aspexit, confestim fletu impediante in hunc modum est profata: "O infelix homo, quod

26. *garments.*

CXVI. 1 = *fugisse.* 2. *imagined.* 3. *newly.*

infortunium te in hunc locum subvectat? O inenarrabiles mortis poenas passure! Miseret me tui, miseret quia tam detestabile monstrum florem iuventutis tuae in hac nocte consumet. Aderit namque sceleratissimus ille invisi nominis gigas qui
5 neptem ducis, quam modo hic intumulavi,⁴ et me altricem illius in hunc montem advexit. Qui inaudito mortis genere te absque cunctamine⁵ afficiet. Pro tristia fata! serenissima alumna, recepto intra tenerimum pectus timore, dum eam nefandus ille amplecteretur, vitam diuturniori luce dignam finivit. Ut
10 igitur illam, quae erat mihi alter spiritus, altera vita, altera dulcedo iucunditatis, foedo coitu suo deturpare⁶ nequivit, detestanda venere succensus, mihi invitae (Deum et senectutem meam testor) vim et violentiam ingressit. Fuge, dilecte mi, fuge, ne si more suo mecum coiturus advenerit, te hoc modo
15 repertum miserabili caede dilaniet.” At ille quantum humanae naturae possibile est commotus, eam amicis sedavit verbis et promisso festinantis auxilii solamine, ad Arturum reversus est et omnia quae invenerat indicavit. Arturus autem casum ingemiscens puellae praecepit eis ut sibi soli illum invadere
20 permetterent; sed si necessitas accideret, in auxilium procedentes, viriliter adgrederentur. Direxerunt inde iter ad maiorem montem et equos suos armigeris commiserunt et cum Arturo praecedente ascenderunt. Aderat autem inhumanus ille ad ignem illitus ora tabo semesorum porcorum, quos partim
25 devoraverat, partim vero verubus infixos suppositis prunis torrebat. Mox, ut illos nihil tale praemeditatus aspexit, festinavit clavam suam sumere, quam duo iuvenes vix a terra erigerent. Evaginavit ergo rex gladium suum et praetenso⁷ clipeo quantum velocitas sinebat properabat eum praepedire
30 antequam clavam cepisset. At ille, non ignarus meditationis⁸ iam ceperat eam regemque interposito clipeo tanto percussit conamine quod sonitu ictus et tota litora replevit et aures

4. *buried*. 5 = *cunctatione*. 6. *defile*. 7 = *praetento*. 8. *plan*.

eiusdem ultra modum hebetavit. Arturus vero acri ignescens ira, erecto in frontem ipsius ense, vulnus intulit tametsi non mortale, unde tamen sanguis in faciem et oculos eius profluens eiusdem excaecavit aciem. Interposuerat namque clavam ictui et frontem suam a letali vulnere muniverat. Excaecatus 5 autem profuente sanguine, acrior insurgit et velut aper per venabulum in venatorem ita inruit per gladium in regem et complectendo eum per medium coegit eum genua humi flectere. Arturus itaque revocata virtute ocus elabatur et celeriter nunc hinc nunc illinc nefandum gladio diverberat nec requievit donec 10 letali vulnere illato totum mucronem capiti impressit,⁹ qua cerebrum testa¹⁰ protegebatur. Exclamavit vero invisus ille et velut quercus ventorum viribus eradicata cum maximo sonitu corruit. Rex ilico in risum solutus praecepit Beduero amputare ei caput et dare uni armigerorum ad deferendum ad castra ut 15 spectaculum intuentibus fieret. Praecepit intuentibus fieri silentium; dicebat autem se non invenisse alium tantae virtutis postquam Rithonem gigantem in Aravio monte interfecit, qui eum ad proelium invitaverat. Hic namque ex barbis regum quos peremerat fecerat sibi pelles¹¹ et mandaverat Arturo ut 20 barbam suam diligenter excoriaret atque excoriatam sibi dirigeret ut, quemadmodum ipse ceteris praeerat regibus, ita quoque in honorem eius ceteris barbis ipsam superponeret.¹² Sin autem, provocabat eum ad proelium, ut qui fortior supervenisset¹³ pelles et barbam devicti tulisset. Inito itaque 25 certamine triumphavit Arturus et barbam alterius cepit ut spoliū¹⁴ et postea nulli fortiori isto obviaverat, ut superius asserebat. Victoria igitur, ut praedictum est, potitus in secundo noctis diluculo ad tentoria sua remeaverunt cum capite, ad quod admirandum catervatim concurrebant, ei ascribentes 30 laudes qui patriam a tanta ingluvie liberaverat. At Hoelus,

9. *buried*. 10. *skull*; Fr. "tête." 11. *furs*. 12. *might place above*. 13 = *superfuisse*. 14 = *spolia*.

ob casum suae neptis tristis, praecepit aedificare basilicam super corpus ipsius in monte quo iacebat, qui, nomen ex tumultu puellae nactus, Tumbae¹⁵ Helenae usque in hodiernum diem vocatur.

CXVII.¹ THE GLORIES OF LEARNING

- 5 Iucundissimus cum in multis tum in eo maxime est litterarum fructus quod, omnium² interstitiorum³ loci et temporis exclusa molestia,² amicorum sibi invicem praesentiam exhibent, et res scitu dignas situ aboleri non patiuntur. Nam et artes perierant, evanuerant iura, fidei et totius religionis officia quaeque⁴ cor-
 10 ruerant ipseque recti⁵ defecerat usus eloquii, nisi in remedium infirmitatis humanae litterarum usum mortalibus divina miseratione⁶ procurasset. Exempla maiorum, quae sunt incitamenta et fomenta⁷ virtutis, nullum omnino erigerent aut servarent, nisi pia sollicitudo scriptorum et triumphatrix⁸ inertiae diligentia
 15 eadem ad posteros transmisisset. Siquidem vita brevis, sensus hebes, negligentiae torpor, inutilis occupatio nos paucula scire permittunt, et eadem iugiter excutit et avellit ab animo fraudatrix⁹ scientiae, inimica et infida semper memoriae noverca, oblivio. Quis enim Alexandros sciret aut Caesares,
 20 quis stoicos aut peripateticos miraretur, nisi eos insignirent monumenta scriptorum? Quis apostolorum et prophetarum amplexanda imitaretur vestigia, nisi eos posteritati divinae litterae consecrassent? Arcus triumphales tunc¹⁰ proficiunt illustribus viris ad gloriam cum ex quibus causis et quorum

15. Tomb.

CXVII. 1. This and the following selection are from the *Polycraticus* of John of Salisbury (†1180), pupil of Abelard, secretary to Thomas à Becket and later bishop of Chartres; it is important for the light it throws on the literary and scientific tendencies of the times. John was an ardent humanist, with a wide acquaintance with the classics. His style, which is unusually good, is modeled on Cicero. 2. *all the disadvantages of intervening time and space being removed*. 3. *intervals*. 4=*omnia*. 5. *correct*. 6. *mercy*. 7. *encouragement*. 8. *conqueror*. 9. *defrauder*. 10. *only then*.

sint impressa docet inscriptio. Liberatorem patriae, fundatorem quietis, tunc demum inspector¹¹ agnoscit cum titulus triumphatorem, quem noster Britannia genuit, indicat Constantinum. Nullus enim umquam constanti gloria claruit nisi ex suo vel scripto alieno. Eadem est asini et cuiusvis imperatoris 5 post modicum tempus gloria, nisi quatenus memoria alterutrius scriptorum beneficio prorogatur. Quot et quantos arbitraris fuisse reges de quibus nusquam sermo est aut cogitatio? Nihil ergo consiliosius¹² est captatoribus gloriae quam litteratorum et scribentium maxime gratiam promereri. Inutiliter 10 enim eis¹³ geruntur egregia, perpetuis tenebris obducenda, nisi litterarum luce clarescant. Quicquid favoris aut praeconiorum aliunde contrahitur perinde est ac si Echo, quam audis in fabulis, plausus excipiat theatrales. Desinit enim cum coeperit. Ad haec in dolore solacium, recreatio in labore, in paupertate 15 iucunditas, modestia in divitiis et deliciis fidelissime a litteris mutuatur. Nam a vitiis redimitur animus, et suavi et mira quadam, etiam in adversis, iucunditate reficitur, cum ad legendum vel scribendum utilia¹⁴ mentis intendit acumen. Nullam in rebus humanis iucundiores aut utiliores occupationem invenies, nisi forte divinitus compuncta devotio orando¹⁵ divinis insistat colloquiis¹⁵ aut, corde per caritatem dilatato, Deum mente concipiat et magnalia¹⁶ eius apud se quasi¹⁷ quadam meditationis manu pertractet.¹⁷ Experto¹⁸ crede¹⁸ quia omnia mundi dulcia his collata exercitiis amarescunt¹⁹; eo 25 quidem magis quo cuique sensus integrior, et ratio incorrupta iudicii purioris viget acumine.

11. *spectator*. 12. *more advisable*. 13. *by them*. 14. *object of the gerunds*. 15. *holds intercourse with God in prayer*. 16. *great deeds*. 17. *handles (studies) within itself, as with the hand of meditation*. 18. *proverbial*. 19. *become bitter*.

CXVIII. ALEXANDER AND THE PIRATE

Totius philosophiae robor patientia est; cum et Socrates non modo verbo neget¹ sapientem posse offendi sed adversus omnem fortunam robore virtutis suae manere immobilem. Et ne philosophis solis patientiam sic placuisse credas ipsorum
 5 imperatorum ad² eam publicandam² exempla concurrunt. In Graecia quis maior aut clarior Alexandro? Ei Antigonus pedagogus citharam fregit abiectique dicens: "Aetati tuae iam regnare convenit, pudeatque in corpore³ regni³ voluptatem luxuriae dominari." Quod et ille patientissime tulit, licet
 10 plerumque impatientissimus fuerit, et patrem sicut virtute ita vitiis superaret. Eidem quoque eleganter et vere comprehensus pirata scribitur respondisse. Cum enim Alexander interrogaret quid⁴ ei videretur quod mare haberet infestum,⁴ ille libera contumacia: "Quod tibi," inquit, "ut tu orbem terrarum.
 15 Sed quia id ego uno navigio facio, latro vocor; quia tu magna classe, diceris imperator. Si solus et captus sit Alexander, latro erit; si ad nutum Dionidi populi famulentur, erit Dionides imperator. Nam quod⁵ ad causam⁵ non differunt, nisi quia deterior est qui rapit improbius, qui iustitiam abiectius deserit,
 20 qui manifestius impugnat leges. Quas enim ego fugio, tu persequeris⁶; ego utcumque veneror, tu contemnis. Me fortunae iniquitas et rei familiaris angustia, te fastus intolerabilis et inexplebilis avaritia furem facit. Si fortuna mansuesceret, fierem forte melior; at tu quo fortunatior, nequior eris."
 25 Miratus Alexander constantiam hominis eum merito arguentis: "Experiar," inquit, "an futurus sis melior, fortunamque mutabo, ut non ei a modo quod deliqueris sed tuis moribus adscribatur." Eum itaque iussit conscribi militiae ut posset exinde salvis legibus militare.

CXVIII. 1. the negative idea only with the first infinitive. 2. *to show her excellence.* 3. *i.e., rege.* 4. *i.e., "What is your object in keeping the sea in a turmoil?"* The answer is: "The same as yours in keeping the world in a turmoil." 5. *as to the merits of the case.* 6 = *impugnans.*

CXIX¹

CARISSIMO DOMINO ET AMICO SUO R. ARCHIDIACONO*
 NANNETENSI,² P. BLESENS.³ SALUTEM ET SI QUID
 MELIUS EST SALUTE

Duos e nepotibus tuis mihi erudiendos nudiustertius com-
 misisti; alterum pueritiae annos agentem, alterum plena
 integrum pubertate. Nunc autem per litteras tuas vehementer
 evehis⁴ et commendas maioris ingenium et asseris te numquam
 venae subtilioris hominem invenisse; ideo supplicas et hortaris 5
 ut circa eum tempestivius⁵ vigilantia magistralis⁶ appareat;
 leve namque aestimas illi aedificio manum⁷ supremae con-
 summationis⁷ apponi, cui⁸ aliena sollicitudo contulit incremen-
 tum.⁸ Verumtamen res in contrarium versa est. Melius enim
 spero de illius eruditione qui ad me rudis et informis accessit 10
 quam de alterius, cuius iam ex parte induruit⁹ vena, sibi-
 que quasi effigiem alieni doctoris impressit. Argilla et cera atque
 huiusmodi alia quae susceptioni¹⁰ formae et impressioni¹⁰ se
 offerunt, facilius et fidelius effigiantur¹¹ ad imprimendis¹²
 arbitrium si nulla prius in se susceperint liniamenta formarum. 15
 Refert equidem Quintilianus¹³ in libro *De institutione oratoris*
 Timotheum quendam celebrem in arte tibiarum solitum duplas
 ab his mercedes exigere quos alius docuisset. Duplex enim in
 talibus labor est: alter in eluenda doctrina minus commendabili
 qua imbuti¹⁴ fuerant, alter in exhibenda scientia quae lucrum 20
 pariter generaret et famam; aegre namque dediscitur quod
 didicit aetas tenerior, quia "Quo semel est imbuta recens
 servabit odorem Testa diu."¹⁵

CXIX. 1. A letter of Peter of Blois (†c. 1200), a pupil of John of Salisbury. His letters are notable for the extraordinary number of classical quotations they contain. They are of value for the light they throw on the history and the cultural tendencies of the times. Some doubt, however, has been expressed as to their authenticity. **2.** of Nantes. **3.** of Blois. **4.** praise. **5.** earlier. **6.** of the teacher. **7.** the finishing touches. **8.** the construction of which is due to another's effort. **9.** hardened. **10.** for shaping and stamping. **11.** Cf. p. 158, l. 3. **12.** i.e., of the artist. **13.** II, 3, 3. **14.** instructed. **15.** Horace, *Ep.* I, 2, 69.

Willelmum praedicas subtilioris venae et acutioris ingenii eo quod, grammaticae et auctorum studio praetermisso, volavit ad versutias logicorum; ubi non in libris, sicut fieri solet, dialecticam didicit sed in schedulis¹⁶ et quaternis.¹⁶ Non est in talibus
 5 fundamentum scientiae litteralis,¹⁷ multisque perniciosa est ista subtilitas¹⁸ quam extollis. Ait enim Seneca: "Odibilis¹⁹ nihil est subtilitate ubi est sola subtilitas." Quid enim prodest illis expendere dies suos in his quae nec domi nec militiae nec in foro nec in claustro nec in curia nec in ecclesia nec alicui
 10 prosint alicubi, nisi dumtaxat in scholis? Seneca scribens ad Lucilium,²⁰ "Quid est," inquit, "acutius arista et in quo est utilis? Tale est," inquit, "ingenium quod sola subtilitate lasciviens nulla in se residet gravitate." Icarus dum elevatus iuveni levitate fertur in caelum, fluctibus marinis immergitur.
 15 Tales etiam dum se in artibus temere elevant alliduntur.²¹ Quidam antequam disciplinis elementaribus²² imbuantur, docentur inquirere de puncto, de linea, de superficie, de quantitate²² animae, de fato, de pronitate²³ naturae, de casu et libero arbitrio, de materia et motu, de principiis corporum, de
 20 progressu multitudinis, et magnitudinis sectione,²² quid sit tempus, quid inane, quid locus, de eodem et de diverso, de diviso, et de dividuo et individuo, de substantia²² et forma vocis, de essentia²⁴ universalium,²⁵ de ortu, usuque et fine virtutum, de causis rerum, de refluxione²⁶ oceani, de ortu Nili,
 25 de variis latentis naturae secretis, de variis figuris causarum, quae in contractibus²⁷ vel quasi²² contractibus, maleficiis²⁸ vel quasi maleficiis oriuntur, de primis rerum initiis et aliis quam pluribus, quae plenioris scientiae fundamentum et eminentiores exigunt intellectus. Primitiva²⁹ erat aetas tenera²⁹ in regulis

16. in abstracts and notebooks. 17. of letters. 18. This "slogan" of the scholastics became a byword with the humanists. 19. more offensive. 20. Ep. lxxxii, 24. 21. dashed to destruction. 22. Eng. 23. proneness. 24. being, essence. 25. term used in logic denoting that which can be predicated of many individuals or single cases, universals. 26. flow of the tide. 27. contracts. 28. torts. 29. The ancient practice was to train the youthful mind.

artis grammaticae, in analogiis,³⁰ in barbarismis, in soloecismis,²² in tropis³¹ et schematibus; in quorum omnium doctrina Donatus, Servius, Priscianus, Isidorus, Beda, Cassiodorus plurimam diligentiam impenderunt; quod equidem non fecissent si sine his posset haberi scientiae fundamentum. Nam et Quintilianus,³² qui hanc doctrinam tradit et tradendam asserit, 5 tantis eam attollit praeconiis ut publice protestetur sine illa scientiae nomen non posse subsistere. C. Caesar de analogia libros edidit, sciens sine hac scientia nec prudentiam, in qua perfectissimus erat, nec eloquentiam, in qua erat potentissimus, 10 posse a quoquam facile obtineri. M. Tullius, sicut ex eius epistolis frequentibus patet, ad artem grammaticam filium, quem tenerrime diligebat, diligenter invitat. Et quae utilitas est schedulas evolvere, firmare³³ verbo tenus summas³³ et sophismatum³⁴ versutias inversare,³⁵ damnare scripta veterum 15 et reprobare³⁶ omnia quae non inveniuntur in suorum schedulis magistrorum? Scriptum est³⁷ quia "in antiquis est scientia." Nec Ieremias³⁸ de lacu³⁹ educitur donec in funibus ei submittantur vestes veteres et attritae. Nam de tenebris ignorantiae ad lumen scientiae non ascenditur nisi antiquorum scripta 20 propensiore⁴⁰ studio relegantur. Gloriatur Hieronymus se scriptis Originis operosius institisse. Horatius quoque iactabat se relegisse Homerum, "Qui quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non, Plenius ac melius Chrysippo et Crantore dicit."⁴¹ Scio mihi plurimum profuisse quod cum in arte 25 versificatoria⁴² parvulus erudirer, praecipiente magistro, mihi materiam non de fabulis sed de historiarum veritate sumebam. Profuit mihi quod epistolas Hildeberti Cenomanensis⁴³ episcopi, stili elegantia et suavi urbanitate praecipuas,⁴⁴ firmare et corde⁴⁵ tenus⁴⁵ reddere adulescentulus compellebar. Praeter ceteros 30

30. similarities in form, inflection, etc. 31. See p. 152, l. 17. 32. See p. 251, l. 16. 33. learn epitomes word for word. 34. fallacies. 35. juggle with. 36. condemn. 37. Job xii, 12. 38. Jeremiah xxxviii, 11. 39. dungeon. 40. willing. 41. Ep. I, 2, 3. 42. of writing verses. 43. of Le Mans. 44. distinguished. 45. by heart.

etiam libros, qui celebres sunt in scholis, profuit mihi frequenter inspicere Trogum Pompeium, Iosephum, Suetonium, Hegesippum, Q. Curtium, Corn. Tacitum, Titum Livium, qui omnes in historiis quas referunt, multa ad morum aedificationem et
 5 ad profectum scientiae liberalis interserunt. Legi et alios qui de historiis nihil agunt, quorum⁴⁶ non est numerus.⁴⁶ In quibus omnibus quasi in hortis aromatum flores decerpere et urbana suavitatem loquendi mellificare⁴⁷ sibi potest diligentia moderatorum.⁴⁸ Nolite ergo ulterius allegare subtile Willelmi vestri
 10 nepotis ingenium; nec mihi imputetur ad culpam si modico tempore non proficit ad perfectum. Purgatur enim aegrotus antequam sanetur; et iuxta sententiam Timothei, qui de aliorum discipulis retributionem⁴⁹ laboris sui duplicem exigebat, inutilia prius evellenda sunt ut utilia inserantur. Nam in Mercurialibus
 15 nuptiis⁵⁰ philologia inutilis scientiae libros evomit antequam in eminentiam⁴⁸ dignitatis optatae mereatur assumi. Vereor siquidem ne nimis vera sit assertio Timothei. Iohannes quidem Willelmum quodam discendi compendio⁵¹ iam praecedat, caput in caudam vertitur et si Iohannes in proposito perseverat,
 20 minor primogenitum, et Iacob Esau supplantabit.⁵²

CXX¹ITEM DE APPARITIONIBUS²

Simile huic est quod Edricus Wilde, quod est silvestris, sic³ dictus³ a corporis agilitate et iucunditate verborum et operum, homo multae probitatis, et dominus Ledeburiae borealis⁴; qui

46. *without number.* 47. *make honey.* 48. Eng. 49=*mercedes.* 50. a work by Martianus Capella, much read in the Middle Ages. 51. *short cut.* 52. Eng.

CXX. 1. From the *De nugis curialium* ("On the trifles of the court") of Walter Map, an entertaining, though somewhat confused, collection of historical anecdotes, legend, and folk lore, compiled at the end of the twelfth century. Edric Wilde was a prominent figure in the history and legend of the time. 2. *spirits.* 3. i.e., *Wilde.* 4. *northern, north.*

cum venatu sero rediens per devia mediam usque noctem viarum⁵ dubius erravit, uno tantum comitatus puero, ad domum in ora nemoris magnam delatus est, quales Anglici in singulis singulas habebant dioecesibus bibitorias,⁶ ghildhus Anglice* dictas, cumque prope esset vidissetque lumen in ea, 5 introspiciens multarum nobilium feminarum maximam choream⁷ vidit. Erant autem pulcherrimae aspectu, venustoque habitu eleganter cultae lineo tantum, maioresque nostris et proceriores. Unam tamen inter alias notavit miles praedictus ceteris forma facieque praestantem, super omnes regum 10 delicias desiderabilem. Circuibant levi motu gestuque iucundo, et castigata voce, reverendo concentu sonus audiebatur exilis, at non erat sermo earum intellegibilis.⁸ Hac visa, miles accipit vulnus in cor, arcuque Cupidinis impressos vix sustinet ignes, totus accenditur, totus abit in flammam, et a fervore pulcher- 15 rimae pestis aureique discriminis animosus efficitur. Gentium errores audierat, nocturnasque phalanges daemonum et mortiferas eorum visiones, Dictinnam,⁹ et coetus Driadum et alares,¹⁰ edoctus¹¹ offensorem vindictam numinum quomodo subitis eorum visoribus¹² subitas inferant poenas, quam se illibata 20 conservent, et incognita secrete¹³ seorsum habitent, quam invisos habeant qui consilia eorum deprehendere conantur ut detegant, rimantur¹⁴ ut revelent, quanta se sollicitudine claudant ne visa vilescant¹⁵; ultiones audierat et punitorum exempla; sed quod recte caecus Cupido pingitur, immemor omnium 25 fantasma¹⁶ non pensat, ultorem non videt, et, quod lumen non habet, offendit improvidus. Domum circuit, adituque reperto irruit, ipsam rapit a qua rapitur, et statim ab aliis arripitur, et dimicatione fortissima detentus aliquamdiu suis puerique sui magnis conatibus eripitur, nec omnino indemnis,¹⁷ sed, quantum 30

5. genitive with *dubius*. 6. *drinking-houses*. 7. *circle*; strictly, *dance in a circle*. 8. Eng. 9. a nymph. 10. "spectral squadrons." 11. governs *vindictam* and five indirect questions. 12. *spectators*. 13. = *secreto*. 14. Sc. *qui* as subject. 15. *become objects of contempt*. 16. = *apparitionem*. 17. *unhurt*.

possint feminarum unguēs et dentes, pedibus laesus et tibiis; hanc secum tulit, et ea pro voto tribus diebus et noctibus usus, verbum ab ea extorquere non potuit, passa tamen est consensu placido venerem voluptatis eius. Quarta vero die locuta est
 5 ei verba haec: "Salve, dulcissime mi, et salvus eris, et prospero statu personae rerumque gaudebis donec impropaveris mihi aut sorores a quibus rapta sum, aut locum aut lucum unde,¹⁸ aut aliquod circiter¹⁹ illud²⁰; a die vero illa decides a felicitate, meque sublata detrimento frequenti deficies, diemque²¹ tuum
 10 importunitate tua prevenies.²² Ille se stabilem fore fidumque semper in suis amoribus quacumque potest securitate²³ promittit. Convocat ergo vicinos et remotos nobiles, et multitudine congregata sollemni eam sibi matrimonio iunxit. Regnabat in illa tempestate Willelmus²⁴ Bastardus, tunc novus Angliae rex,
 15 qui portentum²⁵ hoc audiens, probare cupiens et scire palam an verum esset, utrumque vocavit ut simul venirent Londonias, veneruntque multi cum eis testes, et multorum testimonia qui adesse non poterant, et maximum erat fatalitatis²⁶ argumentum invisa prius et inaudita species mulieris, et cum stupore omnium
 20 remissi sunt ad propria. Contigit postmodum, plurimis revolutis annis, quod Edricus venatu reversus circa tertiam noctis horam cum quaesitam eam non invenisset, vocavit eam et vocari iussit, tardeque venientem iratus intuens ait: "Numquid a sororibus tuis tam diu detenta es?" et cetera
 25 iurgia fecit in aerem, nam illa sororibus auditis disparuit. Paenituit ergo iuvenem excessus²⁷ tam enormis et damnosi, locumque petit unde raptum fecerat, sed nullis eam fletibus, nullis eiulatibus revocare potuit. Clamabat per diem et noctem, sed ad²⁸ insipientiam sibi,²⁸ nam vita eius ibi defecit
 30 in dolore continuo.

18. Sc. *rapta sum*. 19=*de*. 20. The word is used loosely. 21=*diem supremum*. 22. *anticipate*, i.e., meet sooner. 23. *pledge*. 24. the Conqueror. 25. *marvel*. 26. of her supernatural character. 27. *intemperate outbreak*. 28. i.e., *in vain*; a reminiscence of Psalms xxi, 3 (xxii, 2) *et non ad insipientiam mihi*.

Reliquit autem heredem filium suum et illius pro qua decessit, Alnodum, virum magnae sanctitatis et sapientiae, qui cum esset aliquantulum proventus²⁹ decedit in paralisim³⁰ et tremorem capitis et membrorum, qui cum omnibus medicis incurabilis³⁰ videretur, a viris discretis accepit³¹ quatenus³¹ ad 5 apostolos Petrum et Paulum, quomodocumque posset, properare satageret, sanitatem pro certo accepturus ubi corpora eorum, Romae scilicet, sepulta sunt. Quibus ille respondit se nusquam iturum in iniuriam sancti Ethelberti regis et martyris, cuius ipse parochianus* erat, antequam ipsi praesentaretur, 10 et se deferri fecit Herefordiam, ubi nocte prima coram altari praedicti martyris pristinae datus est sanitati, et cum gratiarum actione donavit in perpetuam elemosinam Deo et beatae Virgini et sancto regi Ethelberto Ledebiriam suam, quae in terris Uuallie³² sita est, cum omnibus pertinentiis³³ suis, quae adhuc 15 nunc in dominio³⁴ episcopi Herefordensis est, diciturque triginta libras annuas facere dominis suis.

CXXI.¹ THE ABBOT SAMSON

Vacante² abbatia* prior super omnia studuit ad pacem conservandam in conventu et ad honorem ecclesiae conservandum in hospitibus suscipiendis, neminem volens turbare, neminem 20 ad iracundiam provocare, ut omnes et omnia in pace posset conservare; dissimulans tamen quaedam corrigenda de obedientiariis³ nostris, et maxime de sacrista,* tamquam non curaret quid ipse ageret de sacristia,⁴ qui tempore quo abbatia vacavit, nec debitum aliquod adquietavit⁵ nec aliquod aedificavit; sed 25

29. *Sc. aetate.* 30. *Eng.* 31. *was advised that.* 32. *Wales.* 33. *appurtenances.* 34. *domain.*

CXXI. 1. From the chronicle (1173–1190) of Jocelin, a monk of St. Edmundsbury. This medieval Boswell has given us a striking portrait of the abbot Samson and an unusually intimate picture of life in a monastery. 2. i.e., the abbey was without an abbot. 3. *officials.* 4. *sacristy.* 5. *paid*

oblaciones⁶ et obventiones⁷ stulte distrahebantur.⁸ Unde prior, qui caput conventus erat, pluribus videbatur vituperandus et remissus dicebatur. Et hoc memorabant fratres nostri inter se quando perventum fuit ad faciendam electionem abbatis.

- 5 Cellerarius noster omnes hospites cuiuscumque condicionis essent suscepit ad expensas⁹ conventus.

Willelmus sacrista ex sua parte dabat et expendebat; homo benignus, dans danda et non danda, oculos omnium excaecans muneribus.

- 10 Samson subsacrista,¹⁰ magister super operarios,¹¹ nihil fractum, nihil rimatum, nihil fissum, nihil inemendatum¹² reliquit pro posse suo; unde conventum et maxime claustrales¹³ sibi conciliauit in gratiam. In diebus illis chorus noster fuit erectus, Samstone procurante, historias picturae ordinante et versus
15 elegiacos¹⁴ dictante. Attractum¹⁵ fecit magnum de lapidibus et sabulo¹⁶ ad magnam turrim ecclesiae construendam. Et interrogatus unde denarios haberet ad hoc faciendum respondit quosdam burgenses dedisse ei occulte pecuniam ad turrim aedificandam et perficiendam. Dicebant tamen quidam fratres
20 nostri quod Warinus, monachus noster, custos feretri,¹⁷ et Samson subsacrista communi consilio surripuerunt quasi furtive portionem aliquam de oblationibus feretri ut eam in usus necessarios ecclesiae et nominatim ad aedificationem turris expenderet, hac ratione ducti quia videbant quod obla-
25 tiones in usus extraordinarios expendebantur ab aliis, qui, ut verius dicam, eas furabantur. Et ut tam felicitis furti sui suspicionem tollerent, praenominati¹⁸ duo viri truncum¹⁹ quendam fecerunt, concavum et perforatum in medio vel in summo et obseratum sera ferrea; et erigi fecerunt in magna ecclesia
30 iuxta ostium extra chorum in communi transitu vulgi, ut

6. offerings. 7. revenues. 8. were wasted. 9. expenses. 10. undersacristan. 11. workmen. 12. unrepaired. 13. cloistered monks. 14. elegiac; the popular form of verse for inscriptions. The inscriptions explained the stories of the paintings. 15. store, supply. 16. sand. 17. shrine. 18. above-mentioned. 19. chest.

ibi ponerent homines elemosinam suam ad aedificationem turris.

Willelmus vero sacrista socium suum Samsonem suspectum habuit et multi alii qui partem eiusdem Willelmi fovebant, tam christiani quam Iudaei. Iudaei, inquam, quibus sacrista pater 5 et patronus dicebatur; de cuius protectione²⁰ gaudebant et liberum ingressum et egressum habebant et passim ibant per monasterium, vagantes per altaria et circa feretrum dum missarum celebrarentur sollemnia; et denarii eorum in thesauro nostro sub custodia sacristae reponebantur et, quod absurdius 10 est, uxores eorum cum parvis suis in pitanceria²¹ nostra tempore werrae²² hospitabantur.

Accepto itaque consilio qualiter irruerent in Samsonem inimici vel adversarii eius, convenerunt Robertum de Cokefeld et socium eius, qui custodes erant abbatae, et induxerunt eos 15 ad hoc quod illi prohibuerant ex parte regis ne aliquis aliquod opus vel aliquod aedificium faceret quamdiu abbatia vacaret; sed potius denarii ex oblationibus colligerentur et conservarentur ad faciendam solutionem²³ alicuius debiti. Et sic illus est Samson et recessit ab eo fortitudo eius²⁴; nec de cetero 20 aliquid operari potuit sicut voluit. Potuerunt quidem adversarii eius rem differre sed non auferre; quia resumptis viribus suis et subversis duobus columnis, id est, remotis duobus custodibus abbatae quibus aliorum malitia innitebatur, dedit ei Dominus processu temporis potestatem perficiendi 25 votum suum ut praedictam turrin aedificaret et pro desiderio suo consummaret. Et factum est ac si ei divinitus diceretur: "Euge,²⁵ serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa," etc.

Post mortem Hugonis abbatis, peracto anno cum tribus 30 mensibus, praecepit dominus rex per litteras suas ut prior noster et duodecim de conventu, in quorum ore universitatis

20. Eng. 21. the quarters assigned to the monk who distributed the *pitantia* (an allowance of food, *dole*). 22. war. 23. payment. 24. Judges xvi, 19. 25. Matthew xxv, 21.

concordaret sententia, apparerent die statuto coram eo ad eligendum abbatem. In crastino post susceptionem²⁶ litterarum convenimus in capitulo de tanto tractaturi negotio. In primis lectae sunt litterae domini regis in conventu; postea rogavimus
 5 et oneravimus²⁷ priorem in periculo animae suae ut XII secundum conscientiam suam nominaret secum ducendos, de quorum vita et moribus constaret eos a recto nolle deviare.²⁸ Qui petitis annuens, dictante spiritu sancto, sex ex una parte chori et sex ex altera nominavit et sine contradictione²⁹ nobis
 10 satisfecit. Unus autem dixit: "Quid fiet si isti tredecim non possunt coram rege concordare in abbate eligendo?" Respondit quidam quia: "Hoc erit nobis et ecclesiae nostrae in opprobrium sempiternum." Voluerunt ideo plures ut electio fieret domi antequam ceteri recederent ut per hanc providentiam
 15 non fieret dissensio coram rege; sed illud nobis videbatur stultum et dissonum³⁰ facere sine regis assensu, quia nondum constabat nobis posse impetrare a domino rege ut liberam electionem haberemus. Samson subsacrista in spiritu loquens³¹: "Fiat," inquit, "media via, ut hinc et inde periculum evitetur."
 20 Eligantur quattuor confessores de conventu et duo ex senioribus prioribus de conventu bonae opinionis, qui, visis sacrosanctis,³² tactis evangeliis, inter se eligant tres viros de conventu, ad hoc magis idoneos iuxta regulam sancti Benedicti, et eorum nomina in scriptum redigant et scriptum sub sigillo includant et sic
 25 inclusum committatur nobis ituris ad curiam; et cum venerimus coram rege et constiterit nobis de libera electione habenda tunc demum frangatur sigillum et sic certi erimus qui tres nominandi erunt coram rege. Et constiterit³³ nobis, si dominus rex noluerit concedere nobis unum de nostris, reportetur sigillum integrum
 30 et sex iuratoribus³⁴ tradatur ita quod secretum illorum in perpetuum celatur in periculum animarum suarum." Huic consilio omnes adquevimus et nominati sunt quattuor con-

26 = *acceptionem*. 27. *bound*. 28. *deviate*. 29. *objection*. 30. *inappropriate*. 31. 1 Corinthians xii, 3. 32. *holy relics, gospels*. 33. *let it be resolved*. 34. *sworn men*.

fessores et alii duo senes. Quo facto exivimus cantantes
"Verba mea"³⁵ et remanserunt praedicti sex habentes regulam
sancti Benedicti prae manibus et negotium sicut praefinitum
fuerat impleverunt. Dum illi sex hoc tractabant, nos de diversis
eligendis diversa putabamus, habentes tamen omnes quasi 5
pro certo Samsonem esse unum ex tribus, attendentes labores
eius et pericula mortis versus³⁶ Romam³⁶ pro bonis ecclesiae
nostrae et qualiter tractus et compeditus³⁷ et incarceratus
erat ab Hugone abbate, loquens pro communi utilitate; qui
nec sic flecti potuit ad adulandum, licet cogi potuit ad tacendum. 10
Facta autem mora, vocatus conventus rediit in capitulum.
Et dixerunt senes se fecisse secundum quod praeceptum eis
fuerat.

In crastino igitur iter arripuerunt illi tredecim versus curiam.
Postremus omnium fuit Samson, provisor expensarum, quia 15
subsacrista erat, circa collum scrinium portans quo litterae
conventus continebantur, quasi omnium minister solus et
sine armigero froggum³⁸ suum in ulnis baiulans, curiam exivit,
socios sequens a longe. Eodem die quo tredecim recesserunt,
sedentibus nobis in claustro, dixit Willelmus de Hastings, unus 20
ex fratribus nostris: "Scio quod habebimus abbatem unum
de nostris," et interrogatus quomodo hoc sciret respondit se
vidisse in somnis prophetam albis indutum stantem prae
foribus monasterii et se quaesisse in nomine Domini utrum
haberemus abbatem de nostris. Et respondit propheta: 25
"Habebitis unum de vestris sed saeviet inter vos ut lupus."
Cuius somnii significatio secuta est in parte quia futurus abbas
studuit magis timeri quam amari, sicut plures dicebant.
Assedit et alius frater, Aedmundus nomine, asserens quod
Samson futurus esset abbas et narrans visionem quam proxima 30
nocte viderat. Dixit se vidisse in somnis Rogerum cellarium
et Hugonem tertium priorem stantes ante altare et Samsonem
in medio, eminentem ab humeris supra, pallio circumdatum

35. Psalm v. 36. on his journey to Rome. 37. put in chains. 38. frock.

longo et talari, ligato in umeris eius, et stantem quasi pugilem³⁹ ad duellum⁴⁰ faciendum. Et surrexit sanctus Eadmundus de feretro (sicut ei somnianti visum fuerat) et quasi languidus pedes et tibias nudas exposuit, et accedente quodam et volente
 5 operire pedes sancti, dixit sanctus: "Noli accedere. Ecce ille velabit mihi pedes," praetendens digitum versus Samsonem. Haec est interpretatio somnii: Per hoc quod pugil videbatur, significatur quod futurus abbas semper in labore existeret, quandoque movens controversiam contra archiepiscopum
 10 Cantuariensem de placitis coronae, quandoque contra milites sancti Eadmundi pro scutagiis⁴¹ integre reddendis, quandoque cum burgensibus pro purpresturis⁴² in foro, quandoque cum sochemannis⁴³ pro sectis⁴⁴ hundredorum⁴⁵; quasi pugil volens pugnando superare adversarios ut iura et libertates ecclesiae
 15 suae posset revocare. Velavit autem pedes sancti martyr is quando turres ecclesiae a centum annis inceptas perfecte consummavit. Huiusmodi somnia somniabant fratres nostri, quae statim divulgabantur primo per claustrum, postea per curiam, ita quod ante vesperam publice dicebatur in plebe, ille
 20 et ille et ille electi sunt, et unus eorum erit abbas.

Prior autem et duodecim cum eo post labores et dilationes multas tandem steterunt coram rege apud Waltham, manerium⁴⁶ Wintoniensis episcopi, secunda dominica quadragesimae. Quos dominus rex benigne suscepit et asserens se velle secundum
 25 Deum agere et ad honorem ecclesiae nostrae praecepit fratribus per internuntios, scilicet Richardum episcopum Wintoniensem et Galfridum cancellarium,⁴⁷ postea archiepiscopum Eboracensem, ut nominarent tres de conventu nostro. Prior vero et fratres se divertentes, quasi inde collocuturi, extraxerunt
 30 sigillum et fregerunt et invenerunt haec nomina sub tali ordine scripta: Samson subsacrista, Rogerus cellerarius, Hugo tertius prior. Erubuerunt inde fratres qui maioris dignitatis erant. Mirabantur etiam omnes eundem Hugonem esse electorem et

39. *champion*. 40. *duel*. 41. *scutages*. 42. *encroachments*. 43. *sokemen*.
 44. *suits*. 45. *hundreds*. 46. *manor*. 47. *chancellor*.

electum. Quia tamen rem mutare non poterant, ordinem
nominum de communi consilio mutaverunt, pronuntiando
primum Hugonem, quia tertius prior erat, secundo Rogerum
cellerarium, tertio Samsonem, facientes verbo⁴⁸ tenus novis-
simum primum et primum novissimum. Rex vero, primo 5
quaerens an nati essent in sua terra et in cuius dominio, dixit
se non nosse eos, mandans ut cum illis tribus alios tres nomina-
rent de conventu. Quo concesso, dixit Willelmus sacrista:
“Prior noster debet nominari quia caput nostrum est”; quod
cito concessum est. Dixit prior: “Willelmus sacrista bonus 10
vir est.” Similiter dictum est de Dionisio, et concessum est.
Quibus nominatis coram rege sine omni mora, mirabatur rex,
dicens: “Cito fecerunt isti; Deus est cum eis.” Postea
mandavit rex ut propter honorem regni sui nominarent tres
personas de aliis domibus. Quo audito, timebant fratres, 15
suspicientes dolum. Tandem consilium inierunt ut nominarent
tres sed sub condicione, scilicet, ut nullum reciperent nisi per
consilium conventus qui domi fuit. Et nominaverunt tres.
Quo facto mandavit rex, gratias agens, ut tres removerentur de
novem et statim remoti sunt alieni tres. Willelmus sacrista 20
sponte cessit; remoti sunt duo ex quinque per praeceptum
regis et postea unus ex tribus et remanserunt tum duo, scilicet,
prior et Samson. Tunc tandem vocati sunt ad consilium
fratrum prae-nominati internuntii domini regis. Et loquens
Dionisius, unus pro omnibus, coepit commendare personas 25
prioris et Samsonis, dicens utrumque eorum litteratum,
utrumque bonum, utrumque laudabilem vitae et integrae
opinionis, sed semper in⁴⁹ angulo sui sermonis⁴⁹ Samsonem
protulit, multiplicans verba in laudem eius, dicens eum esse
virum rigidum in conversatione, severum in corrigendis excessi- 30
bus, et aptum ad labores et in saecularibus curis prudentem et
in diversis officiis probatum. Respondit Wintoniensis: “Bene
intelligimus quod vultis dicere; ex verbis vestris conicimus quod

48. Matthew xix, 30; Mark x, 31. 49. i.e., incidentally.

prior vester vobis videtur aliquantulum remissus et illum qui Samsonem dicitur vultis habere." Respondit Dionisius: "Uterque bonus est, sed meliorem vellemus habere si Deus vellet." Cui episcopus: "Duorum bonorum magis bonum
 5 eligendum est; dicite aperte, vultis habere Samsonem?" Et responsum est praecise a pluribus et a maiori parte: "Volumus Samsonem," nullo reclamante, quibusdam tamen tacentibus ex industria, nec hunc nec illum offendere volentibus. Nominato Samsone coram domino rege et habito brevi consilio cum
 10 suis, vocati sunt omnes et dixit rex: "Vos praesentastis mihi Samsonem; non novi eum; si praesentaretis mihi priorem vestrum, illum reciperem quem vidi et agnovi; sed modo faciam quod vultis. Cavete vobis; per veros oculos Dei, si male feceritis ego me⁵⁰ capiam ad vos."⁵⁰ Et interrogavit priorem si
 15 assentiret et hoc vellet; qui respondit se hoc velle et Samsonem multo maiore dignum honore. Electus igitur ad pedes regis procidens et deosculans⁵¹ festinanter surrexit et festinanter ad altare tetendit, cantando: "Miserere mei Deus,"⁵² cum fratribus, erecto capite, vultu non mutato. Quod cum rex vidisset dixit
 20 astantibus: "Per oculos Dei, iste electus videtur sibi dignus abbatiae custodiendae."

CXXII¹

QUOD PHILIPPUS² REX PRAECEPIT UT OMNES VICI
 VEL VIAE PARISIUS PAVIMENTARENTUR³

Factum est autem post aliquot dies quod Philippus,⁴ rex semper Augustus, Parisius aliquantulam moram faciens, dum sollicitus pro negotiis regni agendis in aulam⁵ regiam deambula-

50. *exact recompense from you.* 51=*osculans.* 52. Psalm l, 1 (li, 1).

CXXII. 1. From Rigord's *Gesta Philippi Augusti*, which covers the period 1179-1206. Rigord was abbot of St. Denis (†c. 1209) and wrote from a close acquaintance with the events which he narrates. 2. *Philip Augustus*, the second founder of Paris. 3. *be paved.* 4. *anacoluthon*; a new subject in l. 2, p. 265, *redae.* 5=*aula.*

ret, veniens ad palatii fenestras, unde fluvium Sequanae pro recreatione animi quandoque inspicere consueverat, redae equis trahentibus per civitatem transeuntes fetores intolerabiles lutum revolvendo procreaverunt, quos rex in aula deambulans ferre non sustinens, arduum opus sed valde necessarium 5 excogitavit, quod omnes praedecessores* sui ex nimia gravitate⁶ et operis impensa adgredi non praesumpserant. Convocatis autem burgensibus cum praeposito ipsius civitatis, regia auctoritate praecepit quod omnes vici et viae totius civitatis Parisii duris et fortibus lapidibus sternerentur.⁷ Ad hoc enim 10 christianissimus rex conabatur quod⁸ nomen antiquum auferret⁸ civitati: lutea⁹ enim a luti fetore prius dicta fuerat; sed gentiles quondam, huiusmodi nomen propter fetorem abhorrentes, a Paride Alexandro, filio Priami regis Troiae, Parisius vocaverunt. Legimus enim in *Gestis Francorum* quod primus omnium 15 regum Francorum qui apud illos more regio regnavit fuit Faramundus filius Marcomiri, filii Priami regis Austriae. Iste Priamus rex Austriae non fuit ille magnus Priamus rex Troiae, sed ab Hectore filio suo per Francionem, filium Hectoris descendit, sicut subiecta docet figura¹⁰:

Priamus rex Troiae

Hector	fratres	Troilus
↓		↓
Francio, filius Hectoris		Turchus
Priamus, rex Austriae		
Marcomirus, filius eius		
Faramundus, filius, primus rex in Gallia, regnavit annis xi		
Clodius, filius ipsius		annis xx
Meroveus, de genere ipsius		annis xvii
Childericus, filius eius		annis xx

Et quoniam multi solent dubitare de origine regni Francorum, 30 quomodo et qualiter reges Francorum ab ipsis Troianis

6. difficulty. 7. be paved. 8 = auferre. 9. The old name was *Lutetia Parisiorum*; see 10. 10. genealogical table.

descendisse dicantur, ideo sollicitius,¹¹ prout potuimus colligere ex historia Gregorii Turonensis, ex chronicis Eusebii et Hidacii¹² et ex aliorum multorum scriptis, in hac nostra historia satis lucide determinavimus.¹³

- 5 Post eversionem Troiae, multitudo magna inde fugiens ac deinde in duos populos se dividens, alia Francionem, quendam Priami regis nepotem, videlicet Hectoris filium, super se regem levavit; alia Turchum nomine, filium Troili, filii Priami secuta est; atque ex eo, ut quidam tradunt, duos¹⁴ populos sumpto
- 10 nomine Francos et Turchos¹⁴ usque hodie vocantur. Inde digressi, iuxta Thraciam super ripas Danubii fluvii consederunt; sed post paululum temporis Turchus cum suis a Francione consanguineo suo recedens, in Scythia inferiore se transtulit et ibi regnavit; a quo descenderunt Ostrogoti, Ypogoti, Wandali
- 15 et Normanni. Francio autem circa Danubium fluvium cum suis remansit et aedificans ibi civitatem, Sicambriam vocavit. Regnavit autem ibi ipse et qui ab eo descenderunt annis MDVII, usque ad tempora Valentiniani imperatoris, qui imperavit anno ab incarnatione Domini CCCLXXVI, a quo fuerunt inde
- 20 expulsi pro eo quod tributa Romanis iuxta morem ceterarum gentium solvere recusarent. Egressi inde, Marcomiro, Sonnone et Genebaudo ducibus, venerunt et habitaverunt circa ripam Rheni in confinio Germaniae et Alemanniae, quae terra Austria vocatur; quos cum multis postmodum idem Valentinianus
- 25 proeliis attentasset nec vincere potuisset, proprio eos nomine Francos, id est feroces, appellavit. Ab illo enim tempore in tantum virtus Francorum excrevit ut totam tandem Germaniam et Galliam usque ad iuga Pyrenei et ultra subiugarent.¹⁵ Sed postea, Sonnone et Genebaudo ducibus in Austria remanentibus,
- 30 Marcomirus, filius Priami regis Austriae, qui a Francione, nepote Priami regis Troiae, per multas successorum generationes, quas hic longum esset enumerare, descenderat, in

11. *carefully*. 12 = *Idatii*. 13. *I have given an account*. 14. accusatives instead of nominatives. 15. Eng.

Galliam venit cum suis. Evaserunt autem et alii de excidio Troiano, ut Helenus vates, filius Priami, qui cum mille et ducentis viris in regno Pandrasi regis Graecorum se transtulit; sed postea Brutus cum suis in Angliam transduxit.¹⁶ Antenor vero circa Tyrrheni aequoris litora cum duobus milibus virorum 5 et quingentis manere disposuit.¹⁷ Aeneas cum tribus milibus virorum et cccc per mare navigans, cum summo labore traiectus est in Italiam. Isti et multi alii de consanguinitate Priami, post excidium Troiae, disseminati sunt per diversas regiones. Aeneas cum Ascanio filio suo navigio Italiam venit, 10 ubi Ascanius Laviniam filiam Latini regis in uxorem duxit, de qua filium nomine Silvium suscepit. Hic, furtivae veneri indulgens, de nepte matris suae Brutum suscepit, qui post, adiuncta sibi progenie Heleni filii Priami et Corinne, qui ab Antenore descenderat, Albion insulam applicuit, quam de 15 nomine suo Britanniam vocavit. Et videns insulae amoenitatem, civitatem Londoniarum ad similitudinem Troiae fundavit, et Trinovantum vocavit, id est novam Troiam. Ab isto descendisse dicuntur omnes reges Angliae, quae ab ipso Bruto primo dicta fuit Britannia. 20

Nota. Et nota quod reges fuerunt in Austria usque ad Childericum, filium Clodovei, filii Dagoberti. Sed tunc deficientibus regibus, duces dominari coeperunt, qui Maiores¹⁸ domus vocabantur, ut Pipinus, Karolus Martellus et ceteri.

CXXIII.¹ KING JOHN AND THE CHURCH

Annus mccv. Hubertus Cantuariensis, archiepiscopus² obiit, vir magnae industriae et mirabilis astutiae, sed parum litteratus, totius tamen Angliae quandoque³ iusticiarius.³ Quo

16. *crossed.* 17. *decided.* 18. See p. 154, l. 2.

CXXIII. 1. From the *Annales Cambriae* (to 1288), possibly a translation from the Welsh. 2. *archbishop.* 3. *formerly lord chief justice.*

humato, statim monachi Cantuarienses subpriorem⁴ suum elegerunt et cum litteris prioris et conventus magna onustum pecunia ad curiam Romanam transmiserunt. Quod cum regi Iohanni innotuisset ilico omnia victualia⁵ et omnia necessaria
 5 et etiam exitum vel introitum extra cimiterium⁶ praefatis monachis inhibuit. Illi autem videntes destructionem⁶ suae domus imminere regem adierunt et consilii ipsius adquiescere promiserunt. Veniens itaque rex Cantuariam episcopum Norwicensem sibi valde familiarem secum adduxit, monachos
 10 corripit promittendo priori et XII maioribus conventus cuilibet eorum episcopatum vel abbatiam ut memoratum episcopum postulerent; et sic eum postularunt et tamquam postulatum ad osculum pacis receperunt in conventu et in refectorio* et litteras suas transmiserunt subpriori in curia Romana existenti
 15 et munus consecrationis expectanti ut domum rediret et ne de negotio electionis de se factae quicquam intromitteret.⁷ Quod cum a domino papa compertum esset nuntios cum litteris suis domino regi destinavit ut rex litteras⁸ suas patentes⁸ de ratihabitione⁹ cum priore et XII de discretioribus Cantuariensis ecclesiae
 20 Romam mitteret ut quem illi in praesentia papae eligerent dominus papa consecraret; consecratumque cum pallio in Angliam transmitteret. Venientes autem monachi ad curiam Romanam quod regi firmiter et cum iuramento promiserant neglexerunt et dissensione inter eos habita, immo mortuo quinque ex ipsis,
 25 in proposito sicut promiserant permanserunt. Dominus autem papa, audiens episcopum valde esse saecularem et a pluribus diffamatum, priorem cum reliquis modis omnibus induxit ut magistrum Stephanum Anglicum quendam theologum¹⁰ valde litteratum eligerent. Eo autem electo, dominus papa eum
 30 honorifice consecravat et cum privilegiis et pallio in Angliam ad sedem suam transmisit. Quod cum regi innotuisset, omnes monachos Cantuariensis ecclesiae de regno suo expulit nec unus eorum in toto regno Angliae remansit. Et introitum

4. subprior. 5. provisions. 6. Eng. 7. do. 8. letters patent. 9. confirmation. 10. theologian.

archiepiscopo et suis in regnum inhiuit. Dominus autem papa, factis pluribus monitionibus domino regi ut archiepiscopum reciperet, rege semper in malitia perseverante, totam Angliam sub generali interdicto conclusit ne aliqua divina in ecclesiis celebrarentur excepto solo baptisinate; et ne aliqua corpora 5 episcoporum, abbatum, monachorum, clericorum, laicorum, in cymeteriis aut locis consecratis sepelirentur, sed extra civitates et villas in triviis et quadriviis et in viarum exitibus sepelirentur.

CXXIV.¹ IGNORANCE OF THE CLERGY

Qualiter autem evangelia sacramque scripturam hodie presbyteri parochianis suis exponant per exempla quaedam 10 ostendemus. Exemplum de presbytero qui sermonem faciens de evangelio ubi legitur²: "De pisce asso et favo mellis"; dicebat enim quod comedit Dominus de pisce asinino³ et fabis⁴ mellitis; et cum quaereretur ab eo quisnam piscis erat ille, respondit quod sicut est piscis marinus qui a cane, et alius qui a 15 lepore denominatur, quia fere singulis terrarum bestiis pisces in mari assimilantur, sic et ab asino quoddam piscis genus denominatur, sed in partibus istis non reperitur. Item exemplum de illo qui, clerico suo quaerenti quid esset "altera," respondit quia "piscis erat regius in partibus illis," quod et 20 probavit per illud: "Mittite in dexteram navigii rete et invenietis altera."⁵ Item exemplum de presbytero, qui sermonem faciens de hoc evangelio⁶: "Occidit Herodes omnes pueros a

CXXIV. 1. From the *Gemma ecclesiastica* of Giraldus of Barri (Cambrensis), which deals with matters of ritual, doctrine, etc. cxxv is from his *De rebus a se gestis* and cxxvi from the *Expugnatio Hibernica*, written in Ireland, whither he had accompanied Prince John (1189). Giraldus writes in an easy, pleasing style, but his narrative is marred by his extreme partisanship and extraordinary conceit. **2.** Luke xxiv, 42. **3.** of an ass. **4.** from *faba*; the similarity of the sound of *b* and *v* was partly responsible for the confusion. **5.** This word is not in the Vulgate text (John xxi, 6). **6.** Matthew ii, 16.

- bimatu⁷ et infra," sic exposuit: "ab una provincia in aliam provinciam," "bimatum" unam provinciam construens⁸ et "infra" aliam. Item exemplum de presbytero qui locum illum evangelii⁹: "Si quis vobis aliquid dixerit, dicite quia Dominus his opus habet"; de pectoris herba exposuit in hunc modum: "Dicite quia Dominus habet herbam illam quae vocatur hisopus."¹⁰ Item exemplum de illo qui quaesivit a magistro Iohanne Cornubiensi¹¹ quis esset "busillis"; putabat enim proprium nomen regis vel alicuius magni viri fuisse. Interroganti autem magistro Iohanni ubinam hoc et in qua scriptura inveniretur, respondit quoniam "in missali"¹²; et currens propter¹³ librum suum ostendit ei in fine columnae paginae unius scriptum "in die," in principio vero alterius columnae "bus illis," quod recte distinctum facit "in diebus illis."
- 15 Non solum autem in minoribus sacerdotibus, sed etiam in maioribus, abbatibus scilicet, prioribus, magnis ecclesiarum decanis,* episcopis et archiepiscopis tales interdum defectus¹⁴ invenies. Audivi auribus meis quendam abbatem verba Domini ad mulierem Samaritanam sic recitantem: "Quinque¹⁵ viros habuisti et qui nunc habes non est tuum vir." Et iterum cuidam clerico pauperi Hibernico¹⁶ eleemosynam petenti sic respondentem audiui: "Ubi sunt vaccas tuas?" Item exemplum de archiepiscopo sermonem suum sic inchoante: "Audite et intellegite, vos omnes qui estis in isto sacro synodo"¹⁷;
- 20 sed quodam suorum submurmurante¹⁸ "a, a," non impatiens correctionis subiunxit: "in ista sacra synoda," et murmurante adhuc quodam "o et a," tertio repetiit: "in isto sacro synoda." Item exemplum de eodem sedente apud Oxoniam¹⁹ pro tribunali, praesentibus scholaribus multis et iurisperitis, ac dicente
- 30 quibusdam: "Vultis stare isto compromisso?" qui etiam,

7. from two years old. 8. construing. 9. Matthew xxi, 3. 10. *hyssop*, once regarded as a remedy for pulmonary affections. 11. of Cornwall. 12. *missal*. 13. See 41. 14. *deficiencies*. 15. John iv, 18. 16. *Irish*. 17. Greek word is feminine, *synod*. 18. *whispering*. 19. *Oxford*.

quodam submurmurante "isti," reiteravit²⁰: "Vultis stare isti compromissi?" et murmure quodam subsecuto, quidam considentium, cui nomen Martinus, in haec verba prorupit: "Quid murmuratis inter vos? Antiqua grammatica est," omnium risu, quem²¹ antea conceperant²¹ sed ob personae 5 reverentiam suppresserant, tamquam²² verbi illius ludicri occasione, subiecto. Item exemplum de archiepiscopo, qui stans coram summo pontifice Alexandro III, in magna multorum et magnorum audientia,²³ dixit: "Domine, dignetis me audire, si placet." Cui archidiaconus quidam assistens submur- 10 muravit "-nemini, -nemini." Sed quoniam incassum, archidiacono eidem miserabilem antistem illum iuvare volenti nec valenti, quidam astantium satis facete subintulit²⁴: "Noli dicere 'nemini' sed 'nemo,' quia non est in mundo nemior²⁵ aut nullior²⁵ illo." 15

CXXV

QUALITER AD PAPAM VENIENS LIBROS¹ EI NON LIBRAS¹
PRAESENTAVIT

Alpes itaque transcendens et Italiam ac Tuscaniam transcurrentes, circa festum sancti Andreae Romam pervenit; et accedens ad pedes papae, scilicet Innocentii III, qui tunc praesidebat, et papatus² eius anno secundo, sex libros suos, quos ipse studio magno compegerat,³ ei praesentavit, dicens 20 etiam inter cetera: "Praesentant vobis alii libras, sed nos libros." Libros autem illos papa, quia copiose litteratus erat et litteraturam⁴ dilexit, circa lectum suum indivisos⁵ per

20. repeated. 21. to which they had been disposed. 22. Martin's remark gave them the opportunity to give vent to the laughter which they had suppressed. 23. Eng. 24. interjected. 25. forms invented for the occasion.

CXXV. 1. a common word-play; the subject of the verb is *Giraldus*. 2. papacy. 3. had bound. 4. Eng. 5. all together.

mensum fere secum tenuit, et elegantia ac sententiosa verba cardinalibus* advenientibus ostentabat; deinde vero singulis cardinalibus singulos precario concessit. *Gemmam* autem *Sacerdotalem*⁶ prae ceteris dilectam a se separari non permisit.

CXXVI. HOW THE ENGLISH CAME INTO IRELAND

5 Dermitius¹ itaque Murchardi filius, Lageniensium princeps¹ et quintae illius portionis Hiberniae rector, orientalia² insulae maritima,² maiori Britanniae mari tantum interfluente contermina, nostris temporibus possidebat. Qui ab³ ineunte⁴ aetate⁴ regnique sui novitate, nobilitatis oppressor⁵ existens, in terrae
10 suae magnates⁶ gravi et intolerabili tyrannide desaevebat.

Accessit et aliud incommodum. Orioricio⁷ namque, Medensium⁸ rege, remotas in partes expeditionis cuiusdam causa profecto, uxor ipsius, Omachlachelini⁹ filia, quam in insula quadam Mediae reliquerat, a praedicto Dermitio, eiusdem igne¹⁰ dudum
15 accenso, captata viri absentia, rapta nimirum fuit, quia et rapi voluit, et quoniam "Varium¹¹ et mutabile semper femina," ut praedoni praeda fieret ipsa procuravit. Sed quoniam mala fere cuncta maiora, tam Marco Antonio quam Troia testante, mundo per mulierem constat exorta, rex Orioricius, graviter
20 utroque permotus, longe tamen gravius dedecoris quam damni dolore percussus, totum in vindictam virus evomuit. Convocans igitur et conflans tam proprias quam vicinarum gentium vires, Connactensium¹² quoque principem et totius Hiberniae tunc monarcham,⁵ ad idem animavit et Rothericum.¹³

25 Considerantes autem Lagenienses principem suum in arto

6. belonging to a priest, priestly.

CXXVI. 1. Dermot MacMurrough, King of Leinster. 2. eastern coast. 3. suggests time as well as cause. 4. youth. 5. Eng. 6. chiefs. 7. (Tiernan) O'Rourke. 8. of Meath. 9. (Murrough) O'McLaghlin. 10 = amore. 11. Vergil, Aeneid IV, 569. 12. of Connaught. 13. Roderick (O'Connor); et is superfluous.

iam positum et hostium cuneis omni ex latere circumsaep¹⁴ tum, dissimulatas diu iniurias altaque¹⁴ mente repostas vindicem¹⁵ ad animum revocantes, cum hostibus unanimes¹⁶ effecti, Murchardi filium maiores¹⁷ in hac gente¹⁷ simul cum fortuna reliquerunt. Videns itaque Dermotus viribus se undique 5 destitui et, aversa penitus fatorum facie fortunaeque favore, iam desperanter affligi, post multos et graves impari certamine cum hoste conflictus, tamquam ad ultimum confugiens salutis remedium, tandem fugae praesidium navigio destinavit.

Multis itaque patet rerum eventibus tutius esse volentibus 10 quam invitis imperare. Sensit hoc Nero, sensit Domitianus, sensit et nostris temporibus tam Saxonum quam Bavariorum dux Henricus. Expedit a subditis principi cuilibet potius amari quam timeri. Expedit siquidem¹⁸ et timeri, dum tamen ex dilectione¹⁹ potius timor ille proveniat quam coercione.²⁰ 15 Quicquid enim terrenis²¹ affectibus adamatur consequens est ut et timeatur; quod autem timetur non statim et amatur. Sic itaque timor cum dilectione temperetur, ut nec remissa liberalitas lentescat in teporem, nec insolenti rigore violenter extortus timor in tyrannidem convertatur. Amor Augusto 20 regnum ampliavit, imperanti Iulio vitam et imperium timor invidit.

Fortunam igitur fugitivam sequens et rotae²² volubilitati multum confidens, Murchardi filius, velis sulcantibus aequor 25 ventoque ad vota spirante, ad Anglorum regem Henricum secundum auxilium abnixe postulaturus accessit. Qui, licet in remotis et transmarinis Aquitannicae Galliae partibus principali²³ more negotiosus existens, ipsum tamen innatae liberalitatis et humanitatis officio pie satis et benigne suscepit. Audita ergo seriatim²⁴ tam exilii quam adventus causa susceptisque ab 30 ipso tam subiectionis⁵ vinculo quam fidelitatis sacramento, litteras ei sub hoc tenore patentes⁵ indulsit: "Henricus rex

14. Vergil, *Aeneid* I, 26. 15. *avenging*. 16 = *unanimi*. 17. repetition of *Lagenienses*, p. 272, l. 25. 18 = *autem*. 19. *goodwill*. 20. *compulsion*. 21. *worldly*. 22. *wheel of fortune*. 23. *of a prince*. 24. *in order*.

Angliae, dux Normanniae et Aquitanniae et comes Andegaviae,²⁵ universis fidelibus suis Anglis, Normannis, Walensibus et Scottis cunctisque nationibus suae dicioni subditis, salutem. Cum praesentes ad vos litterae pervenerint noveritis nos
 5 Dermitium, Lageniensium principem, in gratiae nostrae et benevolentiae sinum suscepisse. Unde et quisquis ei de amplitudinis nostrae finibus tamquam homini et fidei nostro restitutionis auxilium impendere voluerit, se nostram ad hoc tam gratiam noverit quam licentiam obtinere."

CXXVII.¹ ST. FRANCIS AND THE BIRDS

10 Cum igitur appropinquaret Bevanio, ad quendam locum devenit in quo diversi generis avium maxima multitudo convenerat; quas cum sanctus Dei vidisset, alacriter² cucurrit ad locum et eas velut rationis³ participes³ salutavit. Omnibus vera expectantibus et convertentibus se ad eum, ita ut quae
 15 in arbustis erant, inclinantibus capitibus, cum appropinquaret ad eas, insolito modo in ipsum intenderent, usque ad eas accessit et omnes ut verbum Dei audirent sollicite⁴ admonuit, dicens: "Fratres mei volucres, multum debetis laudare creatorem vestrum, qui plumis vos induit, et pennas tribuit ad
 20 volandum, puritatem⁵ concessit aeris,⁵ et sine vestra sollicitudine vos gubernat." Cum autem eis haec et his similia loqueretur, aviculae⁶ modo mirabili gestientes coeperunt extendere colla, protendere alas, aperire rostra, et illum attente respicere. Ipse vero cum spiritus fervore mirando per medium ipsarum
 25 transiens, tunica contingebat easdem; nec tamen de loco aliqua⁷ mota est donec, signo crucis facto et licentia data, cum benedic-

25. of Anjou.

CXXVII. 1. From the life of St. Francis (†1226), by Bonaventura, general of the Franciscans and archbishop of Albano (†1274). 2. eagerly. 3 = intellectus capaces of l. 13, p. 275. 4. earnestly. 5 = purum aerem. 6. (little) birds. 7 = ulla.

tione viri Dei omnes simul avolarunt. Haec omnia contuebantur socii, expectantes in via. Ad quos reversus vir simplex et purus, pro eo quod hactenus avibus non praedicaverat coepit se de negligentia inculpare.⁸

Exinde praedicando per loca vicina procedens, venit ad 5 castrum quoddam, nomine Alvianum, ubi congregato populo et indicto silentio, propter hirundines nidificantes⁹ in eodem loco magnisque garritibus perstrepentes, audiri vix poterat. Quas vir Dei, omnibus audientibus, allocutus est, dicens: "Sorores meae hirundines, iam tempus est ut loquar et ego, 10 quia vos usque modo satis dixistis; audite verbum Dei, tenentes silentium, donec sermo Dei compleatur." At illae, tamquam intellectus capaces, subito tacuerunt nec fuerunt motae de loco donec fuit omnis praedicatio consummata. Omnes igitur qui viderunt, stupore repleti glorificaverunt Deum. Istius miraculi 15 fama circumquaque diffusa multos ad sancti reverentiam et fidei devotionem accendit.

CXXVIII.¹ THE TOMB OF VERGIL

Tempore regis Siculi Rogeri quidam magister, natione Anglus, ad regem accessit postulans aliquid a rege munifico dari. Cumque rex, illustris genere et moribus, arbitraretur 20 aliquod a se beneficium peti respondit: "Pete quod vis beneficium, et dabo tibi." Erat enim petitor summe litteratus, in trivio et quadrivio potens et acutissimus, in physica² operosus, in astronomia summus. Ait ergo regi se non temporalia solacia petere sed potius quod apud homines vile putatur, ossa videlicet 25 Virgili, ubicumque possent inveniri infra metas regni sui. Annuit rex, et magister acceptis litteris regis Neapolim venit

⁸=culpare. ⁹. *building their nests.*

CXXVIII. 1. From the *Otia Imperialia* of Gervais of Tilbury, written (c. 1211) for the entertainment of the Emperor Otto IV. It is a miscellany of history, geography, folklore, etc. 2. neuter pl. in CL.

ubi Virgilius studium ingenii sui in multis exercuerat. Por-
 rectis litteris populus oboedientiam parat et, ignarus sepulturae,³
 libenter annuit quod pro impossibili⁴ credebat existimandum.
 Tandem magister, arte sua ad⁵ manum ducta,⁵ repperit ossa infra
 5 tumulum in medio montis cuiusdam, ad quem nec⁶ signum
 scissurae⁷ dinoscebatur. Foditur locus et effoditur post longos
 labores tumulus, in quo invenitur continuum⁸ corpus Virgilii
 et ad caput liber, in quo ars⁹ notoria⁹ erat inscripta cum aliis
 studii eius characteribus.¹⁰ Levatur pulvis cum ossibus et liber
 10 a magistro extrahitur. Ad haec populus Neapolitanus, at-
 tendens specialem affectionem quam habuerat Virgilius erga
 civitatem, timens ne ex ossium subtractione¹¹ enorme damnum
 civitas tota pateretur, elegit susceptum regis mandatum
 eludere quam oboediendo tantae urbis excidio occasionem
 15 praebere. Arbitrabatur enim eo consilio Virgilium sibi in
 montis arcano tumulum posuisse ne ossa eius evecta arti-
 ficiorum suorum importarent interitum. Magister ergo militum
 cum turba civium ossa coniuncta copulant et in culleo reposita
 in Castello¹² Maris¹² ad urbis ipsius confinium deferunt, ubi
 20 per medias crates¹³ ferreas intueri volentibus ostenduntur.
 Requisitus autem magister quid de ossibus facturus erat
 respondit se per coniurationes¹⁴ effecturum quod ad eius
 interrogationem ossa omnem Virgilii artem ipsi panderent;
 quin immo satisfactum sibi proposuit si per quadraginta dies
 25 ei ossium copia daretur. Asportato ergo libro solo magister
 abiit et nos quaedam ex ipso libro per venerabilem Iohannem
 Neapolitanum, cardinalem tempore papae Alexandri, per
 excerpta vidimus et probari verissima rerum experientia
 fecimus.

3. of his burial (place). 4. Eng. 5. having been applied. 6 = non. 7. cleft, fissure. 8 = integrum. 9. book of magic. 10 = notis magicis. 11. removal. 12. The famous Castello dell' Ovo at Naples is meant; according to an old tradition the sorcerer Vergil constructed this island and anchored it to an egg in the sea. 13. bars. 14. enchantment.

CXXIX¹

ITEM DE ABBATE QUI CUM MONACHIS SUIS IN VASE² EX
INDUSTRIA CARNES COMEDENS, EOSDEM AD CONFES-
SIONEM SUO PROVOCAVIT EXEMPLO

Abbas quidam nigri³ ordinis,³ vir bonus et disciplinatus,⁴ monachos habebat satis mirabiles⁵ ac dissolutos. Die quadam quidam ex eis praeparaverunt sibi diversi generis carnes et vina delicata. Quibus cum uti non auderent in aliqua officina⁶ timore abbatis, congregati sunt in vas vinarium maximum ⁵ et vacuum, quod vulgo dicitur tunna,⁷ illuc deferentes praeparata. Dictum est abbati quod tales⁸ monachi in vase tali⁸ convivium celebrarent. Qui statim cum magno maerore animi accurrens et introspiciens, convivantium laetitiam sua praesentia convertit in tristitiam. Quos cum territores aspiceret ¹⁰ iucunditatem simulans intravit ad illos et ait: "Eia fratres, voluistis sic sine me comedere et bibere? Non hoc arbitrari iustum. Credite mihi, ego vobiscum prandebō." Lavitque manus, cum illis comedens et bibens, exemplo tali territores confortans. Die sequenti, priore⁹ tamen praemonito et quid ¹⁵ facere deberet instructo, abbas monachis illis praesentibus in capitulo coram illo⁹ surgens et veniam petens cum multa humilitate, tremorem et timorem simulans, in haec verba prorupit: "Confiteor vobis, domine prior, fratribusque meis universis, quod vitio gulae victus, ego peccator heri in ²⁰ absconso¹⁰ loco et quasi furtive in vase vinario, contra praecceptum et regulam patris mei sancti Benedicti, carnes manducavi." Statim residens, cum se inciperet praeparare ad disciplinam,¹¹ priore ne hoc fieret prohibente, respondit:

CXXIX. 1. CXXIX-CXXXII are from the *Dialogus Miraculorum* of Caesarius of Heisterbach (†1240), a collection of about seven hundred miracles, most of which are not found in other collections. These collections served the same purpose as the Golden Legend, p. 79. 2. explained in l. 6. 3. the Benedictines. 4. a disciplinarian. 5. remarkable, in a bad sense. 6. room of a monastery. 7. tun. 8. such and such; cf. p. 59, l. 31. 9. the prior. 10 = abscondito. 11. punishment.

"Sinite ut vapulem, quia melius est ut luam¹² hic quam in futuro." Qui cum, accepta disciplina nec non et paenitentia, reversus fuisset in locum suum, praedicti monachi timentes ab eo proclamari,¹³ si dissimularent, ultro surgentes eundem confessi sunt excessum.¹⁴ Quibus abbas, a monacho ad hoc praed⁵ordinato,¹⁵ dari iussit bonas ac fortes disciplinas, durius illos corripiens et ne umquam de cetero talia praesumerent sub interminatione¹⁶ magnae vindictae praecipiens. Sicque prudens medicus, quos verbo minus emendare potuit, exemplo correxit.

CXXX

DE LARGITATE PAUPERIBUS FAMIS TEMPORE A
DOMO VALLIS¹ SANCTI PETRI¹ EXHIBITA

- 10 Eo tempore quo fames illa validissima, quae anno Domini incarnationis millesimo centesimo nonagesimo septimo fuit, incubuit² et plurimos extinxit, domus nostra, licet tunc temporis pauper fuerit ac novella, multis subvenit. Sicut dixerunt hi qui numerum inopum ante portam consideraverunt, ali-
- 15 quando una die mille quingentis eleemosinae datae sunt. Dominus Gervardus, tunc abbas, singulis diebus ante messem, in quibus carnibus uti licebat, bovem unum in tribus caldariis³ cum holeribus circumquaque collectis coqui iussit, et cum pane per singulos pauperes divisit. Simile factum est de ovibus
- 20 aliisque pulmentariis.⁴ Sicque per gratiam Dei omnes pauperes supervenientes usque ad messem sustentati sunt. Et sicut audiavi ab ore iam dicti Gervardi abbatis, cum timeret ne forte annona pauperum ante tempus deficeret, et pistorem pro eo quod panes nimis magnos faceret argueret, respondit ille:
- 25 "Credite mihi, domine, in pasta⁵ valde parvi sunt et in fornace

12. used absolutely. 13. *be accused, be denounced.* 14. *offense.* 15. *previously appointed.* 16. *threat.*

CXXX. 1. *i.e., Heisterbach.* 2. used absolutely. 3. *caldrons.* 4. *foods.* 5. *dough.*

crescunt. Parvi immittuntur⁶ et magni extrahuntur.” Retulit mihi idem pistor, frater scilicet Conradus rufus, qui adhuc vivit, quia non solum panes in fornace, immo etiam farina creverit in saccis et in vasis ita ut pistorum omnes mirarentur, nec non et pauperes, qui inde nutriebantur. Dicebant enim: 5
 “Domine Deus, unde venit omnis annona ista?” Eodem anno dives Dominus caritatem servorum suorum etiam in hac vita centuplum⁷ remuneravit.⁸ Nam magister Andreas Spirensis⁹ per pecunias quas in curia Frederici imperatoris nec non et in Graecia congregaverat, magnum allodium¹⁰ in Blitirsdorf emit 10
 nobisque in elemosinam dedit. Unde talis voluntas nisi a Deo?

CXXXI

DE CLAUSTRO OB ABBATIS AVARITIAM DEPAUPERATO¹
 ET OB RECEPTIONEM² DUORUM FRATRUM, SCILICET
 DATE ET DABITUR, RURSUS DITATO

Abbas quidam, ut puto de ordine³ nigro,³ sicut ex relatione cuiusdam abbatis ordinis nostri didici, hospitalis erat valde et circa pauperes multum misericors. Et quia in operibus misericordiae fervens* fuit, tales dispensatores domui suae 15
 ordinare⁴ studuit qui non eius fervorem impedirent sed magis incenderent. Quanto plures hospites suscepit, quanto plus caritatis pauperibus exhibuit, tanto illi et domui eius Dominus amplius benedixit. Post cuius mortem successor eius stimulatus avaritia, pietatis officialibus⁵ amotis et eis quos tenaciores⁶ 20
 noverat institutis, ait: “Praedecessor meus nimis erat dapsilis⁷ et indiscretus,⁵ officiales eius nimis prodigi. Sic ordinare debemus expensas⁸ monasterii atque temperare ut, si forte seges nostra grandinata⁹ fuerit et tempora cara emergerint, habeamus unde pauperibus subveniamus.” Huiusmodi verbis 25

6. *put in.* 7. *hundredfold.* 8. *deponent in CL.* 9. *of Speyer.* 10. *estate.*
 CXXXI. 1. *impoverished.* 2. *admission.* 3. *Cf. p. 277, l. 1.* 4. *appoint.*
 5. *Eng.* 6. *economical.* 7. *generous.* 8. *expenses.* 9. *hailed upon.*

avaritiam suam pallians,¹⁰ hospitalitatem prorsus exclusit et consueta beneficia pauperibus subtraxit. Caritate subtracta, proficere non potuit monasterii substantia, immo in brevi ad tantam devenit paupertatem ut vix haberent fratres quod
 5 manducarent. Die quadam vir quidam venerandae canitiei venit ad portarium,¹¹ quaesivit hospitium. Quem ille quidem clanculo et cum timore collegit¹² atque hospitalitatis officia pro posse¹³ et tempore illi exhibens, adiecit: "Non te scandalizare debet, bone vir, quod tam neglegenter te procuro, quia neces-
 10 sitas in causa est. Aliquando vidi talem statum huius monasterii ut, si venisset episcopus, cum magna caritate et abundantia fuisset susceptus." Respondit ille: "Duo fratres expulsi sunt de monasterio isto; nisi illi duo fuerint reversi numquam bonus erit status eius. Unus eorum vocatus Date,¹⁴ alter vero
 15 Dabitur." Sicque ab oculis eius recessit. Puto aliquam fuisse personam angelicam, per quam Dominus primam fratrum illorum revocare voluit caritatem. Portarius, cum esset laicus, nomina¹⁵ eadem retinuit,¹⁵ abbati et fratribus audita recitavit. Resumpta est hospitalitas et coepit eis mox Dominus
 20 benedicere ut prius.

CXXXII

DE MILITE MORTUO QUI NOCTE SERPENTES ET BUFONES
 LOCO PISCUM ANTE PORTAM FILII SUSPENDIT

Miles quidam moriens bonis de usura¹ conquisitis filium suum hereditavit.² Nocte quadam ad ostium fortiter pulsans, cum puer³ occurreret et quis ibi pulsaret interrogaret, respondit:
 "Intromitte me; ego sum dominus huius possessionis," nomen
 25 suum exprimens. Puer per foramen saepis⁴ prospiciens eumque

10. *cloaking*. 11. *porter*. 12. *admitted*. 13. Cf. p. 90, l. 10. 14. Luke vi, 38, *date et dabitur vobis*. 15. Although he was a lay brother and knew no Latin, he remembered the names.

CXXXII. 1. This is an *exemplum de poena usurariorum* (*usurers*). 2. *made his heir*. 3. *servant*. 4. *wall*.

cognoscens, respondit: "Certe dominus meus mortuus est, non vos intromittam." Cumque mortuus pulsando perseveraret nec proficeret, novissime⁵ dixit: "Defer pisces istos quibus ego vescor filio meo; ecce ad portam illos suspendo." Mane exeuntes, reppererunt in quodam ligamine⁶ multitudinem 5 bufonum atque serpentum. Re vera ista est cibus infernalis,* qui igne sulphureo decoquitur.

CXXXIII¹APOLOGIA² DE UNIVERSITATE SCIENTIARUM

Si quis autem praesumptionis³ me velit arguere quod ego (non dicam in omni facultate⁴ vel arte sed nec in una quidem satis edoctus) ausus sim etiam huic operi divisiones omnium 10 scientiarum et artium materiamque et ordinem singularum tam diligenter inserere, audiat iterum me non per modum auctoris sed excerptoris³ ubique procedere nec circa difficultates quarumlibet artium enucleandas propositum meum instituisse, sed levia quaedam et plana de singulis memoriaeque utilia sub 15 brevitate quadam et cetera posuisse.

In quibus etsi forsitan aliqua sunt quae non multum expediat scire, quandoque tamen haec ipsa turpe est ignorare. Et quia succedentibus facile de memoria elabuntur, mihi quidem visum est etiam horum memoriale⁵ quoddam compendiosum⁵ inter 20

5 = *postremo*. 6. *bundle*.

CXXXIII. 1. This and the two following selections are from the greatest encyclopedia the Middle Ages produced, the *Speculum Majus* of Vincent of Beauvais (†c. 1263). It contained about all the knowledge that was known to the Middle Ages, divided into three parts, *Speculum Naturale*, *Doctrinale*, and *Historiale*; a fourth part (p. 284), *Speculum Morale*, was added by a later writer. It is an extraordinary monument of industry, containing eighty books and nearly nine thousand chapters. Vincent quotes his sources and labels his own contributions. In this he differs from Isidore, who generally quotes a source only when he does not use it. Examples of the errors of the scribes of which Vincent complains are found in the next selection, p. 282. 2. *defense*. 3. *Eng.* 4. *subject*. 5. *brief statement, epitome*.

cetera quae hoc opere continentur ordine congruo ponere ad quod pro loco et tempore oportuno studiosi lectoris animus valeat recurrere. Ad hoc autem ipsum nostrorum⁶ studiis provocatus sum, Isidori videlicet Hispalensis et Hugonis⁷ atque Richardi Parisiensis. Quorum primus in libro *Etymologiarum* inter cetera de quibus agit etiam de unaquaque scientia pauca breviter tangit. Secundus in libro *didascalicon*⁸ scientiam generaliter dividit singulorumque materiam breviter describit. Et tertius (qui sic dicitur) in libro *excerptionum*⁹ idem facit.

Verum quoniam omnes hi de singulis transeundo brevissime tangunt, hac de causa etiam ad libros philosophorum diverti qui de his latius et diffusius agunt, indeque pauca notabilia breviter excerpseri, quae praedictorum catholicorum dictis (ut potui) competenter¹⁰ adieci. Accedit ad hoc quod omnes artes divinae scientiae¹¹ tamquam reginae famulantur¹²; unde et illae quae liberales vocantur plerumque in assertione ecclesiastici dogmatis assumuntur.

CXXXIV. THE GODS OF THE GREEKS

Veniamus itaque ad Graecos ut videamus quid forte de Deo sentiant. Graeci namque dicentes se esse sapientes stulti facti sunt, deterius Chaldaeis, introducentes plurimos deos factos esse, alios quidem masculos, alios vero feminas; omnium vitiorum cunctarumque auctores iniquitatum ut, advocatos istos et patronos habentes suae nequitiae, adulterentur, rapiant, occidant, et omnia mala faciant. Inducitur enim ab eis ante omnes deus Saturnus et huic sacrificant filios suos; qui genuit multos pueros de Rea, et insaniens comedit filios suos. Aiunt

6. i.e., *catholicorum*. 7. of St. Victor. 8. genitive pl. substantive from a Greek adj. meaning *pertaining to instruction*; see note on civ, p. 220. 9. *excerpts*. 10. *fittingly*. 11. dative. 12. This is the usual attitude of the scholarly churchman of the Middle Ages; see note on lxxix, p. 175.

autem Iovem abscidisse sibi virilia¹ et proiecisse in mare, unde Venus fabulose² dicitur fuisse nata. Alligans autem suum patrem Iupiter proiecit in Tartarum. Secundus inducitur Iupiter, quem ferunt regem esse aliorum deorum et transformatum fuisse in animalia ut cum mortalibus mulieribus adulteria 5 committeret. Inducunt enim hunc transformatum in taurum propter Europam et in aurum propter Dianam³ et in cignum propter Ledam et in satyrum propter Emptionem⁴ et in fulmen propter Semelem et ita genuisse ex his filios multos, Liberum videlicet, et Zetum et Amphionem, Herculem et Apollinem et 10 Arthenicam⁵ et Perseum Castoremque et Pollucem et Helenam et Iunonem⁶ et Radamantum et Sarpedonem et novem filias quas appellaverunt Musas. Deinde inducunt de Ganymede.

Contigit ergo, Rex,⁷ hominibus imitati haec omnia ut fiant adulteri et masculorum concubitores⁸ et aliorum malorum 15 operum paratores,⁹ secundum imitationem dei sui. Quomodo autem creditur Deum esse adulterum aut Sodomitam¹⁰ vel parricidam? Cum hoc inducunt et Vulcanum quendam deum esse et istum claudum et tenentem malleum et forcipes et ferrariam¹¹ artem exercentem, victus gratia; ergo egenus erat, 20 quod non convenit Deum esse, nec claudum. Deinde Mercurium inducunt esse deum cupidum et furem et avarum et magum et versipellem¹² et sermonum interpretem. Sed non convenit Deum esse talem. Esculapium etiam inducunt deum esse medicum et potiones conscientem¹³ et emplastra¹⁴ componen- 25 tem, victus gratia; indigentiam enim patiebatur. Novissime vero fulmine victus a Iove propter Darii Lacedaemonii filium interiit. Mars autem inducitur deus esse belligerator¹⁵ et zelotes¹⁶; cupidus ovium et aliarum quarundam rerum. Novissime vero adulterio perpetrato cum Venere, ligatum esse 30 ferunt a parvulo Cupidine et Vulcano. Bacchum vero inducunt

1. Sc. *membra*. 2. *fabulously*. 3. error for *Danaen*. 4 = *Antiope*. 5 = *Artemis* (?). 6 = *Minonem*. 7. Louis IX, to whom the work is dedicated. 8. *bedfellows*. 9. *contrivers*. 10. *Sodomite*. 11. *smith's*. 12. *crafty*. 13. *skilled in*. 14. *plasters*. 15 = *belliger*. 16 = *zelotypus*.

deum esse nocturnas agentem festivitates et magistrum ebrietatis et evellentem uxores proximorum, et furiosum et fugitivum. Novissime autem a Titanis occisus est. Herculem vero inducunt ebriosum fuisse et insanum et filios suos occidisse et ad ultimum igne consumptum interisse. Apollinem quoque inducunt deum esse zelotem, insuper arcum et pharetram gestantem; aliquando vero citharam et tibiam et divinantem hominibus mercedis gratia, unde sumentes homines occasionem a diis suis, perpetrant omnem iniquitatem et luxuriam et impietatem et polluentes terram et aerem pravis suis actibus.

CXXXV

DE BRUTO REGE, A QUO BRITANNIA DICTA EST

Narrat antiquorum Britannorum historia quod Ascanius, Aeneae Troiani filius, de filio suo Silvio nepotem habuit nomine Brutum; hic matrem suam nascendo, patrem vero in venando, casu interfecit. Cuius parricidii causa tam eum exosum¹ parentibus suis reddidit ut de Italia pulsus in Graeciam fugeret; ubi exul cum esset tanta coepit probitate pollere ut, confluentibus ad eum Troianis qui ibi captivi habebantur, ducatum² eorum sortiretur. Quorum fretus multitudine et animatus consilio petiit a Pandraso rege Graecorum libertatem eundi ad alias nationes. Rex autem ira permotus bello eos conterere voluit sed nequaquam potuit nam victoria Bruto adeo prospera provenit ut plurimos de exercitu regis perimeret ipsumque ex improvviso caperet. Regi autem mortem minatus est nisi rogatis annueret: exegit autem ab eo filiam suam in coniugium, auri et argenti copiam multam, naves, frumentum ceteraque marino itineri necessaria. Quaesitis igitur ex regis imperio plusquam trecentis navibus et omni genere farris oneratis, Troianis auro et argento plurimo ditatis, Brutus filiam regis

CXXXV. 1. passive, *hated*. 2. *leadership*.

accepit et salutato rege aequoreum iter aggressus est. Transierunt autem Africam et Mauritaniā veneruntque ad litora Tyrrheni maris, ubi quattuor generationes gentis suae exules invenerunt cum duce eorum Corinaeo. Quibus secum assumptis direxerunt iter ad fines Aquitaniae; ibi eis exortum est cum 5 Gallis gravissimum proelium quibus eo tempore decem reges praesidebant, in quo congressu apparuit miranda fortitudo Corinaei ducis, qui tam valide percussit consulem³ unum in summo capite ut eum dissecaret⁴ in duas partes toto corpore diviso. Nepos autem Bruti Turnus, et ipse fortissimus miles, 10 qui solo gladio suo 900 viros ibi percussit, hostium gladiis occisus est deditque nomen Turoni civitati, quia in loco illo sepultus fuit.

Finito illo certamine, ubi ex utraque parte multi sunt interfecti, Brutus cum suis ad naves rediit, coeptumque iter ag- 15 gressus tandem ad insulam destinatam pervenit. Erat autem nomen illius insulae Albion et a solis gigantibus inhabitabatur, cum quibus certamen persaepe habuerunt. Brutus vero de suo nomine insulam appellavit Britanniam hominesque suos Britones vel Britannos. Dux autem Corinaeus terram quae 20 sorti suae cesserat Corinaeam vocavit, quae modo Cornubia, vel a cornu Britanniae vel per corruptionem praedicti nominis appellatur.

CXXXVI.¹ THE DOG SAINT

Deo contumeliosae sunt superstitiones quae divinos honores daemonibus attribuunt vel alicui alteri creaturae,² ut facit 25 idolatria,³ et ut faciunt miserae mulieres sortilegae quae salutem petunt adorando sambucos⁴ vel offerendo eis, contemnendo

3. general, count. 4. cut.

CXXXVI. 1. This and the following selections are from the *De diversis materiis praedicabilibus* of Etienne de Bourbon (†c. 1261), a collection of several hundred *exempla* for the use of preachers. 2=*rei*. 3. abstract for concrete, idolaters. 4. elder trees.

ecclesias vel sanctorum reliquias, portando ibi pueros suos vel ad formicarios⁵ vel ad res alias ad sanitatem consequendam. Sic faciebant nuper in dioecesi Lugdunensi,⁶ ubi cum ego praedicarem contra sortilegia⁷ et confessiones audirem multae mulieres confitebantur portasse se pueros suos apud⁸ sanctum Guinefortem. Et cum crederem esse sanctum aliquem inquisivi et audiui ad ultimum quod esset canis⁹ quidam leporarius,⁹ occisus per hunc modum. In dioecesi Lugdunensi prope villam monialium¹⁰ quae dicitur Novile,¹¹ in terra domini de Vilario,¹² fuit quoddam castrum¹³ cuius dominus puerum parvulum habebat de uxore sua. Cum autem exivissent dominus et domina a domo et nutrix similiter, dimisso puero solo in cunabulis,¹⁴ serpens maximus intravit domum, tendens ad cunabula pueri; quod videns leporarius, qui ibi remanserat, eum velociter insequens et persequens sub cunabulo¹⁴ evertit cunabula, morsibus serpentem invadens, defendentem se et canem similiter mordentem; quem ad ultimum canis occidit et a cunabulis pueri longe proiecit, relinquens cunabula dicta cruentata et terram et os suum et caput serpentis sanguine, stans prope cunabula, male a serpente tractatus. Cum autem intrasset nutrix et haec videret, puerum credens occisum et devoratum a cane, clamavit cum maximo eiulatu; quod audiens mater pueri similiter accurrit, idem vidit et credidit, et clamavit similiter. Similiter et miles, adveniens ibi, idem credidit et, extrahens spatham, canem occidit. Tunc, accedentes ad puerum, invenerunt eum illaesum, suaviter dormientem; inquirentes, inveniunt serpentem canis morsibus laceratum et occisum. Veritatem autem facti agnoscentes, et dolentes de hoc quod sic iniuste canem occiderant sibi tam utilem, proiecerunt eum in puteum qui erat ante portam castris et acervum maximum lapidum super eum proiecerunt, et arbores iuxta plantaverunt in memoriam facti.

5. *ant hills.* 6. *of Lyons.* 7. *fortune telling.* 8=*ad.* 9. *greyhound.*
 10. *of nuns.* 11. *Villeneuve.* 12. *Villars.* 13. *castle.* 14. *cradle;*
 plural in CL.

Castro autem divina voluntate destructo, et terra in desertum redacta est, ab habitatore relicta. Homines autem rusticani, audientes nobile factum canis, et quomodo innocenter mortuus est pro eo de quo debuit reportare bonum, locum visitaverunt et canem tamquam martyrem honoraverunt et pro suis in- 5 firmitatibus et necessitatibus rogaverunt, seducti a diabolo et ludificati ibi pluries, ut per hoc homines in errorem adduceret. Maxime autem mulieres quae pueros habebant infirmos et morbosos¹⁵ ad locum eos deportabant, et in quodam castro, per¹⁶ leucam¹⁶ ab eo loco propinquo, vetulam accipiebant quae 10 ritum agendi et daemonibus offerendi et invocandi eos doceret eas et ad locum duceret. Ad quem cum venirent sal et quaedam alia offerebant et panniculos pueri per dumos circumstantes pendebant et acum in lignis quae super locum creverant figebant et puerum nudum per foramen quod erat inter duos 15 truncos duorum lignorum introducebant, matre existente ex una parte et puerum tenente et proiciente novies vetulae quae erat ex alia parte, cum invocatione¹⁷ daemonum adiurantes faunos¹⁸ qui erant in silva Rimite ut puerum, quem¹⁹ eorum dicebant,¹⁹ acciperent²⁰ morbidum et languidum et suum quem 20 secum detulerant²¹ reportarent eis pinguem et grossum, vivum et sanum. Et hoc facto accipiebant matricidae²² puerum et ad pedem arboris super stramina cunabuli nudum puerum ponebant et duas candelas ad mensuram pollicis in²³ utroque capite²³ ab igne quem ibi detulerant succendebant et in trunco superposito²⁴ 25 infigebant, tamdiu inde recedentes quod²⁵ essent consumptae et quod nec vagientem puerum possent audire nec videre; et sic candelae cadentes plurimos pueros concremabant et occidebant sicut ibidem de aliquibus repperimus. Quaedam etiam

15. sick. 16. a league. 17. Eng. 18. goblins. 19. which they considered belonged to them (the demons); the demons had substituted their own sickly child for a healthy human child. 20. take back. 21. The subject is *daemones*. 22. the wicked mothers. 23. at both ends. 24. above. 25. awkwardly expressed; they withdrew so long that (i.e., until) . . . and (so far) that.

retulit mihi quod, dum faunos invocasset et recederet, vidit lupum de silva exeuntem et ad puerum euntem, ad²⁶ quem nisi affectu materno miserata praevenisset,²⁶ lupus vel diabolus in forma eius eum, ut dicebat, vorasset. Si autem redeuntes ad
 5 puerum eum invenissent viventem, deportabant ad fluvium cuiusdam aquae rapidae propinquae, dictae Chalarone, in quo puerum novies immergebant, qui valde dura viscera habebat si evadebat nec tunc vel cito post moreretur.²⁷ Ad locum autem accessimus et populum terrae convocavimus et contra dictum²⁸
 10 praedicavimus. Canem mortuum fecimus exhumari²⁹ et lucum succidi, et cum eo ossa dicti canis pariter concremari et edictum poni a dominis terrae de spoliatione³⁰ et redemptione³¹ eorum qui ad dictum locum pro tali causa de cetero convenirent.

CXXXVII. WOMEN'S FASHIONS

Contra illas quae cum sint vetulae quasi idola se pingunt et
 15 ornant, ut videntur esse larvatae,¹ ad similitudinem illorum ioculatorum qui ferunt facies² depictas,² quae dicuntur artificia gallice,³ cum quibus ludunt et homines deludunt.

Magna et singularis gloria est hominibus quod portant imaginem et similitudinem Dei, ad quam creati sunt. Iniuriam
 20 videntur Deo facere et quasi creatori suo dicere: "Tu male me fecisti, ego bene me faciam; tu me pallidam, ego rubeam⁴; tu fuscam, ego albam; tu me vetulam, ego me faciam iuvenculam."⁵ Audiavi quod quidam histrio in curia cuiusdam potentis, videns intrasse quandam vetulam sic depictam, implevit os suum
 25 aqua; et cum illa esset inter mulieres, accessit histrio et subito, sicut faciunt qui pelles parant, aquam quam in ore gerebat in faciem eius aspersit, qua fluitante, eius facies leprosa videbatur. Item, cum quaedam consimilis venisset ad colloquendum cum

26. reached it first. 27. no reason for the subjunctive. 28. practice.
 29. Eng. 30. confiscation. 31. fine.

CXXXVII. 1. masked. 2. masks. 3. in French. 4. red. 5. young girl.

quodam magno et potente et ille, accumbens super pulvinar suum, videret eius faciei picturam, volens eam confundere, fecit unum parvum foramen in pulvinari et paulatim, cum deprimere-tur, plumae egrediebantur et ipse suaviter⁶ eas inflabat ad eius faciem; quae adhaerebant picturae et inuncturae⁷ faciei. Quae 5 cum egrederetur camera⁸ obscura, facies eius plumis cooperta in confusionem suam omnibus apparebat; quas cum confricando voleret⁹ abstergere et remove, faciei eius magis agglutinaban-tur¹⁰ et magis pictura senilem faciem denudabat, et deformior erat, ad modum imaginis reparatae.¹¹ 10

Item de¹² caudis¹² quas dominae trahunt post se plus quam per cubitum unum, in quibus mirabiliter peccant quia multo pretio sibi eas comparant, Christum in pauperibus spoliant, pulices¹³ colligunt, terram operiunt, homines orantes in ecclesiis ab oratione impediunt, pulverem commovent et agitant, 15 ecclesias obnubilant,¹⁴ altaria quasi incensant¹⁵ et pulvere sacra loca inquinant et deturpant¹⁶ et super ipsas caudas diabolum portant et quadrigant,¹⁷ dicit magister Iacobus quod quidam sanctus, videns diabolum ridentem, cum adiuraret eum ut diceret cur risisset, ait quod quaedam domina talis, cum iret 20 ad ecclesiam, quendam socium suum quadrigabat super caudam suam; quae, cum debebat transire per locum lutosum¹⁸ elevavit vestimentum et diabolus cecidit in lutum; cuius visa deturpa-tione,¹⁹ provocatus fuerat ad risum.

Magis esse similes diabolo quam Deo et angelis eligunt. De 25 Christo legitur quod unicum caput habuit,²⁰ draco autem, id est diabolus, septem.²¹ Similiter aliquando mulier unica multa habet capita, id est multa capitis ornamenta; aliud enim habet caput de nocte, aliud de die, aliud in ferialibus,²² aliud in festis; secundum mutationem dierum et festorum mutat capita, id est 30

6. *gently*. 7. *cosmetics*. 8. *room*. 9 = *vellet*. 10. *stuck fast*. 11. *restored*. 12. with *dicit*, l. 18 (*caudis* = *trains*). 13. *fleas*. 14. *darken*. 15. See p. 208, l. 1; i.e., with dust. 16. *defile*. 17. *carry in a chariot*. * 18. *muddy*. 19. *defilement*. 20. 1 Corinthians xi, 3. 21. Revelation xii, 3. 22. *a day of the week not appointed for a specific festival*.

capitis ornamenta; aliud in domo caput habet, aliud extra, aliud inter extraneos. De interiori capite pagat²³ virum suum; cum enim est cum solo viro suo, tunc sufficit ei quod²⁴ portet deterius²⁵ ornamentum quod habet, licet excuset se de vano et
 5 superfluo²⁶ ornatu cum arguitur, dicens quod se ornat propter virum suum. Cum ego aliquando quandam mulierem arguerem de vanitate et superfluitate²⁶ ornatus capitis sui, cum responderet se hoc facere propter virum suum, qui adhuc emerat ei septem pretiosiora capitis ornamenta quae habebat in arca sua,
 10 quorum neutrum²⁷ accipiebat cum sola ad virum suum intrabat in cubili suo, sed sufficebat ei habere in capite mitram de tela grossa vel reticulam²⁸ de filo, depositis aliis capitis ornamentis; cum autem iret ad curias vel ad alia loca ubi alii homines erant, tunc accipiebat pro loco et tempore alia capitis ornamenta;
 15 ex hoc ego ei intuli²⁹ quod non ornabat se propter virum suum sed propter aliquorum lecatorum³⁰ oculos pascendos.

CXXXVIII.¹ A PRECOCIOUS NOVICE

Toto tempore vitae suae doluit pater meus de meo ingressu in ordinem fratrum² Minorum² nec consolationem accepit eo quod filium non habebat qui ei in hereditate succederet. Et
 20 conquestus est imperatori,³ qui tunc temporis venerat Parmam, quod fratres Minores sibi filium abstulissent. Tunc scripsit

23. *satisfies, pays*; CL. *pacare*, Fr. "payer." A house headdress is good enough for the husband. **24**=*ut*. **25.** superlative. **26.** Eng. **27**=*nullum*. **28.** *network cap*; neuter in CL. **29.** *charged*. **30.** *buffoons, libertines*.

CXXXVIII. 1. From the *Cronica fratris Salimbene ordinis minorum*. The personal tone, the simple style, and the liveliness of the narrative make it one of the most interesting of medieval chronicles. The author's extensive travels and wide acquaintance with the leading personages of the day enabled him to give a vivid picture of life and events in France and Italy for the period with which he deals (1167-1287). **2.** *Minorites* or *Franciscans*. **3.** Frederick II.

imperator fratri Helye⁴ generali ministro ordinis fratrum Minorum quod, si caram habebat gratiam suam, sic audiret eum ut me redderet patri meo. Receperat enim me frater Helias quando ad imperatorem ibat Cremonam missus a Gregorio papa nono anno Domini mcccxxxviii. Tunc pater 5 meus ivit Asisium,⁵ ubi erat frater Helyas, et imperatoris litteras in manu posuit generalis.⁶ Quarum exordium tale fuit: "Ad Guidonis de Adam fidelis nostri suspiria mitiganda" et cet. Lectis imperialibus⁷ litteris statim scripsit frater Helyas fratribus de conventu Fanensi,⁸ ubi habitabam, quod si de 10 voluntate mea procedebat me sine mora per oboedientiam redderent patri meo, alioquin, si cum patre meo ire nolebam, me carum custodirent sicut pupillam⁹ oculi sui. Venerunt itaque plures milites cum patre meo ad locum fratrum de civitate Fanensi ut finem negotii mei viderent; quibus factus 15 fui spectaculum et ipsi mihi causa salutis. Congregatis igitur fratribus cum saecularibus in capitulo et dictis multis verbis hinc inde, protulit pater meus litteras generalis ministri ac fratribus demonstravit. Quibus lectis frater Ieremias custos audientibus omnibus patri meo respondit: "Domne Guido, 20 dolori vestro compatimur et parati sumus oboedire litteris patris nostri. Verum tamen hic est filius vester, 'aetatem¹⁰ habet,¹⁰ ipse de se loquatur.' Quaeratis ab eo, si vult venire vobiscum, veniat in nomine Domini. Sin autem, vim ei ut vobiscum veniat inferre non possumus." Quaesivit ergo pater 25 meus utrum vellem ire cum eo necne. Cui ego respondi: "Non, quia Dominus dicit Luc. ix¹¹: 'Nemo mittens manum suam ad aratrum et aspiciens retro aptus est regno Dei.' " Et ait mihi pater: "Tu non curas de patre tuo et de matre tua, qui pro te variis doloribus affliguntur." Cui respondi: "Vere 30 non curo, quia Dominus dicit Mat. x¹²: 'Qui amat patrem aut matrem plus quam me non est me dignus.' De te quoque

4. *Elías*. 5. *Assisi*. 6. *the general*; cf. l. 1. 7 = *imperatoris*. 8. *of Fano*. 9 = *pupulam*. 10. *he is of age*; John ix, 21. He was seventeen years old at this time. 11. Luke ix, 62. 12. Matthew x, 37.

dicit: 'Qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus.'
 Debes ergo curare, pater, de illo qui pro nobis pendit in ligno
 ut nobis vitam donaret aeternam. Nam ipse est qui dicit
 Mat. x¹³: 'Veni enim separare hominem adversus patrem suum
 5 et filiam adversus matrem et nurum adversus socrum suam.
 Et inimici hominis domestici eius. Omnis¹⁴ ergo qui confitebitur
 me coram hominibus, confitebor et ego eum coram patre meo
 qui est in caelis. Qui autem negaverit me coram hominibus,
 negabo et ego eum coram patre meo, qui in caelis est.' " Et
 10 mirabantur fratres et gaudebant quod talia patri meo dicebam.
 Et tunc dixit fratribus pater meus: "Vos percantastis¹⁵ filium
 et decepistis ut mihi non acquiescat. Conquerar iterum
 imperatori de vobis nec non et generali ministro. Verum tamen
 permittite me loqui seorsum sine vobis cum filio meo et videbitis
 15 quod me sine mora sequetur." Permiserunt itaque fratres ut
 sine eis loquerer patri meo quia propter verba mea iam dicta
 de me aliquantulum confidebant. Verum tamen post parietem
 auscultabant qualia diceremus. Tremebant enim sicut iuncus in
 aqua, ne pater meus suis blanditiis meum animum immutaret;
 20 et non solum timebant pro salute animae meae sed etiam ne
 recessus meus occasionem daret aliis ordinem non intrandi.
 Dixit igitur mihi pater meus: "Fili dilecte, non credas istis
 pissintunicis (id est qui in tunicis mingunt) qui te deceperunt,
 sed veni mecum et omnia mea tibi dabo." Et respondi et dixi
 25 patri meo: "Vade, vade, pater. Sapiens in Proverbiis dicit
 III¹⁶: 'Noli prohibere bene facere eum qui potest; si vales et
 ipse bene fac.' " Et respondit pater meus cum lacrimis et
 dixit mihi: "Quid igitur, fili, matri tuae dicam, quae se in-
 cessanter pro te affligit?" Et aio ad eum: "Dices ei ex parte
 30 mea: Sic dicit filius tuus: 'Pater¹⁷ meus et mater mea dere-
 liquerunt me, Dominus autem assumpsit me.' Qui etiam dicit
 Iere. III¹⁸: 'Patrem vocabis me et post me ingredi non ces-

13. Matthew x, 35, 36. 14. Matthew x, 32, 33. 15. *have cast a spell upon*. 16. Proverbs iii, 27. 17. Psalms xxvi, 10 (xxvii, 10). 18. Jeremiah iii, 19.

sabis.' Nam 'bonum¹⁹ est viro cum portaverit iugum ab adulescentia sua.' " Audiens haec omnia pater meus et de egressu meo desperans prostravit se in terram coram fratribus et saecularibus qui cum eo venerant et dixit: "Commendo te mille daemonibus, maledicte²⁰ fili, et fratrem tuum, qui hic 5 tecum est, qui etiam te decepit. Mea maledictio²¹ vobiscum sit perpetuo, quae vos infernalibus commendet spiritibus."²² Et recessit ultra modum turbatus. Nos autem remansimus valde consolati, gratias agentes Deo nostro et dicentes sibi: "Maledicent²³ illi et tu benedices. Nam 'qui²⁴ benedictus est 10 super terram benedicetur in Deo. Amen.' " Recesserunt itaque saeculares valde aedificati de constantia mea. Sed et fratres valde gavisi fuerunt eo quod viriliter egerat Dominus per me puerulum suum et cognoverunt quod vera sunt verba Domini, qui dicit Luc. xxi²⁵: "Ponite in cordibus vestrīs non praemeditari 15 quemadmodum respondeatis. Ego enim dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri." Sequenti vero nocte remuneravit me Virgo beata. Videbatur enim mihi quod coram altari ad orationem iacerem prostratus, ut soliti sunt fratres, quando surgunt ad matutinum. Et audivi vocem beatæ Virginis me vocantis. 20 Et elevata facie vidi beatam Virginem super altare sedentem in eo loco in quo hostia²⁶ locatur et calix; habebatque puerulum suum in gremio, quem porrigebat mihi dicens: "Accede secure et osculare filium meum, quem heri coram hominibus confessus 25 fuisti." Cumque timerem vidi quod puerulus aperuit brachia alacriter²⁷ me expectans. Confidens itaque de alacritate et innocentia pueri necnon et de matris ipsius liberalitate tam larga accessi et amplexatus et osculatus sum eum. Et mater benigna per²⁸ magnam moram²⁸ eum mihi dimisit. Cumque de eo 30 satiari non possem benedixit mihi Virgo beata et dixit: "Vade,

19. Lamentations iii, 27. 20. *accursed*. 21. *curse*. 22. Eng. 23. Psalms cviii, 28 (cix, 28). 24. Isaiah lxxv, 16. 25. Luke xxi, 14. 26. *the host*, bread used in the Mass or Eucharist. 27. *eagerly*. 28. *for a long time*.

fili dilecte, et quiesce, ne fratres qui surgunt ad matutinum inveniant te hic nobiscum." Acquievi et disparuit visio. Sed in corde meo tanta dulcedo remansit quod non possem sermone referre. Fateor vere quod numquam in saeculo tantam
 5 dulcedinem habui. Et tunc cognovi quod vera est scriptura quae dicit: "Quod gustato spiritu desipit²⁹ omnis caro."

CXXXIX.¹ MONASTIC VISITATIONS

(1248) xvii. Kl. Februarii.² Visitavimus presbyteros decanatus³ de Buris, quos feceramus convocari apud Meulers. Invenimus quod presbyter de Pomerevalle notatur⁴ et durat
 10 infamia de frequentatione tabernarum; non confitetur penitentiario.⁵ Item, Guillelmus, presbyter de Mesnieres, de negotiatione, et tenet firmas⁶ ad quas ita saepe vadit quod divinum servitium⁷ in sua ecclesia minuitur. Item, presbyter de Lortiey non defert⁸ capam nisi raro, non confitetur
 15 penitentiario, infamatus graviter de incontinentia,⁹ et est ebriosus. Item, presbyter de Aulayge graviter notatus de ebriositate et de frequentatione tabernarum. Moniti fuerunt a nobis sicut et presbyteri decanatus de Longa Villa; et de capis et de veniendo ad capitula statuimus ut¹⁰ supra,¹⁰ et iniunximus
 20 decano ut poenas levaret¹¹ absque misericordia. Item, invenimus quod quidam capellanus¹² de Muliers pro pretio cantavit in vigilia natalis Domini quandam missam.

xiiii. Kl. Februarii. Visitavimus presbyteros decanatus

29. *loses its savor*; Bernard of Clairvaux, *Epistula* iii.

CXXXIX. 1. From the *Registrum visitationum* (1258-1269) of Odo, archbishop of Rouen, the friend and adviser of St. Louis; important for the light it throws on the state of the clergy in northern France. 2 = *Februarias*. 3. *deanery*. 4. *is in ill repute*. 5. a priest selected by the pope or a bishop to hear and absolve certain cases in confession. 6. *farms*. 7. *service*. 8. *wear*. 9. Eng. 10. in the preceding visitation. 11. *inflict*. 12. *chaplain*.

de Fulcardi Monte, quos convocavimus apud Sanctum Leodegarium. Invenimus quod presbyter de Nigella diffamatus de negotiatione et viliter¹³ tractans patrem suum qui patronus est ecclesiae quam possidet, et persona pugnavit cum quodam milite, gladio evaginato, cum clamore et sequela¹⁴ parentele¹⁴ et 5 amicorum suorum. Item, presbyter de Basinvalle infamatus de quadam, licet correctus ab archidiacono, perseverat, ducens eam ad forum, et frequentat tabernas. Item, presbyter de Veteri Rothomago vadit cincto ense, in habitu inhonesto. Item, presbyter de Boaffle non defert capam, infamatus est de 10 quadam, et vendit carius bladum¹⁵ suum propter¹⁶ terminum.¹⁶ Item, presbyter de Hamies, leprosus, ut creditur, infamatus est de incontinentia. Item, presbyter Sancti Remigii, notatus de ebriositate, non defert capam, ludit ad talos, frequentat tabernam et ibi multotiens¹⁷ verberatur.¹⁸ Item, presbyter de 15 Gilemervilla non residet in ecclesia sua, ut deberet, non defert capam, et aliquando amittit¹⁹ vestes suas in tabernis. Item, Robertus, presbyter de Campenoisevilla, non habet capam. Item, presbyter Sancti Martini in Bosco, placitator²⁰ est et vagabundus.²¹ Item, presbyter de Petra Ponte ebriosus est 20 et ludit ad talos et ad rodellam.²² Item, magister Walterus, presbyter de Grandi Curia, infamatus est de nimia potatione.²³ Istos monuimus et comminati iisdem fuimus quod si alias super his ipsos invenerimus infamatos, graviter puniemus eosdem. Item, de capis et de veniendo ad capitula statuimus sicuti in 25 aliis decanatibus. Item invenimus quod presbyter de Mesnilio, David, notatus de incontinentia et pluries correctus ab archidiacono, recidiavit²⁴ et dicitur quod celebravit suspensus,²⁵ unde nos eidem diximus ut super his legitime se purgaret, vel nos ad inquisitionem procederemus contra eum. Ipsi autem 30

13. badly. 14. with the help of his kinsmen. 15. grain. 16. meaning not clear; he evidently takes advantage of a dear market. 17. many times. 18. fights. 19. by gambling. 20. litigious. 21. a wanderer. 22. quots or dice. 23. drinking. 24. relapsed. 25. though suspended.

respondenti quod haberet super hoc consilium,²⁶ diem assignavimus ad respondendum super praemissis.²⁷

(1258) ix. Kl. Decembris. Visitavimus prioratum²⁸ de Villacellis. Priorissa²⁹ non erat ibi. Numerus monialium³⁰ erat xxii; dicebant quod debebant esse xx, et priorissa duas receperat contra voluntatem quarundam ex conventu, et ampliavit numerum de duabus contra inhibitionem³¹ nostram. Credebant se habere satis bladum et avenam usque ad Augustum. Habebant octo vaccas et quattuor vitulos, sex equos et tres pullos. Nesciebant quantum debebant et statum domus aliquantulum ignorabant. Nos vero postmodum, habito consilio super eo quod dictas mulieres in³² monialem³² receperat priorissa contra inhibitionem nostram, moneri fecimus priorissam praedictam de remittendis dictis mulieribus, prout inferius continetur.

(1259) xii. Kl. Maii. Recepimus litteras domini regis,³³ continentes quod nos ad eundem, visis eisdem litteris, apud Fontem Bleaudi³⁴ graviter aegrotantem, remoto impedimento quolibet, festinaremus; quod quidem, neglecta infirmitatis nostrae gravitate, fecimus tempestive, et apud Genevillam pernoctavimus ipsa die, et ibidem alium nuntium habuimus specialem, nobis eiusdem domini regis litteras deferentem, per quas nobis remandavit³⁵ quod ultra non progredieremus, quia ipse se alleviatum,³⁶ per Dei gratiam, sentiebat et convalescebat, et ibidem remansimus.

xi. Kl. Maii. Ibidem, cum expensis nostris.³⁷

x. Kl. Maii. Tertio habuimus litteras domini regis, continentes quod adeo infirmabatur quod valde sibi timebat de morte propinqua. Quibus visis, statim iter arripuimus ad

26. object of the verb. 27. legal term, *the aforesaid, premises*. 28. *priory*. 29. *prioress*. 30. *nuns*. 31. *prohibition*. 32. *as nuns*. 33. St. Louis. Odo accompanied him to the Holy Land in the second crusade; Louis made him one of his executors in his will. 34. *Fontainebleau*. 35. *sent back word*. 36. *improved*. 37. *at our own expense*; occasionally Odo states the cost of his entertainment.

eundem, non tamen sine difficultate magna, cum adiutorio tam equorum quam currus festinando, et pernoctavimus Parisius ipsa die.

ix. Kl. Maii. Apud Fontem Bleaudi, et ibidem invenimus dominum regem lecto decubantem,³⁸ per Dei gratiam, satis in 5 bono statu.

(1260) ii. Id. Novembris. Praedicavimus in capitulo Montis Duorum Amantium, et visitavimus ibidem. Habent quattuor domus extra, in quibus sunt canonici.³⁹ Quattuordecim canonici erant in conventu; omnes erant sacerdotes. 10 Exhibant claustrum⁴⁰ saepius et facilius quam deberent. Unus non clamabat⁴¹ alium, et praecepimus quod, qui non clamaret alium delinquentem, portaret eandem poenam quam portaret delinquens. Elemosina datur qualibet die omnibus venientibus ad⁴² eam. 15

(1260) xvii. Kl. Aprilis. Pernoctavimus apud Insulam Dei, cum⁴³ expensis⁴³ abbatiae. Ipsa die examinavimus Nicholaum dictum Quesnel, clericum praesentatum nobis ad⁴⁴ ecclesiam beatæ Mariae de Wynemervilla, in legenda⁴⁵: "In principio creavit Deus caelum et terram," et construxit⁴⁶: *Deus* 20 "Dieus," *creavit* "cria," *caelum* "le ciel," *et terram* "et la terre." Fecimus declinari* ei hoc nomen,⁴⁷ *Deus*, et declinavit totum satis bene, excepto⁴⁸ quod⁴⁸ in accusativo⁴⁹ plurali dixit "Deos vel Dos." Item, quaesivimus ab eo quae pars⁵⁰ *inanis*; respondit, "nomen" et declinavit nominativo,⁴⁹ "haec inanis," genitivo,⁴⁹ 25 "huius inanis," dativo,⁴⁹ "huic inani," secundum tertiam declinationem, excepto quod in vocativo⁴⁹ plurali dixit, "o inane"; dixit autem quod "inanis" erat "mauvaise chose." Satis bene respondit de accentu⁵¹ mediae.⁵¹ Item quaesivimus

38=cubantem. 39. canons. 40=e claustro. 41. gave information against; it was the duty of a monk to report the delinquencies of his brothers. 42. for. 43. Cf. p. 296, l. 26. 44. for. 45. See p. 298, l. 22. 46. construed. 47. noun, which included the adjective in the medieval grammars. 48. except that. 49. grammatical term; Eng. 50. part of speech. 51. accent of the penult.

ab eo quae pars erat *ferebatur*; dixit, "verbum," et dixit "ferebatur, porto it" ⁵²; declinavit, "fero, fers" usque ad supinum, et tacuit; participia, "ferens, ferturus," et dixit quod erat neutri ⁵³ generis ⁵³; et dixit quod erat coniunctivi ⁵⁴ modi, et praeteriti ⁵⁵ perfecti. ⁵⁵ Item declinavit satis bene hoc verbum, *dixit*. Item declinavit hoc verbum, *fiat*: "fio, fis, fui, esse, fiendi, fiendo, fiendum, factum, factu, fiens, facturus." Quaesivimus ab eo utrum haberet passivum, dixit quod non, quia erat neutri generis. Quaesivimus ab eo sensum istorum verborum: "Et ⁵⁶ vidit lucem quod erat bona," ⁵⁶ et dixit quod "cestoit ⁵⁷ bonne chose a fere." ⁵⁷ Item declinavit hoc verbum, *divisit*: "divido, dividis, divisi, dividere," satis bene usque ad passivum, ubi dixit, "divideor, divideris," media producta. Quaesivimus ab eo cuius generis ⁵⁸; primo dixit tertiae, postea quartae et dixit ⁵⁹ quod cognoscebat quartam, quia ponebat genitivum suum in i, et dativum in o. Item declinavit *hic vesper* secundum tertiam declinationem et in vocativo dixit "o vespere." Noluit cantare et dixit se nihil scire de cantu.

(1261) II. Non. Septembris. Visitavimus abbatiam dicti loci ⁶⁰ (Augi). Ibi erant xxxii canonici commorantes; quattuor erant novicii. ⁵⁹ In alia visitatione ⁶⁰ praeceperamus quod facerent scribi legendam ⁶¹ ad opus conventus in refectorio ⁶²; similiter hoc fieri praecepimus expresse, ⁶³ et quod liber ⁶⁴ passionarum ⁶⁴ corrigeretur et religaretur. Item non habebant bona vestimenta ⁶⁵ seu ornamenta; praecepimus hoc emendari, et dicebant quod sacrista tenebatur ⁶⁵ eis providere de his, et ⁶⁶ nova invenire et ⁶⁶

52. old form of the imperfect active. 53. intransitive. 54. subjunctive. 55. past perfect. 56. Genesis i, 4. 57. this was a good thing to do. 58. conjugation. 59. novices. 60. visit of inspection. 61. a general term applied to collections of texts read in church services, e.g., homiliaries, martyrologies, passionaries, etc. 62. refectory; for reading during the meal; seep. 115, l. 16. On a previous visitation Odo had reported: *nec habebant libros competentes ad legendum in refectorio*. 63. expressly. 64. a volume containing an account of the sufferings and martyrdom of the saints, arranged according to the calendar of the saints. 65. was bound, i.e., it was the sacristan's duty. 66. both . . . and.

vetera facere reparari. Item, praecepimus quod diligentius solito confiteretur. Item, claustrum nimis frequentabatur a saecularibus, licet pluries praecepissemus diligentius custodiri, et a parte monasterii et a parte coquinae, et iterato⁶⁷ praecepimus ostium iuxta coquinam firmari, vel taliter custodiri 5 quod aditus saecularibus negaretur, ne possent claustrum more solito introire. Item, raro computabatur de receptis⁶⁸ et missis,⁶⁸ et expensis particularibus⁶⁹; praecepimus quod ad hoc diligentiore operam adhiberent. Debebant ix⁷⁰ libras et debebantur eis viii^o et xxxiiii librae. Habebant estau- 10 ramenta⁷¹ multa, praeter avenam. Multa expenderant in reparationibus⁷² grangiarum.⁷³ Frater Guillelmus de Archis irreverenter⁷⁴ et tumide⁷⁵ in capitulo loquebatur et effrene,⁷⁶ quod nobis plurimum displicuit. Item, praecepimus quod canonici, qui hospites comitabantur in domo, ad conventum re- 15 dirent ita cito quod completorio⁷⁷ interessent et dormitorium⁷⁸ cum aliis intrarent. Ipsa die, procurati fuimus ibidem. Summa procurationis,⁷⁹ ix librae, viii solidi, iii denarii.

(1262) vi. Kl. Septembris. Apud Sanctum Laurentium de Cornu Cervino, et visitavimus ibi. Ibi erant quinque 20 monachi, propter paupertatem abbatae, ut dicebant, quia vix non solerent esse nisi tres. Non tenebant capitulum nec silentium. Utebantur culcitris.⁸⁰ Praecepimus priori quod aliquando visitaret⁸¹ arcas⁸¹ monachorum. Non servabant ieiunia sed dicebant indulgentiam⁸² habere, ut illi qui manent 25 extra sua capitula ter in hebdomada comedant carnes, et affirmabant se hoc modo bene servare ieiunia. Erat ibi quaedam domus ruinosa quam prior dicebat se fore emendaturum cum posset.

67 = *iterum*. 68. *receipts and expenses*. 69. *special*. 70. *nine hundred*. 71. *supplies*. 72. *repairs*. 73. *granges, farm houses*, belonging to the monastery. 74. *disrespectfully*. 75. *arrogantly*. 76. *without restraint*. 77. See note on l. 6, p. 118. 78. Eng.; the monks slept in one room. 79. *entertainment*. 80 = *culcitis*. 81. The monks were not supposed to have property of their own. 82. Eng.

CXL.¹ THE CORRUPTION OF MORALS

Videamus omnes status mundi et consideremus diligenter, inveniēmus corruptionem infinitam ubique, quod primo apparet in capite. Nam Curia Romana, quae solebat et debet regi sapientia Dei, nunc depravatur constitutionibus imperatorum
 5 laicorum, factis pro proprio laico regendo, quas ius civile continet. Laceratur enim illa sedes sacra fraudibus et dolis iniustorum. Perit iustitia, pax omnis violatur, infinita scandala suscitantur. Mores enim sequuntur ibidem perversissimi; regnat superbia, ardet avaritia, invidia corrodit singulos,
 10 luxuria diffamat totam illam curiam, gula in omnibus dominatur. Si igitur haec fiant² in capite quid fit in membris? Respiciamus praelatos, quomodo student pecuniae, neglegunt curam animarum, nepotes et ceteros amicos carnales promovent, ac dolosos legistas,³ qui a⁴ consiliis destruunt omnia; studentes⁵
 15 enim in philosophia et theologia* contemnunt, et impediunt ordines duos,⁶ ut non possint libere vivere et agere⁷ ad salutem animarum, qui gratis se ingerunt⁸ propter Dominum.

Consideremus religiosos⁹; nullum ordinem excludo. Videamus quantum ceciderunt singuli a statu debito,¹⁰ et novi
 20 ordines iam horribiliter¹¹ labefacti sunt a pristina dignitate. Totus clerus vacat superbiae, luxuriae et avaritiae. Et ubicumque congregantur clerici, sicut Parisius et Oxoniae, bellis et turbationibus et ceteris vitiis scandalizant totum populum

CXL. 1. Selections CXL, CXLI, and CXLII are from the *Compendium Studii Philosophiae* (c. 1272) of Roger Bacon, the most famous scientific investigator of the Middle Ages. In it he discusses the value of knowledge, what parts are essential, and how to acquire it. It is marked by violent attacks on the papal court, religious orders, clergy, universities, princes, and lawyers. The work ends abruptly in the midst of a dissertation on the study of languages. As planned, the work would have been an enlarged and revised edition of his great series, *Opus Maius*, *Opus Minus*, and *Opus Tertium*. CXLIII, p. 304, is from his *De Secretis Operibus et de Nullitate Magiae*. 2. See 103. 3. lawyers. 4. with an ablative of means. 5. students. 6. the Franciscans and Dominicans. 7. work. 8. offer. 9. members of a religious order. 10. right. 11. dreadfully.

laicorum. Principes et barones¹² et milites premunt et spoliant se mutuo, et populum subiectum confundunt bellis et exactionibus infinitis, quibus nituntur aliena rapere, etiam ducatus¹³ et regna, sicut videmus his temporibus adimpleri.¹⁴ Rex¹⁵ enim Franciae abstulit per magnam iniuriam illas magnas terras a rege¹⁶ Angliae, ut notum est. Et Carolus¹⁷ iam heredes Frederici¹⁸ magnifice debellavit. Non curatur quid fiat, nec quomodo, seu per fas seu per nefas, dummodo quilibet suam expleat voluntatem; et tamen gulae et luxuriae voluptatibus inserviunt et ceterorum malitiis peccatorum. Populus, iam irritatus per principes, odit eos et ideo nullam fidem¹⁹ tenent eis ubi possunt evadere; et corrupti per mala exempla maiorum ad invicem se premunt, et dolis et fraudibus circumveniunt, ut ubique conspiciamus ad²⁰ oculum²⁰; et totaliter* luxuriae et gulae dediti sunt et depravantur plus quam valeat enarrari. De mercatoribus et artificibus non est quaestio, quia in omnibus dictis et factis eorum regnat fraus et dolus et falsitas ultra modum.

CXLI. EDUCATION WITHOUT LEARNING

Secundum principale¹ quod est causa erroris in studio sapientiae his temporibus est quod a quadraginta annis surrexerunt quidam in studio qui se ipsos creaverunt in magistros²⁰ et doctores studii theologiae et philosophiae, cum tamen nunquam didicerunt aliquid dignum, nec volunt nec possunt propter statum² suum, ut in sequentibus longe lateque manifestare curabo, per sententias quas inducam; de quibus licet doleam quantum possum et compatiar, tamen quia veritas²⁵ praevalet omnibus ideo exponam hic aliqua saltem quae publice aguntur et patent omnibus hominibus, licet pauci ponant cor

12. *vassals*. 13. *duchies*. 14=*fieri*. 15. Louis IX. 16. Henry III.
17. Charles of Anjou. 18. Frederick II. 19. *loyalty*. 20. Cf. *ad manum*,
at hand.

CXLI. 1. *principal cause*. 2. *position*.

suum ad haec considerata, sicut³ nec³ ad aliqua utilia propter causas erroris, quas hic prosequor, quibus fere omnes homines turpiter excaecantur. Hi sunt pueri inexperti⁴ se ipsos et mundum et linguas sapientiales,⁵ Graecam et Hebraeam, quae
5 necessariae sunt studio, ut inferius probabo; ignorant et omnes partes et scientias philosophiae mundi cum sapientia, quando praesumunt de studio theologiae, quod requirit omnem sapientiam humanam, sicut docent sancti; et sapientes omnes sciunt hoc. Si enim alicubi est veritas, hic invenitur; si falsitas,
10 hic damnatur, ut docet Augustinus in libro *De doctrina christiana*. Hi sunt pueri duorum ordinum studentium, ut Albertus⁶ et Thomas,⁷ et alii qui ut⁸ in pluribus⁸ ingrediuntur ordines cum sunt viginti annorum et infra. Et hoc maxime a mari Anglicano usque ad fines christianitatis, et praecipue
15 ultra regnum Franciae, ita quod in Aquitania et Provincia et Hispania, Italia, Alemannia et Hungaria, Dacia et ubique recipiuntur ad ordines, passim a decimo anno usque ad vicesimum, qui nihil dignum possunt scire propter aetatem, simul⁹ cum hoc quod⁹ causae errorum humanorum praedictae tenent
20 eos; et ideo nihil sciunt cum ordines intrant quod valeat theologiae. Unde plura milia intrant qui nesciunt legere psalterium¹⁰ nec Donatum; sed statim post professionem¹¹ ponuntur ad studium theologiae. Et a principio ordinis, scilicet a tempore quo primo floruit studium in ordinibus, primi
25 studentes fuerunt tales sicut posteriores. Et dederunt se illi studio theologiae quod omnem sapientiam desiderat humanam. Et ideo oportuit¹² quod non proficerent ullo modo, praecipue cum non procuraverunt se instruere ab aliis in philosophia postquam ingressi sunt. Et maxime quia praesumpserunt in
30 ordinibus investigare philosophiam per se sine doctore; ita quod facti sunt magistri in theologia et philosophia antequam fuerunt

3. lit., just as (they do) not; nec=non. 4. without knowledge of. 5. learned. 6. Albertus Magnus. 7. Thomas Aquinas. 8. in many cases. 9. together with the fact that. 10. psalter. 11. taking the vow. 12. it was inevitable.

discipuli; et ideo regnat apud eos error infinitus, licet non appareat propter causas certas, Deo permittente et diabolo procurante.

CXLII. THE FAULTY TRANSLATIONS OF ARISTOTLE

Certus igitur sum quod melius esset Latinis quod sapientia Aristotelis non esset translata quam tali obscuritate et perversitate¹ tradita, sicut eis qui ponuntur ibi triginta vel quadraginta annos; et quanto plus laborant tanto minus sciunt, sicut ego probavi in omnibus qui libris Aristotelis adhaeserunt. Unde dominus Robertus,² quondam episcopus Lincolnensis sanctae memoriae, neglexit omnino libros Aristotelis et vias³ eorum et per experientiam propriam et auctores alios et per alias scientias negotiatus⁴ est in⁴ sapientialibus⁵ Aristotelis; et melius centies⁶ milesies⁶ scivit et scripsit illa de quibus libri Aristotelis loquuntur quam in ipsius perversis translationibus capi possunt. Testes sunt tractatus⁷ domini episcopi *De Iride*, *De Cometis*,¹⁵ et de aliis quod scripsit. Et sic omnes qui aliquid sciunt neglegunt perversam translationem Aristotelis et quaerunt remedia sicut possunt. Haec est veritas quam nolunt homines perdit in sapientia considerare sed quaerunt solacium suae ignorantiae sicut bruta.⁸ Si enim haberem potestatem super 20 libros Aristotelis ego facerem omnes cremari, quia non est nisi temporis amissio studere in illis, et causa erroris et multiplicatio⁹ ignorantiae ultra id quod valeat explicari. Et quoniam labores Aristotelis sunt fundamenta totius sapientiae ideo nemo potest aestimare quantum dispendium accidit Latinis quia malas 25 translationes receperunt philosophi. Et ideo non est remedium plenum ubique.

CXLII. 1. *inaccuracy*. 2. *Grosseteste*. 3. *ways, methods*. 4. *dealt with*. 5. *learning*. 6. *hundred thousand times*. 7. *treatises*. 8. *brutes*. 9. *multiplying*.

CXLIII

DE INSTRUMENTIS ARTIFICIOSIS MIRABILIBUS

Narrabo igitur nunc primo opera artis et naturae miranda, ut postea causas et modum eorum assignem¹; in quibus nihil magicum est, ut videatur quod omnis magica potestas sit inferior his operibus et indigna. Et primo per figuram² et rationem³ solius artis. Nam instrumenta navigandi possunt fieri sine hominibus remigantibus ut naves maximae, fluviales et marinae, ferantur unico homine regente, maiori velocitate quam si plenae essent hominibus. Item currus possunt fieri ut sine animali moveantur cum impetu inaestimabili, ut aestimamus currus falcati³ fuisse, quibus antiquitus pugnabatur. Item possunt fieri instrumenta volandi ut homo sedeat in medio instrumenti revolvens aliquod ingenium per quod alae artificialiter⁴ compositae aerem verberent ad modum avis volantis. Item instrumentum, parvum in quantitate⁵ ad elevandum et deprimendum pondera quasi⁶ infinita, quo nihil utilius est in casu. Nam per instrumentum altitudinis trium digitorum et latitudinis eorundem et minoris quantitatis, posset homo se ipsum et socios suos ab omni periculo carceris eripere et elevare et descendere. Posset etiam de⁷ facili⁷ fieri instrumentum quo unus homo traheret ad se mille homines per violentiam, mala⁸ eorum voluntate⁸; et sic de rebus aliis attrahendis. Possunt etiam instrumenta fieri ambulandi in mari vel fluminibus usque ad fundum absque periculo corporali. Nam Alexander⁹ Magnus his usus est ut secreta maris videret, secundum quod Ethicus¹⁰ narrat astronomus. Haec autem facta sunt antiquitus et nostris temporibus facta sunt, ut certum est; nisi sit instrumentum volandi, quod non vidi nec hominem qui vidisset cognovi;

CXLIII. 1. designate. 2. shaping and planning. 3. should be *falcatos*. 4. artfully. 5. size. 6. almost; so also p. 305, l. 7. 7 = *facile*. 8. against their will. 9. Cf. p. 35, l. 3. 10. the so-called Aethicus Ister, II, 3, 7.

sed sapientem qui hoc artificium excogitavit explere cognosco. Et infinita quasi talia fieri possunt; ut pontes ultra flumina sine columna vel aliquo sustentaculo, et machinationes et ingenia inaudita.

CXLIV.¹ A PARODY

Initium sancti evangelii secundum Marcas argenti. In illo 5 tempore dixit papa Romanis: "Cum venerit filius hominis ad sedem maiestatis nostrae primum dicite: 'Amice, ad quid venisti?' At ille si perseveraverit pulsans nil dans vobis, eicite eum in tenebras exteriores." Factum est autem ut quidam pauper clericus veniret ad curiam domini papae et 10 exclamavit, dicens: "Miseremini mei saltem vos, ostiarii² papae, quia manus paupertatis tetigit me. Ego vero egenus et pauper sum, ideo peto ut subveniatis calamitati et miseriae meae." Illi autem audientes indignati sunt valde et dixerunt: "Amice, paupertas tua tecum sit in perditione; vade retro, Satanas, 15 quia non sapis ea quae sapiunt nummi. Amen, amen, dico tibi: 'Non intrabis in gaudium Domini tui, donec dederis novissimum quadrantem.' "

Pauper vero abiit et vendidit pallium et tunicam et universa quae habuit et dedit cardinalibus et ostiariis et camerariis.³ 20 At illi dixerunt: "Et hoc quid est inter tantos?"⁴ Et eiecerunt eum ante⁵ foras,⁵ et egressus foras flevit amare et non habens consolationem. Postea venit ad curiam quidam clericus dives, incrassatus,⁶ inpinguatus,⁷ dilatatus, qui propter seditionem fecerat homicidium. Hic primo dedit ostiario, secundo came- 25

CXLIV. 1. From the *Carmina Burana*, the famous song-book of the Goliards, or wandering students, composed chiefly of poems, mostly Latin, some German, and some in Latin and German, dealing with a wide range of subject matter, in many meters and many moods (pious, satiric, sentimental, pathetic, jovial, and obscene). The unique MS (thirteenth century) once belonged to the monastery of Benedictbeuern in Bavaria. 2. *door-keepers*. 3. *chamberlains*. 4=*tam multos*. 5=*foras* or *ante fores*. 6. *coarse*. 7. *fat*.

rario, tertio cardinalibus. At illi arbitrati sunt inter eos quod essent plus accepturi. Audiens autem dominus papa cardinales et ministros plurima dona a clerico accepisse infirmatus est usque ad mortem. Dives vero misit sibi electuarium⁸ aureum
 5 et argenteum, et statim sanatus est. Tunc dominus papa ad se vocavit cardinales et ministros et dixit eis: "Fratres, videte ne aliquis vos seducat inanibus verbis. Exemplum enim do vobis ut quemadmodum ego capio ita et vos capiat."

CXLV.¹ A LEGEND CONCERNING ST. NICHOLAS

Cluniacensi² coenobio subest quaedam cella quae dicitur
 10 Caritas, in qua primum praepositus³ constitutus est vir nobilis et religiosus, nomine Girardus, qui regimen eiusdem ecclesiae tenuit plus quam triginta annos; sub quo nimium crevit ipsa eadem cella ita ut sub se haberet alias cellas. Inter alia vero quae possedit fidelium devotione, data est quaedam possessio
 15 quae Crux dicitur, in terra Brigiensi a quodam illustri viro. Ad quam possessionem venerandus Girardus statim transmisit quam plurimos monachos, praeponens eis religiosum virum quendam et ferventem in ordine suo. Ubi dum essent, supervenit festivitas beatissimi et gloriosissimi confessoris Christi
 20 Nicolai. Tum fratres requisierunt priorem si historiam de festivitate, quae est propria, decantarent. Quibus ille respondit: "Non, quia apud Cluniacum non cantatur." Et illi e contra: "Dominus Girardus, prior, facit eam cantare in domo nostra de Caritate; et quod in domo nostra cantatur, nos debemus

8. Eng.

CXLV. 1. This selection is taken from a fourteenth-century MS. The legend is probably at least a century older. 2. of *Cluny*, the most powerful of all the medieval monasteries. In the twelfth century it controlled more than three hundred churches and monasteries in France, Italy, Spain, England, and even in Palestine and Constantinople, and had the privilege of coining its own money. 3. *provost*, *prior*, the head of a subordinate house.

cantare.” Siquidem idem Girardus a iuventute sua illectus in amore sancti, cum ad prioratum⁴ venisset, fecit festivitatem ipsius sancti per se et per suos subiectos magnifice celebrari et propriam historiam decantari. Ad quorum verba respondit prior contumaciter et dixit: “Nonne vos estis monachi Cluni- 5 acenses?” Illi responderunt cum humilitate se esse. Et ille: “Quod in vestra ecclesia cantatur cantate, et nil amplius.”

Altera die iterum interpellaverunt eum de supradicta re. Qui iratus interdixit eis ne ulterius de hac re eum requirerent. Sed illi perseverantes in petitione sua, tertia vice eum suppliciter 10 exoraverunt* ut eis concederet decantare historiam. Ille nimium iratus contra eos, vehementer verbis contumeliosis coepit eos arguere eo quod ausi fuerint contra suum interdictum de hac re eum repetere insuper et scopam⁵ fecit eos vapulare pro hac culpa. Nocte vero subsequente, cum se sopori dedisset, 15 ecce beatus Nicolaus ante eum cum virga stetit sicque eum est affatus: “Tu fecisti monachos tuos verberari causa mei. Videbis quid inde eveniet. Canta.” Tunc ipse sanctus coepit antiphonam quae sic incipit “O Christe Pietas.” Ille vero cum nollet subsequendo cantare, coepit eum vehementer verberare, 20 more consueto magistri puero nolenti discere litteras. Quid multa? Tamdiu quippe verberando et discendo decantavit ei antiphonam usquequo⁶ ille memoriter eam decantaret ex⁷ integro.⁷ At monachi qui circum iacebant, cum eum audissent quasi deplorando cantare supradictam antiphonam, surgentes 25 de cubilibus suis, circumsteterunt lectulo illius cum luminaribus. Et videntes eum se nimium defricantem, simulque decantantem antiphonam, vehementer obstupuerunt, quam maxime credentes aliquid secretum inesse quod non videbant, per hoc quod oculis cernebant. Nullus tamen ausus est eum evigilare,⁸ 30 magnopere expectantes finem rei. Cum vero bene et memoriter ille per se ipsum decantasset totam antiphonam evigilavit, vidensque fratres astare coram se cum luminaribus nihilque

4. *priorate*. 5=*virga*. 6. *until*. 7. *completely*. 8. *wake*.

volens eis tunc dicere, signi significatione iussit ut ad strata sua redirent, et ipse quod reliquum noctis fuit insomne duxit cum timore et dolore. Mane autem facto, cum hora loquendo venisset et omnes in unum convenissent, dixit illis: "Indulgeat
5 vobis, fratres, Deus, quod me fecistis tam acriter verberari hac nocte. Ite, decantate historiam sicut petistis. Nam, velim nolim, concedere me oportet, ne iterum verberer sicut hac nocte vapulavi, et forsitan multo plus. Expertus enim sum hac nocte quia durum⁹ est contra stimulum calcitrare."¹⁰ Tum illi cum
10 immensis precibus rogare coeperunt ut eis narraret quid vidisset et quid passus fuisset. Ille vero precibus eorum acquiescens, narravit eis omnia per ordinem sicut supra digestum¹¹ est.¹¹ Et probamentum¹² verbis adiciens, expoliavit¹³ se coram cunctis, ostendens dorsum suum verberibus dilaceratum. Tunc
15 illi videntes haec, in laudes Dei et sui piissimi confessoris Nicolai diutius cum lacrimis demorati¹⁴ sunt,¹⁴ celebrantes eius festivitatem cum omni gaudio et laetitia, decantantes historiam sicut petierant. Festivitate transacta, perrexit prior cum aliquibus fratribus ad priorem suum Girardum, et veniens ante
20 eum prostravit se ad pedes eius. Cui prior: "Quid petis?" Ille ait: "Peto a vestra gratia ut a prioratu isto me liberetis." Et prior Girardus: "Qua causa?" Et ille: "Quia fratres nostri me acriter fecerunt verberari a quodam." Ad haec nimium commotus prior Girardus dixit: "Et quis ausus fuit tantam
25 inordinationem¹⁵ facere?" Ad quod monachi qui venerunt responderunt: "Domine prior, noli perturbari usque¹⁶ dum¹⁶ scias quis eum verberaverit et qua causa." Prior Girardus videns eos nil timoris habere, ut sapiens vir, intellegens aliquod secretum esse, iussit priori ut coram omnibus ediceret quis eum
30 verberavit et qua causa. Et ille: "Sanctus," inquit, "Nicolaus verberavit me. Causa quae fuerit dicam." Tum coepit coram

9. Acts ix, 5. 10. kick. 11. has been set forth. 12. proof. 13. stripped. 14. they continued (to sing). 15. violation of the rules of the order. 16 = dum.

omnibus narrare rem gestam. Prior Girardus, admirans novitatem rei, non poterat credere sed existimabat fabulosum¹⁷ esse quod audiebat. Tum prior ille: "Ut scias, domne prior, quia verum est quod audisti, probationem ostendam tibi." Tum coram illo et omnibus qui adstabant expoliavit se et ostendit dorsum et scapulos nimium liventes verbere. Videns hoc prior Girardus prae gaudio coepit flere et, in laudem omnipotentis Dei et sui piissimi confessoris Nicolai erumpens, coepit decantare antiphonam "O Christe Pietas." Deinde iussit ut per omnes cellas sibi subiectas supradictam historiam decantarent, habens deinceps in maximam venerationem memoriam ipsius sancti, quamvis et antea plurimum habuisset.

CXLVI.¹ ANIMAL MONKS

Cum illuc sanctus Kyaranus pervenisset, primitus sedebat² ibi sub quadam arbore, sub cuius umbra aper ferocissimus fuit. Videns aper primo hominem, perterritus fugit, et iterum mitis¹⁵ factus a Deo, reversus est quasi famulus ad virum Dei; et ille aper primus discipulus quasi monachus sancti Kyarani in illo loco fuit. Ipse enim aper statim in conspectu viri Dei virgas et faenum ad materiam cellulae construendae dentibus suis fortiter abscidit. Nemo enim cum sancto Dei adhuc ibi erat, quia solus a discipulis suis ad illum heremum evasit. Deinde alia animalia de cubilibus heremi ad sanctum Kyaranum venerunt, id est vulpis et broccus³ et lupo et cerva; et manserunt mitissima apud eum. Oboediebant enim secundum iussionem sancti viri in omnibus quasi monachi.

25

17. Eng.

CXLVI. 1. From the life of St. Ciaran of Saigir, who is called the "first-born of the saints of Erin." He probably belongs in the fifth century. The "Jungle Book" theme occurs frequently in lives of the saints. 2. *dwelt*. 3. *badger*.

Alia quoque die vulpis, qui erat callidior et dolosior ceteris animalibus, ficones⁴ abbatis sui, sancti id est Kyarani, furatus est, et, deserens propositum suum, duxit ad pristinum habitaculum suum in heremo, volens illas ibi comedere. Hoc sciens
 5 sanctus pater Kyaranus alium monachum vel discipulum, id est broccum, post vulpem in heremum misit ut fratrem ad locum suum reduceret. Broccus autem, cum esset peritus in silvis, ad verbum senioris sui ilico oboediens perrexit, et recto itinere ad speluncam fratris vulpis pervenit. Et inveniens eum
 10 volentem ficones domini sui comedere, duas aures eius et caudam absceidit, et pilos eius carpsit et coegit eum secum venire ad monasterium suum ut ageret⁵ ibi paenitentiam⁵ pro furto suo. Et vulpis, necessitate compulsus, simul et broccus cum sanis ficonibus hora nona ad cellam suam ad sanctum Kyaranum
 15 venerunt. Et ait vir sanctus ad vulpem: "Quare hoc malum fecisti, frater, quod non decet monachos agere? Ecce aqua nostra dulcis est et communis et cibus similiter communiter omnibus partitur. Et si voluisses comedere carnem pro natura, Deus omnipotens de corticibus arborum pro nobis tibi fecisset." Tunc
 20 vulpis, petens indulgentiam, ieiunando egit paenitentiam et non comedit donec sibi a sancto viro iussum est. Deinde familiaris cum ceteris mansit.

CXLVII.¹ THE VISION OF BOZO

Qualia Bozo miles de coenobitis² Dunelmensibus viderit, et quanta³ de obitu W.⁴ episcopi praedixerit.
 25 Quo tempore quidam militum episcopi, vocabulo Bozo, infirmitate correptus, ad extrema pervenisse visus est. Per-

4. shoes. 5. do penance.

CXLVII. 1. From the *Historia ecclesiae Dunelmensis* of Simeon, a monk of Durham. Such visions are extremely common in medieval literature, especially in the lives of the saints. 2 = *monachis*. 3 = *qualia*. 4 = *Willemi*.

modicum⁵ enim ore et naribus trahens flatum, per tres dies raptus ab humanis rebus quasi mortuus sine ullo sensu permansit; sed tertio die, contra hoc quod sperari poterat, ad⁶ praesentia rediit.⁶ Dicebat itaque multa se vidisse nec tamen quae illa fuerint donec, sicut iussus fuerat, priori retulisset, ⁵ cuiquam indicare volebat. Recuperata ergo sanitate concitus ad illum venit, secretum ab omnibus loquendi cum eo locum petiit. Ubi proiectis vestibus virgas manu gestans nudus ad eius vestigia procidit, cum lacrimis exclamans, "Ad te," inquit, "venire, tibi iussus sum peccata confiteri, et meam deinceps, ¹⁰ quae tamen longa non erit, vitam tuo imperio ordinare. Suscipe, quaeso, paenitentem et plagis verberum medelam⁷ adhibe meorum vulneribus criminum, ut destitutum Dei merear evadere iudicium." Itaque multo cum gemitu peccata confessus est susceptaque paenitentia talia coepit narrare. ¹⁵

"Ductore," inquit, "praeunte, per horrenda simul et amoena loca sequebar. Erant omnes huius ecclesiae monachi quodam in loco congregati, ante quos multum ex sese splendoris emittens veneranda crux portabatur, quam omnes vestiti, ordinata sollemniter sicut solent processione, incedentes et ²⁰ cantantes sequebantur. Omnes in directum nusquam declinantes incedebant, praeter duos, qui a recti ordinis linea aliquantulum exorbitabant.⁸ Ibant autem omnes contra oppositum sibi immensae altitudinis murum, in quo nec ostium nec fenestra ulla videbatur. Cogitante me ac mirante cur illo ²⁵ tenderent ubi aditus nullus patebat, ecce nescio qualiter omnes intra murum erant. Ego autem foris remanens, huc illucque respexi si alicubi intropiscere possem et, inventa fenestrella,⁹ contemplatus sum per illam campum latissimum et vernantium¹⁰ ³⁰ flosculorum mira varietate pulcherrimum, ex quibus admirandi suavis odoris emanabat. Interrogatus a ductore meo si eos quos ibi vidi agnoscerem, aio, 'Etiam, monachos nostros hic

5. *very feeble.* 6. *regained consciousness.* 7. *remedy.* 8. *turned aside.* 9. *small window.* 10. *blooming.*

recognosco.' Et ille, 'Dicito,' inquit, 'priori ut eos ad animarum suarum salutem diligentius hortetur, illos vero duos quos ab ordine suo declinare vidisti nominatim illi ostende. Re enim vera non parum a via rectitudinis¹¹ aberrant, quibus magna incumbit necessitas ut peccata sua purius confessi emendatiorem vitam ducere festinent. Hucusque¹² etenim puram ac rectam peccatorum suorum confessionem numquam fecerunt.' Inde ductus aspexi per campum latissimum totius huius provinciae indigenas congregatos, qui equis admodum pinguibus sedentes, et longas sicut soliti sunt hastas portantes, earumque collisione¹³ magnum facientes strepitum, multa ferebantur¹⁴ superbia. Is ergo qui me ducebat an istos recognoscerem inquisivit. Cui dum illum atque illum et postremo universos me recognoscere respondissem, 'Omnes,' ait, 'isti iam in¹⁵ proximo¹⁵ peribunt.'
 15 Nec mora, omnis illa multitudo velut fumus ex oculis evanuit.

Quo facto, multo maiori quam priores superbia secuti sunt Francigenae, qui et ipsi frementibus equis subvecti et universo¹⁶ armorum genere induti, equorum frementium sonitu et armorum collisione immanem late faciebant tumultum; sed post paululum cum omni ipsorum gloria velut subito terrae hiatu absorpti nusquam¹⁷ comparuerunt.¹⁷ Deinde per extensum¹⁸ aliquot miliaris campum innumeram feminarum multitudinem intueor, quarum tantam turbam dum admirarer eas presbyterorum uxores esse a ductore meo didici. 'Has,' inquit, 'miserabiles et illos
 25 qui ad sacrificandum Deo consecrati sunt, nec tamen illecebris carnalibus involvi metuerunt, vae¹⁹ sempiternum et gehennalium²⁰ flammaram atrocissimum expectat cruciatus.' Inde in loco vastae ac taetrae solitudinis magna altitudine domum totam ex ferro fabrifactam²¹ aspexi, cuius ianua dum saepius aperiretur
 30 tur saepiusque clauderetur, ecce subito episcopus Willelmus efferens²² caput, ubinam Gosfridus monachus esset a me quaesivit. 'Hic enim,' inquit, 'hic ad placitum mecum adesse

11. Eng. 12. *hitherto*. 13. *clashing*. 14. *rode*. 15 = *brevi*. 16 = *omni*. 17. *disappeared*. 18 = *extensum*. 19. noun, *woe*. 20. *of hell*. 21 = *aedificatam*. 22. *thrusting out*.

deberet.' Hunc namque episcopus procuratorem sui episcopatus constituerat. Tunc is a quo ducebar, me alloquens, 'Certe,' inquit, 'scias episcopum citissime finem vitae habiturum. Ille quoque quem ipse nominavit, tametsi aliquanto tardius, eum moriendo sequetur. Tu, quoniam adhuc, licet brevi tempore, 5 in mundo vivere debes, ut iram Dei evadas, confessione peccatorum facta, vitam secundum quod prior tibi ostenderit corrige eique universa quae tibi sunt ostensa ne dubites manifestare.' " Haec et alia quam plura praedictus miles se audisse et vidisse retulit; quae quam vera sint paulo post et episcopi et 10 aliorum multorum, quos²³ iam finiendos praenuntiaverat, mors secuta testimonium perhibet. Duo quoque illi qui ab ordine processions¹¹ deviare²⁴ visi sunt fratres eius verbis fidem praebent, quorum vitam prior subtiliter discutiens²⁵ hoc quod miles de illis occulte audierat verum esse ipse invenit. 15

23 = *quorum vitam*. 24. *turn aside*. 25. *investigating*.

PART TWO. POETRY

CXLVIII¹

TE DEUM LAUDAMUS

- Te Deum laudamus, te Dominum confitemur.
Te aeternum Patrem omnis terra veneratur.
Tibi omnes angeli, tibi caeli² et universae potestates,
Tibi cherubim³ et seraphim³ incessabili⁴ voce proclamant:
5 Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth!⁵
Pleni sunt caeli et terra maiestatis gloriae tuae.
Te gloriosus apostolorum chorus, te prophetarum laudabilis
numerus,
Te martyrum candidatus laudat exercitus;
Te per orbem terrarum sancta confitetur ecclesia,
10 Patrem immensae maiestatis, venerandum tuum verum et unicum
Filius,
Sanctum quoque Paraclitum Spiritum.
Tu rex gloriae, Christe,
Tu Patris sempiternus es Filius.
Tu ad liberandum suscepturus hominem
15 Non horruisti virginis uterum.
Tu, devicto mortis aculeo,
Aperuisti credentibus regna caelorum.
Tu ad dexteram Dei sedes in gloria Patris.
Iudex crederis esse venturus.
20 Te ergo quaesumus, tuis famulis subveni,
Quos pretioso sanguine redemisti.
Aeterna fac cum sanctis tuis in gloria numerari.
Salvum⁶ fac populum tuum, Domine, et benedic hereditati tuae,
Et rege eos et extolle illos usque in aeternum.⁶
25 Per singulos dies benedicimus te,

CXLVIII. 1. A very old hymn of unknown authorship in rhythmical prose. 2. masculine plural, common in church Latin. 3. Hebrew plurals of *cherub* and *seraph*, otherwise indeclinable. 4. *unceasing*. 5. genitive plural, of *hosts*. 6. Psalms xxvii, 9 (xxviii, 9).

- Et laudamus nomen tuum in⁷ saeculum et in saeculum saeculi.⁷
 Dignare, Domine, die isto sine peccato nos custodire.
 Miserere nostri, Domine, miserere nostri;
 Fiat misericordia tua, Domine, super nos,
 30 Quemadmodum speravimus in te.
 In⁸ te, Domine, speravi: non confundar in aeternum.⁸

CXLIX¹

DE PASSIONE CHRISTI

Vexilla regis prodeunt,	Arbor decora et fulgida, ¹⁰
Fulget crucis mysterium,	Ornata regis purpura, ¹¹
Quo ² carne ³ carnis conditor	Electa digno stipite
Suspensus est patibulo.	20 Tam sancta membra tangere.
5 Confixa clavis viscera, ⁴	Beata, cuius brachiiis
Tendens manus, vestigia, ⁵	Pretium ¹² pendit saeculi,
Redemptionis gratia	Statera facta est corporis
Hic immolata est hostia.	Praedam tulitque Tartari.
Quo ⁶ vulneratus insuper ⁶	25 Fundis aroma cortice,
10 Mucrone dirae lanceae,	Vincis sapore nectare, ¹³
Ut nos lavaret crimine,	Iucunda fructu fertili
Manavit ⁷ unda, sanguine.	Plaudis triumpho nobili.
Impleta sunt quae concinit	Salve ara, salve victima
David fideli ⁸ carmine	30 De ¹⁴ passionis gloria,
15 Dicendo nationibus:	Qua vita ¹⁵ mortem pertulit
"Regnavit ⁹ a ligno Deus."	Et morte vitam reddidit.

7. for ever and ever. 8. Psalms xxx, 1 (xxx, 1).

CXLIX. 1. A processional hymn written by Fortunatus for use at the reception of a piece of the true cross which Queen Radegunda (cf. p. 120) had received from the emperor Julian for her cloister at Poitiers. Meter: iambic dimeter. 2. whereby, referring to *mysterium*. 3. in the flesh. 4. body. 5. feet. 6. on which. 7. shed (lit. dripped with); cf. John xix, 34. 8. truthful. 9. not in the Vulgate, but in the older version of the Bible. 10 = splendida. 11 = sanguine. 12. ransom. 13 = nectar. 14. on account of. 15. i.e., of Christ.

CL¹

AD CHILPERICUM ET FREDEGUNDEM

- Post tempestates et turbida nubila caeli,
 Quo solet infesto terra rigere gelu,
 Post validas hiemes ac tristia frigora brumae,
 Flamine² seu rapidi rura gravante² Noti,
 5 Succedunt iterum vernalia tempora mundo,
 Grataque post glaciem provocat aura diem.
 Rursus odoriferis renovantur floribus arva,
 Frondibus arboreis et viret omne nemus.
 Dulce³ saporatis³ curvantur robora⁴ pomis,
 10 Et, redeunte sibi gramine, ridet ager.
 Sic quoque iam, domini, post tristia damna dolentes,
 Vos meliore animo laetificate, precor.
 Ecce dies placidi revocant paschalia Christi,
 Orbs⁵ quoque totus item per nova vota fremit.
 15 Gaudia plus faveant per celsa palatia regum,
 Et per vos famuli festa beata colant.
 Omnipotens nobis uestram addat in orbe salutem,
 Atque diu patriam culmina vestra regant.

CLI¹

VERSUS ISIDORI

- A. Sunt hic plura sacrā, sunt mundīalia² plura;
 Ex his si qua placent carmina, tolle, lege.
 Prata vides plenā spinis et copiā floris;
 Si non vis spinas sumere, sume rosas.

CL. 1. A poem by Fortunatus, addressed to the king and queen of the Franks. Meter: elegiac distich. 2. ablative absolute in place of a phrase with *post*. 3. *sweet-flavored*. 4 = *arboreis*. 5 = *orbis*.

CLI. 1. These verses of Isidore give us a glimpse into the rooms of the episcopal palace at Seville. They were inscribed on the walls: A-D in the library; C and D over the cases containing the MSS of the Bible and the Christian poets; E and F (advice to the patient and the physician) in the apothecary's room; G in the scriptorium. The meter is anything but correct. 2. *profane*.

- B. En multos libros gestant haec scrinia nostra;
Qui cupis, ecce legē, si tua vota libent.
Tolle hic segnitiam, ponē fastidia mentis;
Crede mihi, frater, doctior inde redis.
An dicis fortē: "Quid iam mihi | ista necesse est?
Quod meditem studii nil superesse mei;
Explicui historias, percurri | omnia legis":
Vere, hoc si dicis, iam nihil ipse sapis.
- C. Hic geminae radiant veneranda volumina legis;
Condita sunt paritēr hic nova cum veteri.
- D. Si Marō, si Flaccus, si Naso et Persius horret,
Lucanus si te Papiniusque^s tēdet,
Pareat eximio dulcis Prudentius ore,
Carminibus variis nobilis ille satis;
Perlege facundi studiosum carmen Aviti;
Ecce Iuencus adest Sēdulusque tibi,
Ambo linguā pares, florentes versibus ambo,
Fonte evangelico pocula larga ferunt.
Desine gentilibus ergo inservire poetis:
Dum bona tanta potes, quid tibi Calliopen?
- E. Sunt medico donā quamdiū quisque laborat;
Aeger iam surgit: nulla lagoena venit.
Quod debes medico redde, aeger, ne mala rursus
Occurrant: currit denuō nemō tibi.
- F. Pauperis attendē, medicē, censum atque potentis;
Dispar condicio dispari habenda modo est.
Si fuerit dives, sit iusta occasiō lucri;
Si pauper, merces sufficit una tibi.
- G. Qui calamo certare nōvit cum mortuā pelle,
Si placet, hic veniāt, hic sua bella gerat.

Quisque vagus fuerit media librarius hora,
Suspensus binis ferietur terga flagellis.

Non patitur quemquam coram se scriba loquentem;
Non est hic quod agas, garrule; perge foras.

CLII. PRAYER OF EUGENIUS¹

Rex Deus immensē, quo constat machina² mundi,

Quod miser Eugenius posco, tu perface clemens.

Sit mihi recta fides, et falsis obvia³ sectis,

Sit mihi praecipue morum correctiō praesens.

5 Sim carūs, humilis, verax, cum tempore prudens,

Secreti⁴ tacitūs et linguae⁵ famine⁵ cautus.

Da fidum socium, da fixum semper amicum.

Da blandum, sobrium, parcum castumque ministrum.

Non me pauperies cruciēt, aut languor obuncet.

10 Sit comes alma salus, et sufficientia victus.

Absint divitiae, fastus et iurgia litis,

Invidiā, luxūs et ventris pensiō turpis.

Crimine nec laedam quemquam, nec crimine laedar.

Sic bene velle queam, quo pravum posse recedat.

15 Nil turpē cupiam, faciam, vel proloquar umquam.

Te mens desīderet, linguā canat, actiō promat.

Da, Pater altitonans, undosum fletibus imbrem,

Quo valeam lacrimis culparum solvere moles.

Da, precor, auxilium, possim quo vincere mundum,

20 Et vitae stadium placido percurrere passu.

Cumque suprema dies mortis patefecerit urnam,

Concedē veniam, cui tollit culpa coronam.

CLIII

CARMEN PHILOMELAICUM¹

Vox, Philomela, tuā cantus edicere² cogit,

Inde tui laudem rustica lingua canit.

Vox, Philomela, tuā citharas in carmine vincit,

Et superat miris musica flabra modis.

5 Vox, Philomela, tuā curarum semina pellit,

CLII. 1. By Eugenius of Toledo (†658); he is also the author of the following poem. 2. *fabric*. 3. *resisting*. 4. with *tacitus* (*observing silence*). 5. *in speech*.

CLIII. 1. *to a nightingale*. 2 = *dicere*.

- Recreat et blandis anxia corda sonis.
 Florea rura colís, herboso caespite gaudes;
 Frondibus arboreis pignora parva foves.
 Cantibus ecce tuis recrepant arbusta canoris,
 10 Consonat ipsa suis frondea silva comis.
 Iudice me cignús et garrula cedat hirundo,
 Cedat et illustri psittacus ore tibi.
 Nulla tuos umquam cantus imitabitur ales,
 Murmure namque tuo dulcia mella fluunt.
 15 Dic ergo tremulos lingua vibrante susurros,
 Et suavi liquidum gutture pange melos.
 Porrige dulcisonas³ attentis auribus escas;
 Nolō tacere velis, nolō tacere velis.
 Gloria summa tibi, laus et benedictiō, Christe,
 20 Qui praestas famulis haec bona grata tuis.

CLIV.¹ ALCUIN'S FAREWELL TO HIS CELL

- O mea cella, mihi habitatiō dulcis, amata
 Semper in aeternúm, | o mea cella, vale.
 Undique te cingit ramis resonantibus arbos,
 Silvula² florigeris semper onusta comis.
 5 Prata salutiferis³ floreunt omnia et herbis,
 Quas medici quaerit dextra salutis ope.
 Flumina te cingunt florentibus undique ripis,
 Retia piscator qua sua tendit ovans.
 Pomiferis redolent ramis tua claustra per hortos,
 10 Lilia cum rosulis⁴ candida mixta rubris.
 Omne genus volucrum mātūtinas personat odas,⁵
 Atque creatorem laudat in ore Deum.
 In te personuit quondam vox alma magistri,
 Quae sacro sophiae⁶ tradidit ore libros.
 15 In te temporibus certis laus sancta Tonantis⁷
 Pacificis sonuit vocibus atque animis.

3. *sweetly-sounding*.

CLIV. 1. CLIV-CLVII are poems of Alcuin (cf. p. 166). 2 = *silva*. 3 = *salutaribus*. 4 = *rosis*. 5. *songs*. 6 = *sapientiae*. 7. *God*.

- Te, mea cella, modō lacrimosis plangō camenis,
 Atque gemens casus pectore plangō tuos,
 Tu subito quoniam fugisti carmina vatum,
 20 Atque ignota manus te modo tota tenet.
 Te modo nec Flaccus⁸ nec vatis Homerus⁹ habebit,
 Nec pueri musas per tua tecta canunt.
 Vertitur omne decus saeculi sic namque repente,
 Omnia mutantur ordinibus variis.
 25 Nil manet aeternum, nil immutabile vere est,
 Obscurat sacrum nox tenebrosa diem.
 Decutit et flores subito | hiems frigida pulchros,
 Perturbat placidum et tristior aura mare.
 Qua campis cervos agitabat sacra iuventus,
 30 Incumbit fessus nunc baculo senior.
 Nos miseri, cur te fugitivum, mundus, amamus?
 Tu fugis a nobis semper ubique ruens.
 Tu fugiens fugias, Christum nos semper amemus,
 Semper amor teneat pectora nostra Dei.
 35 Ille pius famulos diro defendat ab hoste,
 Ad caelum rapiens pectora nostra, suos;
 Pectore quem pariter toto laudemus, amemus;
 Nostra est ille pius gloria, vita, salus.

CLV

CONFLICTUS VERIS ET HIEMIS¹

- Conveniunt subito cuncti de montibus altis
 Pastores pecudum vernali luce sub umbra
 Arborea, pariter laetas celebrare Camenas.
 Adfuit et iuvenis Dafnis² seniorque Palaemon²;
 5 Omnes hi cucūlo laudes cantare parabant.
 Ver quoque florigero succinctus stemmate venit,
 Frigida venit Hiems, rigidis hirsuta capillis.
 His certamen erat cucūli de carmine grande.
 Ver prior adlusit³ ternos modulamine⁴ versus.

8. i.e., *Alcuin*; see p. 166, l. 13. 9. i.e., *Angilbert*.

CLV. 1. An eclogue after the manner of Vergil, by Alcuin or one of his school. 2. a shepherd in Vergil's eclogues. 3. *composed*. 4. *in melody*.

VER 10 Optō meus veniat cucūlus, carissima ales,
Omnibus iste solet fieri gratissimus hospes
In tectis, modulans rutilo bona carmina rostro.

HIEMS Tum glacialis Hiems respondit voce severa:
Non veniat cucūlus, nigris sed dormiat antris.
15 Iste famem secum semper portare suēscit.

VER Optō meus veniat cucūlus cum germine laeto,
Frigora depellat, Phoebo comes almus in aevum.
Phoebus amat cucūlum crescenti luce serena.

HIEMS Non veniat cucūlus, generat qui forte labores,
20 Proelia congeminat, requiem disiungit amatam,
Omnia disturbat; pelagi terraeque laborant.

VER Quid tu, tarde Hiems, cucūlo convicia cantas?
Qui torpore gravi tenebrosis tectus in antris
Post epulas Veneris, post stulti pocula Bacchi—

HIEMS 25 Sunt mihi divitiae, sunt et convivia laeta,
Est requies dulcis, calidus est ignis in aede.
Haec cucūlus nescit, sed perfidus ille laborat.

VER Ore feret flores cucūlus et mella ministrat,
Aedificatque domos, placidas et navigat undas,
30 Et generat suboles, laetos et vestiet agros.

HIEMS Haec inimica mihi sunt, quae tibi laeta videntur.
Sed placet optatas gazas numerare per arcas,
Et gaudere cibis simul et requiescere semper.

VER Quis tibi, tarde Hiems, semper dormire paratus,
35 Divitias cumulat, gazas vel congregat ulla,
Si ver vel aestas antē tibi nulla laborant?

HIEMS Vera refers: Illi, quoniam mihi multa laborant,
Sunt etiam servi nostra dicione subacti,
Iam mihi servantes domino, quaecumque laborant.

- VER 40 Non illis dominus, sed pauper inopsque superbus,
Nec te iam poteris per te tu pascere tantum,
Ni tibi qui veniet cucūlus alimonia praestet.
- PALAEON Tum respondit ovans sublimi ex sede Palaemon
Et Dafnis pariter, pastorum et turba piorum:
- 45 "Desine plura, Hiems; rerum tu prodigus, atrox,
Et veniat cucūlus, pastorum dulcis amicus.
Collibus in nostris erumpant germina laeta,
Pascua sint pecori, requies et dulcis in arvis,
Et virides rami praestent umbracula fessis,
- 50 Uberibus plenis veniantque ad multra capellae,
Et volucres varia Phoebum sub voce salutent.
Quapropter citius cucūlus nunc ecce venito!
Tu iam, dulcis amor, cunctis gratissimus hospes,
Omnia te expectant, pelagus, tellusque polusque,
- 55 Salve, dulce decus, cucūlus, per saecula salve!"

CLVI.¹ A SUBSCRIPTION

- Nauta rudis pelagi ut saevis ereptus ab undis
In portum veniens pectora laeta tenet,
Sic scriptor fessus, calamum sub calce laboris
Deponens, habeat pectora laeta satis.
- 5 Ille Deo dicat grates pro sospite vita,
Proque laboris agat iste sui requie.

CLVI.^a INSCRIPTION FOR A SCRIPTORIUM

- Hic sedeant sacrae¹ scribentes famina² legis,¹
Nec non sanctorum dicta sacrata patrum.
His intersererē³ caveant sua frivola verbis,
Frivola nec proptér erret et ipsa manus,
- 5 Correctosque sibi quaerant studiosē libellos,
Tramite quo recto penna volantis eat.

CLVI. 1. Common as a subscription in medieval MSS.

CLVI.^a 1. *the Scriptures*. 2 = *verba*. 3 = *inserere*.

- Per cōla⁴ distinguant proprios et commata⁴ sensus,
 Et punctos ponant ordine quosque suo,
 Ne vel falsa legat, taceat vel forte repente
 10 Ante pios fratres lector in ecclēsia.
 Est opus egregium sacros iam scribere libros,
 Nec mercede sua scriptor et ipse caret.
 Fodere quam vites meliūs est scribere libros,
 Ille suo ventri serviet, iste animae.
 15 Vel nova vel veterā poterit proferre magister
 Plurima, quisque⁵ legit dicta sacrata patrum.

CLVII.¹ THE LIBRARY AT YORK

- Tradidit² ast alio³ caras super omnia gazas
 Librorum nato,³ patri qui semper adhaesit,
 Doctrinae sitiens haurire fluentia suētus:
 Cuius si curas proprium cognoscere nomen,
 5 Fronte⁴ sua stātīm praesentia carmina prodent.
 His divisit opes diversis sortibus: illi
 Ecclēsiaē regimen, thesauros, rura, talenta;
 Huic sophiaē⁵ specimen, studium sedemque librosque.
 Undique quos clarus collegerat ante magister,
 10 Egregias condens uno sub culmine gazas.
 Illic invenies veterum vestigia patrum,
 Quicquid habet pro se Latio Romanus in orbe,
 Graecia vel quicquid transmisit clara Latinis;
 Hebraicus vel quod populus bibit imbre superno,
 15 Africa luctifluo⁶ vel quicquid lumine sparsit.
 Quod pater Hīeronymus, quod sensit Hilarius, atque
 Ambrosius praesul, simul Augustinus, et ipse
 Sanctus Athanasius, quod Orosius edit avitus;

4. the larger and smaller divisions of the period. 5 = *quisquis*.

CLVII. 1. From a long poem, *Versus de sanctis Euboricensis ecclesiae*.
 2. i.e., Aelbehrtus, who had resigned as abbot and was succeeded by Eanbaldus (= *illi* of l. 6). 3. i.e., Alcuin; *alio* for *alii*. 4. at the beginning of the poem; this superscription has been lost. 5. Cf. p. 319, note 6.
 6 = *luculento*.

- Quicquid Gregorius summus docet et Leo papa;
 20 Basilus quicquid, Fulgentius atque coruscant.
 Cassiodorus item, Chrysostomus atque Iohannes.
 Quicquid et Althelmus docuit, quid Beda magister,
 Quae Victorinus scripsere, Boetius atque
 Historici veteres, Pompeius,⁷ Plinius, ipse
 25 Acer Aristoteles,⁸ rhetor quoque Tullius ingens.
 Quid quoque Sedulius, vel quid canit ipse Iuvenus,
 Alcimus et Clemens, Prosper, Paulinus, Arator,
 Quid Fortunatus, vel quid Lactantius edunt.
 Quod Maro Vergilius, Statius, Lucanus et auctor,
 30 Artis grammaticae vel quid scripsere magistri;
 Quid Probus atque Phocas, Donatus Priscianusve,
 Servius, Eutychius, Pompeius, Comminianus.⁹
 Invenies alios perplures, lector, ibidem
 Egregios studiis, arte et sermone magistros,
 35 Plurima qui claro scripsere volumina sensu;
 Nomina sed quorum praesenti in carmine scribi
 Longius est visum quam plectri postulet usus.

CLVIII.¹ HYMN FOR PENTECOST

Veni creator, Spiritus,	Tu septiformis ² munere, ²
Mentes tuorum visita,	10 Dextrae Dei tu digitus, ³
Imple superna gratia	Tu rite promisso ⁴ Patris
Quae tu creasti pectora.	Sermone ditans guttura. ⁵
a Qui Paraclitus diceris,	Accende lumen sensibus,
Donum Dei altissimi,	Infunde amorem cordibus,
Fons vivus, ignis, caritas,	15 Infirma nostri corporis
Et spiritalis unctio.	Virtute firmans perpeti.

7. The Epitome of Trogus is meant. 8. the translations and commentaries of Boethius. 9. the medieval name for Charisius.

CLVIII. 1. One of the seven great hymns, attributed to Hrabanus Maurus (see note 1, p. 173). Meter: iambic dimeter. 2. the seven gifts of the spirit (Isaiah xi, 2), *sapientia, intellectus, consilium, fortitudo, scientia, pietas, timor Domini*. 3. Cf. Luke xi, 20. 4. *by the promise*; Acts ii, 4. 5 = *linguas*.

Hostem repellas longius,
Pacemque dones protinus,
Ductore sic te praevio	Te utriusque Spiritum
Credamus omni tempore.
20 Vitemus omne noxium.	25 Praesta, pater piissime,
Patrique compar unice
Cum Spiritu paraclito
Regnans per omne saeculum.
Per te sciamus, da, Patrem,
Noscamus atque Filium,	

CLIX.¹ THE FOUNDING OF CONCA AND
THE SIEGE OF BARCELONA

- Rex pius interea Christi succensus amore,
Dat pia christicolis moenia digna satis.
Namque ferunt multas monachorum rite catervas
Instituisse Deo sub dicione sua.
- 5 Quod quis nosse cupit, rogō, regna Aquitana peragret,
E quibus en unum cartula² nostra canit.
Est locus insignis cultu seu religione,
Cui Concas nomen rex dedit ipse prior;
Olim namque feris avibusque canoribus aptus,
- 10 Ignotusque homini pro feritate fuit.
Nunc quoque christicolum resplendens agmine fratrum,
Quorum fama modō latius aethra³ petit.
Haec quoque cella pii constructa est munere regis;
Fundavit, coluit rebus et officiis.
- 15 Valle sedet magna, praecinctā flumine amoenō,
Vinētis, pomis seu dapibus⁴ variis,
Rupibus excisis valido sudante labore,
Quo pateat locus hic, semita regi⁵ datur.
Dictus erat quondam frater cognomine Datus,
- 20 Quem referunt primo illum incoluisse locum.

CLIX. 1. From the *De rebus gestis Ludovici Pii*, written by an Aquitanian monk, Ermoldus Nigellus, in 826. The poet's habit of borrowing phrases and metrical tags from Vergil, Ovid, and later writers often causes awkwardness of expression and obscurity of thought. For proper names see 116. 2 = charta. 3 = aethera. 4 = facultatibus. 5 = a rege.

- Hic quoque dum patrias servaret ab hostibus aedes,
 Sospite matre sibi consociante domo,
 Protinus⁶ heu pagum nimio vallante tumultu
 Rotinicum Mauri destituere⁷ nimis.
- 25 Praevalidae⁸ praedae huiusce interfore matrem
 Affirmant, cunctas exuviasque domus.
 Hostibus egressis, profugus sua visere tecta
 Certat et ad notos quisque redire lares;
 Datus ut agnovit propriam matremque domumque
- 30 Direptam, varium pectore versat onus.
 Prorsus equum phaleris ornans, se nec minus armis,
 Coniunctis sociis apparat ire sequax.
 Forte fuit castrum vallo seu marmore firmum,
 Quo reduces Mauri cum spoliis remeant.
- 35 Huc celer et socii, Datus, cunctusque popellus
 Certatim coeunt, frangere claustra parant;
 Ac velut accipiter pennis per nubila lapsus
 Ungue rapit volucrem, notaque ad antra fugit;
 At sociae crocitant,⁹ raucasque per aethera voces
- 40 Nequicquam recinunt atque sequuntur avem;
 Ipse sedens tutus, praedam stringitque feritque,
 Versat et in partes quas sibi cumque placet.
 Non aliter Mauri vallo praedaeque potiti,
 Dati bella timent, spicula sive minas.
- 45 Tum iuvenem muri quidam compellat ab arce,
 Voce cachinnosa¹⁰ dicta nefanda dabat:
 "Date sagax, nostras modo quae res vexit ad arces
 Te sociosque tuos dicitō namque precor.
 Si modo quo¹¹ resides tali¹² pro munere nobis
- 50 Dedere mavīs equum quo¹³ phaleratus abis,¹³
 Nunc tibi mater eat sospes seu cetera praeda;
 Sin autem, ante oculos funera matris habes."
 Reddidit orsa sibi Datus non digna relatu:
 "Funera matris agē; nec mihi cura satis.
- 55 Nam quem poscis equum non umquam dedere dignor;

6 = subito. 7. devastated. 8. rich. 9. cry. 10. jeering. 11. Antecedent is *equum*. 12. explained by what follows. 13. i.e., he is to return home well equipped.

- Improbe, | haud equidém | ad tua frena decet.¹⁴
 Nec mora; crudelis matrem consistit¹⁵ in arce,
 Et nato coram dilaceravit eam.
 Namque ferunt ferro primo secuisse papillas,
 60 Et capite absciso, | "heu! tua mater," ait.
 Frendit enim infelix Datus pro funere matris.
 Nunc huc, nunc illuc fluctuat atque gemit,
 Nec patet illi aditus, nec vim, qua vindicat artus
 Matris habet; tristis, mente carensque fugit.
 65 Omnibus amissis, sumptis melioribus armis,
 Incola mox herēmi coepit inesse pius.
 Durior ut quondam fuerat ferus in nece matris,
 Firmior hinc remeāt ad iuga, Christe, tua.
 Tempore nam multo | haec secum solus agebat
 70 Hic, quia mundanum tempserat omne nefas.
 Haec dum fama pii regis pervenit ad aures,
 Mox Domini famulúm | ad sua tecta vocat.
 Namque diem totum parili sermone trahebant
 Rex famulusque Dei, religione pares.
 75 Tum rex et Datus primo fundamina Concis
 Infigunt,¹⁶ monachis castra futura parant;
 Nuper quo valido recubabant agmine beluāe,
 Redditur inde Deo nunc quoque grata seges.

 Interea regis proceres populique phalanges
 80 Dudum commoniti iussa libenter agunt.
 Undique conveniunt Francorum more catervae,
 Atque urbis muros densa corona tenet.
 Convenit ante omnes Carolo satus agmine pulchro;
 Urbis ad exitium congregat ille duces.
 85 Parte sua princeps Vilhelm tentoria figit,
 Heriperth, Lihuthard, Bigoque, sive Bero,
 Santio, Libulfus, Hilthibreth atque Hisimbard,
 Sive alii plures, quos recitare mora est.
 Cetera per campos stabulat¹⁷ diffusa iuventus,
 90 Francus, Wasco, Getha sive Aquitana cohors.

14. takes dat. in CL. 15. transitive. 16 = *ponunt*. 17. *encamped*.

- It fragor ad caelum, resonat clangoribus aether;
 Clamor in urbe, pavor, fletus et omnis adest.
 Hoc quoque dum geritur reduces fert Hesperus umbras,
 Barcinona, tuas possidet hostis opes.
- 95 Lucida namque homines ut primum Aurora revisit,
 Commoniti comites regia tecta petunt;
 Ordine quisque suo prorsus residuntque per herbam,
 Auribus attentis regia dicta rogant.
 Tum suboles Caroli sapienti haec edidit ore:
- 100 "Accipite hoc animis consilium, proceres.
 Si gens ista Deum coleret Christoque placeret,
 Baptismique forét unguine tineta sacri,
 Pax firmanda esset nobis, pax atque tenenda,
 Coniungi ut possit religione Deo.
- 105 Nunc vero execranda manet, nostramque salutem
 Respuit, et sequitur daemonis imperia.
 Idcirco hanc¹⁸ nobis pietas miserata Tonantis
 Servitii famulam reddere namque valet.
 Nunc, nunc actutum muros¹⁹ properemus et arces,
- 110 O Franci, et redeat pristina vis animis."
 Aeolico²⁰ monitu rapidi ceu murmure venti
 Per rus, per silvas, per freta cuncta volant,
 Diripiuntque lares, segetes, silvaeque tremescunt;
 Uncis vix pedibús ales aprica tenet.
- 115 Nauta miser subito, velo remoque relicto,
 Per mare fluctivagum²¹ lintea laxa trahit.
 Non aliter iussu Francorum exercitus omnis
 Urbis in exitiúm | itque reditque fremens.
 Curritur in silvas, passim sonat acta securis,
- 120 Caeduntur pinus, populus alta cadit.
 Hic scalas operatur,²² agít hic ordine sudes,
 Hic fert arma celer, contrahit hic lapides.
 Spicula densa cadunt nec non et missile ferrum;
 Ariete claustra tonant, fundaque crebra ferit.

18. i.e., *gentem*, with *famulam* as predicate accusative. 19. end of motion. 20. of *Aeolus*. 21. *billowy*. 22. *makes*.

- 125 Nec minus interea Maurorum spissa caterva
 Per turres residens castra tenere parat.
 Princeps urbis erat Maurus, cognomine Zadun,
 Urbem qui hanc validis rexerat ingeniis.
 Currit hic ad muros maesta comitante corona:
- 130 "Quis sonus iste novús, o socii?" rogitat.
 Reddidit ast illi contraria²³ dicta roganti
 Quidam de sociis, omnia dura canens:
 "Proelia non miscet Bero princeps ille Gothorum,
 Quae totiens pepulit lancea nostra procul;
- 135 Sed Hludovicus adest, Caroli clarissima proles,
 Ordinatur ipse duces et gerit arma manu.
 Ni celerans subeat miseris nunc Cordoba nobis,
 Et nos et populús urbsque verenda cadet."
 Ille quidem tristes submisso pectore voces
- 140 Iactat et e turri | haud procul arma videt.
 "Eia agité, socii, muros servemus ab hoste;
 Auxilium nobis Cordoba forte feret.
 At mihi mente sedet multum quod displicet, o gens,
 Turbat et attonitis quod recitare paro.
- 145 Haec gens celsa, vides, quae nostras obsidet arces,
 Fortis et armigera est, duraque sive celer.
 Ecce fatebor enim vobis nunc aspera dictu,
 Aut²⁴ taceam aut²⁴ recitem, non placitura tamen.
 Nam quemcumque suo congressa est inclita bello,
- 150 Nolens sive volens, servitio subiit.
 Romuleum sibi, quod quondam | hanc edidit urbem,
 Subdidit imperium cum dicione sua.
 Arma ferunt semper, bellis est sueta iuventus;
 Baiulat haec iuvenís, hoc agit arte senex.
- 155 Namque ipsum nomen Francorum horrescō recensens;
 Francus habet nomén a feritate sua.
 Quid iam plura loquar tristi cum pectore, cives?
 Heu mihi nota satis, nec recitata placent.
 Firmemus muros valido custode tenendos;

23. i.e., *disappointing*. 24 = *sive . . . sive*.

- 160 Portarum custos credulus²⁵ atque sagax."
 Interea²⁶ nox atra cadens Aurora reportat
 Alma diem; Franci regia castra petunt.
 Tum Caroli suboles pacato pectore fatur,
 Atque suis famulis dicta benigna dedit:
 165 "Zadun ad Hispanas cupiens properare catervas,
 Auxilium poscens armaque sive pares,²⁷
 Captus adest nolens vinctusque tenetur inermis
 Ante fores, nostros non fugit ante oculos.
 Fac, Vilhelme, suos possit quo²⁸ cernere muros,
 170 Et iubeat nobis pandere claustra celer."
 Nec mora; Zadō²⁹ manum sequitur religatus habenis,
 Et procul expansam sustulit arte manum.
 Nam prius abscedens sociis praedixerat ipse:
 "Seu fortuna nēquam, prospera sive cadat,
 175 Nesciō; si casu Francorum incurrerō turmis,
 Vos tamen, ut dixi, castra tenete, precor."
 Tum manūs ad muros tendens vocitabat amicos:
 "Pandite iam, socii, claustra vetata diu."
 Ingeniosus item digitos curvabat et unguēs
 180 Figebat palmis, haec simulanter agens.
 Hoc autem indicio signabat castra tenenda,
 Sed tamen invitus "pandite" voce vocat.
 Hoc vero agnoscens Vilhelmus concitus illum
 Percussit pugno, non simulanter agens;
 185 Dentibus infrendens versat sub pectore curas;
 Miratur Maurum sed magis ingenium.
 "Creditō, nī quoque regis amorque timorque vetaret,
 Haec tibi, Zadō, dies ultima forte foret."
 Interea Zadun Franco custode tuetur,³⁰
 190 At socii flentes castra tenere parant.
 Altera luna suos complebat in ordine soles,
 Rex Francique simul castra vetata petunt.
 Machina densa sonat, pulsantur et undique muri,

25. *trustworthy*; sc. *sūt*. 26. An omitted passage describes the attempted escape and capture of Zadun (Zado). 27. i.e., *men*. 28 = *ut*. 29. *nomina-*
tive. 30. *passive*.

- Mars furit, ante cui non fuerat similis.
 195 Crebra sagitta cadit, vi funda retorta fatigat,
 Rex agit illud opus, adcelerandō duces.
 Iam Mauri miseri nec muros scandere celsos
 Audent, nec turri cernere castra volent.
 Ac velut in parvo volucrum fors turba natantum,
 200 Cum residet pavitans flumine fisa male,
 Armiger³¹ ecce Iovis³¹ caelo descendit ab alto,
 Inventas circum pervolitatque diu,
 Hae caput in fundum mittunt relevantque sub auras,
 Ista algis recubāt, illa repressa luto;
 205 Instat at ille super pennis tremulasque fatigat,
 Quae caput in ventos sublevat, ille rapit.
 Non aliter Mauros timidos fugitandō³² per urbem
 Insequitur gladiūs undique morsque, pavor.
 Tum rex ipse pius crispans hastile lacerto,
 210 Inque urbem adversam compulit ire celer.
 Hasta volans mediae ventis se contulit urbi,
 Marmore subiecto³³ figitur acta nimis.
 Hoc signo Mauri turbati corda pavore
 Mirantur ferrum, plus iacentis opus.
 215 Quid facerent? Iam rex aberat, iam pugna tepebat,
 Maurorum primos abstulerat gladius.
 Tandem iam victi nimium belloque fameque,
 Consilio unanimi reddere castra volunt.
 Panduntur portae, penetralia cuncta patescunt,
 220 Servitio regis urbs labefacta venit.
 Protinus optata sternuntūr, haud mora, in urbe
 Franci victores hostibus imperitant.
 Sabbātum erat sacrum, cum res est ista peracta,
 Quandō prius Francis urbs patefacta fuit.
 225 Namque sequente die festo conscendit in urbem
 Rex Hludovicus ovans solvere vota Deo.
 Mundavitque locos ubi daemonis alma colebant,
 Et Christo grates reddidit ipse pias.

CLX.¹ THE LILY

- Lilia quo versu candentia, carmine quove
 Ieiunae macies satis efferat arida musae?
 Quorum candor habet nivei simulacra nitoris,
 Dulcis odor silvas imitatur flore Sabaeas.
- 5 Non Parius candore lapis, non nardus odore
 Lilia nostra premit, nec² non² si perfidus anguis
 Ingenitis collecta dolis serit ore venena
 Pestifero, caecum per vulnus ad intima mortem
 Corda feram mittens, pistillo³ lilia praestat
- 10 Commacerare⁴ gravi sucosque haurire Falerno.
 Si quod contusum est summo⁵ viventis in ore
 Ponatur puncti⁵; iam tum dinoscere vires
 Magnificas huiusce datur medicaminis ultro.
 Haec etiam laxis prodest contusi⁶ membris.

CLXI.¹ WALTER AND HILTGUNDE

- Venerat interea satrapae² certissima fama
 Quandam quae nuper superata³ resistere gentem,
 Ac bellum | Hunis confestim inferre paratam.
 Tunc ad Waltharium convertitur actiō rerum;
- 5 Qui mox militiam percensuit ordine totam,
 Et bellatorum confortat corda suorum,
 Hortans praeteritos semper memorare triumphos,
 Promittensque istos solita virtute tyrannos
 Sternere, et externis terrorem imponere terris.

CLX. 1. From the *De cultura hortorum* of Walafrid Strabo, abbot of Reichenau (†849). 2=*et*. 3=*pistrillo*. 4=*macerare*. 5. i.e., on the center of the bruised spot. 6. i.e., the crushed lily.

CLXI. 1. From the great epic *Waltharius*, which narrates the exploits of Walter of Aquitaine, written by Ekkehard I, monk of St. Gall (†973). Walter, the son of the king of Aquitaine, held as a hostage by Attila, had been intrusted with the command of the King's army. His betrothed, Hiltgunde, was likewise a hostage, serving as lady in waiting to Queen Ospin. This selection describes Walter's last campaign for Attila and his flight with Hiltgunde. 2. King Attila. 3. Sc. *est*.

- 10 Nec mora, consurgit sequiturque exercitus omnis.
Ecce locum pugnae conspexerat, et numeratam
Per latos aciem campos digessit et agros,
Iamque infra iactum teli congressus uterque
Constiterat cuneus; tunc undique clamor ad auras
- 15 Tollitur; horrendam confundunt classica vocem,
Continuoque hastae volitant hinc indeque densae.
Fraxinus et cornus ludum miscebat in unum,
Fulminis inque modum cuspis vibrata micabat.
Ac veluti Boreae sub tempore nix glomerata
- 20 Spargitur, haud aliter saevas iecere sagittas.
Postremum cunctis utroque ex agmine pilis
Absumptis, manus ad mucronem vertitur omnis;
Fulmineos promunt enses, clipeosque revolvunt,
Concurrunt acies demum pugnamque restaurant.
- 25 Pectoribus partim rumpuntur pectora equorum,
Sternitur et quaedam pars duro umbone virorum.
Waltharius tunc in medio furit agmine bello,
Obvia quaeque metens armis, ac limite pergens.
Hunc ubi conspiciunt hostes tantas dare strages,
- 30 Ac si praesentem metuebant cernere mortem,
Et quemcumque locum seu dextra sive sinistra
Waltharius peteret, cuncti mox terga dederunt,
Et versis scutis laxisque feruntur habenis.
Tunc imitata ducem gens maxima Pannoniarum
- 35 Saevior insurgit caedemque audacior auget,
Deicit obstantes, fugientes proterit, usque
Dum caperet plenum belli sub sorte triumphum.
Tum super occisos ruit et spoliaverat omnes,
Et tandem ductor recavo⁴ vocat agmina cornu.
- 40 Ac primus frontem festa cum fronde revinxit,
Victrici lauro cingens sua tempora vulgo;
Post hunc signiferi, sequitur quos cetera pubes.
Iamque triumphali redierunt stemmate compti,
Et patriam ingressi propria se quisque locavit
- 45 Sede; sed ad solium⁵ mox Waltharius properavit.

- Ecce palatini⁶ decurrunt arce ministri,
 Illius aspectu | hilares, equitemque tenebant,
 Donec vir sella⁷ descenderet inclitus alta.
 Si bene res vergant, tum demum forte requirunt.
- 50 Ille aliquid modicum narrans intraverat aulam;
 Lassus enim fuerat, regisque cubile petebat.
 Illic Hiltgundem solam offendit residentem;
 Cui post amplexus atque oscula dulcia dixit:
 "Ocius huc potum ferto, quia fessus anhele."
- 55 Illa mero tallum⁸ complevit mox pretiosum,
 Porrexitque viro, qui signans⁹ accipiebat,
 Virgineamque manum propria constrinxit; at illa
 Astitit, et vultum reticens intendit erilem,
 Walthariusque bibens vacuum vas reddidit olli;
- 60 Ambo etenim norant de se sponsalia facta.
 Provocat et tali caram sermone puellam:
 "Exilium pariter patimur iam tempore tanto,
 Non ignorantes quid nostri forte parentes
 Inter se nostra de re fecere futura.
- 65 Quamne diu tacito premimus haec ipsa palato?"¹⁰
 Virgō, per irōniam meditans haec dicere sponsum,
 Paulum conticuit, sed postea talia reddit:
 "Quid lingua simulas quod ab imo pectore damnas,
 Oreque persuades toto quod corde refutas?
- 70 Sit veluti talem pudor ingens ducere nuptam."
 Vir sapiens contra respondit et intulit¹¹ ista:
 "Absit quod memoras! dextrorsum porrige sensum.
 Noris me nihilum simulata mente locutum;
 Nec quicquam nebulae vel falsi interfore crede.
- 75 Nullus adest, nobis exceptis namque¹² duobus.
 Si nossem temet mihi promptam impendere mentem,
 Atque fidem votis servare per omnia cautis,
 Pandere cuncta tibi cordis mysteria vellem."
 Tandem virgō, viri genibus curvata, profatur:
- 80 "Ad quaecumque vocas, mi domne, sequar studiosae,
 Nec quicquam placitis malim praepone iussis."

6. of the royal household. 7. saddle. 8. cup. 9. making the sign of the cross. 10 = lingua. 11. spoke. 12. superfluous.

- Ille dehinc: "Piget exilii me denique nostri,
 Et patriae fines reminiscor saepe relictos;
 Idcirco fūgam cupio celerare latentem;
 85 Quod iam prae multis potuissem forte diebus,
 Si non Hiltgundem solam remanere dolerem."
 Addidit has imo virguncula corde loquelas:
 "Vestrum velle¹³ meum, solis his aestuō rebus;
 Praecipiat dominus, seu prospera sive sinistra,
 90 Eius amore pati toto sum pectore praesto."¹⁴
 "Nunc quo more fugam valeamus inire recludo.
 Postquam septenos Phoebus remeaverit orbes,
 Regi ac reginae, satrapis,¹⁵ ducibus famulisque
 Sumptu permagno convivia laeta parabo,
 95 Atque omni ingenio potu sepelire studebo,
 Donec nullus erit qui sentiat hoc quod agendum est.
 Tu tamen interea mediocriter utere vino,
 Atque sitim vix ad mensam restinguere cura;
 Cum reliqui surgant, ad opuscula¹⁶ nota recurre.
 100 Ast ubi iam cunctos superat violentia potus,
 Tum simul occiduas properemus quaerere partes."¹⁷
 Postquam epulis depulsa fames sublataque mensa,
 Heros iam dictus, dominum laetanter adorsus,
 Inquit: "In hoc, rogitō, clarescat gratia vestra,
 105 Ut vos in primis reliquos nunc laetificetis."
 Et simul in verbo nappam¹⁸ dedit arte peractam,
 Ordine sculpturae¹⁹ referentem gesta priorum;
 Quam rex accipiens haustu vacuaverat uno,
 Confestimque iubet reliquos imitauer omnes.
 110 Ocuis accurrunt pincernae moxque recurrunt,
 Pocula plena dabant et inania suscipiebant;
 Hospitis ac regis certant hortatibus omnes.
 Ebrietas fervens tota dominatur in aula,
 Balbutit madido facundia²⁰ fusa palato.

13. noun; sc. *est*. 14. A passage is omitted in which Walter outlines his plans for flight. Hiltgunde is to plunder the royal treasury and be ready in seven days. 15. *warriors*. 16. as the queen's lady in waiting. 17. A description of the feast is omitted. 18. *cup*. 19. Eng. 20. *speech*.

- 115 Heroas validos plantis²¹ titubare videres.
 Taliter in seram produxit bacchica noctem
 Munera Waltharius, retrahitque redire volentes;
 Donec vi potus pressi somnoque gravati,
 Passim porticibus sternuntur humotenus²² omnes.
- 120 Et licet ignicremis²³ vellet dare moenia flammis,
 Nullus qui causam potuisset scire remansit.
 Tandem dilectam vocat ad semet mulierem,²⁴
 Praecipiens causas citius deferre paratas;
 Ipseque de stabulis victorem duxit equorum;
- 125 Hunc ob virtutem vocitaverat ille Leonem.
 Stat sonipes ac frena ferox spumantia mandit.
 Hunc postquam phaleris solito circumdedit, ecce
 Scrinia plena gāzae lateri suspendit utrique,
 Atque iteri²⁵ longo modicella²⁶ cibaria ponit,
- 130 Loraque virgineae mandat fluitantia dextrae.
 Ipseque lorica vestitus, more gigantis,
 Imposuit capiti rubras cum casside cristas,
 Ingentesque ocreis suras complectitur aureis,
 Et laevum femur ancipiti praecinxerat ense,
- 135 Atque alio dextrum, pro ritu Pannoniarum;
 Is tamen ex una tantum dat vulnera parte.
 Tunc hastam dextra rapiens, clipeumque sinistra,
 Coeperat invisa trepidus decedere terra.
 Femina duxit equum nonnulla talenta gerentem;
- 140 In manibusque simul virgam tenet ipsa columnam,
 In qua piscatōr hamum transponit in undam,
 Ut cupiens pastum piscis deglutiat uncum.
 Namque gravatus erat vir maximus undique telis,
 Suspectamque habuit cuncto sibi tempore pugnam.
- 145 Omni nocte quidem properabant currere, sed cum
 Prima rubens terris ostendit lumina Phoebus,
 In silvis latitare student et opaca requirunt,
 Sollicitatque metus vel per loca tuta fatigans;
 In tantumque timor muliebria pectora pulsat,

21 = *pedibus*. 22 = *humis*. 23. *devouring*. 24. See 120. 25 = *itineri*.
 26 = *modica*.

- 150 Horreat ut cunctos aurae ventique susurros,
Formidans volucres, collisos sive racemos.²⁷
Hinc odium exilii patriaeque amor incubat inde;
Vicis defugiunt, speciosa novalia linqunt,
Montibus intonsis cursus ambage recurvos
- 155 Sectantes; tremulos variant per devia gressus.
Ast urbis populus, somno vinoque solutus,
Ad medium lucis siluit recubandō sequentis.
Sed postquam surgunt, ductorem quique requirunt,
Ut grates reddant ac festa laude saluent.
- 160 Attila nempe manu caput amplexatus utraque
Egreditur thalamo rex, Walthariumque dolendo
Advocat, ut proprium quereretur forte dolorem.
Respondent ipsi se non potuisse ministri
Invenisse virum; sed princeps sperat eundem
- 165 Hactenus in somno tentum recubare quietum,
Occultumque locum sibi delegisse sopori.
Ospirin, Hiltgundem postquam cognovit abesse,
Nec iuxta morem vestes deferre suētum,
Tristior immensis satrapae clamoribus inquit:
- 170 "O detestandas quas hēri sumpsimus escas!
O vinum quod Pannonias destruxerat omnes!
Quod domino regi iam dudum praescia dixi,
Approbat iste dies quem nos superare nequimus.
En hodie imperii vestri cecidisse columna
- 175 Noscitur; en robur procul ivit et inclita virtus!
Waltharius, lux Pannoniae discesserat inde,
Hiltgundem quoque mi caram deduxit alumnam."
Iam princeps nimia succenditur efferus ira;
Mutant laetitiam maerentia corda priorem;
- 180 Ex humeris trabeam discindit ad infima totam;
Et nunc huc animum tristem, nunc dividit illuc.
Ac veluti Aeolicis²⁸ turbatur harena procellis,
Sic intestinis rex fluctuat undique curis;
Et varium pectus vario simul ore imitatus,

27. *branches*. 28. Cf. p. 328, l. 111.

- 185 Prodidit exterius quicquid toleraverat intus;
 Iraque sermonem permisit promere nullum.
 Ipso quippe die potum fastidit et escam,
 Nec placidam membris potuit dare cura quietem.
 Et ubi nox rebus iam dempserat atra colores,
- 190 Decidit in lectum, verum nec lumina clausit,
 Nunc latus in dextrum fultus, nunc inque sinistrum,
 Et veluti iaculo pectus transfixus acuto
 Palpitat, atque caput huc et mox iactitat illuc,
 Et modo subrectus fulcro consederat amens.
- 195 Nec iuvat hoc; demum surgens discurrit in urbem,
 Atque torum veniens simul attigit atque reliquit.
 Taliter insomnem consumpserat Attila noctem.
 At profugi comites, per amica silentia euntes,
 Suspectam properant post terga relinquere terram.

CLXII.¹ A WATCH SONG

O tu, qui servas	armis ista moenia,
Noli dormire,	moneo, sed vigila.
Dum Hector vigil	exitit in Troia,
Non eam cepit	fraudulenta Graecia.
5 Prima quiete	dormiente Troia
Laxavit Sinon ²	fallax claustra perfida.
Per funem lapsa	occultata agmina
Invadunt urbem	et incendunt Pergama.
Vigili voce	avis anser ³ candida
10 Fugavit Gallos	ex arce Romulea.
Pro qua virtute	facta est argentea
Et a Romanis	adorata ut dea.

CLXII. 1. Written at Modena in 892. The situation is imaginary, as the Hungarians did not invade Italy until 900. Meter: twelve-syllabled iambic (iambic trimeter). The verses fall into hemistichs of five and seven syllables (5—+7—); they rime in -a, except vs. 19 and 20, where the half verses rime. See 125-129. 2. *Aeneid* II, 259. 3. Livy V, 47.

	Nos adoremus	celsa Christi numina;
	Illi canora	demus nostra iubila. ⁴
15	Illius magna	fisi sub custodia
	Haec vigilantes	iubilemus* carmina.
	Divina, mundi	rex Christe, custodia,
	Sub tua serva	haec castra vigilia.
	Tu murus tuis	sis inexpugnabilis,
20	Sis inimicis	hostis tu terribilis.
	Te vigilante	nulla nocet fortia, ⁵
	Qui cuncta fugas	procul arma bellica.
	Tu cinge nostra	haec, Christe, munimina,
	Defendens ea	tua forti lancea.
25	Sancta Maria,	mater Christi splendida,
	Haec cum Iohanne	theotocus ⁶ impetra.
	Quorum hic sancta	venerantur pignora
	Et quibus ista	sunt sacrata limina.
	Quo duce victrix	est in bello dextera
30	Et sine ipso	nihil valent iacula.
	Fortis iuventus,	virtus audax bellica,
	Vestra per muros	audiantur carmina.
	Et sit in armis	alterna vigilia,
	Ne fraus hostilis	haec invadat moenia.
35	Resultet echo	"comes, eia, vigila,"
	Per muros "eia"	dicat echo "vigila."

CLXIII.¹ PRAYER TO ST. GEMINIAN²

Confessor Christi,	pie Dei famule,
Geminiane,	exorando supplica,
Ut hoc flagellum,	quod meremur miseri,
Caelorum regis	evadamus gratia.

4. *shouts of joy.* 5. See 17 (a). 6. See p. 162, l. 12.

CLXIII. 1. Written at Modena in 900; for the occasion see note 1, p. 338. Meter: same as preceding. 2. patron saint of Modena.

5	Nam doctus eras	Attilae temporibus
	Portas pandendo	liberare subditos.
	Nunc te rogamus	licet servi pessimi,
	Ab Ungerorum	nos defendas iaculis.
	Patroni summi,	exorate iugiter
10	Servis pro vestris	implorantes dominum.

CLXIV.¹ A SONG FOR SS. PETER
AND PAUL'S DAY

	O Roma nobilis,	orbis et domina,
	Cunctarum urbium	excellentissima,
	Roseo martyrum	sanguine rubea, ²
	Albis et virginum	liliis candida;
5	Salutem dicimus	tibi per omnia,
	Te benedicimus:	salve per saecula.
	Petre, tu praepotens	caelorum claviger, ³
	Vota precantium	exaudi iugiter.
	Cum bis sex tribuum	sederis arbiter, ⁴
10	Factus placabilis	iudica leniter.
	Teque petentibus	nunc temporaliter ⁵
	Ferto suffragia	misericorditer. ⁶
	O Paule, suscipe	nostra precamina, ⁷
	Cuius philosophos	vicit industria. ⁸
15	Factus economus ⁹	in domo regia
	Divini muneris	appone fercula, ¹⁰
	Ut, quae repleverit	te sapientia,
	Ipsa nos repleat	tua per dogmata.

CLXIV. 1. Probably written at Verona, in the tenth century. Meter: twelve-syllabled asclepiadean (iambic); the verses divide into hemistichs of six syllables each (6~—+6~—); they rime by strophes. 2=*rubens*. 3. Matthew xvi, 19. 4. Matthew xix, 28. 5. with *nunc* hardly more than a verse-filler. 6. *compassionately*. 7=*preces*. 8. Acts xvii, 16, 17. 9. *steward*. 10. Acts xiii, 9.

CLXV¹

MODUS LIEBINC

I. Advertite . omnes populi . ridiculum :

Et audite quomodo : Suerum² mulier . et ipse illam . defraudaret :
 Constantiae . civis Suevulus . trans aequora :
Gazam portans navibus : domi coniugem . lascivam nimis . re-
linquebat :

II. Vix remige . triste secat mare : ecce subito . orta tempestate :
 Furit pelagus . certant flamina . tolluntur fluctus :

Post multaque exulem : vagum litore . longinquo notus : exponerat :
 Nec interim . domi vacat coniunx : mimi³ aderant . iuvenes
 sequuntur :

Quos et immemor . viri exulis . excepit gaudens :
Atque nocte proxima : pregnans filium . iniustum fudit . iusto die :

III. Duobus . volutis annis : exul dictus . revertitur :

Occurrit . infida coniunx : secum trahens . puerulum :
 Datis osculis . maritus illi :

"De quo" inquit "puerum : istum habeas . dic aut extrema . patieris" :
 At illa . maritum timens : dolos versat . in omnia :

"Mi tandem . mi coniunx" inquit : "una vice . in Alpibus :
 Nive sitiens . extinxi sitim :

Inde ergo grvida : istum puerum . damnoso foetu . heu gignebam" :

IV. Anni post haec quinque . transierunt aut plus :

Et mercator vagus . instauravit remos :
Ratim quassam reficit : vela alligat . et nivis natum . duxit secum :
 Transfretato⁴ mari . producebat natum :
 Et pro arrabone . mercatori tradens :
Centum libras accipit : atque vendito . infanti dives . revertitur :

CLXV. 1. A poem in the form of a sequence (see note on CLXXXII, p. 348), sung to the air of the song of Liebinc; the melody has not been preserved. Although the structure of the strophes varies, the "close" (*italics*) of each is the same (21 syllables). The story of the snow child is widespread in the literatures of Europe. This and the five following selections are taken from the "Cambridge Songs," our earliest medieval song book.
 2. a Swabian. 3. minstrels. 4. having been crossed.

Ingressusque domum . ad uxorem ait :
 "Consolare coniunx . consolare cara :
*Natum tuum perdidisti : quem non ipsa tu . me magis quidem .
 dilexisti :*
 Tempestate orta . nos ventosus furor :
 In vadosas syrtes . nimis fessos egit :
Et nos omnes graviter : torret sol at il — le nivis natus . liquescebat :

V. Sic perfidam . Suevus coniugem . deluserat :
*Sic fraus fraudem vicerat : nam quem genuit . nix recte hunc sol .
 liquefecit .*

CLXVI

HERIGER

Heriger, ¹ urbis	Vir ait falsus:
Maguntiensis	20 "Fui translatus
Antistes, quendam	in templum caeli
Vidit prophetam	Christumque vidi
5 Qui ad infernum	Laetum sedentem
Se dixit raptum.	Et comedentem.
Inde cum multas	25 Iohannes baptista
Referret causas,	Erat pincerna
Subiunxit totum	Atque praeclari
10 Esse infernum	Pocula vini
Accinctum densis	Porrexit cunctis
Undique silvis.	30 Vocatis sanctis."
Heriger illi	Heriger ait:
Ridens respondit:	"Prudenter egit
15 "Meum subulcum	Christus Iohannem
Illuc ad pastum	Ponens pincernam,
Volo cum macris	35 Quoniam vinum
Mittere porcis."	Non bibit umquam.

CLXVI. 1. Archbishop of Mayence (913-927). Meter; five-syllabled verses with trochaic close (the first half is — ∪ ∪ or ∪ — ∪); the verses generally rime in pairs.

Mendax probaris	Furabar cocis;
Cum Petrum dicis	Hoc manducavi
Illuc magistrum ²	Atque recessi."
40 Esse cocorum,	
Est quia summi	55 Heriger illum
Ianitor caeli.	Iussit ad palum
	Loris ligari
Honore quali	Scopisque caedi,
Te Deus caeli	Sermone duro
45 Habuit ibi?	60 Hunc arguendo:
Ubi sedisti?	
Volo ut narres	"Si te ad suum
Quid manducasses."	Invitet pastum
	Christus ut secum
Respondit homo:	Capias cibum,
50 "Angulo uno	65 Cave ne furtum
Partem pulmonis	Facias spurcum."

CLXVII¹

DE IOHANNE ABBATE

In vitis patrum veterum	"Volo," dicebat, "vivere
Quiddam legi ridiculum,	10 Secure sicut angelus,
Exemplo tamen habile;	Nec veste nec cibo frui,
Quod vobis dico rhythmice. ²	Qui laboretur manibus."
5 Iohannes abba, parvulus	Respondit frater: "Moneo
Statura, non virtutibus,	Ne sis incepti properus,
Ita maiori socio,	15 Frater, quod tibi postmodum
Quicum erat in heremo:	Sit non cepisse satius."

2. Cf. p. 340, l. 15.

CLXVII. 1. Written by Fulbert of Chartres (†1027). Meter: eight-syllabled iambic; the verses rime in couplets, except in the third, fourth, and fifth strophes. 2. *in verse*.

- At ille: "Qui non dimicat,
Non cadit neque superat."
Ait, et nudus heremum
20 Inferiorem³ penetrat.
- Septem dies gramineo
Vix ibi durat pabulo;
Octava fames imperat
Ut ad sodalem redeat.
- 25 Qui sero, clausa ianua,
Tutus sedet in cellula,
Cum minor voce debili
Appellat: "Frater, aperi:
- Iohannes opis indigus
30 Notis assistit foribus;
Nec spernat tua pietas,
Quem redigit necessitas."
- Respondit ille deintus:
"Iohannes, factus angelus,
- 35 Miratur caeli cardines;
Ultra non curat homines."
- Foris Iohannes excubat,
Malamque noctem tolerat,
Et praeter voluntariam
40 Hanc agit paenitentiam.
- Facto mane recipitur,
Satisque verbis uritur;
Sed intentus ad crustula,⁴
Fert patienter omnia.
- 45 Refocillatus⁵ Domino
Grates agit et socio;
Dehinc rastellum⁶ brachiiis
Temptat movere languidis.
- Castigatus angustia
50 De levitate nimia,
Cum angelus non potuit;
Vir bonus esse didicit.

CLXVIII¹

DE LUSCINIA

Cum telluris vere nova producuntur germina
Nemorosa circumcirca frondescunt et brachia,
Flagrat odor quam suavis florida per gramina.

3 = *interiorem*. 4. from *crustum*. 5. *refreshed*. 6. from *rastrum*.

CLXVIII. 1. By the same author as the preceding. Meter: fifteen-syllabled trochaic, with a break after the eighth syllable (8-υ+7-υ-); the verses fall into groups of three; they rime in -a (except v. 11).

- Hilarescit² philomela, dulcis vocis conscia;
 5 Et extendens modulando gutturi spiramina,³
 Reddit veris et aestivi temporis praeconia.
 Instat nocti et diei voce sub⁴ dulcisona⁵;
 Soporatis dans quietem cantus per discrimina,
 Nec non pulchra viatori laboris solacia.
 10 Vocis eius pulchritudo, clarior quam cithara,
 Vincit omnes cantitando volucrum catervulas,⁶
 Implens silvas atque cunctis modulis arbustula.⁷
 Volitando scandit alta arborum cacumina,
 Gloriosa valde facta, veris pro laetitia,
 15 Ac festiva satis gliscit⁸ sibilare carmina.
 Felix tempus cui resultat talis consonantia.⁹
 Utinam per duodena mensium curricula
 Dulcis philomela daret suae vocis organa.
 Cedit auceps ad frondosa resonans umbracula,¹⁰
 20 Cedit cygnus et suavis ipsius melodia,
 Cedit tibi timpanista¹¹ et sonora tibia.
 Quamvis enim videaris corpore praemodica,¹²
 Tamen cuncti te auscultant. Nemo dat iuvamina¹³
 Nisi solus rex caelestis, qui gubernat omnia.
 25 Iam praeclara tibi satis dedimus obsequia,
 Quae in voce sunt iucunda et in verbis rhythmica,
 Ad scholares et ad ludos digne congruentia.
 Tempus adest ut solvatur nostra vox harmonica,¹⁴
 Ne fatigent plectrum linguae cantionum¹⁵ taedia,
 30 Ne pigrescat¹⁶ auris prompta fidium ad crusmata.¹⁷
 Trinus Deus in personis, unus in essentia,¹⁸
 Nos gubernet et conservet sua sub clementia,
 Regnareque nos concedat cum ipso in gloria.

2. grows joyful. 3 = spiramenta. 4. with. 5. sweetly-sounding. 6 = cater-
 vas. 7 = arbusta. 8. is eager. 9 = harmonia. 10. shady places. 11. timbrels.
 12. very small. 13 = adiumentum. 14. harmonious. 15. songs. 16. grow
 weary. 17. songs. 18. essence, being.

CLXIX¹

VERNA FEMINAE SUSPIRIA

Levis exsurgit Zephirus	Quod oculis dum video
Et sol procedit tepidus;	Et auribus dum audio,
Iam terra sinus aperit,	15 Heū, pro tantis gaudiis
Dulcore ² suo diffluit.	Tantis inflor suspiriis.
5 Ver purpuratum exiit,	Cum mihi sola sedeo
Ornatus suos induit;	Et haec revolvens palleo,
Aspergit terram floribus,	Sic forte caput sublevo,
Ligna silvarum frondibus.	20 Nec audio nec video.
Struunt lustra quadrupedes	Tu saltim, Veris gratia,
10 Et dulces nidos volucres;	Exaudi et considera
Inter ligna florentia	Fronde, flores et gramina;
Sua decantant gaudia.	Nam mea languet anima.

CLXX¹

INVITATIO AMICAE

Iam, dulcis amica, venito,	Est ibi mensa apposita,
Quam sicut cor meum diligo;	10 Universis cibis onusta;
Intra in cubiculum meum,	Ibi clarum vinum abundat
Ornamentis cunctis onustum.	Et quicquid te, cara, delectat.
5 Ibi sunt sedilia strata,	
Et domus velis ornata,	Ibi sonant dulces symphoniae,
Floresque in domo sparguntur	Inflantur et altius tibiae;
Herbaeque fragrantescunt.	15 Ibi puer et docta puella
	Pangunt tibi carmina bella.

CLXIX. 1. One of the most touching of medieval poems. Meter: eight-syllabled iambic; the verses rime by twos or fours. 2. *sweetness*.

CLXX. 1. Meter: uncertain; most verses are nine-syllabled trochaic; some are nine- and ten-syllabled iambic; dactyls and anapests occur.

Hic cum plectro citharam
tangit,
Illa melos cum lyra pangit;
Portantque ministri pateras
20 Pigmentatis² poculis plenas.

Non me iuvat tantum con-
vivium
Quantum post³ dulce collo-
quium,
Nec rerum tantarum ubertas
Ut dilecta familiaritas.

25 Iam nunc veni, soror electa
Et prae cunctis mihi dilecta,
Lux meae clara pupillae⁴
Parsque maior animae meae.

Ego fui sola in silva
30 Et dilexi loca secreta;
Frequenter effugi tumultum
Et vitavi populum multum.

Karissima, noli tardare;
Studeamus nos nunc amare,
35 Sine te non potero vivere;
Iam decet amorem perficere.

Quid iuvat deferre, electa,
Quae sunt tamen post faci-
enda?
Fac cita quod eris factura,
40 In me non est aliqua mora.

CLXXI.¹ TO BOETHIUS

Roma potens dum iura suo declarat in orbe,
Tu pater et patriae lumen, Severine Boeti
Consulis officio rerum disponis habenas,
Infundis lumen studiis et cedere nescis
5 Graecorum ingeniis; sed mens divina coerces
Imperium mundi; gladio bacchante Gothorum,
Libertas Romana perit: tu consul et exul,
Insignes titulos praeclara morte relinquis.
Nunc decus imperii summas qui praegravat² artes,
10 Tertius Ottō sua dignum te iudicat aula,
Aeternumque³ tui statuit monumenta laboris,
Et bene promeritum meritis exornat honestis.

2. *spiced*. 3. *adverb*. 4 = *oculi*.

CLXXI. 1. By Gerbert; see note 1 on LXXXIX, p. 197; an inscription for a portrait of Boethius, in the palace of the emperor Otto III. 2. *cherishes*. 3. *adverb*, *to endure forever*.

CLXXII.¹ IN THE MIDST OF LIFE

Media vita	Iuste irasceris?
In morte sumus;	Sancte Deus, sancte fortis,
Quem quaerimus adiutorem,	Sancte et misericors Salvator,
Nisi te, Domine,	Amarae morti
5 Qui pro peccatis nostris	10 Ne tradas nos.

CLXXIII.¹ GLORY TO GOD

1. Cantemus cuncti melodum
Nunc Alleluia.
2. In laudibus aeterni regis
haec plebs resultet²
Alleluia.
3. Hoc denique caelestes chori
cantant in altum
Alleluia.
4. Hoc beatorum
per prata paradisiaca³
psallat concentus
Alleluia.
5. Quin et astrorum
micantia luminaria
iubilant altum
Alleluia.
6. Nubium cursus,
ventorum volatus,
fulgurum coruscatio
et tonitruum sonitus
dulce consonent simul
Alleluia.
7. Fluctus et undae,
imber et procellae,
tempestas et serenitas,
cauma,⁴ gelu, nix, pruinae,
saltus, nemora pangant
Alleluia.
8. Hinc, variae volucres,
creatorem
laudibus concinite cum
Alleluia.
9. Ast illinc respondeant
voces altae
diversarum bestiarum
Alleluia.

CLXXII. 1. A sequence in rhythmical prose, author unknown. A sequence is a hymn in rhythmical prose or meter which followed the alleluia of the Gradual (anthem); hence its name. The term *prose* was also used, originally only of a rhythmical composition.

CLXXIII. 1. A sequence generally attributed to Notker Balbulus (†912), monk of St. Gall (see p. 181, l. 18). 2. *make resound*. 3. *of paradise*. 4. *heat*.

10. Istinc montium
celsi vertices sonent
Alleluia;	11. Illinc vallium
profunditates saltent ⁵
Alleluia.
12. Tu quoque, maris
iubilans abysses, ⁶ dic
Alleluia.	13. Nec non terrarum
molis immensitates:
Alleluia.
14. Nunc omne genus
humanum laudans exsultet
Alleluia.	15. Et creatori
grates frequentans consonet
Alleluia;
16. Hoc denique nomen audire
iugiter delectatur
Alleluia.	17. Hoc etiam carmen caeleste
comprobat ipse Christus
Alleluia.
18. Nunc vos, o socii, ⁷
cantate laetantes
Alleluia,	19. Et vos, pueruli,
respondete semper
Alleluia.
20. Nunc omnes canite simul
Alleluia Domino,
Alleluia Christo
Pneumatique ⁸ Alleluia.	21. Laus Trinitati aeternae:
Alleluia, Alleluia,
Alleluia, Alleluia,
Alleluia, Alleluia.

CLXXIV.¹ HYMN TO THE VIRGIN

I. Verbum bonum et suāve
Personemus, illud <i>ave</i> , ²
Per quod Christi fit conclave ³
Virgo, mater, filia; | II. Per quod <i>ave</i> salutata
Mox concepit fecundata
Virgo, David stirpe nata,
Inter spinas lilia. ⁴ |
|---|---|

5. Cf. *resultet*, l. 4. 6. *depths*. 7. choir of priests. 8. *to the Holy Spirit*.

CLXXIV. 1. This beautiful sequence in honor of the Virgin is important as an early example (eleventh century) of perfect rhythmical form. Meter: eight-syllabled (vs. 1, 2, 3, riming) and seven-syllabled trochaic; note that the fourth verses of corresponding strophes rime. 2. Gabriel's greeting (Luke i, 28) which announced or caused the conception of the Virgin. 3. *receptacle*. 4. See 17 (a).

III. Ave, veri Salomonis
Mater, vellus Gedeonis,⁵
Cuius magi tribus donis⁶
Laudant puerperium;

V. Ave, mater verbi summi,
Maris⁷ portus, signum dumi,⁸
Aromatum⁹ virga¹⁰ fumi,
Angelorum domina;

IV. Ave, solem genuisti,
Ave, prolem protulisti,
Mundo lapso contulisti
Vitam et imperium.

VI. Supplicamus, nos emenda,
Emendatos nos commenda
Tuo nato ad habenda
Sempiterna gaudia.

CLXXV.¹ PRAYER TO THE VIRGIN

Ave maris² stella,
Dei mater alma
Atque semper virgo,
Felix caeli porta.

5 Sumens illud *ave*³
Gabrielis ore,
Funda nos in pace,
Mutans nomen Evae.⁴

Solve vincla reis,
10 Profer lumen caecis,
Mala nostra pelle,
Bona cuncta posce.

Monstra te esse matrem,
Sumat per te precem,

15 Qui pro nobis natus
Tulit esse tuus.

Virgo singularis,
Inter omnes mitis,
Nos culpis solutos
20 Mites fac et castos.

Vitam praesta puram,
Iter para tutum,
Ut videntes Iesum
Semper collaetemur.⁵

25 Sit laus Deo Patri,
Summum Christo decus,
Spiritu Sancto,
Honor, tribus unus.

5. *Gideon's fleece* (Judges vi, 37), often connected with the conception; so also Aaron's rod, below (Numbers xvii, 8). 6. Cf. p. 203, l. 11. 7. The word-play on *Maria* and *mare, maria* was common. 8. Exodus iii, 2; just as the bush burned without being consumed, so the Virgin conceived without losing her virginity. 9. *aromatum*: common accent in ML. 10. Cf. Song of Solomon iii, 6, *sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ*.

CLXXV. 1. The most famous hymn in honor of the Virgin. Meter: six-syllabled trochaic, the verses generally riming in pairs; note that most of the words are dissyllables. 2. Cf. note 7, above. 3. Cf. note 2, p. 349. 4. The association of Eve and the Virgin was common; *Eva* was regarded as the forerunner of *ave*. 5 = *laetemur*.

CLXXVI¹

DE CONTEMPTU MUNDI

- Hora novissima, tempora pessima sunt, vigilemus.
 Ecce minaciter imminet arbiter ille supremus.
 Imminet, imminet ut mala terminet, aequa coronet,
 Recta remuneret, anxia liberet, aethera² donet,
 5 Auferat aspera duraque pondera mentis onustae,
 Sobria muniat, improba puniat, utraque iuste.
 Hic breve vivitur, hic breve plangitur, hic breve fletur;
 Non breve vivere, non breve plangere retribuetur;
 O retributio! stat brevis actio, vita perennis;
 10 O retributio! caelica³ mansio stat lue⁴ plenis.⁴
 Spe modo vivitur, et Sion angitur a Babylone;
 Nunc tribulatio; tunc recreatio, sceptrum, coronae;
 Tunc nova gloria pectora sobria clarificabit,⁵
 Solvet aenigmata, veraque sabbata continuabit.
 15 Patria luminis, inscia turbinis, inscia litis,
 Cive replebitur, amplificabitur Israelitis.
 Pars mea Rex meus, in proprio Deus ipse decore
 Visus amabitur, atque videbitur Auctor in ore.
 O bona patria, lumina⁶ sobria⁶ te speculantur,
 20 Ad tua nomina sobria lumina collacrimantur;
 Est tua mentio pectoris unctio, cura doloris,
 Concipientibus aethera mentibus ignis amoris.
 Tu locus unicus, illeque caelicus es paradisus,
 Non ibi lacrima, sed placidissima gaudia, risus.
 25 Est ibi consita laurus et insita cedrus hysopo⁷;
 Sunt radiantia⁸ iaspide moenia, clara pyropo;
 Hinc tibi sardius,⁹ inde topazius,⁹ hinc amethystus⁹;
 Est tua fabrica contio caelica, gemmaque¹⁰ Christus.
 Tu sine litore, tu sine tempore, fons, modo rivus,

CLXXVI. 1. One of the seven great hymns, from a poem of three thousand lines, *De contemptu mundi*, written by Bernard, a monk of Cluny, in the twelfth century. Meter: leonine hexameter; the verse is divided into three parts, the first two riming; the verses rime in pairs. 2. *heaven*. 3. = *caelestis*. 4. *for those full of sin*. 5. *glorify*. 6. *sad eyes*. 7. See p. 270, 1. 7. 8. Revelation xxi, 18. 9. Eng. 10. 1 Peter ii, 4-6.

- 30 Dulce bonis sapis, estque tibi lapis undique vivus.
 Est tibi laurea, dos datur aurea, Sponsa decora,
 Primaque Principis oscula suscipis, inspicis ora;
 Candida lilia, viva monilia sunt tibi, Sponsa,
 Agnus adest tibi, Sponsus adest tibi, lux speciosa.
- 35 Urbs Sion aurea, patria lactea, cive decora,
 Omne cor obruis, omnibus obstruis et cor et ora.
 Nescio, nescio, quae iubilatio,⁹ lux tibi qualis,
 Quam socialia gaudia, gloria quam specialis.
 Sunt Sion atria coniubilantia,¹¹ martyre plena,
- 40 Cive micantia, Principe stantia,¹² luce serena;
 Est ibi pascua mitibus afflua¹³ praestita sanctis,
 Regis ibi thronus, agminis et sonus est epulantis.
 Gens duce splendida, contio candida vestibus albis
 Sunt sine fletibus in Sion aedibus, aedibus almis.
- 45 Urbs Sion inclita, gloria debita glorificandis,
 Tu bona visibus interioribus intima pandis;
 Intima lumina, mentis acumina te speculantur,
 Pectora flammea spe modo, postea sorte¹⁴ lucrantur.
- Urbs Sion unica, mansio mystica, condita caelo,
- 50 Nunc tibi gaudeo, nunc mihi lugeo, tristor, anhelio;
 Nemo retexere,¹⁵ nemoque promere sustinet ore,
 Quo tua moenia, quo capitalia plena decore;
 Opprimit omne cor ille tuus decor, O Sion, O pax,
 Urbs sine tempore, nulla potest fore laus tibi mendax.
- 55 Urbs Sion inclita, turris et edita litore tuto,
 Te peto, te colo, te flagro,¹⁶ te volo, canto, saluto.
 O bona patria, num tua gaudia teque videbo?
 O bona patria, num tua praemia plena tenebo?
 Dic mihi, flagito, verbaque reddito, dicque: "Videbis."
- 60 Spem solidam gero; remne tenens ero? dic: "Retinebis."
 O sacer, O pius, O ter et amplius ille beatus,
 Cui sua pars Deus; O miser, O reus, hac viduatus.

11 = *iubilantia*. 12. *standing firm*. 13 = *affluens*. 14. i.e., by actual possession. 15. *conceive*. 16. *love*.

CLXXVII¹

DE NOMINE IESU

Iesu dulcis memoria Dans vera cordis gaudia, Sed super mel et omnia Dulcis eius praesentia.	Iesu, dulcedo cordium, Fons vivus, lumen mentium, 15 Excedens omne gaudium, Et omne desiderium.
5 Nil canitur suāvius, Auditur nil iucundius, Nil cogitatur dulcius, Quam Iesus, Dei filius.	Nec lingua valet dicere, Nec littera exprimere, Expertus potest credere 20 Quid sit Iesum diligere.
Iesu, spes paenitentibus, 10 Quam pius es petentibus, Quam bonus te quaerentibus, Sed quid invenientibus?	Cum Maria diluculo, Iesum quaeram in tumulto, Cordis clamore querulo Mente quaeram, non oculo.

CLXXVIII.¹ THE COMING OF SPRING

Moribus esse feris Et formam mentis Ipsae naturae Gramineum vellus 5 Distinguunt flores Fronde virere nemūs Aurioli, ³ merulae, Certant laude pari Nidus non nullis 10 Et latet in dumis Egrediente rosa	prohibet me gratia veris, mihi mutuor ex elementis; congratulo, ut putō, iure: superinduxit ² sibi tellus, diversi mille colores. et fructificare videmus, graculi, pieci, ⁴ filomenae varios cantus modulari; stat in arbore non sine pullis, nova progenies sine plumis. viridaria sunt speciosa;
---	---

CLXXVII. 1. From a hymn of two hundred lines, *De nomine Iesu*, attributed to Bernard of Clairvaux (1090-1153). Meter: eight-syllabled iambic; the verses rime by strophes.

CLXXVIII. 1. Written by Marbod, bishop of Rennes (†1125). Meter: leonine hexameter of the normal type, where the verses rime by hemistichs. 2=*induxit*. 3. *oriole*. 4=*pici* (?).

- Adiungas istis campum, qui canet aristis,
 Adiungas vites, uvas quoque postmodo mites,
 Et ludos iuvenum, festumque diemque serenum.
 15 Qui tot pulchra videt, nisi flectitur et nisi ridet,
 Intractabilis est, et in eius pectore lis est.
 Qui speciem terrae non vult cum laude referre,
 Invidet Auctori, cuius subservit honori
 Bruma rigens, aestas, autumnus, veris honestas.

CLXXIX.¹ BRUNELLUS AT SALERNO AND PARIS

- Talia dicenti² supplex respondit asellus³;
 Poplite deflexo,⁴ vertice pronus humi:
 "Cuncta libens faciam, celer ibō celerque revertar,
 Nam mea res agitur, non aliena mihi.
 5 Non ego tardus ad hoc, quamvis piger esse solebam,
 Si dederit Dominus prospera cuncta mihi.
 En ego progredior, benedic mihi progredienti,
 Ut mihi sit tota prospera vita via."
 Mox idioma⁵ suum vertens Galienus et orans,
 10 Subridensque parum, sic benedixit ei:

CLXXIX. 1. From the *Speculum Stultorum*, a remarkable satire written by Nigellus Wireker, precentor at Canterbury, at the close of the twelfth century. It describes the adventures of an ass named Brunellus, typifying a monk who is never contented with his lot but is always striving for something better, regardless of his limitations. Brunellus wants a longer tail and goes to the great physician Galienus (Galen) who tries to dissuade him from the attempt to improve on nature, but is unsuccessful. Galen then gives him a prescription (*talia dicenti*, v. 1) for lengthening his tail, the ingredients for which can be obtained only at Salerno, the chief medical center of the Middle Ages. Brunellus goes to Salerno with Galen's blessing (?) (vs. 9-78). He later loses his medicines and half of his tail and therefore decides to go to Paris, the great university center, that he may at least become a scholar; vs. 79-140 describe the result of this enterprise. Brunellus finally falls into the hands of his former master and ends his career where he began, the richer only by many painful experiences. **2.** i.e., *Galieno*. **3.** *Brunellus*. **4.** = *flexo*. **5.** *language*; i.e., Greek, which, of course, Brunellus does not understand.

- "Omnipotens odiā⁶ tibi mille det, et tua cauda
 Obtineat per se milia dena sibi.
 Sit tibi potus aquā, sit magnus carduus esca,
 Marmora stramentā, tegmina ros et aqua.
 15 Grandō, nives, pluviae, tecum⁷ comitentur ubique,
 Protegat et noctu cana pruina, gelu.
 Saepius exosus veniat post terga molossus."⁸
 Oscula dandō tamen, dixit asellus: "Amen."
 Ingeminantis "Amen" vox est audita per urbem,
 20 Murmuriique⁹ sonum percipit omne forum.
 Festinans igitur, veniens in limine portae
 Haesit, et eliso corrui ipse pede.
 "Signa revertendi sunt haec," dixere propinqui;
 Riserunt alii; dixit et ipse sibi:
 25 "Debile principium melior fortuna sequetur;
 Restat iter longum, non remanebit ita.
 Dura satis didici postquam sum fusus ab alvo,
 Unde satis possum plurima dura pati.
 Non est deliciis adsueta vel ebrietati
 30 Haec mea personā, quae mala ferre solet.
 Carduus et lappā constant mihi carior esca,
 Sufficit ad potum nam pluvialis aqua.
 In salsamentis¹⁰ non est meditatio¹¹ mentis,
 In tenui victu corpora nostra vigent.
 35 Sum piger et tardus, sed certe tardior essem
 Si mea nonnumquā lauta diaeta foret.
 Sed neque qui debet sumptus impendere multos,
 Expedit ut crebro vina Falerna bibat.
 Quid mihi cum vino, quo desipiunt sapientes?
 40 Multaque contingunt quo¹¹ mediante¹¹ mala.
 Hoc umeris non ventre suo gestare parentes
 Consuevere mei; sit procul ergō merum.
 Ergo gestabō sed non gustabō Lyaeum
 Adripiat ne me cottīdiana febris.
 45 Contra naturam vinum si forte bibissem,
 Mox mihi quartanam gigneret aut scabiem.

6. *curses*; the full expression is *odium Dei*. 7 = *te*. 8. *dog*. 9 = *murmur*.
 10 = *condimentis*. 11. *because of it*.

- Quattuor ex causis teneor vitare Lyaeum,
 Quamvis sensus hebés exacuatur eo:
 Sumptibus ut proprii parcam, ne febre laborem,
 50 Et ne desipiam degeneremque simul.
 Qui vitare malum poterit nec vult, manifestum,
 Plangendus minus est si male cedat ei."
 Postquam bis senas confecerat ergō diaetas,¹²
 Ad quae tendebat moenia summa videt.
 55 Moxque genu flexo, sursum sua brachia tendens,
 Vota Deo supplex solvit et orat ita:
 "Omnipotens Dominus meritis sancti Iuliani¹³
 Det nobis veniám hospitiumque bonum.
 Sit procul omne malum, pontes, portaeque gemellae,
 60 Partibus in nostris quae satis¹⁴ esse solent.
 Rusticus aut saccus non inveniatur in urbe.
 Absque molendino sit locus iste, precor.
 Sint hebetes stimuli, surdi mutique molossi,
 Sitque procul catuli vox inimica mihi.
 65 Hospes ruricolā mihi sit, cui semper abundet
 Carduus hirsutús et pluvialis aqua.
 Sint species¹⁵ viles, sit et emptor rarus in urbe,
 Quilibet exsistat venditor aeris egens.
 Sint merces multae, sit multum cara moneta;
 70 Sit tempus pluvium,¹⁶ sitque lutosa via.
 Prospera sint cunctā, sint cuncta salubria nobis,
 Ut nostrum citiús expediatur iter."
 Talia commemorans postquam pervenit in urbem,
 Se dedit hospitio membraque fessa toro.
 75 Surgens mane forum species empturus adivit,
 Quas non inveniens tristis abire parat.
 Quattuor ergō dies circumlustravit¹⁷ in urbe,
 Nec tamen invenit quae cupiebat ibi.
 Talia cum pariter gradientes plura referrent,
 80 Parisius veniunt, hospitiumque petunt.
 Corpora fessa quies recreat tenuisque diaetae
 Damna recompensat¹⁸ mensa calixque frequens.

12. *day's journeys*. 13. the patron saint of travelers. 14. *too common*.
 15 = *merces*. 16 = *pluvium*. 17 = *lustravit*. 18. *makes good*.

- Ossa, cutem, nervos, quae vel labor aut via longa
 Quassarat, refovent balnea, cura, quies.
- 85 Brunellusque sibi minuit crinesque totondit,
 Induit et tunica se meliore sua.
 Pexus et ablutus, tandem progressus in urbem
 Intrat in ecclēsiā, vota precesque facit.
 Inde scholas adiens, secum deliberat utrum
- 90 Expediant potiūs ista vel illa sibi.
 Et quia subtiles sensu considerat Anglos,
 Pluribus ex causis se sociavit eis.
 Moribus egregii, verbo vultuque venusti,
 Ingenio pollent, consilioque vigent.
- 95 Dona pluunt populis et detestantur avaris,¹⁹
 Fercula multiplicant et sine lege bibunt.
 Wessail²⁰ et dringail, nec non persona secunda,²⁰
 Haec tria sunt vitia quae comitantur eos.
 His tribus exceptis nihil est quod in eis reprehendas;
- 100 Haec tria si tollas cetera cuncta placent.
 Hinc comes Angligenis prudens desiderat esse,
 Possit ut illorum condicione frui.
 Est²¹ in eis etiam quiddam nam publica fama
 Somniat adiungi cur magis optet eos.²¹
- 105 Si de convictu mores formantur eisdem,
 Cur nihil adcreseat si comes esse queat?
 Si quid eis praeter sortem natura ministrat,
 Ante retrove bonum cur nihil inde ferat?
 Adcelerans igitur studio, studiosis adhaesit,
- 110 Ut discat lepide grammaticaeque²² loqui.
 Sed quia sensus hebes, cervix praedura, magistri
 Dogmata non recipit, cura laborque perit.
 Iam pertransierat Brunellus tempora multa,
 Et prope completus septimus annus erat,
- 115 Cum nihil ex toto quodcumque, docente magistro
 Aut socio, potuit discere praeter "y-a."
 Quod natura dedit, quod secum detulit illuc,
 Hoc habet, hoc illo nemō tulisse potest.

19 = *avaros*. 20. equivalent to wine, women, and song. 21. The sense is: popular opinion attributes qualities to the English that make them desirable associates. 22. *correctly*.

- Cura magistrorum multumque diu labōrabat,
 120 Demum defecit, victa labore gravi.
 Dorso se baculus, lateri se virga frequenter
 Adplicat, et ferulam sustinere manus.
 Semper "y-a" repetit, nihil est quod dicere possit,
 Affectus quovis verbere, praeter "y-a."
 125 Vellicat hic aurem, nasum quatit ille recurvum,
 Excutit hic dentes, perforat ille cutem.
 Hic secat, hic urit, hinc solvitur, inde ligatur,
 Intonat iste minas, porrigit ille preces.
 Sic in eo certant ars et natura vicissim,
 130 Ars rogat, illa iubet, haec abit, illa manet.
 Quorum principiā constant vitiosa fuisse,
 Aut vix aut numquam convaluisse valent.
 A puero didicit Brunellus "y-a"; nihil ultra²³
 Quam²³ quod naturā dat retinere potest.
 135 Quod fuit innatum servat natura, quod artis²⁴
 Sic abit, ut vento pulvis abire solet.
 Perdidit expensas, periitque labor, sed et omne
 Quod fuit impensum condicione pari.
 Spes quoque deperiit caudae superinstituendae,²⁵
 140 Sentit et Anglorum carmina²⁶ falsa fore.

CLXXX¹

DE VENTRE ET CETERIS MEMBRIS

- Incusant avidi pes et manus otia ventris:
 "Omnia solus habes lucra, labore carens.
 Nos labor edomuit; te fovit inertia, sorbes
 Omnia, quae nostri cura laboris emit.
 5 Disce pati famis acre iugum, vel disce labori
 Cedere, teque tui cura laboris alat."
 Sic ventri servire negant; se venter inanem
 Comperit, orat opem, nil dat avara manus.

23. *more than.* 24. *pred. gen.; sc. fuit.* 25. *restoring.* 26. *i.e., the "popular opinion"* of v. 103.

CLXXX. 1. A poetical version of a familiar fable by Walter of England (late twelfth century).

- Ille preces iterát; iterum fugit illa precantem.
 10 In stomachi fundo torpet obitque calor;
 Victa fame natura fugit, vis arida fauces
 Obserat, et solitum non sinit ire cibum.
 Vult epulas dare sera manus; sed corporis aegri
 Perdita non reparans machina tota perit.
 15 Nemō sibi satis est; eget omnis amicus amico.
 Si non vis aliis parcere, parce tibi.

CLXXXI¹

DE LUPO OSSA CORRODENTE

- Quondam lupus improbus ossa corrodebat;
 Unum suis dentibus transversum figebat.
 De gnaris sollicite medelam quaerebat;
 Sed qui solamen ferret non inveniebat.
 5 Tandem grus exquiritur ut extraheretur
 Os per longitudinem rostri; quod expletur.
 Grus deberi praemium sibi tunc fatetur.
 Cum lupus immensum post morbum sanus habetur.
 Cui lupus: "Ingratus es, grus, si quid petisti.
 10 Nonne meis faucibus caput extulisti?"
 Et grus: "Heus! iniuria qua me decepisti."
 Et lupus: "Hoc habeas, quia nil aliud meruisti."

CLXXXII.¹ LIFE IS A BATTLEFIELD

Vita nostra plena bellis,	Sed timoris omnis expers,
Inter hostes, inter arma,	Stabo firmus inter arma,
More belli vivitur;	Nec timebo vulnera;
Nulla lux it absque pugna,	10 Non morabor hostis iras,
5 Nulla nox it absque luctu,	Non timebo publicasve,
Et salutis alea.	Callidasve machinas.

CLXXXI. 1. Another poetical version of an old fable; author unknown. Meter: thirteen-syllabled trochaic (vs. 1-3) and hexameter; the verses rime by fours; see note 1, p. 365.

CLXXXII. 1. Hymn by an unknown author. Meter: eight-syllabled (vs. 1, 2, 4, 5) and seven-syllabled trochaic.

Ecce caeli lapsus arcu
 Atque spissa nube tectus
 15 Rector ipse siderum;
 Contra saevos mentis hostes
 Proeliantem me tuetur,
 Bella pro me suscipit.

Franget arcus et sagittas,
 20 Ignibusque sempiternis
 Arma tradet hostium;
 Ergo stabo sine metu,
 Generose superabo
 Hostium saevitiam.

CLXXXIII.¹ TO THE HOLY SPIRIT

Veni, Sancte Spiritus,
 Et emitte caelitus²
 Lucis tuae radium.
 Veni, pater pauperum,
 5 Veni, dator munerum,
 Veni, lumen cordium.

Consolator optime,
 Dulcis hospes animae,
 Dulce refrigerium³;
 10 In labore requies,
 In aestu temperies,
 In fletu solacium.

O lux beatissima,
 Reple cordis intima
 15 Tuorum fidelium.

Sine tuo nomine
 Nihil est in homine,
 Nihil est innoxium.
 Lava quod est sordidum,
 20 Riga quod est aridum,
 Sana quod est saucium;
 Flecte quod est rigidum,
 Fove quod est frigidum,
 Rege quod est devium.
 25 Da tuis fidelibus
 In te confitentibus
 Sacrum septenarium⁴;
 Da virtutis meritum,
 Da salutis exitum,
 30 Da perenne gaudium.

CLXXXIV¹

STABAT MATER

Stabat mater dolorosa²
 Iuxta crucem lacrimosa,
 Dum pendebat filius,

Cuius animam gementem,
 5 Contristantem³ et dolentem
 Pertransivit gladius.

CLXXXIII. 1. One of the seven great hymns. Author unknown. Meter: seven-syllabled trochaic; the verses rime aabccb, every third verse ending in *-ium*. 2. *from heaven*. 3. *rest*. 4. See p. 324, l. 9.

CLXXXIV. 1. One of the seven great hymns. Author unknown. The most pathetic hymn of the Middle Ages. Meter: eight-syllabled (vs. 1, 2, 4, 5) and seven-syllabled trochaic; rime as in the preceding selection. 2. *sorrowful*. 3. *mourning*.

- O quam tristis et afflicta
Fuit illa benedicta
Mater unigeniti,⁴
- 10 Quae maerebat et dolebat
Et tremebat, dum videbat
Nati poenas incliti.
- Quis est homo qui non fleret,
Matrem Christi si videret
- 15 In tanto supplicio?
Quis non posset contristari
Piam matrem contemplari
Dolentem cum filio?
- Pro peccatis suae gentis
- 20 Vidit Iesum in tormentis
Et flagellis subditum;
Vidit suum dulcem natum
Morientem, desolatum,
Dum emisit spiritum.
- 25 Eia mater, fons amoris!
Me sentire vim doloris
Fac, ut tecum lugeam.
Fac ut ardeat cor meum
In amando Christum Deum,
- 30 Ut sibi complaceam.
- Sancta mater, istud agas,
Crucifixi fige plagas
Cordi meo valide;
- Tui nati vulnerati,
35 Tam dignati pro me pati,
Poenas mecum divide.
- Fac me vere tecum flere,
Crucifixo condolere,
Donec ego vixero;
- 40 Iuxta crucem tecum stare,
Meque tibi sociare
In planctu desidero.
- Virgo virginum praeclara,
Mihi iam non sis amara,
- 45 Fac me tecum plangere;
Fac ut portem⁵ Christi mor-
tem,
Passionis fac⁶ consortem
Et plagas recolere.
- Fac me plagis vulnerari,
50 Cruce hac inebriari,
Et cruore filii;
Inflammat⁷ et accensus,
Per te, Virgo, sim defensus
In die iudicii.
- 55 Fac me cruce custodiri,
Morte Christi praemuniri,
Confoveri⁸ gratia.
Quando corpus morietur,
Fac ut animae donetur
- 60 Paradisi gloria.

4. *only-begotten.* 5. II Cor. iv, 10. 6. *Sc. me.* 7. *i.e., with the love of Christ.* 8=*foveri.*

CLXXXV.¹ HYMN FOR THE FEAST OF CORPUS CHRISTI

Pange, lingua, gloriosi Corporis mysterium, Sanguinisque pretiosi, Quem in mundi pretium ² 5 Fructus ³ ventris generosi Rex effudit gentium.	Verbum-carō ¹⁰ panem verum 20 Verbo carnem ¹¹ efficit, Fitque sanguis Christi me- rum ¹² ; Et si sensus deficit, ¹³ Ad firmandum cor sincerum Sola fides sufficit.
Nobis natus, nobis datus, Ex intacta Virgine, Et in mundo conversatus, ⁴ 10 Sparso verbi semine, Sui ⁵ moras incolatus Miro clausit ordine. ⁵	25 Tantum ergo sacramentum Veneremur cernui; Et antiquum ¹⁴ documentum ¹⁴ Novo cedat ritui; Praestet fides supplementum 30 Sensuum defectui.
In supremæ nocte cenæ, ⁶ Recumbens cum fratribus, 15 Observata lege plene Cibis in legalibus, ⁷ Cibum ⁸ turbae duodenæ ⁹ Se dat suis manibus.	Genitori, genitoque Laus et iubilatio, Salus, honor, virtus quoque Sit et benedictio. 35 Procedenti ab utroque Compar sit laudatio.

CLXXXVI¹

DIES IRAE

Dies iræ, dies illa Solvat saeculum in favilla, Teste David ² cum Sibilla.	Quantus tremor est futurus, 5 Quando iudex est venturus, Cuncta stricte discussurus!
---	--

CLXXXV. 1. One of the finest hymns of the Middle Ages, by Thomas Aquinas (†1274). Meter: eight-syllabled (vs. 1, 3, 5) and seven-syllabled trochaic; the verses rime alternately. 2. ransom. 3. in apposition with rex. 4. sojourning. 5. he closed in a wonderful way the prolonged periods of his sojourn (incolatus). 6. Luke xxii, 7. 7. prescribed by law, i.e., unleavened bread. 8. in apposition with se. 9 = duodecim. 10. the word made flesh. 11. predicate accusative. 12. subject. 13. fail to perceive the change. 14. i.e., the teachings of the Old Testament.

CLXXXVI. 1. The greatest of all Latin hymns, probably written by Thomas of Celano in the twelfth century. Meter: eight-syllabled trochaic; the verses rime by strophes. 2. ablative.

Tuba, mirum spargens sonum
Per sepulchra regionum,
Coget omnes ante thronum.

10 Mors stupebit et natura,
Cum resurgit creatura
Iudicanti responsura.

Liber scriptus proferetur,
In quo totum continetur
15 Unde mundus iudicetur.

Iudex ergo cum sedebit,
Quicquid latet, apparebit;
Nil inultum remanebit.

Quid sum miser tunc dicturus,
20 Quem patronum rogaturus,
Cum vix iustus sit securus?

Rex tremendae maiestatis,
Qui salvandos salvas gratis,
Salva me, fons pietatis.

25 Recordare, Iesu pie,
Quod sum causa tuae viae;
Ne me perdas illa die.

Quaerens me sedisti lassus,³
Redemisti crucem passus;
30 Tantus labor non sit cassus.

Iuste iudex ultionis,
Donum fac remissionis
Ante diem rationis.

Ingemisco tamquam reus,
35 Culpa rubet vultus meus;
Supplici parce, Deus.

Qui Mariam⁴ absolvesti,
Et latronem exaudisti,
Mihi quoque spem dedisti.

40 Preces meae non sunt dignae,
Sed tu bonus fac benigne
Ne perenni cremer igne.

Inter oves locum praesta,
Et ab haedis me sequestra,⁵
45 Statuens in parte dextra.

Confutatis maledictis,⁶
Flammis acribus addictis,
Voca me cum benedictis.

Oro supplex et acclinis,⁷
50 Cor⁸ contritum quasi cinis,
Gere curam mei finis.

Lacrimosa dies illa,
Qua resurget ex favilla
Iudicandus homo reus;

55 Huic ergo parce, Deus.
Pie Iesu Domine,
Dona eos requie.
Amen.

3. John iv, 6. 4. Magdalene. 5. *separate*. 6. *the accursed*, ablative absolute. 7. *bowed down*. 8. in apposition with the subject of *oro*.

CLXXXVII¹

OMNIA VANITAS

Iste mundus	Res carnalis,
Furibundus	20 Lex mortalis
Falsa praestat gaudia,	Valde transitoria, ³
Quae defluunt	Frangit, transit
5 Et decurrunt	Velut umbra,
Ceū campi lilia.	Quae non est corporea.
Res mundana,	25 Conteramus,
Vita vana	Confringamus
Vera tollit praemia,	Carnis desideria,
10 Nam impellit	Ut cum iustis
Et submergit	Et electis
Animas in Tartara.	30 Caelestia gaudia
Quod videmus	Gratulari ⁴
Vel tacemus	Mereamur
15 In ² praesenti patria, ²	Per aeterna saecula.
Demittemus	
Vel perdemus	
Quasi quercus folia.	

CLXXXVIII.¹ THE BEGGAR STUDENT

Exul ego clericus	5 Litterarum studiis
Ad laborem natus	Vellem insudare,
Tribulor ² multotiens ³	Nisi quod inopia
Paupertati datus.	Cogit me cessare.

CLXXXVII. 1. CLXXXVII-CXCVIII are from the *Carmina Burana* (see note 1 on p. 305). The meter of CLXXXVII is four-syllabled (vs. 1, 2, 4, 5) and seven-syllabled trochaic; the riming scheme is aabccb; in v. 22 the rime *frangit, transit* takes the place of the rime with v. 23. The last strophe is irregular. 2. *on earth*. 3. *Eng.* 4. *enjoy*.

CLXXXVIII. 1. Meter: seven-syllabled (vs. 1, 3, with rime in the last two strophes) and six-syllabled trochaic, with rime. 2. *suffer*. 3. *often*.

	Ille meus tenuis		Postulo suffragia ⁵
10	Nimis est amictus,	20	De vobis iam digne.
	Saepe frigus patior		
	Calore relictus.		Ergo mentem capite
			Similem Martini, ⁶
	Interesse laudibus		Vestibus induite
	Non possum divinis,		Corpus peregrini.
15	Nec missae nec vesperae,		
	Dum cantetur finis.	25	Ut vos Deus transferat
			Ad regna polorum,
	Decus N. ⁴		Ibi dona conferat
	Dum sitis insigne,		Vobis beatorum.

CLXXXIX.¹ THE CONFESSION OF GOLIAS

Aestuans intrinsecus ira vehementi
 In amaritudine² loquor meae menti.
 Factus de materia levis elementi
 Folio sum similis de quo ludunt venti.

- 5 Cum sit enim proprium viro sapienti
 Supra petram ponere sedem fundamenti,
 Stultus ego comparor fluvio labenti
 Sub eodem aere numquam permanenti.

- Feror ego veluti sine nauta navis,
 10. Ut per vias aeris vaga fertur avis.
 Non me tenent vincula, non me tenet clavis;
 Quaero mei similes et adiungor pravis.

4. the name of some city. 5. *assistance*. 6. St. Martin, who gave his cloak to a beggar.

CLXXXIX. 1. The confession of Golias, one of the most brilliant literary achievements of the Middle Ages, gives us the best picture of the wandering student that has come down to us. It is composed in the popular "Vagantenzeile," which is made by combining a trochaic seven-syllabled verse with one of six syllables (7~—+6—~); the verses rime by fours.
 2. *bitterness*.

- Mihi cordis gravitas res videtur gravis;
Locus est amabilis dulciorque favis;
15 Quicquid Venus imperat labor est suavis,
Quae numquam in cordibus habitat ignavis.

- Via lata gradior more iuventutis,
Implico me vitiis immemor virtutis.
Voluptatis avidus magis quam salutis,
20 Mortuus in anima curam gero cutis.³

Praesul discretissime, veniam te precor;
Morte bona morior, dulci nece necor;
Meum pectus sauciat puellarum decor,
Et quas tactu nequeo saltem corde moechor.

- 25 Res est arduissima vincere naturam,
In aspectu virginis mentem esse puram.
Iuvenes non possumus legem sequi duram,
Leviumque corporum non habere curam.

- Quis in igne positus igne non uratur?
30 Quis Papiæ⁴ demorans castus habeatur,
Ubi Venus digito iuvenes venatur,
Oculis illaqueat, facie praedatur?

- Si ponas Hippolytum hodie Papiæ,
Non erit Hippolytus in sequenti die.
35 Veneris in thalamos ducunt omnes viae,
Non est in tot turribus turris Alethiae.⁵

- Secundo redarguor etiam de ludo.
Sed cum ludus corpore me dimittit nudo
Frigidus exterius mentis aestu sudo,
40 Tunc versus et carmina meliora cudo.

3. *flesh*. 4. *Pavia*. 5. *A virgo decora nimis David de semine regis* appears in an eclogue of Theodulus as a champion of the Christian religion.

Tertio capitulo memoro tabernam.
Illam nullo tempore spreui neque spernam,
Donec sanctos angelos venientes cernam,
Cantantes pro mortuis requiem aeternam.

- 45 Meum est propositum in taberna mori,
Ut sint vina proxima morientis ori.
Tunc cantabunt laetius angelorum chori:
"Sit⁶ deus propitius huic potatori."⁶

- Poculis accenditur animi lucerna,
50 Cor imbutum nectare volat ad superna.
Mihi sapit dulcius vinum de taberna,
Quam quod aqua miscuit praesulis pincerna.

- Loca vitant publica quidam poetarum,
Et secretas eligunt sedes latebrarum.
55 Student, instant, vigilant, nec laborant parum,
Et vix tandem reddere possunt opus clarum.

- Ieiunant et abstinent poetarum chori,
Vitant rixas publicas et tumultus fori,
Et ut opus faciant quod non possit mori,
60 Moriuntur studio subditi labori.

Unicuique proprium dat natura munus.
Ego numquam potui scribere ieiunus,
Me ieiunum vincere posset puer unus;
Sitim et ieiunium odi tamquam funus.

- 65 Unicuique proprium dat natura donum.
Ego versus faciens bibo vinum bonum
Et quod habent purius dolia cauponum;
Tale vinum generat copiam sermonum.

6. Cf. Luke xviii, 13, *Deus propitius esto mihi peccatori.*

Tales versus facio quale vinum bibo.

- 70 Nihil possum facere nisi sumpto cibo,
Nihil valent penitus quae ieiunus scribo;
Nasonem post calices carmine praeibo.

Mihi numquam spiritus poetriae⁷ datur,
Nisi prius fuerit venter bene satur.

- 75 Dum in arce cerebri Bacchus dominatur,
In me Phoebus irruit et miranda fatur.

Ecce, meae proditor pravitatis fui,
De qua me redarguunt servientes tui,
Sed eorum nullus est accusator sui,

- 80 Quamvis velint ludere saeculoque frui.

Iam nunc in praesentia praesulis beati,
Secundum dominici regulam mandati,⁸
Mittat in me lapidem, neque parcat vati,
Cuius non est animus conscius peccati.

- 85 Sum locutus contra me quicquid de me novi,
Et virus evomui quod tam diu fovi.
Vita vetus displicet, mores placent novi;
Homo videt faciem, sed cor patet Iovi.

Iam virtutes diligo, vitiis irascor,

- 90 Renovatus animo spiritu renascor.
Quasi modo genitus novo lacte pascor,
Ne sit meum amplius vanitatis vas cor.

Electe⁹ Coloniae, parce paenitenti,
Fac misericordiam veniam petenti,

- 95 Et da paenitentiam culpam confitenti,
Feram quicquid iusseris animo libenti.

7 = *poesi*. 8. John viii, 7. 9. Rainald, archbishop of Cologne (†1167).

Parcit enim subditis leo, rex ferarum,
 Et est erga subditos immemor irarum.
 Et vos idem facite, principes terrarum;
 100 Quod caret dulcedine nimis est amarum.

CXC.¹ YOUTH THE TIME FOR FOLLY

Omittamus studia;	Imitemus superos!
Dulce est desipere,	20 Digna est sententia,
Et carpamus dulcia	Et amores teneros
Iuventutis tenerae;	Iam venantur otia;
5 Res est apta senectuti	Voto nostro serviamus,
Seriis intendere.	Mos iste est iuvenum,
<i>Refl.</i> Velox aetas praeterit	25 Ad plateas descendamus
Studio detenta,	Et choreas virginum.
Lascivire suggerit	
10 Tenera iuventa.	
Ver aetatis labitur,	Ibi quae fit facilis
Hiems nostra properat;	Est videndi copia,
Vita damnum patitur,	Ibi fulget mobilis
Cura carnem macerat;	30 Membrorum lascivia,
15 Sanguis aret, hebet pectus,	Dum puellae se movendo
Minuuntur gaudia;	Gestibus lasciviunt,
Nos deterret iam senectus	Asto videns et videndo
Morborem familia.	Me mihi subripiunt.

CXC. 1. Meter: seven-syllabled trochaic, except v. 5 and, in the last three strophes, v. 7, which have eight syllables; the verses rime ababcb in the first strophe and ababcbcd in the others. In the refrain (marked by the abbreviation, *Refl.*) seven-syllabled and six-syllabled verses alternate, riming abab.

CXCI.¹ GRETCHEN'S LAMENT

Tempus instat floridum, Cantus crescit avium, Tellus dat solacium. Eia, qualia	Cum vident hunc uterum, Alter pulsat alterum, Silent dum transierim.
5 Sunt amoris gaudia.	Semper pulsan cubito,
Huc usque, me miseram! Rem bene celaveram, Et amavi callide; Rea ² tandem patuit,	25 Me designant digito, Acsi mirum fuerim. Nutibus me indicant, Dignam rogo iudicant, Quod semel peccaverim.
10 Nam venter intumuit, Partus instat gravidæ.	30 Quid percurram singula? Ego sum in ³ fabula, ³ Et in ore omnium. Hoc dolorem cumulat, Quod amicus exulat
Hinc mater me verberat, Hinc pater improperat, Ambo tractant aspere.	35 Propter illud paululum. Ob patris saevitiam Recessit in Franciam A finibus ultimis. Ex eo vim patior,
15 Sola domi sedeo, Egredi non audeo, Nec in palam ludere.	40 Iam dolore morior, Semper sum in lacrimis.
Cum foris egredior, A cunctis inspicio, 20 Quasi monstrum fuerim.	

CXCII.¹ THE CHARM OF SPRING

Cedit, hiems, tua durities, Frigor abit; rigor et glacies Brumalis est feritas, rabies, Torpor et improba segnities, 5 Pallor et ira, dolor et macies.	Veris adest elegans acies, Clara nitet sine nube dies, Nocte micant Pliadum facies; Grata datur modo temperies, 10 Temporis optima mollities.
--	---

CXCI. 1. The most touching of the medieval lyrics. Meter: seven-syllabled trochaic, except the first verse of the refrain. The strophes rime aabcb; further, for strophes 2, 3 and 4, 5 the scheme is aabcbddbeeb. **2.** *sinner.* **3.** *a byword.*

CXCII. 1. Meter: dactylic tetrameter (three verses faulty); each verse except 17 ends in *-ies*.

Nunc, amor aureus, advenies,	Pulchra mundi superficies
Indomitos tibi subicies;	Viridi gramine redolet,
Tendo manus; mihi quid facies?	Induitur foliis abies,
Quam ² dederas rogo concilies,	Picta canit volucrum series,
15 Et dabitur saliens aries.	20 Prata virent iuvenum requies.

CXCIII.¹ THE LOVER'S PLEA

Omnia sol temperat	Vias praebet solitas,
Purus et subtilis,	Et in tuo vere
Nova mundo reserat	15 Fides est et probitas
Facies Aprilis,	Tuum retinere.
5 Ad amorem properat	
Animus erilis,	Ama me fideliter,
Et iucundis imperat	Fidem meam nota,
Deus ² puerilis. ²	De corde totaliter
	20 Et ex mente tota,
Rerum tanta novitas	Sum praesentialiter ³
10 In sollemni vere	Absens in remota;
Et veris auctoritas	Quisquis amat taliter,
Iubet nos gaudere,	Volvitur in rota.

CXCIV.¹ THE JOYS OF SPRING

Ver redit optatum	10 Iuvenes ut flores
Cum gaudio,	Accipiant
Flore decoratum	Et se per odores
Purpureo,	Reficiant,
5 Aves edunt cantus	Virgines assumant
Quam dulciter,	15 Alacriter,
Revirescit nemus,	Et eant in prata
Cantus est amoenus	Floribus ornata
Totaliter.	Communitur.

2. Sc. *puellam*.

CXCIII. 1. Meter: seven-syllabled and six-syllabled trochaic verses alternating with rime. 2 = *Cupido*. 3 = *in praesentia*.

CXCIV. 1. Meter: six-syllabled trochaic (vs. 1, 3, 5, 7, 8) and four-syllabled iambic; the verses rime ababdeed.

CXCIV.¹ THE RETURN OF SPRING

Ecce gratum	Ver aestatis ubera;
Et optatum	Illi mens est misera,
Ver reducit gaudia,	Qui nec vivit,
Purpuratum	Nec lascivit
5 Floret pratum,	20 Sub aestatis dextera.
Sol serenat omnia,	
Iam iam cedant tristia.	Gloriantur
Aestas redit,	Et laetantur
Nunc recedit	In melle dulcedinis
10 Hiemis saevitia.	Qui conantur
	25 Ut utantur
Iam liquescit	Praemio Cupidinis;
Et decrescit	Simus iussu Cypridis
Grando, nix et cetera,	Gloriantes
Bruma fugit,	Et laetantes
15 Et iam sugit	30 Pares esse Paridis.

CXCVI.¹ THE LOVER'S SORROW

O comes amoris, dolor,	10 Gaude, vallis insignita,
Cuius mala male solor,	Vallis rosis redimita,
Nec habent remedium,	Vallis flos convallium,
Dolor urget me, nec mirum,	Inter valles vallis una,
5 Quem a praedilecta ² dirum	Quam collaudat sol et luna,
En vocat exilium,	15 Dulcis cantus avium,
Cuius laus est singularis,	Quam collaudat philomena,
Pro qua non curasset Paris	Nam quam dulcis et amoena,
Helenae consortium.	Maestis dans solacium.

CXCIV. 1. Meter: four-syllabled (vs. 1, 2, 4, 5, 8, 9) and seven-syllabled trochaic; the verses rime aabaabbcb.

CXCVI. 1. Meter: eight-syllabled (vs. 1, 2, 4, 5, 7, 8) and seven-syllabled trochaic; the verses rime aabccbeeb. 2. *sweetheart*.

CXCIVIL.¹ THE LOVER'S VOW

Lingua mendax et dolosa,	Sine fraude, sine dolo
Lingua procax, venenosa, ²	Foedus hoc servare volo.
Lingua digna detruncari,	
Et in igne concremari,	25 Volo foedus observare,
	Et ad haec dicemus quare:
5 Quae me dicit deceptorem ³	Inter choros puellarum
Et non fidum amatorem,	Nihil vidi tam praeclarum.
Quam amabam dimisisse,	
Et ad alteram transisse.	Inter quas appares ita,
	30 Ut in auro margarita,
Unde iuro Musas novem,	Umeri, pectus et venter
10 Quodque maius est, per Iovem,	Sunt formata tam decenter.
Qui pro Danaë sumpsit auri,	
Pro Europa formam tauri.	Frons et gula, labra, mentum
	Dant amoris alimentum;
Sciat deus, sciant dei,	35 Crines eius adamavi,
Non sum reus huius rei,	Quoniam fuere flavi.
15 Sciant dei, sciat deus,	
Huius rei non sum reus.	Ergo dum nox erit dies,
	Et dum labor erit quies,
Iuro Phoebum, iuro Martem,	Et dum silva sine lignis,
Qui amoris sciunt artem,	40 Et dum aqua erit ignis,
Iuro quoque te, Cupido,	
20 Arcum cuius reformido,	Et dum mare sine velis,
	Et dum Parthus sine telis,
Arcum iuro cum sagittis,	Cara mihi semper eris;
Quas frequenter in me mittis,	Nisi fallar, non falleris.

CXCIVIL. 1. Meter: eight-syllabled trochaic; the verses rime in pairs.
2. *poisonous*. 3. *deceiver*.

CXC VIII.¹ DRINKING SONG

In taberna quando sumus,
Non curamus quid sit humus,
Sed ad ludum properamus,
Cui semper insudamus.		Duodecies pro paenitentibus,
Tredecies pro iter agentibus.
Tam pro papa quam pro rege
Bibunt omnes sine lege.
5 Quid agatur in taberna,
Ubi nummus est pincerna;
Hoc est opus ut quaeratur,
Si quid loquar, audiat.		Bibit ⁴ hera, bibit herus,
Bibit miles, bibit clerus,
Quidam ludunt, quidam bibunt,
10 Quidam indiscrete vivunt.
Sed in ludo qui morantur,
Ex his quidam denudantur;
Quidam ibi vestiuntur,
Quidam saccis induuntur,	35 Bibit ille, bibit illa,
Bibit servus cum ancilla,
Bibit velox, bibit piger,
Bibit albus, bibit niger,
Bibit constans, bibit vagus,	
15 Ibi nullus timet mortem,
Sed pro Baccho mittunt sortem. | 40 Bibit rudis, bibit magus,

Bibit pauper et aegrotus,
Bibit exul et ignotus,
Bibit puer, bibit canus,
Bibit praesul et decanus, | |
| Primo pro nummata ² vini.
Ex hac bibunt libertini:
Semel bibunt pro captivis, | 45 Bibit soror, bibit frater,
Bibit anus, bibit mater,
Bibit ista, bibit ille,
Bibunt centum, bibunt mille. | |
| 20 Post haec bibunt ter pro vivis,
Quater pro christianis cunctis,
Quinques pro fidelibus defunctis,
Sexies pro sororibus vanis,
Septies pro militibus silvanis, ³ | 50 Parum centum sex nummatae
Durant, ubi immoderate
Bibunt omnes sine meta,
Quamvis bibant mente laeta. | |
| 25 Octies pro fratribus perversis,
Novies pro monachis dispersis,
Decies pro navigantibus,
Undecies pro discordantibus, | 55 Qui nos rodunt confundantur
Et cum iustis non scribantur. | |

CXC VIII. 1. Meter: eight-syllabled trochaic; the verses rime in pairs; vs. 21-30 are increased in jest to 9, 10, and 11 syllables. 2. *score, bill*. 3. *of the woods*. 4. Vs. 33-40 are a parody on a hymn of St. Thomas Aquinas.

CXCIX.¹ PRAISE OF WINE

<p>I. Vinum bonum et suāve
Bibit abbas cum priore;
Et conventus de peiore
Bibit cum tristitia.</p>	<p>II. Ave, felix creatura,
Quam produxit vitis pura;
Omnis mensa fit secura
In tua praesentia.</p>
<p>III. Felix venter cum intrabis,
Felix os quod tu rigabis,
Felix lingua quam lavabis,
Et beata labia.</p>	<p>IV. O quam felix in colore,
O quam fragrans in odore,
O quam placens es in ore,
Dulce linguae vinculum.</p>
<p>V. Supplicamus, hic abunda,
Omnis turba sit facunda,
Ut cum voce nos iucunda
Personemus gaudia.</p>	<p>VI. Monachorum grex devotus,
Clerus omnis, mundus totus,
Bibunt adaequales² potus
Et nunc et in saecula.</p>

CC¹

MIRACULUM SANCTI NICHOLAI

Ad repraesentandum quomodo Sanctus Nicholaus Getronis filium de manu Marmorini, regis Agarenorum, liberavit, paretur in competenti loco, cum ministris suis armatis, rex Marmorinus, in alta sede, quasi in regno suo sedens. Paretur et in alio loco Excoranda, Getronis civitas, et in ea Getron, cum consolatoribus suis, uxor eius Eufrosina, et filius eorum Adeodatus. Sitque ab orientali parte civitatis Excorandae ecclesia Sancti Nicholai in qua puer rapietur. His itaque paratis, veniant ministri Marmorini regis coram eo, et dicant OMNES vel PRIMUS ex eis:

- 10 Salve, princeps, salve, rex optime!
Quae sit tuae voluntas animae
Servis tuis ne tardes dicere;
Sumus quae vis parati facere.

CXCIX. 1. A parody on CLXXIV, p. 349. 2 = *aequales*.

CC. 1. A miracle play of St. Nicholas, from a twelfth-century MS that once belonged to the famous monastery of St. Benedict at Fleury, where it was probably composed. Meter: ten-syllabled iambic; the verses rime in pairs, occasionally by fours; some are defective.

Rex dicet:

- 15 Ite ergo, ne tardaveritis:
 Et quascumque gentes poteritis
 Imperio meo subicite:
 Resistentes vobis occidite.

Interim Getron et Eufrosina, cum multitudine clericorum, ad ecclesiam Sancti Nicholai, quasi ad eius sollemnitatem celebrandam, filium suum secum ducentes, eant. Cumque ministros regis armatos illuc venire viderint, filio suo prae timore oblito, ad civitatem suam confugiant. Ministri vero regis, puerum rapientes, coram rege veniant, et dicant OMNES vel SECUNDUS ex eis:

- 25 Quod iussisti, rex bone, fecimus;
 Gentes multas vobis subegimus,
 Et de rebus quas adquisivimus
 Hunc puerum vobis adducimus.

OMNES dicant, vel TERTIUS:

- 30 Puer iste, vultu laudabilis,
 Sensu prudens, genere nobilis,
 Bene debet, nostro iudicio,
 Subiacere vestro servitio.

Rex

- 35 Apolloni, qui regit omnia,
 Semper sit laus, vobisque gratia,
 Qui fecistis mihi tot patrias²
 Subiugatas et tributarias.

Rex Puero

- 40 Puer bone, nobis edissere
 De qua terra, de quo sis genere,
 Cuius ritus³ gens tuae patriae?
 Sunt gentiles sive christicolae?

Puer

- 45 Excorandae principans⁴ populo,
 Pater meus, Getron vocabulo,

2 = terras. 3. religion. 4. Cf. p. 190, l. 16.

Deum colit cuius sunt maria,
Qui fecit nos et vos et omnia.

Rex

- 50 Deus meus Apollo deus est
Qui me fecit; verax et bonus est.
Regit terras, regnat in aethere;
Illi soli debemus credere.

Puer

- 55 Deus tuus mendax et malus est;
Stultus, caecus, surdus et mutus est;
Talem deum non debes colere,
Qui non potest seipsum regere.

Rex

- 60 Noli, puer, talia dicere;
Deum meum noli despicere;
Nam si eum iratum feceris
Evadere nequaquam poteris.

Interea Eufrosina, comperta oblivione filii, ad ecclesiam Nicholai redit; cumque filium suum quaesitum non invenerit, lamentabili voce:

- 66 Heü! heü! heu! mihi miserae!
Quid agam? Quid queam dicere?
Quo peccato merui perdere
Natum meum et ultra vivere?
- 70 Cur me pater infelix genuit?
Cur me mater infelix abluit?
Cur me nutrix lactare debuit?
Mortem mihi quare non praebuit?

Consolatrices^s exeant et dicant:

- 75 Quid te iuvat haec desolatio?
Noli flere pro tuo filio.
Summi Patris exora Filium,
Qui conferat ei consilium.

Eufrosina, quasi non curans consolationem earum:

- 80 Fili care, fili carissime,
Fili, meae magna pars animae,
Nunc es nobis causa tristitiae,
Quibus eras causa laetitiae.

Consolatrices

- 85 Ne desperes de Dei gratia,
Cuius magna misericordia
Istum tibi donavit puerum;
Tibi reddet aut hunc aut alium.

Eufrosina

- 90 Anxiatus⁶ est in me spiritus.
Cur moratur meus interitus?
Cum te, fili, non possum cernere
Mallem mori quam diu vivere.

Consolatrices

- 95 Luctus, dolor et desperatio
Tibi nocent, nec prosunt filio.
Sed pro eo de⁷ tuis opibus
Da⁷ clericis atque pauperibus.

- Nicholai roga clementiam,
100 Ut exoret misericordiam
Summi Patris pro tuo filio,
Nec falletur tua petitio.

Eufrosina

- Nicholae, pater sanctissime,
105 Nicholae, Deo carissime,
Si vis ut te colam diutius,
Fac ut meus redeat filius.

Qui salvasti multos in pelago,
Et tres viros a mortis vinculo,
110 Preces mei peccantis audias,
Et ex⁸ illo me certam facias.

Non comedam carnem diutius,
Neque vino fruar ulterius;
Nullo mero laetabor ampliùs,
115 Donec meus redibit filius.

Getron

Cara soror, lugere desine,
Tuae tibi nil prosunt lacrimae;
Sed oretur pro nostro filio
120 Summi Patris propitiatio.⁹

In crastino erit festivitas
Nicholai, quem christianitas
Tota debet devote colere,
Venerari et benedicere.

125 Audi ergo mea consilia:
Adeamus eius sollemnia,
Conlaudemus eius magnalia,
Deprecemur eius suffragia.¹⁰

Dei forsan est inspiratio,¹¹
130 Quae me monet pro nostro filio.
Est oranda, cum Dei gratia,
Nicholai magna clementia.

*Tunc resurgant, ad ecclesiam Sancti Nicholai eant, in quam cum
introierint tendat manus suas ad caelum Eufrosina, et dicat:*

135 Summe regum rex omnium,
Rex vivorum et morientium,
Nostrum nobis fac reddi filium,
Vitae nostrae solum solacium.

Audi preces ad te clamantium,
 140 Qui in mundum misisti Filium,
 Qui nos cives caelorum faceret,
 Et inferni claustris eriperet.

Deus pater, cuius potentia
 Bona bonis ministrat omnia,
 145 Peccatricem¹² me noli spernere,
 Sed me meum natum fac cernere.

Nicholae! quem sanctum dicimus,
 Si sunt vera quae de te credimus,
 Tua nobis et nostro filio
 150 Erga Deum prosit oratio.

His dictis, exeat ab ecclesia et eat in domum suam, et paret mensam et super mensam panem et vinum, unde clerici et pauperes reficiantur; quibus vocatis et comedere incipientibus, dicat Marmorinus ministris suis:

155 Dico vobis, mei carissimi,
 Quod ante hanc diem non habui
 Famem tantam quantam nunc habeo;
 Famem istam ferre non valeo.

Vos igitur quo vesci debeam
 160 Praeparate, ne mortem subeam.
 Quid tardatis? Ite velocius;
 Quod manducem parate citius.

Ministri euntes afferant cibos et dicant regi:

Ad praeceptum tuum paravimus
 165 Cibos tuos et hic adtulimus;
 Nunc, si velis, poteris propere
 Qua gravaris famem extinguere.

His dictis, afferatur aqua et lavet manus suas rex, et incipiens comedere, dicat:

170 Esurivi, et modo sitio;
 Vinum mihi dari praecipio,

12. feminine of *peccator*.

Quod afferat mihi quam citius
Servus meus Getronis filius.

Puer itaque hoc audiens suspiret graviter et secum dicat:

- 175 Heü! heü! heu! mihi misero!
Vitae meae finem desidero;
Vivus enim quamdiu fuero
Liberari nequaquam potero.

Rex puero

- 180 Pro qua causa suspiras taliter?
Suspirare te vidi fortiter.
Quid est pro quo sic suspiraveris?
Quid te nocet? Aut unde quereris?

Puer

- 185 Recordatus meae miseriae,
Mei patris et meae patriae,
Suspirare coepi et gemere,
Et intra me talia dicere:

Annus unus expletus hodie,
190 Postquam servus factus miseriae,
Potestati subiectus regiae,
Fines huius intravi patriae.

Rex

- Heu, miselle! Quid ita cogitas?
195 Quid te iuvat cordis anxietas?
Nemo potest te mihi tollere
Quamdiu te non velim perdere.

Interea veniat aliquis in similitudine Nicholai, puerum scyphum cum recentario¹³ vino tenentem apprehendat, apprehensumque ante fores componat, et quasi non compertus recedat. Tunc vero UNUS DE CIVIBUS ad puerum dicat:

- 202 Puer, quis es et quo vis pergere?
Cuius tibi dedit largitio
Scyphum istum cum recentario?

13. wine especially treated or mixed.

Puer

- 206 Huc venio, non ibo longius;
Sum Getronis unicus filius.
Nicholao sit laus et gloria!
Cuius hic me reduxit gratia.

Quo audito, currat civis ille ad Getronem et dicat:

- 211 Gaude, Getron, nec fleas amplius;
Extra fores stat tuus filius.
Nicholai laudat magnalia,
Cuius eum reduxit gratia.

Cumque huiusmodi nuntium audierit Eufrosina, ad filium suum currat, quem saepius deosculatum¹⁴ amplexetur, et dicat:

- 217 Deo nostro sit laus et gloria,
Cuius magna misericordia,
Luctus nostros vertens in gaudium,
220 Nostrum nobis reduxit filium.

Sintque patri nostro perpetuae
Nicholao laudes et gratiae,
Cuius erga Deum oratio
Nos adiuvit in hoc negotio.

Chorus omnis

- 226 Copiosae¹⁵ caritatis,¹⁵ etc.

14 = *osculatum*. 15. the first verse of a hymn in honor of St. Nicholas.

VOCABULARY

VOCABULARY

A

abbas (abba), father, abbot.
abbatia, abbey.
absque = sine.
acquiesco, assent, submit, acquiesce.
adhuc, still, further, in the future.
adiuro, entreat, urge, adjure.
adiutorium, help.
adverto, observe, notice (=animadverto).
aedificatio, upbuilding, edification, explanation.
aedifico, edify, improve.
allego, say, allege.
amodo, **ammodo**, from now, in the future.
angelicus, of an angel, angelic.
angelus, angel.
Anglice, in English.
angustior, be disturbed, be distressed.
anterior, former (=prior).
antiphona, antiphon.
antistes, bishop, abbot; *occasionally applied to those of inferior rank*.
apostolicus, of an apostle, apostolic; *subst.*, saying of an apostle.
apostolus, apostle.
appropio = **appropinquo**.
archidiaconus, archdeacon.
aroma, sweet odors.
asserto, state, assert.
assertio, statement, assertion.
associo, associate with, attend upon; attach.
astronomus, astrologer, astronomer.

B

baptismus, baptism.
basilica, church, basilica.
benedico, bless.
burgensis, inhabitant of a borough or walled town, burgess.

C

capa, **cappa**, cape, cloak, cassock, cope.
capitulum, assembled body of monks or canons, chapter meeting, chapter house; head, heading.
cardinalis, cardinal.
caritas, love, charity, favor.
carnalis, of the flesh, carnal, worldly.
castellum, town, village.
castrum, (fortified) town, castle.
catholicus, catholic.
catus, cat.
causa, thing(s) (=res).
cella, cell, monastery.
cellula, cell, monastery.
certitudo, truth, assurance, certainty.
chorus, chorus, choir.
christianitas = **christiani**; Christianity.
christianus, Christian.
christolae, worshipers of Christ.
chronica, *f. sg., n. pl.*, chronicle.
circumcirca, round about.
circumquaque, on every side.
civitas, city, town.
clanculo (=clanculum), secretly.

claustrum, enclosure, cloister, monastery.

clericus, *one who has been ordained in the service of the church*, cleric; scholar, student, scribe, secretary.

clerus = **ordo clericorum**.

coenobium, monastery.

comes, count.

communio, communion; = **corpus Domini**.

compator, pity.

competens, proper, appropriate.

compunctus, feeling remorse, aroused, inspired.

concivis, fellow citizen, citizen.

confessor, *one who has suffered martyrdom, one who has entered on a monastic life, one belonging to a lower order of the clergy, a monk of outstanding piety; confessor, in the modern sense.*

conforto, strengthen, console, comfort.

congregatio, brotherhood, congregation.

consocius = **socius**.

conventus, convent, monastery.

conversatio, change, manner of life, monastic life.

coquina, kitchen.

corporalis, of the body, corporal.

creatio, creation.

creatura, creature, creation.

crucifixus, crucified.

cultellus, knife, dagger.

curia, court (royal or papal), house.

D

daemon, evil spirit, demon, the devil.

de cetero, in the future, after that.

decanto, sing, recite (= **canto**).

decanus, dean.

deceptio, deception.

declino, decline, conjugate.

deforis = **foras**, **foris**.

deinceps, hereafter, thereafter.

denarius, twelfth part of a **solidus**, denier.

depauperatus, impoverished.

derelinquo = **relinquo**.

destino, send, address, dedicate.

diabolus, devil.

diaconus (**diacon**), deacon.

diffamatus, spread about, given a bad name, defamed, maligned.

dilectio, delight, pleasure, love, goodwill.

diocesis, diocese.

discretus, discreet, wise.

dispareo, disappear.

dominicus, belonging to the Lord; *subst. (sc. dies), m. and f., Sunday.*

dominus, lord, master, *title given to the Lord; also to ecclesiastics and gentlemen, especially in the shortened form, domnus.*

dux, duke.

E

ecclesia, church.

elemosina = **eleemosina**, alms.

episcopatus, bishopric, episcopate.

episcopus, bishop.

eques, horseman, knight, horse.

evagino, unsheath.

evangelium, gospel.

excorio, skin, flay.

existo, be.

exoro = **oro**.

expensae, expenses.

F

falsitas, falsehood.

fervens, fervent, zealous.

festivitas, festal occasion, feast, festivity; = **festum**.

festum (*generally pl.*), feast, a day consecrated to the memory of a saint or of some important event; holiday.

figmentum, invention, figment.

floriger, flowery.

fructifico, fructify.

G

generatio, family, generation.

gentes, heathen, barbarians.

gentiles, heathen, gentiles.

glorifico, glorify.

grossus, great, large, thick; coarse, gross.

gyro, gather around, encircle, turn around.

H

habitaculum, habitation.

habitus, dress.

haeresis, heresy, heretic.

haereticus, heretic.

hebdomada, week.

heremita, hermit.

heremus, desert, wilderness.

hospito(r), dwell, lodge, encamp.

hucusque, up to this time, hitherto.

humilitas, humility.

hymnus, hymn.

I

idolum, idol.

ieiuno, fast.

imperialis, of the emperor, imperial.

impropero, upbraid, reproach with.

incarcerō, imprison.

incarnatio, incarnation.

incessanter, incessantly.

indiscrete, indiscriminately, unwisely.

ineffabilis, indescribable.

infans, child.

infernalis, of hell, infernal.

infernus, hell.

infirmō, *pass.*, be ill.

infra = *intra*.

ingenium, clever device, trick.

intimo = *narro*.

iubilo, rejoice, shout or sing with joy.

iugiter, constantly.

iuramentum, oath.

iussio, command.

L

laicus, lay, layman, laity, *as opposed to the clergy*.

laudes, lauds; *see note 32, p. 118*.

lectio, lecture, narrative, study.

leprosus, leprous; *m. and f. as subst.*, a leper.

libra, pound.

lignum, gallows, cross.

luminaria, constellation, lamps.

M

magnalia, great deeds.

manduco, eat.

mansio, room, quarters, house.

marca, mark, *a unit of weight for gold and silver, varying at different times and places*.

martyr, martyr.

matutina, *matutinus*, *matutini*, *matins*; *see note 32, p. 118*.

melodia, song, melody.

metropolis, chief city, city.

miles, knight.

miliare, *millarium*, mile.

missa, mass.

missus, messenger, legate.

modicus, small; *subst. n.*, a short time or distance.

modulatio, measure, melody, song.

monacha, nun.

monachus, monk.
 monasterium, monastery.
 monasticus, monastic.
 mundanus, worldly, of this world.
 murilegus, cat.

N

nativitas, nativity, of *Christ*.
 nobilitas, birth, descent, fame.
 noviter, recently; novissime, at last.
 nullatenus, by no means.
 num quid, why.

O

obsequium, retinue, attendance,
 service, ceremony.
 obvio, meet.
 oratio, prayer.
 oratorium, oratory.
 ordino, ordain, appoint.
 ordo, order of monks.

P

paenitentia, penance.
 paganus, heathen, pagan.
 papa, pope.
 paracletus, the comforter, para-
 clete.
 paradisus, paradise.
 parentes, relatives.
 parochianus, parishioner.
 pascha, Easter.
 paschalis, of Easter, paschal.
 passio, suffering, especially the *pas-*
sion of Christ; disease.
 peccator, sinner.
 perditio, destruction, perdition.
 persecutio, persecution, suffering.
 pertranseo, pass through, cross.
 pietas, piety, pity, goodness.
 pigmentum, spices, wine mixed with
 honey and spices; sauce.
 pincerna, cup bearer.

placitum, pleasure, order; placita,
 court trial, plea.

planto, plant.

pluries, several times, many
 times.

pontifex, bishop, pope, pontiff.

populus, army; *pl.*, crowd, crowds.
 posse, *noun*, power, force, army;
 ability.

possibilis, possible.

praedecessor, predecessor.

praedicatio, preaching.

praedico, preach.

praedictus, before-mentioned.

praefatus, before-mentioned.

praelatus, one of the higher order of
 churchmen, prelate.

praesento, hand to, present.

praesul, protector, patron, title
 applied especially to bishops,
 archbishops, etc.

praesumo, dare, presume.

praevaléo, be powerful, prevail.

presbyter, priest, presbyter.

primogenitus, first-born.

principor, rule, rule over.

prior, term applied to any su-
 perior or elder monk; later, it
 was applied to the second in
 dignity or to the head of a priory,
 prior.

pro = propter.

prolixitas, extent.

promptuarium, storehouse.

propheta, prophet.

propositum, manner of life, life.

protestor, assert.

psallo, sing.

psalmus, psalm.

Q

quadagesima, Lent.

quadrivium, the second group of
 the seven liberal arts, arithmetic,
 geometry, music, and astronomy.

qualiter = quomodo.
 quantitas, amount, size.
 quatenus = ut.

R

recreatio, diversion, refreshment,
 entertainment.
 refectio, a restoring, refreshment,
 refectio.
 refectorium, refectory.
 refrigerium, rest, consolation.
 relatio, narrative.
 religio, manner of life; any order of
 monks or nuns.
 religiosus, member of an order.
 repatrio, return to one's country.
 resurrectio, resurrection.
 retributio, retribution, punishment.
 reus, guilty, sinner.

S

sabbatum, sabbath.
 sacrista, sacristan, *one who has
 charge of the books and treasury
 of a church or monastery.*
 saecularis, of the world, *as opposed
 to the church; the term is also
 applied to ecclesiastics not mem-
 bers of a monastic order; gentiles.*
 saeculum, the world.
 Salvator, Savior.
 salvo, save.
 sanctus, saint.
 Satanas, Satan.
 scandalizo, offend, scandalize.
 scandalum, scandal, quarrel.
 scholares, students, scholars.
 scholasticus, student, teacher, head
 of a school.
 secure (=seculo), safely.
 seduco, lead astray, seduce.

seu = et.

siquidem, *often indicates transition
 and is not to be translated.*
 solacium, help, assistance, assistant.
 solidus, solidus aureus, *varied in
 value; it is usually given as equal
 to 40 denarii; the silver solidus
 equals 12 denarii, roughly, a
 shilling.*
 sollemnitatis, feast, ceremony.
 spatha, sword.
 specialis, special, peculiar.
 spiritalis, spiritualis, of the spirit.
 sufficientia, sufficiency.

T

taliter, so, in such a way.
 teneo, represent, support; *teneor,*
*be bound, be under obliga-
 tions.*
 theologia, theology.
 totaliter, entirely, totally.
 tribulatio, trouble, tribulation.
 Trinitas, the Trinity.
 tristior, be sad, be downcast.
 trivium, *the first group of the seven
 liberal arts, grammar, dialectic
 and rhetoric.*

U

undecumque, in every possible way,
 from whatever place, in every
 respect.
 ut quid, why.

V

vale, *noun*, farewell, adieu.
 vel = et.
 vicus, street, village.
 villa, town.
 virtutes, powers, miracles; hosts.

W

2408